

TC
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ BÖLÜMÜ

İsa ÇELİK

KIRIM'LI SELİM BABA ve BURHÂNUL-ÂRİFİN'İ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEZ YÖNETİCİSİ
Prof. Dr. Osman TÜRER

ERZURUM - 1997

İÇİNDEKİLER

	<u>SAYFA NO</u>
ÖZET.....	IV
ABSTRACT.....	V
ÖNSÖZ.....	VI
KISALTMALAR.....	VIII
1. GİRİŞ	1
1.1. SELİM BABA 'NİN YAŞADIĞI DÖNEMİN GENEL DURUMU.....	1
I. BÖLÜM	5
KIRIM'LI SELİM BABA 'NİN HAYATI VE ESERLERİ	5
2. KIRIM'LI SELİM BABA 'NİN HAYATI	5
3. KIRIM'LI SELİM BABA 'NİN ESERLERİ	11
3.1. Miftâhu Müşkilâti's-Sâdıkn ve Âdâbu Tariki'l-Vâsılın	11
3.1.1. Muhtevası	11
3.1.2. Nüshaları	15
3.2. Burhânu'l-Ârifin ve Necâtü'l-Ğarıkın	17
3.2.1. Muhtevası	17
3.2.2. Nüshaları	21
II. BÖLÜM	24
4. TARİKATLAR VE KÂDIRİYYE TARİKATI	24

III. BÖLÜM.....	30
5. SELİM BABA'NIN TASA VVUFİ GÖRÜŞLERİ	30
5.1. Fenâ-fillâh-Bekâ-billâh.....	30
5.2. Cem'-Fark.....	34
5.3. Şeriat, Tarikat, Ma'rifet, Hakikat.....	37
5.4. Mürşid-i Kâmil.....	43
5.5. Bîat	46
5.6. Nefs.....	50
5.7. Anâsır-ı Erbaa	52
5.8. Vahdet-i Vücûd	54
BURHÂNU'L-ÂRİFİN'İN TAHKİKİ METNİ	63
SONUÇ.....	165
BİBLİYOGRAFYA	167
ÖZGEÇMİŞ.....	175

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

KIRIM'LI SELİM BABA ve BURHÂNU'L-ÂRİFİN'İ

İsa ÇELİK

Danışman: Prof. Dr. Osman TÜRER

1997-SAYFA: 175

Jüri : Prof. Dr. Osman TÜRER

.....
.....

Kırım'lı Selim Baba XVIII. Asır Türk mutasavvıf ve şairlerindendir. İstanbul'da tahsilini yaptıktan sonra, Bosna kadı vekilliğine tayin edilmiş, bu vazifesini bırakarak tasavvuf mesleğine girmiştir. İlk önce Şeyh Muhammed Efendi isminde bir zattan, daha sonra Kâdirî şeyhlerinden Kesriyye'li Şeyh Hüseyin Hamdî Efendi'den tarikat eğitimini tamamlayarak, evvela Üsküp'de müteakiben Kesriyye'de vefatına kadar halkı irşad etmeğe gayret etmiştir. Tasavvufa ait "Miftâhu Müşkilâti's-Sâdikîn ve Âdâbu Tarîki'l-Vâsılîn" ve "Burhânu'l-Ârifin" adlı iki eseri mevcuttur. 1170/1756 tarihinde vefat etmiş olup kabri Selânik yakınlarındaki Köprülü'dedir.

Bu çalışmamızda Kâdirîyye Tarîkatı mensubu olan Selim Kırımî'nin hayatı, eserleri ve tasavvufî görüşleri incelenmeğe çalışılmış, ayrıca "Burhânu'l-Ârifin" adlı eseri tahkik yoluyla yeni harflere aktarılmıştır.

ABSTRACT
MASTER THESIS
CRIMEAN SELİM BABA and HIS BURHĀNU'L-ĀRİFİN

İsa ÇELİK

Supervisor: Prof. Dr. Osman TÜRER

1997-PAGE: 175

Jury : Prof. Dr. Osman TÜRER

.....

.....

Crimean Selim Baba is among eighteenth century Turkish mystic poets. After he completed his education in İstanbul, he was appointed to Bosnia as a deputy Cadi. Later he left this duty and entered in to the mysticism world. Taking his education firstly from Sheik Muhammed Efendi and then from sheik Hüseyin Efendi, who is among Qadiriyya sheiks, Selim Baba tried to guide and initiate the people first in Üsküp then in Kesriyye until his death. He has two mystic works named as “Miftâhu Müşkilâti's-Sâdikîn ve Âdâbu Tarîki'l-Vâsılîn” and “Burhânu'l-Ârifin”. He died in 1170/1756 and his grave is situated in Köprülü near Selanik.

In this study, we tried to examine the life, works and mystic thoughts of Selim Kırımî belonging to Qadiriyya path. In addition his work named “Burhânu'l-Ârifin” has been by inquiry translated (cited) to new letters.

ÖNSÖZ

İnsanlık tarihinde devralınan kültür mirasının bir sonraki nesle geliştirilerek aktarılması hususu önemli bir görev sayılmaktadır. Geçmiş devirlerde nice büyüklerimiz vardır ki hem kendi hayatları bilinmemekte; hem de bir kültür hazinesi olan eserleri, kütüphane rafları arasında günümüz insanının istifadesine sunulmayı beklemektedir. Mazi ile günümüz arasındaki kültürel bağların muhafazası bir bakıma Osmanlı Türkçesi ile günümüz Türkçesinin arasında köprü vazifesi görebilecek olan Osmanlıca eserlerin kendi orijinal üsluplarını muhafaza etmek suretiyle dilimize aktarılmasıyla yakından ilgilidir.

Kırım'lı Selim Baba ve "Burhânu'l-Ârifin"i isimli çalışmamız bu mülâhazaların neticesidir. Selim-i Dîvâne İstanbul'da tahsilini bitirdikten sonra, Bosna kadı vekili olarak göreve atanmış, müteakiben bu vazifesini bırakarak Tasavvuf yoluna girmiş olup, Tasavvufa ait "Burhânu'l-Ârifin ve Necâtü'l-Ġârikîn" ve "Miftâhu Müşkilâtis'-Sâdikîn ve Âdabu Tarîki'l-Vâsılîn" adlı iki önemli eser kaleme almıştır.

Mezkur çalışmamız bir "Giriş" ve üç "Bölüm"den oluşmaktadır. Giriş bölümünde Selim Baba'nın yaşadığı dönemin genel hususiyetleri hakkında bilgi verilmiştir. Birinci bölümde Selim Baba'nın hayatı ve eserleri, İkinci bölümde, Selim Baba'nın mensub olduğu Kâdiriyye Tarîkatı, üçüncü bölümde ise Tasavvufi görüşleri verilmeğe çalışılmıştır. "Burhânu'l-Ârifin ve Necâtü'l-Ġârikîn" in tahkikli metni, eserin sonunda verilmiştir.

Tahkikini yaptığımız "Burhânu'l-Ârifin" isimli eserle ilgili olarak Gazi Eğitim Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünde "Selim Dîvâne ve eseri, Burhânu'l-Ârifin" adıyla bir Lisans tezi 1994 yılında Mümine Ceyhan tarafından hazırlanmış olup, ancak bu Lisans tezinin tek nüshaya dayalı olarak yapılması ve "Bitirme Tezi" olması sebebiyle bizim çalışmamıza halel getirecek bir nitelikte olmadığı kanaatindeyiz.

Eserin tahkikini yaparken esas aldığımız üç nüshası şunlardır:

Süleymâniye Kütüphanesi; Hacı Mahmûd Efendi, No: 2679, bu nüsha A. harfi ile gösterilmiştir.

Süleymâniye Kütüphanesi; Hacı Mahmûd Efendi, No: 2999, bu nüsha B. harfi ile gösterilmiştir.

Atatürk Üniversitesi Kütüphanesi; Seyfettin Özege Bölümü, SA. 234, bu nüsha ise C. harfi ile gösterilmiştir.

Nüshalarda fazla olan yerler (+) işareti ile, eksik olan yerler (-) işareti ile, bir nüshadaki kelime veya kelime gurubu yerine, diğer bir nüshada bulunanlar ise nüsha simgesinden sonra (.) nokta ile ve işaretsiz olarak gösterilmiştir. Bir nüsha da olup diğer nüsha da olmayan cümleler dipnotta fazlaca yer kaplamaması için, cümlenin baş tarafından ve sonundan bir, iki kelime yazılarak, yazılmayan yerler (.....) bu şekilde gösterilmiştir.

Selim Baba'nın Burhânu'l-Ârifin isimli eserinin tahkikini yaparken aşağıdaki imlâ kuralları dikkate alınmıştır.

a- (') apostrof işareti sâkin, cezimli hemze ve ayn içindir. Meselâ: mebde', te'min, te'sîr, ma'nâ, ya'nî, def'.

b- Harekeli hemze ve ayn'da apostrof veya başka bir işaret kullanılmamış olup harekeli hemze ve ayn ister kelime başında ister kelime ortasında olsun işaret konulmamıştır.

c - Şu örneklerde olduğu gibi, harekeli hemze ve ayn'dan önceki harf sâkin olduğu yerlerde okunuşu verebilmek için apostrof kullanılmıştır: iş'âr, in'am.

d- Medli (uzun) sesliler (^) şapka işaretiyle gösterilmiştir. Fâil, âlim, ârif, me'sûr.

e- Türkçede kâf harfi olmadığı için, kâfdan sonra uzun a ve uzun u sesleri â ve û şeklinde gösterilmiştir. Kâim, ukûl, mukâbil.

f- Türkçe fiiller, kelimeler, takılar, ekler bugünkü telaffuza göre yazılmıştır. İdüb-edip, itmek-etmek, olmasun-olmasın, nedür-nedir, bilür-bilir, diyu-deyu.

g- Kâf-ı nûn-i -üç noktalı kâf harfi-, (n) harfiyle işaretsiz olarak; se, sin, sad harfleri (s) harfiyle işaretsiz olarak; dad harfi yerine göre (z veya d) harfi ile işaretsiz olarak; tı harfi te gibi işaretsiz olarak; zı ve zâl harfleri (z) ile işaretsiz olarak; kısaca harflerde transkripsiyon kullanılmamıştır.

Bu çalışmamızın günümüz insanına faydalı olmasını dileyerek, çalışmalarım esnasında her türlü fedakarlığı gösteren Değerli Hocam Prof. Dr. Osman Türer Bey'e saygı ve şükranlarımı arzeder, yardımlarını gördüğüm diğer Hoca ve arkadaşlarıma teşekkürü ifası gerekli bir borç bilirim.

VIII

KISALTMALAR

Age.....	adı geçen eser
a.g.mü.....	adı geçen müellif
a.s.....	aleyhi's-selâm
b.....	bin, ibn
bb.....	başka başka
bkz.....	bakınız
bs.....	baskı
c.....	cilt
cc.....	celle celaluh
çev.....	çeviren
h.....	hicri
hz.....	hazreti
kv.....	kerremallâhu vecheh
ks.....	kuddise sirruh
no.....	numara
ra.....	radıyâllâhu anh
s.....	sayfa
sav.....	sallallâhu aleyhi ve sellem
tah.....	Tahkik
tdv.....	Türkiye Diyanet Vakfı
trc.....	tercüme
v.....	vefat
vr.....	varak

1. GİRİŞ

1.1.SELİM BABA'NIN YAŞADIĞI DÖNEMİN GENEL DURUMU

Selim Baba'nın yaşadığı XVIII. yüzyıl Türk tarihinde acılar ve sıkıntılarla dolu bir dönem olarak dikkat çekmektedir. Türk dünyası için gün dönmeindedir. Orta Asya havzası kendi içine kapalı ve belli bir zamanda donmuş gibidir; yeni bir hamle, yeni bir güç aramak mümkün değildir. Rusyanın ise ateşli zamanlarıdır; bir yanda Osmanlı'ya sıkıntılı zamanlar yaşatırken, doğuda da Türk illerini çevirmeğe başlamıştır; adım adım itaat altına almakta, işgal etmektedir. Çin bu asırda Doğu Türkistan'a girmiştir. Hindistan'da Babüroğulları taht kavgaları, Nadir Şah'ın işgali ve Hindu isyanları içinde çalkantılı bir yüzyıl yaşarlar; sonunda İngilizler buraya hakim olacaklardır. Osmanlı hâlâ ve durmadan döğüşmektedir. İstanbul Lale devrini kısa bir rüya gibi yaşar. Osmanlı bu asrın başlarından itibaren Avrupa Devletleri ile ittifaklar aramaya ve gittikçe artan bir ölçüde onların siyasetlerinin te'sir sahasına girmeye başlar. Düvel-i ecnebiye bu dev çınarı yere sermeğe, Osmanlı'yı Avrupa'dan çıkarmaya karar vermişlerdir. Çünkü Osmanlı Avrupa'ya yöneldiği, onlardan bir şeyler almaya çalıştığı bu çağda da Osmanlı'dır; onlardan farklıdır; ayrı bir dünyâdır ve esastaki bu hâliyle kalarak yıkılacaktır. XVIII. Asra girdiğimizde Devlet-i Aliyye'nin ordusu Silivri önlerinde karşılıklı siperlere girmiş, ihtilâl halindedir. Bu ihtilâl havası asır boyunca hiç eksilmeyecektir. Ordunun hâli perişandır; Tımarlı Sipahi çökmüş, Kapı Kulu'nun kanûn-u kadîmi bozulmuş, asker itaatten çıkmıştır.¹

Bu Asır Osmanlı İmparatorluğunun duraklama dönemidir (1683-1768). Bu tarihten itibaren Osmanlı Cihan Devleti sona ermişti. Osmanlı yine dünyânın birinci devleti idi. Fakat nüfuzunun kıtalara yayıldığı, dünyâ politikasına ve tarihine yön verdiği asırlar maziye karışmıştı. Önümüzdeki asırda tek gayesi; elindekini mümkün mertebe muhafazadan ibaret olacaktı.²

¹ Anonim, *Başlangıçtan Günümüze Kadar Büyük Türk Klasikleri: Tarih-Antoloji-Ansiklopedi*, Ötügen Neşriyat, İst., 1985, c.VI, s.121-122.

² Yılmaz Öztuna, *Osmanlı Devleti Tarihi*, Faisal Finans Kurumu Yayını, İst., 1986, c.1, s.388.

Devleti asırlardır karşı koyduğu bir medeniyetten istimdâda mecbur eden bu düşüşün sebepleri arasında, lâyhâ sahiplerinin, üzerinde ittifak ettiği mes'eleler arasında, seyfiye, kalemîye, ilmiye, adliye, mâliye, ve mülkiye müesseselerinin bozulmuş olması başta gelmektedir.³ Bu yüzyıldaki Lâyhâlar döneminde; verilen lâyhâların tetkiki, düzenlemenin çeşitli yönlerden ele alındığını, başka bir deyimle bozulmanın nerelerde görüldüğünü gözler önüne koymaya gayret sarfedildiğini göstermektedir. Ne ilginçtir ki, bunlar içinde, Tekke-Tarikat bozulmasından ve bu kesimin ıslahından söz edene rastlanmamıştır. Bunun böyle olduğunu, değerlendirmeye çalıştığımız zaman içinde, Türk Tassavvuf tarihinin en büyük isimlerinden bazılarının yetişmiş olmaları da göstermektedir.

Gerçekten de İsmail Hakkı Bursevî (V.1137/1724), Erzurumlu İbrahim Hakkı (V.1186/1772), Vahdet-i Vücûd ve Âdâb risâlesi sahibi İsmail Gelenbevî, Risâle-i Bayrâmiyye-i Melâmiyye-i Şuttâriyye yazarı Müstakimzâde Süleyman Saadettin Efendi⁴ gibi ünlü müfessir ve müellif sûfiler bu zaman çerçevesi içinde yetişmişlerdir.⁵

XVII. Asırda sûfiyye ricali arasında tekke şeyhi olarak Halvetiyye tarikatının Şemsiyye kolundan Abdülmecid Şeyhî, Bayramiyye tarikatının Celvetiyye kolundan Aziz Mahmûd Hüdâyî Efendilerle, Abdülmecid Efendi'nin halifesi Abdülehad Nûrî Efendi ve "Sohbetnâme" sahibi; tasavvufî sohbetleri, halifesi Sunullâh Gaybî tarafından kaleme alınan oğlanlar şeyhi İbrahim Efendi ve Kadiriyye tarikatının Türkiye'de ikinci pîri sayılan Tosyalı İsmail Rûmî Efendi gibi ârifane eserleriyle tanınmış şahsiyetler görmekteyiz.⁶

XVIII. Yüzyılda Osmanlı Devleti siyâsî gücünü iyiden iyiye kaybetmesine, mâlî, iktisâdî türlü sıkıntılar içinde zor bir devir geçirmesine rağmen bilim ve kültür hayatıyla edebiyat siyâsî çöküntüden fazla etkilenmemiş ve büyük bir sarsıntı geçirmemiştir. XVIII. Yüzyıl Edebiyatı genel olarak XVII. yüzyılın devamı olarak gelişmesini sürdürmüştür.⁷

³ İrfan Gündüz, *Osmanlılarda Devlet-Tekke Münasebetleri*, 3. bs., Seha Neşriyat, İst., 1989, s.124.

⁴ Uzunçarşılı, *Age.*, c.4/2, s.604-622.

⁵ Yaşar Nuri Öztürk, *Son Devir Türk Tasavvufu ve Bosnalı Muhammed Teyfik Halvetî*, 2. bs., Yeni Boyut Yayınları, İst., 1991, s.10-11; İrfan Gündüz, *Osmanlılarda Devlet-Tekke Münasebetleri*, s.124.

⁶ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara,1983, 2. bs., c.3/1, s.350-353.

⁷ *Başlangıçtan Günümüze Kadar Büyük Türk Klasikleri*, c.VI, s.195.

Bu Asrın ilk yarısından itibaren Osmanlı şiiri hemen tamamen İran tesirinden kurtulup kendi çerçevesi içinde kemâle doğru yürümeğe ve hece vezni de Divân Edebiyatında yer almaya başlamıştır.⁸ Bu yüzyılda toplumumuzu etkileyen düşünür ve şairlerimizin sayısı hayli kabarıktır. Nâbî (V.1712), Fennî Mehmet Dede (V.1715), Tarihçi Nâimâ (V.1715), Vanlı Dürrî (V.1722), Nedim (V.1730), Sâmi (V.1733) İbrahim Müteferrika (V.1745)⁹ bunlardan bazılarıdır. Bu yüzyıldaki Tekke şiiri mümessillerinden bazıları da şunlardır: Gülşenî Şeyhi Sezayî (V.1738), Keşanlı Zâtî (V.1738), Halvetî Şeyhlerinden Denizli'li Mustafa Nüzûlî (V.1744), Cemâleddin Uşşâkî: Cemâlî (V.1750),¹⁰ Şeyh Rızâ Efendi (1746),¹¹ Selim Kırımî (V.1756).

Yine bu asrın başlarında Halvetî ricâlerinden Mehmed Nâsûhî Efendî (V.1130/1718), Karagümrük'te Nüreddin Cerrâhî (V.1133/1721) ve Malatyalı Niyâzî-i Mısırî (V.1150/1737) kendi adlarına izâfe olunan Tarîkat şubeleri te'sis etmişlerdir.

Sarı Abdullah Efendi'nin torunu Lâ'îzâde Abdülbâkî (V.1159/1746) hem Nakşî hem de Melâmî'dir. Menâkıb-ı Melâmiyye-i Bayrâmiyye adıyla kaleme aldığı eseriyle dedesi Sarı Abdullah Efendi'nin yolunda olduğunu göstermiştir.

Balıkesirli Abdullah Salâhî Uşşâkî (V.1196/1782), pek çok tarîkatten icâzet almış, altmışa yakın eseri bulunan velûd bir müelliftir.

Hâşim Baba (V.1197/1787) önceleri Celvetî iken Mısır'da Bektâşîliği de meşk edip iki tarîkatı birleştiren ve Üsküdar İnâdiye'de bir tekke açan şair-sûfidir. Divân'ı edebî ve tasavvufî açıdan büyük bir önemi haizdir.¹²

Nâhîfî Dede'nin (V.1738) Mevlânâ'nın altı ciltlik büyük eserini aynı vezinde ve beyit beyit Türkçe'ye çevirerek 1730 yılında tamamladığı Mesnevî çevirisi bu asrın ve Türk Edebiyatı'nın önemli eserlerindedir. Dârende'li Bekâyî (V.1785)'nin yaklaşık 7000 beyitli Battalnâmesi de oldukça tanınmış çok okunan bir mesnevîdir. Şeyh Gâlip (V.1789)'in Dîvân'ını tertipleştikten iki yıl sonra ve altı ay içinde yazıp bitirdiği 2101 beyitli Hüsn ü Aşk mesnevîsinde hüsn, aşk, gayret, ismet, hayret gibi mücerred ve

⁸ Uzunçarşılı, Age, c.4/2, s.541.

⁹ Şakir Diclehan, *Çeşitli Yönleriyle Erzurumlu İbrahim Hakkı*, Er-Tu Matbaası, İst., 1980, s.22-23; Uzunçarşılı, Age, c.4/2, s.542.

¹⁰ Vasfi Mahir Kocatürk, *Tekke Şiiri Antolojisi*, Edebiyat Yayınları, Ankara, 1968, s.391-417.

¹¹ *Başlangıçtan Günümüze Kadar Büyük Türk Klasikleri*, c.VI, s.344.

¹² H. Kamil Yılmaz, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, Ensar Neşriyat, İst. 1994, s. 155.

tasavvufî terimler kişileştirilerek bir hikaye içinde anlatılmıştır. Sâlikin fenâ-fillâha ulaşma yolunda çektiği çileleri sembollerle anlatan Hüsni ü Aşk, hikayenin işleniş bakımından Fuzûlî'nin Leyla ve Mecnûn'u ve tasavvufî yönüyle de Hüsni ü Aşk (Sıhhat ve Maraz) mesnevîsiyle benzerlik gösterir.

Yine bu asırda Esrâr Dede (1797) Tezkire-i Şuarâ-yı Mevlevîye'sinde Mevlânâ'dan başlayarak ilk kez bütün Mevlevî şairlerini bir araya toplamış ve 217 şair hakkında bilgi vermiştir. Bu eserin diğer bir önemli yanı da şiiir örneklerinin Gâlip Dede tarafından seçilmiş olmasıdır. Gâlip Dede Mevlevî şairlerinin beğendiği şiiirlerini bir defterde toplamış, Esrâr Dede de bu şiiirlerin hayatını yazmıştır.¹³

¹³ *Başlangıçtan Günümüze Kadar Büyük Türk Klasikleri*, c.VI, s.199-201.

I. BÖLÜM

KIRIM'LI SELİM BABA'NIN HAYATI VE ESERLERİ

2. KIRIM'LI SELİM BABA'NIN HAYATI

Selim-i Dîvâne XVIII. Asırda yaşamış Kırım'lı bir Türk mutasavvıf şairidir.¹⁴ Kaynaklarda “Şeyh Selim Kırımî, Kırım'lı Selim Baba, Selim el-Kadirî el- Kırımî el-Alevî” künyeleriyle anılan şöhretli bir Kadirî mürşididir. İncelediğimiz kaynaklarda doğum yeri ve tarihi ile ilgili herhangi bir bilgi bulunmamakla birlikte onun Kırım'lı olduğu özellikle vurgulanmaktadır. Bunun yanında ailesi, şeceresi, evliliği ve çocuklarıyla ilgili bilgiye de rastlayamadık. Tarikat-ı Kâdiriyye büyüklerinden ve âşıklardan bir zat olup Kırım'lıdır. İstanbul'da tahsilini tamamladıktan sonra Kadılık mesleğine girmiştir. Bosna kadı vekilliğinde iken mesleğini terk edip, evvela Şeyh Muhammed Efendi isminde bir zata intisab eyledi. Ve mürşidinin vefâtından sonra gördüğü ma'nâ üzerine; Kesriyye'de Kâdirî şeyhlerinden Hüseyin Efendi'den tarikat eğitimini tamamlayarak, hilâfet makamına getirildi. Şeyhinin emriyle evvela Üsküp'te daha sonra Selanik vilâyet sancağının merkez kazalarından olan Köprülü'de irşâd görevine başladı ve ömrünün sonuna kadar burada yaşadı. 1170/1756 tarihinde irtihâl eyleyip binâsına muvaffak olduğu dergâha defnedildi.¹⁵

Müellifimizin seyr ü sülûk hayatının sıkıntılı geçtiği bilhassa fenâ-fillâh ve bekâ-billâh arasında ızdıraplı günler yaşadığını, ancak inâyet-i Rabbânî ile bu makamları geçmeyi başardığını Burhânu'l-Ârifin isimli eserinden öğrenmekteyiz: “Bu fakîr, zaîf, âciz Selim-i Dîvâne Mürşid-i kâmile rast gelemeyip fenâ-fillâh ile bekâ-billâh arasında olan berzâhlara düşüp envâ-ı mezheb-i bâtilaya zâhib olup, lâkin aşkı fenâyâ vermeyip aşkı galip olmakla inâyet-i Rabbânî yetişip Kesriyye'de hulefâ-i Kâdiriyye'den şeyh-i

¹⁴ Anonim, *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, Dergâh Yayınları, İst., c.7, Selim Baba mad., s. 497.

¹⁵ Bursalı Mehmed Tahir Bey, *Osmanlı Müellifleri*, c.1, Matbaa-i Amire, İst., 1333, s.86-87., A.g.mt., *İdare-i Osmanîyye Zamanında Yetişen Kırım Müellifleri*, Matbaa-i Orhaniyye, İst., 1335, s.4-5; A.g.mt., *Osmanlılar Zamanında Yetişen Kırım Müellifleri*, Haz: Mehmet Sarı, Kültür Bakanlığı Yayınları, Gaye Matbaası, Ankara, 1990, s.10-11; A.g.mt., *Osmanlı Müellifleri*, Haz: A. Fikri Yavuz-İsmail Özen, c.1, Meral Yayınları, İst., Tarihsiz, s.188; Kırımlı Selim Dîvâne, *Miftâhu Müşkilâti 'l-Ârifin ve Âdâbu Târîki 'l-Vâsûlîn: Tasavvufî Sorulara Cevaplar*, Haz. Mustafa Tatçı, Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1996, s.11-12; *Evlîyâlar Ansiklopedisi*, İhlas Gazetecilik, İst., 1992, c.10, s.224.

kâmil Hz. Kutbu'l-aktâb Sultân Hamdî eş-Şeyh Hüseyin Efendi (k.s.) hazretlerinin mazhar-ı ayn-i cemâl-i nûr-u ehâdiyyet olan cemâl-i bâ-kemâl-i şeriflerin müşâhede ve dil-i deryâlarına duhûl müyesser olup nazar-ı ayn-ı merhametleriyle manzûr olduğunda himmet ve terbiyelerinde iken kalb-i pür-nûrlarından cezbe-i Hak yetişip, nûr-u Hak'la bu berzâhlardan bir bir murûr müyesser olmağın şükran lî-hidâyetillâhi Teâlâ fenâ-fillâh ve bekâ-billâhı, vahdeti kesrette bulmak ve kesreti vahdette bulmayı, farkı ve cem'i, cem' bilâ farkı ve fark ba'de'l-cem'i, hidâyeti ve dalâleti ve muhâsebe-i nefsi; gâyet müşkil ve hatarnâk makâm olup bir vech ile fehmi olunması mümkün olmadığından muhabbetullâh ve mürşidim Hamdî Sultân'ın himmetiyle azîm cezbeye düşüp üç, dört defa bi'l-külliyeye akıl dairesinden çıkıp bî-hamdillahi Teâlâ nûr-i Hak'la ve keşif ile bu sırları fark ve temyîz iktidarı hasıl olduğundan âyet ve hadîs ile ve kelâm-ı İmam Ali ile ve nutku evliyâullâh ile tekrar tekrar zikir ve tahrîr olduğunun vechi bundandır. Hissemend olan âşık-ı sâdıklar bu fakîr ve zaîf Selim-i Dîvâneyi ve Mürşid-i hakikim Hz. Gavs-ı A'zam Sultân Hamdî eş-Şeyh Hüseyin Efendi hazretlerini duâ-i hayırdan ferâmuş buyurmayalar."¹⁶

Bahru'l-Velâye'de de belirtildiği gibi "Meşreb-i melâmet kendilerine galip olup, ekser sekr ve mahviyet hâlinde olduğundan Selim-i Dîvâne demekle ma'rûftur." Burhânu'l-Ârifîn'de bir çok kez kendisi için "meczûb" terimini kullanmış olup, bu durum şiirlerine de yansımıştır.¹⁷

Çaldım melâmet tablini, hiçe saydım varımı.

Aşkta yakıp nârımı, yönüm Allah'a döndüm.¹⁸

Levhine Dîvâne yazdı bu Selim'in adını.

Böyle mecnûn-u Hüdâ'nın dünyâ ve ukbâ nesi.¹⁹

Çün bana mecnûn denildi, dostumun mecnûnuyem.

Ehl-i aklın akli ermez, bir acep Dîvâne'yim.²⁰

Osmanlı Müellifleri'nde belirtildiğine göre eserlerinden hiç birisi matbu' değildir. Miftâhu Müşkilâti'l- Ârifîn ve Âdâbu Tarîki'l-Vâsılın isimli eserini Mustafa

¹⁶ Selim Kırımı, *Burhânu'l-Ârifîn ve Necâtu'l-Ğârikîn*, Süleymâniye Kütüphânesi; Hacı Mahmûd Efendi, 2999, vr., 38a-38b.

¹⁷ Kırımı, *Age.*, vr., 1b, 22a, 39a.

¹⁸ Kırımı, *Age.*, vr., 34a.

¹⁹ Kırımı, *Age.*, vr., 12a.

²⁰ Kırımı, *Age.*, vr., 13b.

Tatçı Bey Millî Kütüphaneye'deki (Yazma No:449) nüshayı esas alarak hazırlamış olup, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları; Şark İslâm Klasikleri'nde "Miftâhu Müşkilâti'l-Ârifin ve Âdâbu Tarîki'l- Vâsılîn: Tasavvufî Sorulara Cevaplar" ismiyle 1996 yılında basılmıştır. Burhânu'l-Ârifin isimli eseriyle ilgili olarak Mümine Ceyhan tarafından hazırlanan çeviri metin, tek nüshaya dayalı olup künyesi şöyledir: "Selim Dîvâne ve Eseri Burhânu'l-Ârifin, Gazi Eğitim Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Lisans Tezi, Ankara, 1994."

Yazmış olduğu şiirlerinde "Dîvâne" mahlasını kullanan müellifimiz, -şimdilik bilinen- iki eser bırakmıştır. "Miftâhu Müşkilâti's-Sâdikîn ve Âdâbu Tarîki'l-Vâsılîn" ve "Burhânu'l-Ârifin" adlarıyla tanınan bu eserleri mensur ve manzum karışık olup, tasavvuf düşüncesini ve bilhassa vahdet-i vücûd anlayışını ana hatlarıyla ortaya koymaktadır. Müellifin bu iki eserde ısrarla vurguladığı önemli bir konu da, tasavvufta yanlış anlaşılan hususlarla, mutasavvıflardan bazılarının yanlış anlaşılmalara sebep olan düşüncelerini tashîh etmektir. Selim-i Dîvâne'nin eserleri içinde anılıp da elimize geçmeyen "Dîvân" belki de bir varsayımdan ibarettir. Ancak yukarıda bahsettiğimiz iki eseri içinde kaydettiği kendisine ait tasavvufi şiirlerine bakılırsa onun iyi bir tekke şairi olduğuna ve bir Dîvân bıraktığına hükmedilebilir.²¹ Mustafa Tatçı Bey kütüphanelerde yapmış olduğu araştırmalarda ona ait bir Dîvân'a rastlayamadığını belirtmektedir. Süleymâniye Kütüphanesi; Yazma Bağışlar bölümünde 2574/2 numarada kayıtlı "Dîvân-ı Selim Baba" isminde, yazısı pek okunaklı olmayan bir eser bulunmaktadır.

Şeyh-i Köstendilli Süleyman Efendi, Süleymâniye Kütüphanesi; H.Hüsni Paşa 579/1 numarada kayıtlı bulunan Bahru'l-Velâye isimli eserinin 192a-194a varakları arasında Selim Baba ile ilgili şu bilgileri vermektedir: "Şeyh Selim Kırîmî (rahmetullahi aleyh), Meşayih-i Kâdiriyye'den Şeyh Hamdî'nin halifelerindendir. Selim-i Dîvâne, Kesriyye'de daha Şeyh Hamdî Hazretlerine talebe olmadan önce onunla zâhirî ilimlerde sürekli mücâdele halinde idi. Şeyh hazretlerinin zâhir ilmi gibi Selim-i Dîvâne'nin de zâhir ilmi kuvvetli idi. Bir gün ilmî bir münazara yaptıkları sırada söz uzamış münakaşaya dökülmüştü. Şeyh Hazretleri bunun üzerine çok

²¹ Tatçı, Age., s.5.

kızmış, onu meclisinden kovmuştu. Bu halden çok etkilenen Selim-i Dîvâne o gece, gece yarısı kalkıp bütün parasını, malını ve neyi varsa hepsini hizmetçilerine ve evdekilere taksim etti. Sadece büyük bir tülbendi başına sarmak için yanına alarak, Şeyh Hamdî Hazretlerinin huzuruna gitti. Ona talebe olup tasavvufta yetişmek istediğini arz ederek teslim oldu. Şeyh Hazretleri onun başına bir sikke giydirip, büyük bir tülbendi varsa getirmesini isteyerek alıkoyduğu tülbende işaret etti. Onu Selim-i Dîvâne'nin başına sardı. Bir kaç gün sonra da bu tülbendi çıkararak, siyah bir külah sarıp "bu sana bir put olmuş idi, bir kaç gün nefsinin hevâsına tabi olduk bu kadar yeter" dedi. Bundan sonra Selim-i Dîvâne sülûk, mücâhede ve perhiz ile Şeyh Hazretlerinin yanında kalarak tasavvufta yetişip kemâle erdi. Şeyhi kendisini irşâd için Köprülü kasabasına gönderdi. Kabr-i şerifi hâlâ oradadır.

Meşreb-i melâmet kendilerine galip olup çoğunlukla sekr ve mahiyet halinde olduğundan Selim-i Dîvâne diye bilinir. Çokça kerâmetleri vardır. Gayet latîf, ilmî ve tevhîd hakikatlerini konu alan bir risâlesi vardır. Selim Dîvâmî derler. Nesirdir. Tevhîd mes'elelerini avâm ve havâssın anlayabileceği şekilde açıklamıştır."²²

Terâcim kitaplarında Selim Baba hakkında sûfilîği ve eserleri dışında fazlaca bilgiye rastlanmamaktadır. Bağdatlı İsmail Paşa'nın Keşfü'z-Zünûn zeyli olan İzâhu'l-Meknûn'unda müellifimiz hakkında verilen ma'lûmât şöyledir.

"Selim Baba el-Kırîmî el-Kadirî, Köprülü kasabasında H.1170'de vefât etti. Tasavvufa ait Türkçe, "Burhanü'l-Ârifin"²³ ve Necâtü'l-Ğarikîn",²⁴ ve "Miftâhu'l-Müşkilât."²⁵ isimli eserleri bulunmaktadır."

Mu'cemü'l-Müellifin'de ise; "Türkçe şiirleri hâvî Dîvân'ı"²⁶ ve Risâle-i Kudsiyye isimli eserlerinin bulunduğu kaydedilmektedir."²⁷ Kütüphanelerde yapmış olduğumuz araştırmalarda Risâle-i Kudsiyye isimli eserinin hiçbir nüshasına rastlayamadık.

²² Şeyh-i Köstendilli Süleyman Efendi, *Bahrü'l-Velâye*, Süleymâniye Kütüphanesi; H.Hüsnü Paşa 579/1, tarihsiz, Vr., 192a-194a

²³ Mehmed Ali Kırboğa, *Kâmûsu'l-Kütüb ve Mevzûâtü'l-Müellefât*, Yeni Kitap Basımevi, Konya, 1974, c.I, s.257.

²⁴ Bağdatlı İsmail Paşa, *İzâhu'l-Meknûn fi'z-Zeyli alâ Keşfi'z-Zunûn*, Milli Eğitim Basımevi, İst., 1972, c.1, s.178.

²⁵ Bağdatlı İsmail Paşa, Age. c.2, s.528., Mehmed Ali Kırboğa, Age., c.1, s.333.

²⁶ Mehmed Ali Kırboğa, Age., c.2, s.489.

²⁷ Bağdatlı İsmail Paşa, *Hedîyyetü'l-Ârifin Esmâü'l-Müellifin ve Âsârü'l-Musannifin*, Milli Eğitim Basımevi, İst., 1951, c.1, s.490; Abdullah Develioğlu, *Büyük İnsanlar: 3000 Türk ve İslâm Müellifi*, Yaylacık Matbaası, İst., 1973, s.445-446.

Süleymâniye kütüphanesi; Hacı Mahmûd Efendi, 2679 numarada kayıtlı olan Burhânu'l-Ârifin isimli eserin ilk varakında şu bilgiler verilmektedir. “ İş bu risâlenin müellifi eş-Şeyh Dîvâne Selim Baba (k.s.) Hazretleri olup, kendileri Manastır sancağı dahilinde kâin Köprülü kasabasında âlem-i fenâdan âlem-i bekâya dehâlet etmişlerdir. Türbe-i âlîleri dahi oradadır.” Makedonya kesin sınırları belli değilse de, genellikle Manastır, Üsküp ve Kosova bölgelerini ifade eder. Pek çok etnik (Türk, Arnavut, Bulgar, Sırp, Yahudî, Ulah v.s.) dinî (Müslüman, Hristiyan, Musevî) ve mezhebî (Sünnî, Şii, Katolik, Ortodoks v.s.) cemaatlerin yaşadığı bir bölgedir. Bu bakımdan her cemaat bölge üzerinde hak iddia etmekteydi. Habuki halkın nüfus olarak çoğunluğu müslümanların elindeydi.²⁸ Köprülü, Makedonya (Yugoslavya)'da Vardar kıyısında Üsküp'ün 48 km. Güneydoğusunda bir kasaba²⁹ olup, Osmanlı İmparatorluğu devrinde halkını Türk, Bulgar ve Rumlar'ın oluşturduğu, Selanik iline bağlı kaza merkezi idi.³⁰

Selim Baba Burhânu'l-Ârifin isimli eserinin girişinde Şeyhini şu şekilde tanıtmaktadır: “Diyâr-ı Kesriyye'de hulefâ-i Kâdiriyye'den, kutbu'l-ârifin, gavsu'l-vâsılın, şeyh-i kâmil ve Mürşid-i mükemmil, sultân-ı şeriat, burhân-ı tarîkat, ma'den-i envâr-ı ma'rifet, mahzen-i esrâr-ı hakikat olan Hz. Sultân Hamdî eş-Şeyh Hüseyin Efendi (kuddise sirruhu'l-azîz) hazretlerinin bendesi ve bende-i kemter Selim Baba.”

Kesriyye Manastır vilâyeti dahilinde ve kendi adıyla anılan gölün kenarında kaza merkezi olan kasabanın adıdır.³¹ Kâmûsu'l-A'lam'da Kesriyye ile ilgili şu bilgiler verilmektedir: Arnavutluk'ta, Manastır vilâyetinin Görice sancağında ve Görice'nin 45 km. şark-i cenûbisinde olan gölün sahil-i garbisinde vaki' kaza merkezi olup, 8000 ahâlisi, 7 cami-i şerifi, 3 tekkesi, 2 medresesi, 1 rüştiyesi ve 3 sıbyan mektebi, 2 kilisesi, 1 havrası, 1 Rum ve 1 İsrail mektebi, 512 dükkanı, 3 hanı, 2 hamamı ve 1 saat kulesi vardır.³²

²⁸ Bayram Kodaman, “1876-1920 Arası Osmanlı Siyasî Tarihi” *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, Çağ Yayınları, İst., 1993, c.12, s.120.

²⁹ Sami Öngör, *Coğrafya Sözlüğü*, Milli Eğitim Basımevi, İst., 1961, s.881.

³⁰ *Meydan Larousse: Büyük Lügat ve Ansiklopedi*, Meydan Yayınevi, İst., 972, Köprülü mad., c.7, s.545;

³¹ Mehmet Zeki Pakalın, *Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, 2. bs., Milli Eğitim Basımevi, İst., 1971, c.2, s.250.

³² Şemsettin Sâmî, *Kamûsu'l-A'lam*, Mihran matbaası, İst., 1314, c. 5, s.3860.

Selim Baba'nın melâmî meşreb ve meczûb olması sebebiyle bu kavramlar hakkında kısaca bilgi vermek yerinde olur.

Melâmetiler: İhlasın ma'nasına riayet ve sıdkın esasını muhafaza uğrunda bütün gayretlerini sarfeden bir cemaattir. Taat ve ibâdetleri gizli, iyi ve hayırlı işleri halkın gözünden saklı tutma hususunda büyük bir hassasiyet gösterirler. Amel-i salihinden en küçük bir şeyi dahi ihmal etmezler. Nafile ve fazilet nev'inden olan amellere sıkı bir şekilde sarılmayı yolun gerekleri cümlesinden sayarlar. Bunların meşrepleri her zaman ihlâsın ma'nasını gerçekleştirmektir. Hazlarını, amellerine ve hâllerine sadece Hakk'ın nazar etmesinde ve ondan başkasının bunu bilmemesinde bulurlar. Şöyle ki, günahkârlar işledikleri günahların açığa çıkmasından ne kadar korkarlarsa, bunlar da riyânın karışmasına sebep olması ihtimali karşısında iyi amellerinin açığa çıkmasından o derece sakınırlar. Bu suretle ihsânın esasını aksaklıktan ve bozulmaktan korurlar.³³

Meczublur: Tasavvufta meczûb ve mecnûn denilen bir veliler zümresi vardır. Bu insanlar kendilerine sahip değillerdir, fizikî ve sosyal çevrelerini bilmedikleri için bu çevrelere hiç intibak edemezler. Fakat yine de kendi âlemlerinde ibâdet ve taatla meşgul olur, olacak şeyleri olmadan evvel haber verir, halka iyi, doğru ve hak olan şeyi gösterirler. Bu nevi velilere mecnûn, dîvâne, meczûb, behlûl gibi isimler verilmektedir. Çok coşkun olan bu veliler akıl ve düşünce kayıtlarının altına girmezler.³⁴ Bunların talep hararetinin nurlarından vücûdları derd ve ızdırap içindedir, heves ateşi içinde kıvrınmaktadırlar.³⁵

Sâlik dört kısımdır: a- Mücerred sâlik: Mutlak ma'nâda seyr u sülukta bulunan sâlik, çile çeken ve nefis mücâhedesini yapan sâliktir. b- Mücerred meczûb: Mutlak ma'nâda meczûb, Hakk'ın ve Hakk'a ait tecellilerin kendisine seyr u sülûksüz olarak ve yakîn derecesinde zuhûr ettiği kimsedir. Çile çekmeden ve nefis mücâhedesini yapmadan birden perdenin açılmasıyla Hakk'a eren ve orada kalan sâlik. c- Sâlik-i meczûb: Cezbe kabiliyetine sahip olan aynı zamanda belli bir seyr ü sülûk çizgisinde bulunan, başlangıçta her türlü riyâzât, mücâhede, ma'nevî sıkıntı ve muamelelere ihlâs

³³ Abdurrahman Câmî, *Nefâhatü'l-Üns min Hadârati'l-Kuds*, Tercüme ve Şerh: Lamî Çelebî, Marifet Yayınları, İst., 1980, s. 15-16; A.g.mü., *Evliyâ Menkabeleri*, Haz: Süleyman Uludağ-Mustafa Kara, Marifet Yayınları, İst., 1995, s. 73-74.

³⁴ İbn Haldun, *Şifâu's-Sâil li-Tehzîbi'l-Mesâil: Tasavvufun Mahiyeti*, Haz. Süleyman Uludağ, Dergâh Yayınları, 2. bs., İst., 1984, s.229-230, 76. Dipnot.

³⁵ Câmî, Age., s.19; Uludağ-Kara, Age., s.79.

ile sarılan, sülûk hâlinde iken cezbelere tutulan sâlik. d- Meczûb-i sâlik: Cezbeye tutulduktan sonra sülûke başlayan, cezbe tarafı ağır basan sâlike Hakk, keşf ve yakîn nurları ile zuhûr eder. Bunlardan ilk ikisi şeyh ve mürşid olmaya ehil değildir. Son ikisi ise bu makama layık olup, şeyhlik makamında en yüksek derece ise dördüncüsüdür.³⁶ Kanaatimize göre Selim Baba meczûb-i sâliktir. Çünkü kendisine şeyhi Hamdî Efendi tarafından hilâfet görevi verilmiş olup irşâd faaliyetlerini yürütmüştür.

3. KIRIM'LI SELİM BABA'NIN ESERLERİ

Selim Baba'nın bilinen iki eseri mevcuttur. Bunlar, “Miftâhu Müşkilâti's-Sâdikîn ve Âdâbu Tarîki'l-Vâsılîn” ve “Burhânu'l-Ârifîn” isimlerini taşımaktadır.

3.1. Miftâhu Müşkilâti's-Sâdikîn ve Âdâbu Tarîki'l-Vâsılîn

3.1.1. Muhtevası

Çoğu nüshalarında Miftâhu Müşkilât olarak geçen bu eser tasavvufî bir şerhtir. Mehmet Şemseddin Efendi bu risâlenin, Niyâzî-i Mısırî'ye ait “Müşkilim var ey Hak dostları eylen reşâd” mısralarıyla başlayan gazelinin şerhi olduğunu söylemekteyse de müellif, esere girişinde asıl yazılış gayesini ve muhtevasını şu şekilde ifade etmektedir: “Bu âciz ve zaîf ve miskîn, meczûb eş-Şeyh Selim Baba Dîvâne diledim ki, bir risâle te'lif edip onda evliyâullâhın âdâbı, i'tikadı, sülûku, tevhîdi, Hak'la kıyâmları nicedir ve halkla muâmeleleri nicedir, ubûdiyyet ve ulûhiyyeti kendi vücûdunda bulup birbirlerini mahcûb etmemek nicedir. Halk yüzünde zuhûr eden Hak ise ya halk hangidir veyâhut Hak halk ise ya Hak hangidir ve arif-i billah halkın sıfatı ile Hakk'ın sıfatını fark etmeli olunca halkın sıfatı ne demek ve Hakk'ın sıfatı ne demektir ve ba'zı

³⁶ Sühreverdî, Age., s.87-88; A.g.mül., *Tasavvufun Esasları: Avârifü'l-Maârif Tercümesi*, Haz: H. Kamil Yılmaz-İrfan Gündüz, Erkam Yayınları, İst., 1993, s.110-112; Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s.322.

cahiller vardır ki, ezelde nice ise öyle olur derler ve mücâhede fâide etmez derler. Çün böyle olunca Peygamberler ve mürşidler niçin irsâl olunmuş bu ne demektir. Çün hidâyet ve dalâlet hakîkatte Hakk'ın vücûdundan sâdır olsa niçin Hak Teâlâ dalâleti nehy edip hidâyeti emretmiştir. Bunların cümlesinin cevabı bir bir tahrîr olunup “Miftâhu Müşkilâti's-Sâdikîn ve Âdâbu Tarîki'l-Vâsilîn” tesmiye olundu.”³⁷

Mısrî'nin söz konusu gazeli şudur:

Müşkilim var size ey Hak dostları eylen reşâd.

Kim cevabın veren olsun Hak katında ber-murâd.

Ol ne kesrettir ki onun haddi yok, pâyânı yok.

Kesret içinde ne vahdettir ki ona yok idâd.

Çoktur enva'ı bu halkın biri insan üç bölük.

Biri ehl-i hayme, birisi kurâ, biri bilâd.

Üç bölükten üç bölük dahi bölünmüş ey hâce.

Biri mümin, biri kafir, biri ehl-i inkiyâd.

Hangisi Hak'tan irak olmuş bunların söylegil.

Hangisi kâdir ki Hak emrine eyleye inâd.

Hakk'ın iken her tasarruf bu abes sözler nedir.

Nefis ü şeytan dediğin kimlerdir eylerler fesâd.

Dünyâ ve ukbâ dahi haşr ile neşr olmak nedir.

Bunları bildir bana hem ne durur mebde'-maâd.

Âhirette cennet ü nîrân u berzâh kim denir.

Bunların aslı nedir kim oliser yevm-i tenâd.

Kahr u lutfun illeti bir demenin aslı nedir.

Bu ikinin vahdeti midir acep râh-ı sedâd.

Ya'nî rahat ayn-ı mihnet, mihneti rahat mıdır.

Cümleden razı mıdır Hak ber-tarîk-ı ittîrâd.

Hak Teâlâ'dan yakîn eşyâya bir şey yok denir.

Lîk bildir kim durur Allah, ya kimdir ibâd.

³⁷ Selim Kurimî, *Miftâhu Müşkilât*, Süleymâniye Kütüphanesi; Hacı Mahmûd Efendi 3016 vr., 1b-2a.

Men arefele, mâ rameyte iz-rameyte remzini.

Fark ediver mümkün ise ber sebil-i infirâd.

Müşkili çoktur Niyâzi'nin veli biri de bu.

Zâhid anlasa Hakk'ı zühdü neden olur kesâd.³⁸

Selim Baba yukarıdaki gazel ile ilgili şu değerlendirmeyi yapmaktadır: “Benim canım, Niyazi Sultân bu nutk-u şerifi söylemiş Gördüm ki, fi-l-vaki’ dört kitabın mefhumunu câmi’, belki, cemî-i ulûm-u evvelîn ve âhirîn, deryâyı bî-payândır. Bir âşık bunların cevabını ferdâ ferdâ birbirini fark eder ise, cemî-i mehâlikten ve dalâletten halâs olup yeryüzünde halife-i Hak olur. Aman meded mürüvvet erenler, bu âciz yüzü karadan, bu müşkili halledenler sizlersiz. Arada bu gamdan ve nefsin mekrinden size sığınırım. Bu günahkarı siz hıfz edin. Derûnumdan Hak’tan gayriyi ihrâc edin. Tabîat putundan, hevâ-yı hevesten ve nefsin lezzetlerinden halâs edip ve gönlü, sırrı Hak nuruyla münevver edin ve bir dahi sizlerden niyâzım budur ki, aşkı ve derdimi ziyâde edin.”³⁹

Müellif yine bu risâlesinde mutasavvıfların âdâbını tavsîf ederken şunları söylemektedir: “İmdi evliyâullâhın hulku bu on sıfat ile muttasıf olmaktır. Evvel Hak için sıdk ile olsun ya’nî tevhîd-i Bârî’de kendini hilâf-ı i’tikaddan gayet sakın. İkinci halkla için iyi hulkla olsun ve daima insâf ile olsun, nefsine muhâlefet ve kahr ile, senden ululara hizmet ile, elinin altında olanlara şefkat ve merhamet ile ve dostlarına nasihat ile olsun. Düşmanlarına hükm ile ve ulemâya tevâzu ile ve dervişlere sehâvet ile, cahillere hâmûşluk ve sükût ile olsun ki, evliyâullâhın ahlâkı budur. Her kim bu hulklar ile hulklanırsa berhüdâr olur ve kendinin musâhibleri dahi safâda olur. Âleme rahat ve rahmet bunun yüzünden olur. Böyle âşık vakt-i gazapta avf ile belki yaramazlık edene iyilik eder ve kendi dâim insâf ede ve kimseden insâf talep etmeye, cümle iyi işleri işleye ve kendini uslanmamış gibi göre.”⁴⁰

³⁸ Seyyid Muhammed Nûr, *Edebî ve Tasavvufî Mısri Niyâzi Dîvânı Şerhi*, Haz.Mahmut Sadettin Bilginer, Esmâ Yayınları, İst., 1982, s.61-64; *Dîvân-ı Niyâzi (kuddise sirruh)*, Basın yeri, tarihi ve yılı yok, s.19-20.

³⁹ Age., vr., 15a-16a.

⁴⁰ Age., vr., 2a-2b.

Selim Kırımı bu risâlesini yer yer, Niyazî-i Mısırî,⁴¹ Eşrefoğlu,⁴² Muhammed Bicân,⁴³ Şeyh Nâci,⁴⁴ Şemsî,⁴⁵ Aziz Mahmûd Hüdâyî,⁴⁶ Âşık Habîbî,⁴⁷ Âşık Yûnus⁴⁸ Ömer-i Nâkî,⁴⁹ Mahmûd-i Şebusterî,⁵⁰ ve Nesîmî'den⁵¹ alınan beyit ve şiirlerle süslemiştir. Bu şiirlerin zaman zaman şerhleri de yapılmıştır. Miftâhu Müşkilât, bu açıdan sadece bir tasavvuf klasiği değil, şerh edebiyatımızın de mühim bir örneğidir.⁵²

Miftâhu Müşkilât risâlesi ana temâ olarak vahdet-i vücûdu esas almakla birlikte, şu konuları da işlemiştir: Taklîd, tahkîk, Hakk'ı ve halkı sevmek,⁵³ nefse tapma, eşyânın insana hicab olması, evliyâullâhın sülûku,⁵⁴ havâtır,⁵⁵ âşıkın âlâmetleri, Hakk'ın isimlerinin mazhârı olmak,⁵⁶ mebde'-maâd,⁵⁷ taklîd, tahkîk,⁵⁸ Hakk'ın varlık yüzünden zuhuru,⁵⁹ anâsır-ı erbaa,⁶⁰ cem'-fark, ulûhiyyet, ubûdiyyet,⁶¹ Allah Teâlâ'nın kula belâ vermesi, Zâtullâh ve akıl ilişkisi,⁶² fakr, acz, ubûdiyyet, ilhad,⁶³ tâlib-i Hak, vâsıl-ı Hak, insân-ı kâmil, abd-i mahz,⁶⁴ kesîf, latîf,⁶⁵ tasfiye-i kalb, tezkiye-i nefis ve tecliyeye-i rûh,⁶⁶ ehl-i hevâ ile ehlullâhın farkı, mehdî, Hz. Îsâ,⁶⁷ nefsin rûh olması, sırr-ı hâfî,⁶⁸ Hâdî ve Mudill, ubûdiyyet ve ulûhiyyet,⁶⁹ halk, Hak,

⁴¹ Age., vr., 8b-9a-10a-10b-15a-15b-16a-19a-20a-20b.

⁴² Age., vr., 5a-8b-34b-35a-35b.

⁴³ Age., vr., 3b-4a-12b-13a.

⁴⁴ Age., vr., 9a.

⁴⁵ Age., vr., 9b.

⁴⁶ Age., vr., 19b-20a-21a.

⁴⁷ Age., vr., 8b.

⁴⁸ Age., vr., 36b-37a.

⁴⁹ Age., vr., 28b.

⁵⁰ Age., vr., 21b.

⁵¹ Age., vr., 34b.

⁵² Tatçı, Age., s.16.

⁵³ Kırımı, Age., vr., 4a-4b.

⁵⁴ Age., vr., 5a.

⁵⁵ Age., vr., 5b.

⁵⁶ Age., vr., 6a-6b.

⁵⁷ Age., vr., 8b.

⁵⁸ Age., vr., 13a.

⁵⁹ Age., vr., 15a.

⁶⁰ Age., vr., 16b.

⁶¹ Age., vr., 17a.

⁶² Age., vr., 18a.

⁶³ Age., vr., 19b.

⁶⁴ Age., vr., 20b.

⁶⁵ Age., vr., 21a.

⁶⁶ Age., vr., 21b.

⁶⁷ Age., vr., 22a.

⁶⁸ Age., vr., 23b.

⁶⁹ Age., vr., 24b.

ene'l-Hak-hüve'l-Hak,⁷⁰ âfâk, enfüs, âlem-i kebîr,âlem-i saġîr, Allah Teâlâ'nın kudretinin zuhuru,⁷¹ tenin Hakk'ın sıfatı, canın ise Zât'ı olması,⁷² her işi işleyenin Hak olduğu,⁷³ kulluġun kalkmayacağı gerçeġi, cemî-i eşyânın iki vechi bulunduġu,⁷⁴ anâsır-ı erbaa, nefis,⁷⁵ âlem-i vahdet,âlem-i kesret,⁷⁶ belâ ile geçilecek makâm, sırr-ı hâfi, dalâlet,⁷⁷ evliyâullâh, ene'l-Hak, zındık,⁷⁸ şerîat, tarîkat,⁷⁹ fâsık,⁸⁰ vuslat,⁸¹ tabîat, nefis, nefse ibâdet.⁸²

Eserin Başı:

بسم الله الرحمن الرحيم الحمد لله رب العالمين والصلاة والسلام على رسولنا محمد وعلي اله وصحبه
اجمعين اما بعد

Eserin Sonu:

نعوذ بالله ولي التوفيق قد تم الرسالة الشريفة

3.1.2. Nüshaları:

Bu eserin tesbit edebildiğimiz nüshaları şunlardır:

1. İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi; T.272 numarada kayıtlı bulunan nüsha. 33 varak, 17-18 satır. Müstensih: Muhammed Arif.
2. İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi; T.68'de kayıtlı bulunan nüsha. Mecmua içinde olup, 76-104 varaklar arasında, 21 satır, 29 yapraktır. Müstensihi ve istinsâh tarihi yoktur.
3. Taksim Atatürk Kitaplığı; Osman Ergin Yazmaları, 358 nolu nüsha. 34 varak, 21satır, nesih.

⁷⁰ Age., vr., 25a, 27a.

⁷¹ Age., vr., 25b.

⁷² Age., vr., 26b.

⁷³ Age., vr., 26b-27a.

⁷⁴ Age., vr., 28a.

⁷⁵ Age., vr., 28b.

⁷⁶ Age., vr., 29b.

⁷⁷ Age., vr., 30b-31a.

⁷⁸ Age., vr., 31b-32a.

⁷⁹ Age., vr., 32b.

⁸⁰ Age., vr., 33b.

⁸¹ Age., vr., 35b.

⁸² Age., vr., 36a.

4 Taksim Atatürk Kitaplığı; 1284 numarada, K.40 içerisinde, 249-301 varakları arasında, Ahmed Rıza tarafından istinsâh edilmiş olup 126b-152 numaralı mikrofilmidir.

5. Taksim Atatürk Kitaplığı; Belediye K.548 nüshası, 39 varak, 17 satır, rik'a.

6. Taksim Atatürk Kitaplığı; Belediye K.458 numarada kayıtlı, sonu eksik, 36 yaprak, küçük ebatlı, yazı, nesih. 7. Fatih Millet Kütüphanesi; Şry.817/1 numarada kayıtlı nüsha. Ta'lik taklidi, 1-43 varakları arasındadır.

8. Fatih Millet Kütüphanesi; Şry.947 numarada kayıtlı nüsha. Müstensih: Mustafa Zeki. Nesih yazı ile yazılmış. 40 varaktır.

9. Süleymâniye Kütüphanesi; Hacı Mahmûd Efendi, No: 2652'de kayıtlı nüsha. 22 varak, 21 satır, ta'lik, İstinsâh Tarihi: 1271.

10. Süleymâniye Kütüphanesi; Hacı Mahmûd Efendi, No: 3016'da kayıtlı nüsha. 36 varak, 21 satır, rik'a.

11. Süleymâniye Kütüphanesi; Haşim Paşa, No: 6/1'de kayıtlı nüsha. 1-18 varaklar arası, 23 satır, rik'a, müstensih: Ali Haydar, istinsâh tarihi: 1303.

12. Süleymâniye Kütüphanesi; Haşim Paşa, No: 8 de kayıtlı nüsha. 36 varak, 23 satır, rik'a, müstensih: Ali Haydar Molla Bey, istinsâh tarihi: 1320. 7 numaralı eser ile aynı cilttedir.

13. Süleymâniye Kütüphanesi; Tahir Ağa, No: 467/4'de kayıtlı nüsha, 31-55 varaklar arasında, 16 satır, rik'a.

14. Millî Kütüphane; Yazma A. 449 numarada kayıtlı nüsha. 25 varak, 23 satır.

3.2. Burhânu'l-Ârifin ve Necâtü'l-Ğârikîn.

3.2.1. Muhtevası:

Burhânu'l-Ârifin ve Necâtü'l-Ğârikîn, Kırım'lı Selim Baba'nın en önemli eseridir. Bu eser gerek muhtevası, gerek hacmi yönüyle bir tasavvuf klasiği sayılabilir. Selim Baba bu eserini "tevhîd" meselesinin halk ve mutasavvıflar indinde nasıl anlaşılması gerektiğini izah etmek üzere kaleme almıştır. Müellif Burhânu'l-Ârifin'in ismini ve yazılış sebebini anlatırken şöyle der:⁸³ "Ey huzura kavuşmuş insan! Sen O'ndan hoşnut, O da senden hoşnut olarak Rabbine dön. (Seçkin) kullarım arasına katıl ve cennetime gir." (Fecr, 89/27-30). "De ki: Rabbimin sözleri için deryâ mürekkep olsa ve bir o kadar da ilâve getirsek dahi, Rabbimin sözleri bitmeden önce deniz tükenecektir." (Kehf, 18/109) fehvâsınca bir vecihle ta'rif ve tahrîri kâbil olmayan dil-i deryâlarına duhûlu müyesser ve nazar-ı ayn-ı rahmetleriyle manzûr olup tecelliyât-ı Bâri ile fenâ-fillâhta fenâ-ender-fenâ ve bi'l-külliyeye mahv ve müstağrak olup "İzâ temmel fakru fe-hüvallâh" hadîs-i şerîfi fehvâsınca Selim'lik bi'l-külliyeye aradan kalkıp bekâ-yı hakîkî zuhûr edip "Ona katımızdan bir rahmet (vahiy) vermiş, yine ona tarafımızdan bir ilim öğretmiştik." (Kehf, 18/65) fehvâsınca lisân-ı sırdan bilâ-harf, bilâ-savt sâdır olan ilm-i ledünnîyi teberrüken tahrîr ve onbir bâb üzerine binâ olunup "Burhânu'l-Ârifin" tesmiye olundu."⁸⁴

Süleymâniye Kütüphanesi; Hacı Mahmûd Efendi, No: 2999'daki nüshasının 74b varakında ise Risale'nin te'lif sebebi şöyle anlatılmaktadır: "Aşkın galebesinden bu risâle telif olunmuştur. Risâle te'lif sebebim, varlık ve izhâr-ı kemâl değildir. Böyle olmadığını aşk-ı ilâhî ile mest olan âşık-ı sâdıklar bilir. Ehl-i sûret olan nâdân, varlık ve izhâr-ı kemâl anlarsa ne gam."

Süleymâniye Kütüphanesi; Hacı Mahmûd Efendi, No: 2679 nüshasının 38b-39a varaklarında ise şu ifâdeler yer almaktadır: "Aşkımın galebesinden azîm sırrullah ifşâ olundu, perdesiz ve rumûzsuz sırrullâh nice ise, olduğu gibi zikr olundu. Maâzallâhi

⁸³ Tatçı, Age., s.14.

⁸⁴ Kırımı, *Burhânu'l-Ârifin*, Süleymâniye Kütüphanesi; Hacı Mahmûd Efendi, No: 2679, vr., 2a-2b.

Teâlâ maksat varlık ve izhâr-ı kemâl değildir ve böyle olmadığını aşk-ı ilâhî ile mest ve cezbe-i ilâhiyye ile meczûb olan dîvâneler fehmedip, ehl-i sûret olan nâdân varlık ve izhâr-ı kemâl anlarsa da ne gam hep aşkın gürültüsüdür.”

Müellifimiz bu eserinde tasavvufî konulardan bir kısmını âyet-i kerîmeler, hadis-i şerîfler, evliyâullâh sözleri ve tekke şairlerinin şiirleriyle açıklamaya çalışmıştır.

Miftâhu Müşkilât adlı eserine nazaran mezkûr eserinin dili daha sade ve halk kitlesinin konuşma diline daha yakındır.

Burhânu'l-Ârifin'in muhteviyâtında yer alan konular sırasıyla şu şekildedir.

Birinci bâb: Bâb-ı ma'rifet-i nefis ve ma'rifet-i Rab beyânındadır. Bu bölümde işlenen diğer konular ise şunlardır: Hulk-u Muhammedî, iyi huylar, kötü huylar,⁸⁵ dünyâ muhabbetini terk etmek, vücûd-u Hak, varlığın hakîkati,⁸⁶ benlik,⁸⁷ kendini ehl-i hakikat zannedenler, gürûh-u hüsrân ve dalâlet.⁸⁸

İkinci bâb: Mürşid-i kâmilî bulup onun telkini ve izniyle zikre devam olup ehl-i zikir olmak herkese farz olduğunu ve Mürşid-i kâmilin nişânlarını beyân eder. Bu bâb içerisinde işlenen konular: Tarîkata ve Mürşid-i kâmil'in gönlüne girmek, tasarrufun insan yüzünden zuhûr ettiği,⁸⁹ insân-ı kâmil'in adları, eşyânın zâhiri ve bâtını.⁹⁰

Üçüncü bâb: Ehl-i tarîktan olup yol kesiciler ve soğuk nefesliler ki, âşık-ı sâdıkların harâmî misali yollarını kesmeye sa'y eden mülhidler beyân eder. Diğer konular: Amel-i sâlih, mücâhede, sülûk.⁹¹

Dördüncü bâb: Bîat-ı zâhirî ve bîattan maksat nedir ve bu dünyâyâ gelmekten maksat ibâdet ve itaat için olup, ibâdet ve itaattan maksat neyi bilmektir onu beyân eder. Burada işlenen konular: Mürşid-i kâmil'e bîat, hidâyet, cezbe-i Hak,⁹² mebde'-maâd, şerîat, tarîkat, hakikat, ma'rifet,⁹³ müşâhede, vuslat,⁹⁴ ru'yetullâh,⁹⁵ Kur'an-ı Kerîm'in dört ilim üzere nâzil olduğu, ulemâ.⁹⁶

⁸⁵ Age., vr., 3b.

⁸⁶ Age., vr., 4a.

⁸⁷ Age., vr., 4b.

⁸⁸ Age., vr., 5a. Bu bâb 3a-5a varakları arasındadır.

⁸⁹ Age., vr., 6b.

⁹⁰ Age., vr., 7a. Bu bâb 5a-7a varakları arasındadır.

⁹¹ Age., vr., 7b. Bu bâb 7a-8a varakları arasındadır.

⁹² Age., vr., 8a.

⁹³ Age., vr., 9a.

⁹⁴ Age., vr., 10a-10b.

Beşinci bâb: Bîat-ı bâtinî ya'nî bîatın hakîkati nedir onu beyân eder. Tâli konular: Nefis, sülûk, vuslat, ehl-i bid'at.⁹⁷

Altıncı bâb: Vuslat nedir ve firkat nedir ve hakîkatte ârif-i billah olan evliyâullâh ile mülhid ve zındığın farkı nedir? İştirmek ile hakîkatte ârif-i billâh olan evliyâullâh gibi ma'rifete ve hakîkate vâsıl oldum zannedip da'vâyı irfân eden ehl-i hevâ ile hâl sahibi olan ârif-i billâh'ın farkı nedir ve şeriatın emrin, nehyin sırları nedir onu beyân eder. Bu bölümde işlenen diğer konular: Fenâ-fillâh, tevhîd-i hakîkî, kelime-i tevhîd,⁹⁸ nefsâniyet, ruhâniyet, lâtif, kesif,⁹⁹ şeriat, hakîkat, hâdî, mudill,¹⁰⁰ Hakk'ın kesretten zuhûru, vücûd, varlık,¹⁰¹ evliyâullâhı küfürle itham edenler,¹⁰² sûret, sîret,¹⁰³ rûh, nefis, ulvî, süflî,¹⁰⁴ vuslat, hidâyet, dalâlet,¹⁰⁵

Yedinci bâb: Makâm-ı ma'rifet ve makâm-ı ayne'l-yakîn nedir? Ma'rifet ve i'tikad yönünden birliğe yetip, nefisini ve rûhunu bir bilip ve bir görüp, ma'rifet ile Hakk'a vâsıl olmak ne demektir. Ma'rifet ile hakîkatin farkı nedir onu bildirir. Tâli konular: Ehlullâh, insân-ı kâmil¹⁰⁶

Sekizinci bâb: Cem' nedir, fark ba'de'l-cem' nedir, fenâ-fillâh ne demektir, bekâ-billâh ne demektir, vahdeti kasrette bulmak ve kesreti vahdette bulmak nedir onu beyân eder. Bu bölüm içerisinde ki diğer konular: Cezbe,¹⁰⁷ Hak, halk.¹⁰⁸

Dokuzuncu bâb: Makâm-ı Hakîkat ve makâm-ı hakka'l-yakîn nedir? Ve nefsi rûhu bir bilip ve bir görüp hakîkat ve ahlâk cihetinden birliğe yetip, vücûd ile Hakk'a vâsıl olmak ne demektir onu beyân eder. Sûret, sîret,¹⁰⁹

⁹⁵ Age., vr., 10b-11a-11b-12a.

⁹⁶ Age., vr., 12a-12b-13a-13b. Bu bâb 8a-14b varakları arasındadır.

⁹⁷ Age., vr., 15a-15b-16a. Bu bâb 14b-16b varakları arasındadır.

⁹⁸ Age., vr., 17a-17b.

⁹⁹ Age., vr., 18b.

¹⁰⁰ Age., vr., 19a.

¹⁰¹ Age., vr., 19b.

¹⁰² Age., vr., 22a.

¹⁰³ Age., vr., 23b.

¹⁰⁴ Age., vr., 25b.

¹⁰⁵ Age., vr., 26a. Bu bâb 16b-26b varakları arasındadır.

¹⁰⁶ Age., vr., 28a. Bu bâb 27a-28b varakları arasındadır.

¹⁰⁷ Age., vr., 29a.

¹⁰⁸ Age., vr., 29b.

¹⁰⁹ Age., vr., 33b. Bu bâb 32b-34b varakları arasındadır.

Onuncu bâb: Ehl-i tarîktan olup hakîkate vâsıl oldum zannedip, kimi hulûfî, kimi ittihâdî ve kimi devrânî olup bunlar nice yolu yanlıp mezheb-i bâtıla zâhib oldular onu beyân eder. Anâsır-ı erbaa, rûh-u izâfî,¹¹⁰

Onbirinci bâb: Vücûd-u insân anâsır-ı erbaadan mürekkeb olup ateş, su, hava, toprak bunlardan vücûd-u insân nice terkîb olunur onu beyân eder.¹¹¹

Kırımî, Miftâhu Müşkilâtî's-Sâdikîn ve Âdâbu Tarîki'l-Vâsılîn'de olduğu gibi Burhânu'l-Ârifîn'de de Eşrefoğlu Rûmî,¹¹² Şeyh Nakşî,¹¹³ Kâimî,¹¹⁴ Niyazî-i Mısrî,¹¹⁵ kendi deymiyle Kaygusuz Sultân¹¹⁶ gibi Tekke şairlerinin şiirlerinden istifâde etmiştir.

Selim-i Dîvâne'nin aşağıdaki şiirleri hem Miftâhu Müşkilâtî's-Sâdikîn ve Âdâbu Tarîki'l-Vâsılîn'de hem de Burhânu'l-Ârifîn'de bulunmaktadır.

Ey yâr-ı cânân ten ile cânım senin olsun.

Mezheb ile dîn u îmânım senin olsun.

Aşkınla senin, varlığımı hep sana vereyim.

Evrâd ile ezkâr ile esmâm senin olsun.

Hüccet vereyim büsbütün âlem şahid olsun.

Bendeki olan kâl ile hâlim senin olsun.

Yüzünde olan nûr ile envârını gördüm.

Buna sebep o küll-i vârim senin olsun.

Ağlatma beni nûr-i Muhammedî seversen.

Yakma meded o kalb-i hazînim senin olsun.

Dîvâne Selim mahv oluben çıksın aradan.

Bi'l-cümle olan nâm ile şânım senin olsun.¹¹⁷

Sürüp ismin dilde tekrâr eylerim.

Varlığım seninle ben var eylerim.

Koma beni etmeyem derd ile âh.

Yakarım dünyâyı hep nâr eylerim.

¹¹⁰ Age., vr., 37a-37b. Bu bâb 34b-38a varakları arasındadır.

¹¹¹ Age., vr., 2b-3a. Bu bâb 38a-40a varakları arasındadır.

¹¹² Age., vr., 7a, 14a, 25a.

¹¹³ Age., vr., 15a, 21a, 21b,

¹¹⁴ Age., vr., 19b.

¹¹⁵ Age., vr., 32b, 34a.

¹¹⁶ Age., vr., 35b.

¹¹⁷ Kırımî, *Miftâh.*, vr., 14b; *Burhânu'l-Ârifîn*, vr., 34a.

Aşk-ı pâkin boynuma zincirini.

Takmışım Mansûr olup zâr eylerim.

Ene'l-Hakk'ı mahv edip sende şehâ.

Hüve'l-Hak zikrini her bâr eylerim.

Beni sende seni Hak'ta mahv edip.

Hakk'ı sende seyyidim var eylerim.

Cemâlinde okuyup âyetleri.

Şerh edip ledünnî tekrâr eylerim.

Vech-i pakın ismidir Ümmü'l-kitâb.

Bu Selîm'e onu ezkâr eylerim.¹¹⁸

Mürşidim canım odur, söyler ve diler odur.

Kavlim sultânım odur, Hüseyin Sultân hû.

Selim Dîvâne'ye meded, ondan gayri kalmadı dert.

İsmi olsun dilimde vird, Hüseyin Sultân hû.¹¹⁹

3.2.2. Nüshaları:

Bu eserin tesbit edebildiğimiz nüshaları şunlardır:

1. Selim Ağa Kütüphanesi; Hüdâyi Efendi, No: 671'de kayıtlı nüsha. 43 yaprak, 21 satır. Sayfa kenarlarına çift kırmızı çizgi çekilmiştir.
2. Süleymâniye Kütüphanesi; Hacı Mahmûd Efendi, No: 2912'de kayıtlı nüsha. 59 varak, 14 satır, nesih.
3. Süleymâniye Kütüphanesi; Hacı Mahmûd Efendi, No: 2679'da kayıtlı nüsha. 40 varak, 21 satır, müstensih Mehmet Hakî, nesih.
4. Süleymâniye Kütüphanesi; Hacı Mahmûd Efendi, No: 2999'da kayıtlı nüsha. 76 varak, 17 satır, nesih.
5. Süleymâniye Kütüphanesi; Hacı Mahmûd Efendi, No: 2912'de kayıtlı nüsha. 59 yaprak, 14 satır, nesih.

¹¹⁸ Kırımı, *Miftâh*., vr., 27a-27b; *Burhânu'l-Ârifin*, vr., 39a-39b.

¹¹⁹ Kırımı, *Miftâh*., vr., 11b; *Burhânu'l-Ârifin*, vr., 2a.

6. Süleymâniye Kütüphanesi; H. Hüsnü Paşa, No: 781'de kayıtlı nüsha. 44 varak, 13 satır, rik'a.
7. Süleymâniye Kütüphanesi; Esâd Efendi, No: 1409'da kayıtlı nüsha. 46 varak, bb. satır, nesih.
8. Süleymâniye Kütüphanesi; Esâd Efendi, No: 1430/2'de kayıtlı nüsha. 13-58 varakları arasında, 15 satır, ta'lik.
9. Süleymâniye Kütüphanesi; Düğümlü Baba, No: 252'de kayıtlı nüsha. 74 varak, 15 satır, nesih.
10. Süleymâniye Kütüphanesi; Uşşâkî, No: 4/3'de kayıtlı nüsha. 52 varak, 17 satır.
11. Süleymâniye Kütüphanesi; H. Hüsnü Paşa, No: 781m'de kayıtlı nüsha. 73 varak, 15 satır, müstensih, Osman Ruhi, ta'lik.
12. Süleymâniye Kütüphanesi; Hacı Mahmûd Efendi, No: 3923'de kayıtlı nüsha. 50 varak, 12 satır, rik'a.
13. İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi; T.566'da kayıtlı nüsha. 37 varak 25 satır,
14. İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi; T.1244'de kayıtlı nüsha. 49 varak, 19 satır, rik'a.
15. İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi; T.6466'da kayıtlı nüsha. 75 varak, 15 satır, müstensih, Derviş Ahmet.
16. Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi kütüphanesinde bulunan nüsha. 18 yaprak, 19 satır, iki kitap bir arada, âyet-i kerîmeler ve imdi lafızları kırmızı mürekkeple yazılı.
17. Taksim Atatürk Kitaplığı; Osman Ergin Yazmaları, No: 65/4'de kayıtlı nüsha. 41b-82b varakları arasında, rik'a ile yazılmış, 17 satır.
18. Taksim Atatürk Kitaplığı; Osman Ergin Yazmaları, No: 195/1'de kayıtlı nüsha. 1-33 varaklar arasında 23 satır olup, Mehmet Rûmî tarafından istinsâh edilmiştir. İstinsah tarihi, 1265. Baş tarafında fihristi bulunmaktadır.

19. Taksim Atatürk Kitaplığı; Osman Ergin Yazmaları, No: 1012'de kayıtlı nüsha. 67 varak, 15 satır, nesih, Mehmed Zakir Derviş Salih el-Kadirî el-Üsküdârî tarafından istinsâh edilmiştir, H.1262.

20. Taksim Atatürk Kitaplığı; Belediye K.696 nolu nüsha. 46 varak, 17 satır, rik'a, müstensihî, Ramazan Hilmi, H.1324.

21. Taksim Atatürk Kitaplığı; Osman Ergin Yazmaları 1575/2'de kayıtlı nüsha. 3-19 varakları arasında, 13-16 satır, rik'a, sonundan bir kaç varak eksiktir.

22. Fatih Millet Kütüphanesi; Şry.817/2'de kayıtlı nüsha. Ta'lik taklidi ile yazılmış olup, 46-108 varaklar arasındadır.

23. Atatürk Üniversitesi Kütüphanesi; Seyfettin Özege Bölümü, SA. 234, istinsah tarihi ve müstensih ismi yok, siyah meşin ciltli, 36 varak olup 11.6.1973 tarihinde Münip Yıldırğan'dan satın alınan Sırru'l-Esrâr Burhânu'l-Ârifin isimli nüsha. Bu nüshanın 16a-19b varakları arası eksiktir.

24. Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi; Yazma No: 1659, istinsah tarihi H.1362, müstensih: Remzi Uzbark.

25. Millî Kütüphane; yazma, A. 623, İstinsah Tarihi, 1246.

26. Millî Kütüphane; yazma, A. 1965.

27. Millî Kütüphane; yazma, A. 2022.

28. Millî Kütüphane; yazma, A. 2178/2.

29. Millî Kütüphane; yazma, A. 2183. İstinsah Tarihi, 1260.

30. Millî Kütüphane; yazma, A. 2398/6.

II. BÖLÜM

4. TARİKATLAR VE KADİRİYYE TARİKATI

Müellifimizin mensup olduğu Kâdiriyye tarîkatı hakkında bir nebze bilgi vermemizde fayda vardır.

Hicri ikinci asrın sonlarına doğru intişâra başlamış olan tarîkatların anane ile silsilelerinin cihâr-ı yâr-ı gûzine ve Hz. Fahri Âlem (s.a.v) Efendimize kadar dayandığı rivâyet edilmektedir.¹²⁰

Bu gün mevcut olan tarîkatlar, esas itibariyle VI/XII. asırda, yani Selçuklular zamanında ortaya çıkmışlardır.¹²¹ Tarîkatların sayısı hakkında tasavvufî eserlerde genel olarak kabul edilen görüş on iki'dir. Bu tarîkatlar ve kurucularını şöyle sıralayabiliriz. Kadiriyye: Abdulkâdir-i Geylânî (562/1166), Yeseviyye: Ahmed-i Yesevî (562/1166), Rifâiyye: Ahmed-i Rifâî (578/1182), Kübreviyye: Necmüddin-i Kübrâ (618/1221), Medyeniyye: Ebû Medyen Şuayb b. Hüseyin el-Mağribî (590/1194), Desûkiyye: İbrahim Burhaneddin ed-Desûkî (676/1277), Bedeviyye: Ahmed el-Bedevî (675/1276), Şâzeliyye: Ebu'l-Hasan el-Mağribî eş-Şâzeli (656/1258), Ekberiyye: Muhyiddin İbnu'l-Arabî (638/1240), Mevleviyye: Celâleddin-i Rûmî (672/1273), Sa'diyye: Sa'düddin b. Mûsâ el-Cibâvî (700/1300), Nakşibendiyye: Bahaüddin Nakşibend (791/1389).¹²²

Kadiriyye Tarîkatı, İslâm âleminde en yaygın tarîkatlardan biridir.¹²³ Türk illerinde Halvetiye'nin ulaştığı yaygınlığa bütün İslâm dünyasında ulaşan tarîkat Kadirîlik'tir. Bu tarîkatın kurucusu olan Abdülkâdir-i Geylânî, İslâm tarihinde pek az insana nasip olan bir şöhretin sahibidir. Bunun da ötesinde O, en saldırgan tasavvuf tenkitçileri tarafından bile saygı ile anılmakta ve görüşleri örnek gösterilmektedir. Meselâ, İbn Teymiye gibi, tasavvuf düşmanı bilinen bir zat ona saygı duymakta ve

¹²⁰ Vicedânî, Age., s.10; İz, Age., s.193; Eraydın, Age., s.322.

¹²¹ Osman Türer, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf Tarihi*, Seha Neşriyat, İst., 1995, s.169.

¹²² Necmüddin Kübrâ, *Usûlu Aşere*, Haz. Mustafa Kara, Dergâh Yayınları, İst., 1980, s.12; İz, Age., s.195-196; Mustafa Kara, *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*, 1. bs., Dergâh Yayınları, İst., 1985, s.280-300; Türer, Age., s.172-201.

¹²³ Türer, Age., s.172.

öğretisini takdir etmektedir. Kadirîyye tarikatına adını veren Abdülkâdir-i Geylânî (k.s.) 470/1077'de doğup 91 yıl ömür sürdükten sonra 561 veya 562/1165'te bu âleme veda etmiştir.¹²⁴ Onun doğum, hayat ve vefatına ebced hesabıyla düşürülen tarihler için seçilen kelimeler, âdeta bir kerâmeti sergiler. Derler ki: “Veliler Sultânı Abdülkâdir-i Geylânî, aşk ile doğdu, kemâl ile ömür sürdü ve kemâl-i aşk ile vefat etti.” Burada kullanılan kelimelerden aşk'ın, ebced hesabıyla toplamı 470, kemâl kelimesinininki 91 ve kemâl-i aşk deyiminininki de 561'dir.¹²⁵

İmâm-ı Eimme, Mahbûb-i Subhânî, Gavsü's-Samedânî, Gavsü's-Sekaleyn, Bazu'l-Eşheb, Kutbu'r-Rabbânî, Muhyiddin, Mahbûbu's-Subhânî, Sultânü'l-Evliyâ ve Burhânü'l-Asfiyâ¹²⁶ gibi lakablarla tanınan Geylânî'nin künyesi Muhyiddîn Ebû Muhammed b. Ebî Salih'tir.¹²⁷

Hazar denizinin güneybatısındaki “Gîlân” eyâlet merkezine bağlı Neyf köyünde doğdu. Arapça'da “el-Cîlî, el-Cîlân”, Farsça'da “Gîlî, Gîlânî”, Türkçe'de ise “Geylânî” şeklinde telaffuz edilen nisbesiyle şöhret buldu.

Babası Ebû Salih Mûsâ'nın dindâr bir kimse olduğu bilinmekte, ancak hakkında fazla bilgi bulunmamaktadır. Devrin tanınmış zâhid ve sûfilerinden olan Ebû Abdullah es-Savmâî'nin kızı olan annesi Ümmü'l-Hayr Emetü'l-Cebbâr Fâtıma'nın da kadın velilerden olduğu kabul edilir. Küçük yaşta babasını kaybeden Geylânî, annesinin yanında ve dedesi Savmâî'nin himayesinde büyüdü.¹²⁸ Nesebi ana tarafından Hz. Hüseyin'e, baba tarafından ise Hz. Hasan'a ulaşmaktadır.¹²⁹

¹²⁴ Abdülkâdir-i Geylânî'nin doğum ve vefat tarihleriyle ilgili olarak ayrıca bkz: İmam Şarani, *Tabakâtü'l-kübrâ*, Trc. Abdülkâdir Akçiçek, Erkam Yayınları, İst., 1986, s.450; Hocâzade Ahmed Hilmi, *Hadîkatü'l-Evliyâ'dan Silsile-i Meşâyih-i Kadirîyye*, H.1318, s.33-34; Sâdık Vicedânî, *Tomâr-ı Turuk-u Aliyyeden Kadirîyye Silsilenâmesi*, Matbaa-i Amire, 1338, s.7; *Tarikatler ve Silsileleri*, Haz: İrfan Gündüz, Enderun Kitabevi, İst., 1995, s.92; Hacı Reşid Paşa, *Tasavvuf: Tarikatler Silsilesi ve İslâm Ahlakı*, Salâh Bilici Kitabevi Yayınları, İst., 1965, s.112; Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, Osmanlıca'dan Çev. Mehmet Akkuş-Ali Yılmaz, Seha Neşriyat, İst., 1990, c.1, s. 58; Hüseyin Fevzi Paşa, *Ukûdi'l-Cevâhir fi Selâsili'l-Ekâbir*, Trc. Melih Yuluğ, Uluçınar Yayınları, İst., 1979, s.100-101.

¹²⁵ Vicedânî, *Kadirîyye*, s. 7; Yaşar Nuri Öztürk, *Tasavvufun Ruhu ve Tarikatlar*, Yeni Boyut, 3. bs., İst., 1992, s.281-282; Abdülaziz Cümhur, *Sultânü'l-Evliyâ Hz. Abdülkâdir Geylânî: Asrı Hayatı Tarikatı Eserleri*, Cümhur Yayınları, İst., 1981, s.27.

¹²⁶ Haririzâde Muhammed Kemaleddin, *Tibyânü Vesâilü'l-Hakâyık fi Beyâni Selâsili't-Tarâik*, Süleymâniye Kütüphanesi; İbrahim Efendi, No: 430-432, c.3/1, vr.37., Hocazâde, Age. s.32-33.

¹²⁷ Türer, Age. s.172.

¹²⁸ Süleyman Uludağ, "Abdülkâdir Geylânî", *İslâm Ansiklopedisi*, TDV. Yay., İst., 1988, c.1, s.234.

¹²⁹ Vicedânî, Age., s.6; Vassâf, Age., s.58; Fevzi Paşa, Age., s.101.

İlk tahsiline Gilân'da başlayan Abdülkâdir, on sekiz yaşına gelince ilim tahsili için annesinden izin alarak bir kafiye katılıp Bağdat'a gitti.¹³⁰ Abdülkâdir-i Geylânî'nin ilim tahsil ettiği üstadları: Ebû Saîd el-Mahzûmî, Zekeriya et-Tebrîzî, Şeyh Hammad Debbâs, Ebû'l-Vefâ, Ebû Salih'tir.¹³¹

Geylânî, İmam Ahmed b. Hanbel'in mezhebine mensuptu.¹³² Kendi ifâdelerinde belirtildiği üzere; yirmi beş yılını tecrîd ve tefrîd ile sahrâ ve çöllerde riyâzet ve mücâhede ile geçirdiği anlaşılmaktadır.¹³³

İmam-ı Rabbânî, O'nun ma'nevî sahada pek ender insana nasip olabilecek bir makama sahip olduğunu Mektubât'ının son mektubunda açıkça belirtmektedir.¹³⁴

O bu maddî ve ma'nevî kemâle erdikten sonra Bağdat'a dönerek yeniden va'z ve nasihat toplantılarında aşk ve irfân erbâbına hakikat ve ma'rifet öğretmeğe başlamış ve bu uzun mücâdele ve mücâhedeler; sonra da yarım asır devam eden irşâd faaliyetlerinden sonra Kâdiriyye tarîkatı bütün feyz ve kemâliyle kuruluşunu tamamlayarak yayılmaya, islâm ülkelerini tenvîre başlamıştır. Halen bu te'siri devam etmektedir.¹³⁵ Hayatında şerîatı ve tarîkatı meczeden büyük bir mutasavvıf olan Abdülkâdir-i Geylânî'den İran, Mısır, Yemen ve Şam'dan alimler gelerek ilim öğrenmişler ve feyiz almışlardır.¹³⁶

Geylânî Hazretleri 561/1165 senesi Rebiülâhir'in 8. Cumartesi gecesi yatsı namazından sonra âhîret âlemine göç etmiştir. Bu vefâtın 562/1166 senesinin Rebiülâhirinin 9. Cumartesi gecesi vukû bulunduğunu nakledenler de vardır. Mübârek türbeleri Bağdat'ta Bâbü'd-Derc medresesindedir.¹³⁷

¹³⁰ Hocâzade, Age., s.34; Ömer Rıza Doğrul, *İslamiyetin Geliştirdiği Tasavvuf*, Ahmet Halit Kitabevi, İst., 1948, s.112; Eraydın, Age., s.431.

¹³¹ Hocâzade, Age., s.36; Muhammed b. Yahya et-Tâdifî, *Cevherden Gerdanlıklar*, Trc. Naim Erdoğan, 2. bs., Alem Yayıncılık, İst. 21-23.

¹³² Vassâf, Age., s.63; Hocâzade, Age. s.36.

¹³³ Hocâzade, s.39; Vassâf, Age., s.63.

¹³⁴ İmam-ı Rabbânî, *Mektûbât-ı Rabbânî*, Demir Yayınevi, İst., Tarihsiz, c.II, s.185; A.g.mül., *Mektûbât-ı Rabbânî*, Çev. Abdülkâdir Akçiçek, Merve Yayınevi, İst., 1977, c. II, s.1674-1677.

¹³⁵ Vicdânî, Age., s.9; Gündüz, Age., s.93.

¹³⁶ Türer, Age. s.172.

¹³⁷ Vicdânî, Age., s.33; Gündüz, Age., s.115; Hocazâde, Age., s.40.

Eserleri:

el-Gunye li Tâlibî Tarîki'l-Hak, el-Fethu'r-Rabbânî, Fütûhu'l-Gayb, el-Füyûzâtü'r-Rabbâniyye fi Evrâdi'l-Kâdiriyye, Mektûbât, Sırru'l-Esrâr ve Mazharu'l-Envâr, el-Mevâhibü'r-Rabbâniyye, Hizbu Beşâiri'l-Hayat¹³⁸

Kadiriyye Tarîkatı'nın Şubeleri:

Esediyye: Seyyid Abdullah el-Esedî (k.s.).

İseviyye: Şeyh Îsâ (k.s.).

Yâfiyye: Abdullah Yâfî (k.s.).

Ekberiyye: Muhyiddîn-i Arabî (k.s.).

Eşrefiyye: Abdullâh-ı Rûmî (k.s.).

Hilâliyye: Muhammed Hilâl-i Hemedânî (k.s.).

Rumiyye: İsmâil-i Rûmî (k.s.).

Garîbiyye: Muhammed Garîbullah el-Hîndî (k.s.).

Hâlisiyye: Ziyâuddîn Abdurrahmân Hâlis et-Talebânî (k.s.).

Hammâdiyye: Müslim el-Hammâdî veya Abdülkâdir el-Hammâdî (k.s.).¹³⁹

Kadiriyye ve Rifaiyye tarikatları daha XIV. asır sonlarıyla XV. asrın ilk yarılarında Anadolu'da vardı. Uzunçarşılı, bu tarikatların XVI. asrın sonlarında bile diğer tarikatlara nazaran inkişâf edememiş oldukları görüşündedir. Ona göre Kadirilik Eşref-i Rûmî ile Osmanlı ülkesine girmiş fakat diğerleri gibi sur'atle yayılmayarak ancak XVII. yüzyılda'da Tosya'lı İsmail-i Rûmî'den (V.1631) itibaren taammüme başlamıştır.¹⁴⁰

Eşref-i Rûmî, 754/1353 tarihinde İznik'te dünyâya geldi. Eşrefzâde, İbnü'l-Eşref, Eşref-i Rûmî, ve Pîr-i Sâni isimleriyle de bilinir. Tahsiline küçük yaşlarda İznik'te başladı. Bir müddet sonra Bursa'ya giderek çeşitli alimlerden ders okudu. Emir Sultânın delâletiyle, Hacı Bayram-ı Veli'ye intisab eden Eşref-i Rûmî'ye önceleri çok ağır hizmetler gördürülmüştür. Hacı Bayram-ı Veli'nin yanında on bir sene kalan Eşrefoğlu, bu sırada Şeyhinin kızı "Hayrunnisa" ile evlendi. Aynı sene pîrinin izniyle

¹³⁸ Carl Brockelmann, *Geschichte Der Arabischen Litteratur*, Leiden, 1943, c.1, s.560; *İslâm Ansiklopedisi*, c.1, s.236; Türer, Age., s.173; Doğrul, Age. s.113.

¹³⁹ Vicdânî, Age. s.41-66; Pakalın, Age., c.II, s.131; Süleyman Ateş, *İslâm Tasavvufu*, Yeni Ufuklar Neşriyat, İst., 1992, s.111.

¹⁴⁰ Uzunçarşılı, Age., 2. bs., c.3/1, s.344.

İznik'e döndü. Bir müddet sonra şeyhini ziyaret için Ankara'ya giden Eşrefoğlu'nu, Hacı Bayram-ı Veli, Hama şehrinde Abdülkâdir-i Geylânî'nin torunlarından Hüseyin Hamevî'ye gönderdi. Hamevî, yanında bir erbaîn çıkararak Eşrefoğlu'na hilâfet vererek, onu Kâdiriyye Tarîkati'nin, Anadolu'da neşrine me'mur etti. Dergâhını İznik'te kuran Eşrefoğlu, Kadiriyye Tarîkati'nin kendi muhîtinde suratle yayılmasında muvaffak oldu. Hayatını zikir ve ibâdete hasreden Eşrefoğlu'nun Tasavvufi şiirleri, "Müzekki'n-Nüfus" ve "Tarîkatnâme" adlı eserleri vardır. Eşrefoğlu 874/1470 tarihinde İznik'te vefât etti.¹⁴¹

Tosya'lı olan İsmail-i Rûmî, tahsilini Kastamonu'da yaptıktan sonra Bağdat'a gitmiş, Kadiriyye'ye intisab ile Şeyh Feyzullah Efendi'den hilâfet almış, Pîr-i Sanî ünvanıyla İstanbul'a gelip Topkapı'daki Kadiriyhâne'de vefatına kadar irşâd ile meşgul olmuştur. H.1041/M.1631'de vefat etmiş olup dergâhında medfûndur. Tekke'nin bulunduğu yer evvelce kilise yeri imiş. İsmail-i Rûmî, Osmanlı memleketlerinde Kadiriyye tarîkatının yayılmasında âmil olup bir çok şehir ve kasabalarda tekke açtırmıştır.¹⁴²

Kâdiriyye Tarîkatının beş esası vardır:

- a- Himmeti yüce olmak.
- b- Haramlardan sakınmak.
- c- Hizmeti güzel yapmak.
- d- Azîmetten ayrılmamak, ruhsatı bırakmak.

e- Ni'mete saygılı olmak. Himmeti yüce olanın derecesi de yüce olur. Haramdan sakınanı Allah Teâlâ kötülüklerden korur. Hizmeti güzel olan ehl-i kerâmetten olur. Ruhsatı bırakıp azîmetlere devam eden daima hidâyet üzerindedir. Ni'mete saygılı olan şükrünü edâ etmiş olur.¹⁴³

Abdülkâdir-i Geylânî (k.s.) "Muhâsebe ve mücâhede ehli olan büyüklerin tecrübe ettikleri yolları şöylece sıralamaktadır:

- a- Kul azîz ve celîl olan Allah adına yemin etmemelidir.

¹⁴¹ Mehmet Zeki Pakalın, *Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, 2. bs., Milli Eğitim Basımevi, İst., 1971, c.I, s.564-567; Eraydın, Age., s.438-439.

¹⁴² Uzunçarşılı, Age., 2. bs., c.3/1, s.250-252.

¹⁴³ Gümüşhânevî, Age., s.86-87.

b- Yalandan sakınmalıdır. Yalanın şakasından da ciddisinden de sakınmak gerekir.

c- Vaadden dönmemelidir.

d- Mahlûkâtta her hangi bir şeye la'netten sakınmalı, Allah Teâlâ'nın yarattığı hiçbir kimseye beddua etmemelidir.

e- Kibleye dönüp namaz kılan mü'minlerden hiç kimse için şirk, küfür ve nifak hükmüne varmamalıdır.

f- İçten ve dıştan ma'siyet istemeyi ve ma'siyet işlerine bakmayı bırakmalıdır.

g- Yaratılmışlardan herhangi birine yük olmaktan sakınmalıdır.

h- İnsanlardan her hangi bir şey ummamalıdır.

ı- mütevâzi olmalıdır.¹⁴⁴

SÂLIKÂN-I KÂDİRÎ

Sâlik-i mülki bekâdır, sâlikân-ı Kâdirî.

Tarîk-ı kûy-i fenâdır, sâlikân-ı Kâdirî.

Cehd edip ilm-i İlâhîden sebekhân oldular.

Varisân-ı enbiyâdır, sâlikân-ı Kâdirî.

Câme-i irfân ile tezyîn-i bâtın ettiler.

Zâhir-i ehl-i kabâdır, sâlikân-ı Kâdirî.

Meclis-i işrakiyândır halka-i ezkârları.

Sırr-ı kalbe aşinâdır, sâlikân-ı Kâdirî.

Eylemişler dillerin gencîne-i gaybu'l-guyûb.

Mahzen-i sırr-ı Hüdâ'dır, sâlikân-ı Kâdirî.

Çün fenâ-fillâhtan seyr-i ilallâh etmeğe.

Rehrevân-ı Kibriyâ'dır, sâlikân-ı Kâdirî.

Feyz-i irşâdıyla teshîr etmede tâlibleri.

Gûyiyâ mu'ciz-nümâdır, sâlikân-ı Kâdirî.

Bûsitân-ı zikr-i cehrî içredir nâlişleri.

Bülbül-i bağ-ı (Rızâ)'dır, sâlikân-ı Kâdirî

Şeyh Rızâ-i Tâlibanî¹⁴⁵

¹⁴⁴ Abdülkâdir-i Geylânî, *el-Gunye li Tâlibî Tarîki'l-Hak: Hakk'ı Arayanların Kitabı*, Trc. Abdülkâdir Akçiçek, Sağlam Yayınları, İst., 1991, s.1122-1125.

III. BÖLÜM

5. SELİM BABA'NIN TASAVVUFİ GÖRÜŞLERİ

5.1. Fenâ-fillâh-Bekâ-billâh

Fenâ, yok olma, zevâl, bekâsızlık anlamlarına gelir. Tasavvufta ise, insanın kendinden ve bütün mâsivâdan geçip derya-yı ehâdiyyette müstağrak olmasıdır.¹⁴⁶

Zâhirde fenâ, kuldan her türlü kötü huyun gitmesi, bekâ da her türlü iyi huyun kalmasıdır. Hakîkatte ise fenâ, kulun kendi sıfatlarından yok olup, Allah'ın kendisinden istediği şeyde bâkî olmasıdır. Fenâ, kulun kendi hâllerinden geçip, hâlleri evirip çeviren Allah ile bâkî olmasıdır.¹⁴⁷

Fenâ, kulun (nefsânî ve behimî) haz ve arzularından fânî olması, (kendinden geçerek) temyîz özelliğini kaybetmesi, daima içinde kendini yok ettiği varlıkla meşgul olduğu için eşyâdan da fânî olması manasına gelmektedir. Bekâ: Fenâdan sonra gelen bekâ, kulun nefesine ait şeylerden fânî, Hakk'a ait olan şeylerle bâkî (nefsinden fânî, Hak ile bâkî) olmasıdır.¹⁴⁸

Fenâ, yokluk, hiçlik ve geçici olmaktır. Bekâ ise kalıcı ve daimî olmaktır. Fenâ kötü sıfatların zail olması, bekâ da iyi sıfatların kalmasıdır. Kötü fiilleri terk eden kimsenin şehvî ve nefsanî arzuları fenâ bulmuş, ihlâs ve hüsn-i niyyet bâkî kalmış olur. Dünyâdan kalbî râbitayı koparan kimsenin kalbi, dünyâ tutkusundan fenâ bulmuş demektir. Dünyâ tutkusu ve kötü niyyetler fenâ bulunca fütüvvet ve doğruluk bâkî kalır. Fenâ kulun fâiliyyet şuurunu kaybetmesi, "abd"nin yerine fâil olarak Allah'ın geçmesidir. Kulun fiilini görmemesi diye de ifâde edebileceğimiz bu hâl'de, kulun yerine Allah kâim olur; Allah görür, duyar ve tutar. Bu suretle " Ben kulumu sevince onun gören gözü, tutan eli, yürüyen ayağı olurum."¹⁴⁹ hadîs-i kutsîsi gerçekleşmiş

¹⁴⁵ Pakalın, Age., c. II, s.131.

¹⁴⁶ Sâmî, Age., s.1005.

¹⁴⁷ Ebû Abdîrrahman es-Sülemî, *Sülemi'nin Risâleleri*, Çev. Süleyman Ateş, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1981, s.33.

¹⁴⁸ Ebûbekir Muhammed Kelâbâzî, *et-Ta'arruf li Mezhebi Ehli't-Tasavvuf*, Tahkîk, Mahmûd en-Nevâvî, 2. bs., Mektebetü'l-Külliyâtü'l-Ezheriyye, Kahire, 1400, s.147; A.g.mü., *Doğuş Devrinde Tasavvuf: Ta'arruf*, Haz. Süleyman Uludağ, Dergâh Yayınları, 2. bs., İst., 1992, s.182-183.

¹⁴⁹ Buhârî, Rikak, 38, (c.V, s.2384-2385).

olur. Kul Allah ile o kadar meşgul olur ki nihâyet “benlik” şuûrunu kaybeder. O şuûrunun yerine yine Allah geçer. Bu hâle zikirle erişilirse buna: “el-fenâ fi'l-Mezkûr”; muhabbetle erişilirse “el-fenâ fi'l-Mahbûb” denilir. Fenânın en yüksek derecesi “fenâ ani'l-fenâdır”dır. Bu da fenâ hâline erme şuûrundan da fânî olmaktır. Bu hâle Fenâ-ender-fenâ hâli de denir. Fenâ hâlindeki kul, bazı beşerî sıfatlardan kurtulursa da, beşerîyet sıfatından tamamen çıkmaz. Böyle bir iddia yanlış olur, küfrü gerektirir.

Tasavvufta fenâ kavramı, değişik açılardan belli tasniflere tâbi tutulmuştur.

a. Fenâ-yı zât: Bir kimsenin kendini yok kabul etmesi, kendinde varlık görmemesi, hakîkî varlığın Allah olduğunu düşünmesidir.

b. Fenâ-yı sıfât: İnsanın beşerî sıfatlardan sıyrılmasıdır.

c. Fenâ-yı efâl: Kulun fiil ve hareketlerinde adem-i şuûrdur. Bu sebepten tasavvuf kitaplarında fenâ, fakr kelimesiyle bir arada ve eş anlamlı olarak kullanılmıştır.

Fenânın bir de seyr u sülûk sırasındaki eğitim sürecine göre sıralanan çeşitleri vardır.

a. Fenâ fi'l-ihvân: Tarîkatta ihvân ve kardeşlik sevgisini gönüle yerleştirip arzu ve isteklerini kendi arzu ve isteklerinin önünde tutmak, onlarla sevgiyle kaynaşmaktır.

b. Fenâ fi'ş-şeyh: Sâlikin şahsî irâde ve arzularını şeyhinin arzu ve irâdesinde yok etmesi, kendi arzu ve irâdesinin yerine şeyhinin arzu ve irâdesini koymasındır.

c. Fenâ fi'r-Rasûl: Sâlikin şeyhinde fenâyı yaşadıktan sonra Hz. Peygamber'in şahsında sevgi ve aşkla erimesi, onun şahsiyetinde fenâ bulmasıdır. Rasûlullah'ın sıfat ve ahlâkını benimseyip onunla bezenmesidir.

d. Fenâ-fillâh: Sâlikin kendi sıfat ve vasıflarından sıyrılıp Allah'ın sıfatlarıyla bezenmesidir.¹⁵⁰

Cüneyd-i Bağdâdî (k.s.) fenâyı üç mertebeye ayırır:

Birincisi: Amellerini yaparak, cehd ve gayret sarfederek, nefesine muhâlefet ederek ve onu istemediği amelleri yapmağa zorlayarak kötü sıfatlardan, huylardan ve tabîî özelliklerinden fânî olmaktır.

¹⁵⁰ Yılmaz, Age., s. 226-229.

İkincisi: Hakk'ın senden istediği şeye uymak, seninle onun arasında hiç bir vasıta kalmamak, her şeyden kesilip sırf O'na teveccüh etmek için ibâdet ve taatlardaki zevk alma düşüncelerinden fânî olmaktır.

Üçüncüsü: Vecdin mertebesinde Hak şahidi (nuru) galebe edince artık Allah'ı müşâhedeye ermenin farkına varmaktan da fânî olmaktır. İşte o zaman sen fânî-bâkîsin. Fizikî varlığın (resmin) kalır ama ismin (ferdiyetin) kalkar, artık sen başkasıyla var olursun.¹⁵¹

Fenâ sâlikin noksanının zevâli, bekâ ise sâlikin kemâlinin kıyâmıdır.¹⁵²

“Sizin yanınızda olan fânîdir, Allah'ın nezdinde olan ise bâkîdir.” (Nahl, 16/96).

“Yeryüzünde olan her şey fânîdir. Zü'l-celâl ve'l-ikrâm olan Rabb'ının yüzü ve zatı ise bâkîdir.” (Rahmân, 55/26, 27).

Selim-i Kırîmî, Fenâ-fillâh makâmı ile ilgili olarak şunları söyler. Bu makâm ziyâde korkulu ve hatarnâk makâmıdır ve gayet berzâhdır. Mülhid ve zındık hakîkate vâsıl oldum zannedip bu makâmıdan yolu yanıldılar. Her âşık “Akıl hak ve bâtili ayıran bir nurdur.”¹⁵³ hadîs-i şerîfi fehvâsınca akli mîzan edip a'malini ve i'tikadını muhâsebe edip fark ve temyîz lazımdır. İmdi bu makâmın gayet berzâh olduğunu Bârî Teâlâ âyet-i kerîmesinde haber verip buyurur: “İki denizi birbirine kavuşmak üzere salıvermiştir.” (Rahmân, 55/19). Bâtînî ma'nâsı, iki deryâ demek, ya'nî birisi şerîat deryâsı ki, Akdeniz misali ve birisi hakîkat deryâsı ki, muhît misali âlem-i kübrâ ve âlem-i suğrayihâta etmiştir. Bu iki deryânın arası makâm-ı ma'rifettir ki, makâm-ı berzâhtır. O makâmıda kalınmaz. Makâm-ı hakîkate vâsıl olmaya sa'y etmelidir. Tarîkat, şerîat ile hakîkat arasında ma'rifete uğrar ve hakîkate gider bir yoldur. Makâm-ı fenâ-fillâha vâsıl olur.¹⁵⁴

Bir âşık fenâ-fillâhta fenâ-ender-fenâ olsa o âşık bekâ-billâh bulur ve bunun ma'nâsı odur ki, bir kimse sülûk ve mücâhede eyleyip himmet-i Mürşid ile Hak yolunda cümle murâdından geçip yokluk peyda edip vücûdunu ve benliğini terk etse, o vakit o kulda benlik kalmaz, varlığı Hak olup, dilinden söyleyen, gözünden gören,

¹⁵¹ Süleyman Ateş, *Cüneyd-i Bağdâdî (k.s) Hayatı, Eserleri ve Mektupları*, Sönmez Neşriyat, İst., 1969, s. 154.

¹⁵² Mahir iz, *Tasavvuf: Mahiyeti, Büyükleri ve Tarikatlar*, 3. bs., Basım Yeri ve Tarihi yok, Türdav, s. 188.

¹⁵³ Kaynağına ulaşamadım.

¹⁵⁴ Kırîmî, *Burhânu'l-Ârifîn*, vr., 16b-17a.

kulağından işiten, elinde tutan ve ayağında yürüyen Hak olup Hakk'a vâsıl olur demektir.¹⁵⁵

Bunların hakikat ma'nalarını diliyle ikrâr ve gönül gözüyle gereği gibi görüp, tasdik edip her şey Hakk'ındır deyu halkın fenâsını ve Hakk'ın bekâsını ve fâil-i hakîkî Bârî Teâlâ olup, halkın vücûdu ve hareketi çün fânîdir. Fenâyı bi'l-külliyeye aradan kaldırıp Hakk'ın bekâsını ve kemâl-i kudretini isbat edip, tevhîd-i hakîkî eden ehlullâha akılları ermediğinden küfrüne ve zındıklığına hükm ederler.¹⁵⁶

Ma'lum olsun ki, fenâ ve bekâ ilim dilinde (zâhir uleması arasında) bir ma'nâya, hâl dilinde (sûfiler arasında) ise başka bir ma'nâya gelir. Zâhir ehli bu ta'birde hayret ettikleri kadar başka hiç bir ta'birde hayrete düşmüş değillerdir.

Lügatın gereğine göre ve ilim dilinde bekâ kelimesinin üç ma'nâsı vardır: Birincisi: Baş tarafı da son tarafıda fenada olan şeydir; bu dünyâ gibi.

İkinci bekâ: İlk önce kesinlikle mevcut olmayan, fakat sonradan var olan ve hiç bir zaman fânî olmayacak olan varlıklar. Âhiret, cennet, cehennem ve orada bulunanlar gibi.

Üçüncü ma'nadaki bekâ: Mevcudiyeti hiç yok olmamış ve asla yok olmayacak olan varlık. Şânı yüce olan Hakk'ın ve sıfatlarının bekâsı böyledir.

Fenâ ilmi dünyânın fânî olduğunu bilmen, bekâ ilmi de âhiretin bâkî olduğunu bilmendir. Zîrâ Hak Teâlâ "Âhiret daha hayırlı ve daha bâkîdir" (A'la, 87/17) buyurmuştur.

Hâldeki bekâ ve fenâ (tasavvufî ma'nadaki bekâ ve fenâyâ gelince) şudur: Cehâlet fânî olunca ilmin bekâsı zaruridir, bilgisizlik yok olunca, mutlaka bilgi var olur. Asilik hâli fânî olunca, itaat hâli bâkî olur. Kul için ilim ve taat hasıl olunca, o zaman zikrin bekâsı ile de gaflet fânî olur. Yani kul Allah katında ilim sahibi olur ve bu ilmi de bâkî ve daimî olursa, onunla cehâlet fânî olur. Gafletten fânî olunca O'nun zikri ile bâkî olur. Güzel vasıfların kâim olması ile kötü vasıfların iskatı budur.

¹⁵⁵ Kırîmî, Age., vr., 11b.

¹⁵⁶ Kırîmî, Age., vr., 22a.

Ebû Saîd Harrâz (r.a) bu mezhebin sahibi olarak; “Fenâ, kulun ubûdiyyeti görmesinden fânî olmasıdır, bekâ ise kulun, ulûhiyyetin şahidi (ve tecellilerini temâşâ etmesi) ile bâkî olmasıdır.” Fenâ ve bekâ hâlerinden ilk önce bahseden odur.¹⁵⁷

5.2. Cem’-Fark

Cem’: toplamak, dikkat ve irâdeyi bir noktaya teksif etmek demektir. Cem’ her şeyi Allah’tan bilerek halkı yok, Hâlik’ı var görme hâlidir. Cem’ fark (veya tefrika) ile birlikte kullanılır.¹⁵⁸

Cem’: Meşâyih’in ıstılahında fark’ın mukâbilidir. Cem’ sâlikin fenâ-(fillâh) mertebesidir. Cem’u’l-cem’ ise, sâlikin bekâ-billâh ile muttasif olmasıdır ve cemî-i mahlûkât ve mevcudâtı Hak’la kâim bulmasıdır, kesreti vahdette ve vahdeti kesrette müşâhede kılmasıdır.¹⁵⁹

Cem’in ilk mertebesi, himmeti (irâdeyi, fikri ve kaygıyı bir noktaya teksif ve) cem’ etmektir. Bu ise bütün kaygıların tek bir kaygı hâline getirilmesi suretiyle olur. Bir hadîs-i şerîfte: “Bir kimse bütün kaygılarını tek bir kaygı, yani âhiret kaygısı hâline getirirse, öbür kaygılarına Allah kefil olur. Bir kimsenin fikri ve kaygısı dağınık hâle gelirse, O kimse hangi vadiye helak olursa olsun Allah buna aldırılmaz.”¹⁶⁰ Kul başkası ile değil, sadece Allah ile olduğu zaman cem’ hâli hasıl olur.

Cem’den sonra gelen tefrika hâli, hazırla ilgili olmak üzere kul ile kaygıları arasında fark görülmesi, kul ile zevk ve menfaatlarının arasındaki farkın müşâhede edilmesi demektir. Böylece kul kendisi ile nefsi arasındaki farkı görür, bundan ötürü de amel ve hareketleri nefsi için olmaz.¹⁶¹

Cem’ dağınık şeylerin bir araya getirilmesi, tefrika da toplu olanların ayrılması demektir. Cem’ asıl, tefrika fer’dir. Asıllar ancak fer’lerle yani kökler dallarıyla

¹⁵⁷ Ali b. Osman el-Hucvirî, *Kesf’ul-Mahcûb*, İngilizceden Arapçaya Trc. İsmail Mâzî Ebu’l-Ğarâim, Tahkik: İbrahim Düstükî, Daru’t-Turasi’l-Arabî, Kahire, 1974, s.290-293; A.g.mtl., *Kesf’ul-Mahcûb: Hakikat Bilgisi*, Haz. Süleyman uludağ, Dergâh Yayınları, İst., 1982, s.363-370.

¹⁵⁸ Yılmaz, Age., s.229.

¹⁵⁹ İsmail Ankaravî, *Minhâcu’l-Fukarâ ve Hüccetü’s-Semâ’*, Rıza Efendi Matbaası, İst., 1286, s.277-278.

¹⁶⁰ İbn Mâce, *Zühhd*, 2, (c. II, 1375).

¹⁶¹ Kelâbâzî, Age., s. 142-143; Uludağ, Age., s. 177-178.

tanınır. Dalları sağlamlaştıran da köklerdir. Tefrika hâli bulunmayan cem' zındıklık, cem'i bulunmayan tefrika da sıfât-ı ilâhiyeyi inkardır.¹⁶²

Hakk'ın fiillerini görmek tefrika, sıfatlarını görmek cem', zâtını görmek de cem'u'l-cem'dir denilebilir.¹⁶³

Tefrika: Ağyârı Allah için görmektir. Cem': Ağyârı Allah ile görmektir. Cem'ü'l- Cem' ise tamamen yok olup hakîkatın galebesiyle Allah'tan başka bir şey görmemektir. Kul için hem cem' hem de fark lazımdır. Çünkü farkı olmayanın kulluğu olmaz; cem'i olmayanın da ma'rifeti olmaz.¹⁶⁴

Selim Baba bu konuyu sade bir dille şöyle ifâde etmektedir. "Zirâ ehl-i şerîat Hak'tan bî-haber olmağın cem'siz farktadır ve ehl-i ma'rifet farksız cem'dedir ve ehl-i hakîkat fark ba'de'l-cem'dedir. Bu lisan fehmi olunmaz. Mürşid-i kâmil terbiyesiyle ehl-i hakîkat olmayınca fark ve temyîzi ve tefhîmi nâ-kâbidir.

İmdi Hz. Ali (k.v) hazretleri şerîat, tarîkat, ma'rifet ve hakîkat sahiplerinin makâmlarını ve hâllerini beyân edip buyurur: "Cem'siz fark şirkidir, bu şerîat makâmıdır. Ve farksız cem' zındıklık ve mülhidliktir, bu ma'rifet makâmıdır. Hem cem' ve hem tefrika tevhiddir, bu hakîkat makâmıdır."¹⁶⁵ Ya'nî cem'siz fark şirkidir. Ve farksız cem' zındıklık ve mülhidliktir. Hem cem' ve hem tefrika tevhiddir. Ya'nî makâm-ı şerîatte olan kimseler cem'siz farktadır. Ya'nî Hakk'a vuslat bulmaksızın ayırdır. Ya'nî sırr-ı ulûhiyette bî-haber olup enâniyette olmağın şirk-i hafidedirler. Makâm-ı ma'rifette olan âşıklar farksız cem'dedir. Ya'nî Hakk'a vâsıl olup geri farka gelemediklerinden zındık ve ilhâda meyl eder. Makâm-ı hakîkate olan âşıklar hem cem'de ve hem farkta olduklarından fark ba'de'l-cem' ya'nî Hakk'a vâsıl olduklarından sonra yine geri farka gelip Hak'la kâim oldukları hâlde Hakk'a kulluk edip ve ehl-i muhâsebe olup kendi vücûtlarında hem ulûhiyeti ve hem ubûdiyyeti isbat ettiklerinden ehl-i muhâsebe ehl-i tevhîd ve ehl-i hakîkat oldular. Onun için

¹⁶² Ebû Nasr es-Serrâc et-Tûsî, *el-Luma' fi't-Tasavvuf*, Tahkîk, Abdulhalîm Mahmûd- Abdülbâkî Surûr, Dâru'l-Küttübü'l-Hadîs, Mısır, 1380, s.283; A.g.mü., *İslâm Tasavvufu: el-Luma'*, Haz: H. Kâmil Yılmaz, Altınoluk Yayınları, İst., 1417, s.216.

¹⁶³ Ebû Hafs Ömer Şihâbüddîn Sühreverdî, *Avârifü'l-Maârif*, Dâru'l-Küttübü'l-Arabi, Beyrut. 1983, s.525.

¹⁶⁴ Süleyman Ateş, *İslâm Tasavvufu*, s.465-466.

¹⁶⁵ Tasavvuf terminolojisinin daha oluşmadığı bir dönemde Hz. Ali (k.v)'ye isnâd edilen bu cümleye ihtiyatla yaklaşmamız gerekmektedir kanaatindeyim.

hakikate vâsıl olmak güçtür. Zîrâ hakikatsiz ma'rifet farksız cem'dir, faide etmez. Hakikat ise fark ba'de'l-cem'dir. Ya'nî cem'den sonra yine geri farka gelmektir.

İmdi ey cân-ı men, bundan fehmet ki insân-ı kâmil kimdir. İnsân-ı kâmil odur ki, cem'den farka gelip şeriat libasın eğnine giyip ve muhâsebe asâsını dahi eline alıp kendi gönül evinin kapısında oturup Allah'ın hazinesi olan muhabbetullahtan gayri muhabbet ve fikrullahtan gayri fikir koyma ki, bunlar oğri ve haramilerdir. Tâ ki, Hakk'ın hazinesin oğriye ve haramiye yağma ettirip Hakk'a hain olmayasın. Zîrâ Bârî Teâlâ hiyânet edenleri sevmez. (Enfâl, 8/58). İmdi bu yolda terkten gayri çare yoktur. Ehl-i dünyâ bu sırta malik olmak mümkün değildir. Zîrâ bunu ne akl-ı maâşın idrak eder ve ne akl-ı maâd idrak eder. Aklın ve hissin bunda yolu yoktur. Bunu ancak nûr-u Hak idrak eder. Bir kimse dünyâ ve âhiret muhabbetini terk etmeyip mücâhedesini dahi olmayıp bu âlem-i tasavvuf ki, terk ile, kuvvet-i keşifle ve ilhâm ile hasıl olur bir ilimdir. Bunun tahsiline mübâşeret edip dervişlerden işitmekle ahz ederim ve akıl ile idrâk ederim derse fehîm edemeyip hata eder ve mezhebi fesada verir. Eğer bu âlem keşfe muhtaç olmayıp; akıl idrâk etse şeriatte beyân olunurdu.¹⁶⁶

Kırimî, tasavvuf yolunda bu makamda dikkatli olunması gerektiğini ihtâr ederek şöyle demektedir: Ey cân-ı men, şimdi can kulağın aç ve dikkatle dinle. Zîrâ fenâ-fillâh ve cem' bilâ fark makâmına geldin, mülhid ve zındık olanlar bu makâmdan yolu yanılp "Hak'tan gayri yoktur, hep Hak'tır" deyu muhâsebeyi terk edip cem'den farka gelemeyip cemî-i menhî ve münker işleri işleyip mubâhî mezhepten oldular.¹⁶⁷

İmdi ey cân-ı men makâm-ı vahdette hidâyet ve dalâlet bir vücuttan sâdır olduğunu bilip, birlemeğe cem' bilâ fark ve fenâ-fillâh derler. Bu makâm ziyade korkulu ve hatarnâk makâmıdır. Zîrâ bu makâmda olan âşık ilhâda meyl eder ve şeriatî icrâ edemez ve Mürşidliğe yaramaz. Eğer bir âşık bu makâma işitmek ile varsa ya'nî hâlsiz kâl ile varsa o âşıktan hayır yoktur. Mülhid ve zındık olur. Zîrâ hep Hak'tır, Hak'tan gayri ne var deyip hâline ne münasip gelirse onu işler ve eğer cezbe ile ve hâl ile varırsa ne hidâyet hareketin edebilir ve ne dalâlet hareketin edebilir. Zîrâ vücûdu katresin deryâ-yı vahdette bıraktı. Ne kendinden, ne halktan, ne hidâyetten ve ne dalâletten haberi var. İmdi bu makâma fazlullah ve ilhâm-ı Rabbânî ile terakkî edip

¹⁶⁶ Kırimî, Age., vr., 31b-32a.

¹⁶⁷ Kırimî, Age., vr., 17b.

nûr-u Hak'la vücûd-u Vâhid'in kesret yüzüne nazar edip, latîf yüzünden ne gûne hareket sâdır olur ve kesîf yüzünden ne gûne hareket sâdır olur bilip fark ve temyîz edip hidâyet hareketi ile hareket etmeğe fark ba'de'l-cem' derler ve bekâ-billâh derler.¹⁶⁸

5.3. Şerîat, Tarîkat, Ma'rifet, Hakîkat

Şerîat lügatte açık yol, su kaynağı, hayatın kaynağına giden yol, kanun, kanûn-u ilâhî, doğru yol ma'nâlarına gelmektedir. İstilahta ise Allah'ın emri; âyet, hadîs, icma-ı ümmet ve kıyâs-ı fukahâ esaslarına dayanan din kaideleridir.¹⁶⁹ “Her birinize bir şerîat ve yol verdik.” Maide, 5/48.

Şerîat İslâm'ı nitelendiren en muhtevâlî bir kavramdır. Şerîat insan hayatını tanzîm eden dinî değerlerdir ve bu değerlerin vazi'ı ve kaynağı Allah Teâlâ'dır. Avam ve havâs, bütün insanlar şerîatın muhatabıdır; çünkü şerîat, Allah Teâlâ'nın rahmânî feyizlerine mazhariyettir ki, rahmet-i umûmîdir.¹⁷⁰

Şerîat, kulluğa sınıksız sarılmak hakkındaki emirdir. Hakîkat ise, Rubûbiyeti müşâhede etmektir. Hakîkat tarafından teyîd edilmeyen hiç bir şerîat makbul değildir. Şerîatla mukayyed olmayan hiç bir hakîkat da makbul değildir.¹⁷¹ Şerîatın zâhir amellerine mahsus olan kısmına fıkıh, bâtinî amellerine mahsus olan kısmına da tasavvuf derler. Bu bâtinî amellerin prensip ve yollarına da tarîkat denir.¹⁷²

Selîm Baba'ya göre şerîat, insanın vücûdunu tathîr edip dünyâ ve âhiret azabından ve korkusundan emin olmak içindir.¹⁷³

Müellifimiz, hakîkat ve ma'rifet ile ilgili söz söyleyen mutasavvıfları anlamayanlar ve onları tekfir edenler için şunları söylemektedir: Onlardan ilm-i ma'rifet veya ilm-i hakîkate müteallik bir kelâm sâdır olsa bilmediklerinden, “bunun

¹⁶⁸ Kırîmî, Age., vr., 28b.

¹⁶⁹ Şemsettin Sâmî, *Kâmûs-u Türki*, İkdâm Matbaası, İst., 1318; Ofset 3. bs., Çağrı Yayınları, İst., 1989, s.777.

¹⁷⁰ Selçuk Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, İFAV. Yayınları, İst., 1994, s.308.

¹⁷¹ Abdülkerîm Kuşeyrî, *Risâle-i Kuşeyriyye*, Tahkîk: Abdülhalim Mahmûd-Mahmûd b. eş-Şerîf, Dâru'l-Kütûbi'l-hadîs, Basım yeri ve tarihi yok, c.1, s.261; A.g.mü., *Tasavvuf İlmine Dair Kuşeyri Risâlesi*, Haz: Süleyman Uludağ, Dergâh Yayınları, İst., 1978, s.177.

¹⁷² Osman Karabulut, *İslâm'da Gerçek Tasavvuf ve Edepleri*, Şems Yayınları, Konya, 1994, s.23.

¹⁷³ Selîm Kırîmî, *Burhânü'l-Ârifîn*, Süleymâniye Kütüphanesi, Hacı Mahmûd Efendi 2679, vr., 23a.

şeriatte yeri yoktur, kâfir oldun” deyu cehlinden nâşi fi’l-hâl insanın küfrüne hükm ederler. Bunu bilmezler ki, ilm-i ma’rifet ve ilm-i hakikat zâhir-i ilm-i şeriatte bulunmaz. Eğer bulunmak iktizâ etse Allah’ın ilmi ancak zâhir-i şeriatı mahsus olup, Kur’ân-ı azîmü’ş-şan dört ilim üzerine nazil olmaz idi. Kur’ân’da her ilim vardır. Lakin nâkıs olanlar bilmezler ve bir dahi derler ki, ilm-i ma’rifet ve ilm-i hakikat ilm-i şeriatı uymazsa o bâtıldır derler. Bunların her birisi bir başka ilimdir. Öyle olsa ilm-i ma’rifet ve ilm-i hakikat; ilm-i şeriatı nice muvâfık olur imiş. Zîrâ bu ilimler zâhir-i şeriatte yoktur.¹⁷⁴ Kur’ân-ı azîmü’ş-şan ise dört ilim üzerine nazil olup dört ilmi cami’dir. İbtidâsı ilm-i şeriat, ikincisi ilm-i tarikat, üçüncüsü ilm-i ma’rifet, dördüncüsü ilm-i hakikattir. Ulemâ-i zâhir ancak ilm-i şeriatı bilip ilm-i tarikatı ve ilm-i ma’rifeti ve ilm-i hakikati bilmediler ve bilmediklerinden ilim ancak ilm-i şeriat ve ulemâ ancak ulemâ-i şeriat deyu ulemâ-i tarikatı, ulemâ-i ma’rifeti ve ulemâ-i hakikati inkar ederler. Amma ulemâ-i bâtin ise cümlesini alim olup bu âlemde onlar ulemâ-i Rabbânîyyûn ve hâmil-i esrâr-ı ilâhîdir.¹⁷⁵

Selim Baba bu konu ile ilgili şu yorumu yapmaktadır: Şeriat bir ağaç gibi, tarikat budak gibi, ma’rifet yaprak gibi ve hakikat meyva gibi imiş. Nitekim ağaçtan murâd meyva olduğu gibi şeriaten dahi murâd hakikat bilinmektir. Nitekim meyvasız ağaç yakmaktan gayri işe yaramaz. Elbette hakikate vâsıl olmayan insan dahi azaptan halâs olmaz. Azab-ı cehennem bundan iktizâ eder. Meğer mazhar-ı lütuf ile ola.¹⁷⁶

Makâm-ı hakikat ve makâm-ı hakka’l-yakîn, nefsi ve rûhu bir bilip hakikat ve ahlâk cihetinden birliğe yetip vücûd ile Hakk’a vâsıl olmak demektir.¹⁷⁷ İmdi nefsi ve rûhu bir bilmek ve bir görüp birliğe yetmek dedikleri; nefse uymayıp dâima rûhâniyyet peyda edip asla Hak’tan gaflet etmemek vechiyle bir göz ile bakıp kimseye garaz, buğz, hased, kibir ve kin etmemek. Lâ-li-garaz ve lâ-li-ivaz rızâullâh muhabbet etmek. Bir âşık bi’l-küllîyye nefsin tabiatını terk edip rûhun hareketi ile hareket ederse o âşık nefisini rûh etti, ya’nî tenini cân etti, hayât-ı câvidâm buldu. Artık ona ölmek yoktur. Nefsi ve rûhu bir görmek, bir bilmek ve bir edip birliğe yetmek dedikleri budur.

¹⁷⁴ Selim Kırımı, *Burhânu’l-Ârifin ve Necâtu’l-Ğârikîn*, Süleymâniye Kütüphanesi; Hacı Mahmûd Efendi, 2999, vr., 13a.

¹⁷⁵ Kırımı, Age., vr., 12a-12b.

¹⁷⁶ Kırımı, Age., vr., 10a.

¹⁷⁷ Kırımı, Age., vr., 32b.

Yoksa muhâsebe ile nefsin tabîatından geçmeden, irfâna vâsıl olup nefsi rûh etmeden, Hak'tan gayrı vücûd yoktur, hep Hak'tır deyip maâzallâh zinâ, livata ve sair dünyânın fesadını işleyip nefsin tabîatını ve hevâsını rûhâniyyet hareketinden fark etmeyip nefsin ve rûhun hakîkatte bir zât olduğunu bilmek ile nefsi rûh oldu zannedip, amelsiz ilimle ve hakîkatsiz ma'rifet ile ma'rifet makâmında iken ya'nî ma'rifet ve i'tikad cihetinden birliğe yetip ma'rifet ile vuslatta iken hakîkate vâsıl oldum zannedip, ya'nî ma'rifet, i'tikad ve hâl cihetinden vücûd ile vuslat zannedip hüsrânda kalmak değildir. Bu ise azîm dalâlet ve azîm hüsrândır. Hak erenler cümlemizi bu bâtil i'tikattan hıfz eyleye.

Ma'rifet ve irfân dedikleri ilm-i ledünnî bilmektir. Ve halk gözüyle Hakk'ı müşâhede etmektir. Buna makâm-ı ma'rifet ve makâm-ı ayne'l-yakîn derler. Cezbe-i Sübhân ile bu makâmdan terakkî edip; gözü, kulağı her şeyden emin ve gönlü âyine olup hâsıl-ı kelâm muhâsebe ile cemî-i a'zasını Hakk'a da'vet edip gerek zâhirinden ve gerek bâtınından bi'l-külliyeye Hakk'a olan hıyânetini kaldırıp cümle bir uğurdan sulh olup gerek hayvan ve gerek insan bir ferdi rencide etmeyip, cümleye gönül gözüyle bakıp sıfât-ı Hak ile tamamen ve kâmilen huylanıp ve sıfâtlarıp sahib-i temkîn ve sahib-i istikâmet olup; zâhir muâmelesi halkla ve bâtın muâmelesi dâima Hak ile, asla Hak'tan gaflet etmeyip, kendini bi'l-külliyeye mahv-ı mutlak ile zât-ı Hak'ta mahv edip Hak gözüyle Hakk'ı müşâhede ederse, buna hakîkat ve makâm-ı hakka'l-yakîn derler.

Eğer bunu fehm ve idrak etmedin ise bir başka türlü dahi beyân edeyim: Hakîkat dedikleri, evvel ilm-i ledünnî bildikten sonra ehl-i muhâsebe olup o ilmin kendi vücûdunda icrâ edip hâl edinmendir. Ya'nî Hakk'ı anlayıp bildikten sonra, nefsin hevâsını ve anâsırın tabîatını terk edip; anâsırın ve beşeriyetin tabîatı ve iktizâsı olan o yaramaz huyların bi'l-külliyeye terki ile rûha tabeiyet edip ya'nî tabîat bendinden halâs olup, nefsi, sâfi rûh ederek Hak'la kâim olmağa makâm-ı hakîkat ve makâm-ı hakka'l-yakîn derler.¹⁷⁸

Tarîkat: Kur'an-ı Kerimde geçen "târik" kelimesi, "karanlığı delercesine etrafi aydınlatan sabah yıldızı" ma'nâsına gelmektedir ki, yol gösteren, kılavuz demektir.

¹⁷⁸ Kırîmî, Age., vr., 27a-27b.

Yine Kur'an-ı Kerim'de "tarîk" kelimesi "yol" anlamına gelmektedir: "... kendinden öncekini doğrulayan, hakk'a ve doğru yola ileten..." (Ahkaf, 46/30).

Tasavvuf ıstılahında tarîkat, Allah Teâlâ'ya ulaşan yoldur. Şeriat umumî, tarîkat ise şerîata nisbetle husûsîdir. Tarîkat bir disiplindir. Tasavvufun, şeriat esaslarına riâyete, dinin özüne varma riyâzetinin, belirli disiplin içerisinde gerçekleşmesini amaçlayan bir kuruluştur.¹⁷⁹

Kırîmî, tarîkata girmenin gayesini şöyle açıklamaktadır. Tarîkata girip mürşide teslim olmaktan maksat, evliyâullâhın âdâbıyla edeplenip, yaramaz huyları terk edip, hayvan sıfatından halâs olup, iyi huylar ile huylanıp, ma'rifetullâha vâsıl olup enfûsî ve âfâkî cehennem azabından¹⁸⁰ ve nefsin mekrinden halâs olmaktır. Ucub, gurur ve da'va nefsin büyük hîlesidir. Eğer sen salûslük etsen henüz nefsini müslüman etmemişsin, nice evliyâ olursun. Vefî o âşık derler ki, nefsin gururundan, hîlesinden, varlığından halâs olup nefsini zabt edip, müslüman edip, kendini kimseden büyük görmeyesin.¹⁸¹

Müellifimiz tarîkata giren kişinin Kur'an ve sünnet çerçevesi içerisinde hareket etmesi gerektiğini, aksi halde o kişiye ehl-i tarîk değil ehl-i bid'at denileceğini belirtmektedir: "Bir sâlikin sülûku, sülûk-u Muhammedî ve hulku dahi hulk-u Muhammedî olup, akvâl, ahvâl ve efâlde Resûlullah'a uyarsa o âşık hakîkate vâsıl olur. Maâzallâhi Teâlâ hilâfi ile hareket ederse, sahib-i tarîk onu kabul etmez. Ona ehl-i bid'at derler."¹⁸²

Hakikat bir şeyin aslı ve esası, mahiyeti;¹⁸³ gerçek, doğru, sadâkat, bağlılık, kadirbilirlik, mecaz karşılığı, "esas olarak kullanılan kelime" mânâlarına gelir. Felsefede "mahiyet" karşılığı kullanılır.

Ma'rifet, herkesin yapamadığı ustalık; hüner, sanat, maharet,¹⁸⁴ bilme; daha çok ma'rifetullah ma'nalarına gelmektedir.¹⁸⁵ Ma'rifet, Allah'ın seçkin kullarına zâtıyla bilinmesidir. Böylece Allah onlardan ma'rifet ve şekil izlerini tamamen atar, o hâle

¹⁷⁹ Eraydın, Age. s. 311-312.

¹⁸⁰ Kırîmî, *Miftâh*, vr., 2a.

¹⁸¹ Kırîmî, Age., vr., 3b.

¹⁸² Kırîmî, Age. vr., 15a.

¹⁸³ Sâmi, Age., s.554.

¹⁸⁴ Sâmi, Age., s.1373.

¹⁸⁵ Eraydın, Age. s. 314-316.

gelirler ki ma'ruflarından başkasını bilmezler, ondan başkasını görmezler.¹⁸⁶ Ma'rifet hakkında bilgi sahibi olmayan herkesin gönlü cehâletle ölüdür. Şeriat hakkında bilgi sahibi olmayan herkesin kalbi bilgisizlikle hastadır. Şu hâlde kafirlerin kalpleri ölüdür. Zîrâ bu kalpler Allah Teâlâ hakkında cehâlet içindedirler. Gaflet ehli olanların gönülleri hastadır. Zîrâ bu gönüller Allah'ın emirleri konusunda cehâlet içindedirler.¹⁸⁷

İmam-ı Rabbânî tarîkat ve hakîkatın; şeriatın tamamlayıcısı olduğunu şöyle beyân eder. “Bâtın zâhiri tamamlar, onu kemâle erdirir. İkisi arasında kıl kadar ayrılık yoktur. Bu ma'nada bir misal verelim. Şöyle ki, dille yalan söylememek şeriatdır. Yalamı hatırdan ve gönülden silip atmak, tarîkat ve hakîkattir. Şayet bu yalamı hatırdan ve gönülden silmek zorlama ve bir ameliye ile oluyorsa, bu tarîkattir. Gayet kolay oluyorsa bu hakîkattir. Bâtın olarak adlandırılan tarîkat ve hakîkat; şeriaten ibaret olan zâhiri tamamlayıp kemâle erdiren iki unsûrdur.”¹⁸⁸

Bu konuda Câmiu'l-Usûl sahibi Ahmed Ziyaüddîn-i Gümüshanevî ise şunları söyler: “Şeriatla teklif, hakîkatla irfân gelmiştir. Şeriat hakîkatla kuvvetlenir. Hakîkat da şeriatla sağlamlaştırılır. Bunun içindir ki, her şeriat hakîkat, her hakîkat da şeriatdır. Şeriat, O'nun da'veti, hakîkat da O'nun yakınlığı, dostluğu ve sevgisidir. Hakîkat, şeriatın içidir. Bir şeyin dışı içinden, içi de dışından ayrı olamaz. Hakîkat, tarîkatın; tarîkat da şeriatın neticesidir. Kulda şeriat saflaşınca, ya'ni takvâ üzere hareket edip ruhsatla ameli terk edince, azîmet yoluna girer. İşte tarîkat bu azîmet yoludur. Tarîkata ait usul ve kaideler gereği gibi yerine getirilince de hakîkatın sırları meydana gelir.”

Büyük Müşîd Necmüddîn-i Kübrâ (k.s.) diyor ki: “Şeriat gemiye, tarîkat denize, hakîkat da denizdeki inciye benzer. Kim inci toplamak isterse önce gemiye biner, sonra denize açılır, daha sonra da gayesi olan inciye bulur ve toplar. Bu tertip üzere aramaya çıkmayan kimse, aradığı inciye bulamaz.”¹⁸⁹

¹⁸⁶ Sülemî, Age. s.123.

¹⁸⁷ Hucvirî, Age. s.22; Uludağ, s.96.

¹⁸⁸ İmam-ı Rabbânî, Age., c.I, s.54; Akçiçek, Age., c.1, s. 145.

¹⁸⁹ Ahmed Ziyaüddin Gümüshanevî, *Câmiu'l-Usûl: Veliler ve Tarikatlarda Usûl*, Trc. Rahmi Serin, Pamuk Yayınları, İst. s.264-267.

Ma'rifet üç kısımdır:

a. Avamın ma'rifeti: Allahü Teâlâ'nın efâlini, madde planında meydana gelen yaratılış tecellilerini bilmektir.

b. Has insanların ma'rifeti: O'nun sıfatını ve sıfatının tecellilerini bilmektir.

c. Hassın hası olan insanların ma'rifeti: Allah-ü Teâlâ'nın zâtı ile ilgili tecellileri bilmektir.¹⁹⁰

Şeriat, dini nazarî bilgi düzeyinde öğrenmeyi, emir ve yasaklarını, kural ve kaidelerini bilmeyi ve bunları zâhiren uygulamaya çalışmayı ifade eder. Tarîkat, kâmil bir mürşidin rehberliğinde, hem bu dinî uygulamaları daha şuurlu ve ihlaslı olarak yerine getirmeyi; hem de nefsi kontrol altına alıp, rûhî kâbiliyetleri geliştirmeye yönelik, dualar, zikirler, nâfile ibadetler, riyâzet ve mücâhedelerle, kulluğu daha da yoğunlaştırmayı, böylece dinî ve dünyevî hayatı olabildiğince disiplinli hale getirmeyi anlatan bir kavramdır. Burada yavaş yavaş şekilcilikten kurtulma, zâhirden bâtına, kabuktan öze doğru bir geçiş başlamaktadır. Hakîkat ise, bâsiret ve kalp gözünün açılmasıyla, dinî prensiplerin, emir ve yasakların hikmet ve esrârına, yaratılışın maksat ve sırlarına, tevâhidin hakîkatine, aklî ve nazarî olmaktan öte keşfi ve sezgisel olarak vakıf olmak, böylece Hakk'a kesbiyet ve vuslatı elde etmek anlamındadır. Ma'rifete gelince, bu da ilâhî muhabbetle vahdet deryasına dalan Hak dostunun kalbinde rabbânî ilimlerin ve ilâhî tecellilerin zuhûrunu ifade eder.¹⁹¹

Şeriat, tarîkat, hakîkat ve ma'rifetin sıralanışı hususunda iki kanaat mevcut olup birincisinde hakîkat dördüncü sırada, ikincisinde ise ma'rifet dördüncü sıradadır. Selim Kırımî birinci kanaate sahiptir.¹⁹²

¹⁹⁰ Gümüşhânevî, Age., s.274.

¹⁹¹ Osman Türer, "Tasavvufun Anlam ve Önemi", Sesleniş, (Bahar 1997), sayı 1, s.8, ss,7-10.

¹⁹² Abdülkâdir Geylânî Hazretleri şeriat, tarîkat, hakîkat ve ma'rifet, Hacı Bektaş-ı Veli ise, şeriat, tarîkat, ma'rifet ve hakîkat şeklinde sıralanışını kabul ederler. (Abdülkâdir Geylânî, *Füyûzât-ı Rabbâniyye*, Çev. Celal Yıldırım, Beyda Yayınevi, İst., 1995, s.21-24; Kara, "Tasavvuf" *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, c. XIV, s.375-376).

5.4. Mürşid-i Kâmil

Rehber, delil, kılavuz ve yol gösteren anlamına gelir. Ayrıca şeyh, pîr, eren ve vefî kelimeleriyle eşanlamlıdır.¹⁹³ İnsân-ı kâmil, fenâ-fillâh mertebesine eren insana denir. Fenâ-fillâh olmak ta'biri "başerî irâdeyi Yaratıcı'nın irâdesinde eritmek" ma'nâsına gelir.¹⁹⁴ İsmail Ankaravî'ye göre Mürşid-i Kâmil'in özellikleri şunlardır: "İlâhî tecellilere mazhar, gönlünü mâsivâ kayıtlarından temizlemiş, irâde ve ihtiyarını yok ederek fenâ'ya ulaşmış, bekâ-billâha ermiş, sonra da insanları irşâdla görevlendirilmiş kimsedir."¹⁹⁵

Eşrefoğlu Rûmî Mürşid-i kâmil'de şu vasıfların da bulunması gerektiğini ifâde eder: Bir yönü halkla, bir yönü Hak'la, meczub-u sâlik, tasarruf ehli, müridi Allah'a, Allah'ı müride sevdiren, "Ben onun gören gözü, işiten kulağı olurum" ifâdesinde anlatılan makamda olan kişidir."¹⁹⁶

Mürşid bir hekime benzer ki, hekim nasıl kendisine gelen hastayı, hastalığına ve bünyesinin direnci ve durumuna göre teşhis ve tedavi ederse, mürşid de kendisine gelen insanları aynı tarzda tedavi eder. Yine mürşid bir komutana benzer ki, savaş sırasında orduya strateji çizer, yön verir. Mürşid de tâlibe nefsin karşısında nasıl hareket edeceğini gösterir.¹⁹⁷

Selim Baba'ya göre, Mürşid-i kâmil arayıp ve bulup ondan bîat edip onun izniyle ehl-i zikir ve tevhd olmak herkese farzdır. Nitekim Bârî Teâlâ' buyurur: "Ehl-i zikri talep ediniz, eğer bilmezseniz." (Nahl, 16/143) ya'nî bâtinî ma'nâsı Mürşid-i kâmilî bulup ve ondan bîat edip, onun izniyle zikre müdâvim olup ehl-i zikir olunuz demektir.¹⁹⁸

Mürşid-i kâmil'in özellikleri hakkında da şunları ifade eder: Mürşid-i kâmil o zât-ı şerîfdir ki sözü özüne muvâfık ola, müskit ve istikâmet sahibi ola. Nitekim Bârî

¹⁹³ Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Marifet Yayınları, İst., 1991, s.354.

¹⁹⁴ Yaşar Nuri Öztürk, *Kur'an-ı Kerim ve Sünnete Göre Tasavvuf: İslâm'da Râhî Hayat*, 3. bs., İFAV Yayınları, İst., 1989, s.120.

¹⁹⁵ Ankaravî, *Minhâcu'l-Fukarâ*, s.34-35; Erhan Yetik, *İsmail-i Ankaravî*, İşaret Yayınları, İst., 1992, s.148-150.

¹⁹⁶ Mustafa Kara, *Eşrefoğlu Rûmî*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1995.

¹⁹⁷ Hasan Kâmil Yılmaz, "Şeyh veya Mürşid", *Altınoluk Dergisi*, (Mayıs, 1995), sayı, 111, s.32-33.

¹⁹⁸ Kırımı, Age., vr., 5a.

Teâlâ buyurur: “O hâlde seninle beraber tevbe edenlerle birlikte emrolunduğun gibi dosdoğru ol!” (Hûd, 11/112). Bast ve kabz sahibi ola, iktizâ ettikte dervişin sülûkunu bast ede ve iktizâ ettikte kabz ede. Sahib-i da’vâ olmaya; zîrâ “Tasavvuf, da’vâları terk edip, esrâr-ı ilâhîyeyi gizlemektir.” Sahib-i mücâhede ola. Şöhret, şehvet ve tabîat esiri olmaya. Zühd ve takvâ ile âreste ola. Muhabbet-i dünyâ ve muhabbet-i ukbâyı terk eyleye. Hasıl-ı kelâm terk-i sivâ edip ona bir şey matlûb ve maksûd olmaya. Şerîat libasın eğnine giyip, muhâsebe asâsın eline almış ola. Bi’l-külliyeye ehliyet-i tecelliyât-ı Bârî ile fenâ-fillâhta mahv-ı mutlak olup, bekâ-billâha ermiş ola. Cem’den farka gelmiş ola. Şerîat-ı mutahharanın emir ve nehyini gereği gibi icrâ ede. Dört kapısı (şerîat, tarîkat, ma’rifet ve hakîkat) ma’mur ola. Eğer dört kapının birisi noksan olsa Mürşidliğe yaramaz ve kimseyi irşâd edemez. İmdi ey cân-ı men; Mürşid-i kâmil bulmak gayet güçtür. Eğer bir âşık ki, Mürşid-i kâmil buldu onun işi tamamdır. İnsân-ı kâmil murâd etse, bir âşıkı tarfetü’l-ayn içinde irşâd edip Hakk’a vâsıl eder.¹⁹⁹ İnsan-ı kâmilin adı çoktur. Bir adı “ümmü’l-kitâb”dır. Bir adı “sebu’l-mesânî”dir, bir adı “cevâmiu’l-kelim” ve bir adı “kelimetullâh”tır.²⁰⁰

Bu mertebeye eren insan, iffet ve istikâmet sahibi olur. Dinî hükümlere zâhiren bağlı olup onlara tamamen uyar. Hem kesret âleminde hem vahdet âleminde daimî salât içinde bulunur. Dış âlemi halka yanaşık, iç âlemi ise Hakk’a yapışiktir. Bu zâtı anlamak halk için hayli güçtür. Zirâ bu halk zâhirde kimin ibâdeti, zâhirî zühdü ve takvâsı çoksa onu kâmil bilir. Halbuki kâmil insanın olgunluğu, bu zâhirdeki duygu gözü ile görünmez. Onu görmek için Hakk’a ulaşmış göz gerek. Hâsılı kâmil olanı, yine kemâle eren görür ve bilir.²⁰¹

Müellifimiz Tîn suresinin ilk dört âyetinin tefsirini şu şekilde yapmaktadır: Benim canım, cezbe-i Hak dedikleri, insân-ı kâmilin gönlüne girmektir. Eğer insân-ı kâmilin gönlüne girdin, şakî isen dahi saîd olup Hakk’a vâsıl oldun. Zîra İnsân-ı kâmilin gönlü emindir. Hak’tan gayriyi gönlünden çıkarmıştır. Onun gönlünde Hak’tan gayri yoktur. “Adı aradan kaldırsan sahibinden gayri bir şey kalmaz” sözünü fehmet. Nitekim Bârî Teâlâ buyurur: “Allah dilediğini siler, (dilediğini de) sabit

¹⁹⁹ Age., vr., 5a-5b.

²⁰⁰ Age., vr., 7a.

²⁰¹ Muhyiddin İbn Arabî, *Lübbü’l-Lüb*, İlavelerle Türkçe’ye Çev. İsmail Hakkı Bursevî, Sadeleştiren: Abdülkâdir Akçiçek, 3. bs., Kamer Neşriyat, İst., 1984, s.67.

bırakır. Bütün kitapların aslı onun yanındadır.” (Ra’d,13/39). Ya’nî bâtinî ma’nâsı; Bâri Teâlânın yanında ümmü’l-kitap vardır ki, o insân-ı kâmilin gönlüdür, dilediğin yazar ve dilediğin bozar. Ya’nî şakîliği mahv edip saîd yazar ve saîdliği mahv edip şakî yazar. Her kim insân-ı kâmilin gönlüne girdi, Hakk’a vâsil olup azaptan emin oldu. Zîra insân-ı kâmil Cenâb-ı Hakk’ın emînidir. Ve gönlünde Hakk’ın emâneti vardır.

Nitakim Bâri Teâlâ Hazretleri buyurur: “İncire, zeytine, Sînâ dağına ve şu emîn beldeye yemin ederim ki, biz insanı en güzel biçimde yarattık.” (Tin, 95/1-4). Ya’nî zâhirî ma’nâsı; incir hakkı için, zeytin ve Mûsâ’nın kelimât eylediği cebel’in ki, ona Tûr-i Sînâ derler, Tûr-i Sînâ hakkı için, Mekke şehri emin şehirdir onun dahi hakkı için demek olur. Bâtinî ma’nâsı; incirden murâd hakîkattir. Zeytinden murâd ma’rifettir. Tûr-i Sînâ’dan murâd, ma’rifet makâmında olan âşıkların gönlüdür ki, o gönül ehl-i müşâhede ve ehl-i ibâdettir. Ve “beled”den murâd, hakîkat makâmında olan âşkın gönlüdür. O gönül ayn-ı mahbûb ve ayn-ı ma’şuktur. Ma’rifetten murâd, Bâri Teâlânın sırr-ı ulûhiyyetidir. Ve hakîkatten murâd Bâri Teâlânın zât-ı rubûbiyyetidir. Böyle olsa bu âyetin hakîkat ma’nâsı; Bâri Teâlâ Hazretleri yine kendi kendine ya’nî sırr-ı ulûhiyyetiyle zât-ı rubûbiyyetine kâsem edip buyurur: “Sırr-ı ulûhiyyetim ve zât-ı rubûbiyyetim hakkı için bu şehir ki, hakîkat ve hakka’l-yakîn makâmında olan insân-ı kâmilin gönlüdür. O emin şehirdir” demektir. وهذا البلد .

âyetindeki beled’den murâd, hakîkat makâmında olan insân-ı kâmilin gönlü olduğunu bu hadîs-i şerîf isbat eder: “Ben ilmin şehriyim, Ali (k.v) onun kapısıdır.”²⁰² ya’nî bu hadîsin hakîkat ma’nâsı demektir ki, “Ben hakîkat ve hakka’l-yakîn makâmındayım.” Bu hadîs-i şerîf fehvâsınca, “Ben insân-ı kâmilim, benim gönlüm emin şehirdir. Zîra Hakk’ın emâneti vardır. Ve Ali (k.v) o hakîkat şehrinin kapısıdır.” Çün Hz. Muhammed (a.s)’ın gönlü ledün ilminin şehridir. Her kim Muhammed (a.s)’ı ararsa kapısı Ali’dir. Ali’ye varsın demektir. Hakîkat şehrinde murâd, insân-ı kâmilin gönlüdür. “Kapısı Ali’dir” demek, Tarîkat Pîri Ali (r.a)’ dir. Her kim insân-ı kâmil olmak dilerse tarîkata girsin demektir. Zîrâ on iki tarîkatın pîri Ali (k.v)’ dir. Hâsıl-ı kelâm bu âyetin hakîkat ma’nâsı demektir ki, her kim Mürşid-i kâmil bulup ve ondan

²⁰² Acltîni, Age., c.1, s.235, (Hadis no: 618); el-Kâri, Age., s.118, (Hadis no: 71).

bîat edip Hakk'ı ararsa onun gönlü himmetiyle Hakk'a vâsil olup azaptan emin olur demektir. Onun için ki, "Zirâ biz insanı ahsen-i takvîm üzere halk ettik." (Tîn,95/4). Ya'nî "Biz insanı kendi sûretimiz ve kendi sıfâtımız üzere kıldık." "Ey Davud! Biz seni yeryüzünde halife yaptık." (Sâd,38/26). Ya'nî "tahkîk biz insanı yeryüzünde kendi halîfemiz kılıp zâhir ve bâtın tasarrufumuzu insan yüzünden zuhûr ettirdik" demektir. İmdi Bârî Teâlâ'nın zâhir tasarrufu ehl-i dünyâ yüzünden zuhûr eder. Bâtm tasarrufu evliyâullâh yüzünden zuhûr eder. Zirâ Hakk'ın halîfesidir. Eğer dünyâ talebinde isen ehl-i dünyâyâ intisab edip onun gönlüne gir, onun gönlü sana dünyâyâ himmet eder. Dünyâyâ vâsil olursun ve eğer Hakk'ı istersen evliyâullâh'ın gönlüne gir, onun gönlü himmetiyle yaramaz huylardan halâs olup ve ahlâk-ı hamîde ile muttasıf olup, Hak huylar ile huylanıp Hakk'a vâsil olursun. وهذا البلد الامين

Âyetindeki beldeden murâd insân-ı kâmilin gönlü olduğunu, "Şüphesiz ki biz, insanı en güzel biçimde yarattık." (Tîn,95/4) âyeti, "Ben ilmin şehriyim, Ali (k.v) onun kapısıdır." hadîsi isbat eder. Ya'ni "Biz insanı ahsen-i takvîm üzere halk ettik" dediğinden murâd, insân-ı kâmilin gönlü olduğu ma'lum olur. Ey yârin cemâl-i hüsnüne hayrân olan âşık-ı sâdık, cehd ve gayret et ki, her şeyin bâtını ya'nî iç yüzünü anlayasın ve göresin. Gaflet edip eşyânın zâhirine aldanmayasın. Bu âyetin zâhirî ma'nasını der isen, ne münasebet ki, Bârî Teâlâ incire ve zeytine yemin etsin. Hak erenler cümlemize eşyânın iç yüzünü gösterecek, taşrasına aldanıp kalmayalım.²⁰³

5.5. Bîat

Ahd etme, söz verme, bu maksatla el alma, müridin mürşidine sâdık ve bağlı kalacağına, her dediğini itirazsız yapacağına verdiği sözdür.²⁰⁴

Tasavvufî bir istilâh olarak bîat, kalbi gafletten, şüpheden kurtararak zikre; vahşetten insanlığa dönmek gayesiyle, kâmil bir mürşidin elini tutarak bâtını onun terbiyesine teslim etmek suretiyle dizinin dibinde, ma'rifete ve kemâle ermek için

²⁰³ Kırîmî, Age., vr., 6a-6b.

²⁰⁴ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s.97.

ma'nevî bir ahd, akid ve sözleşme demektir.²⁰⁵ Bîat, insan kalbinin feth edilmesine kuvvetli bir sebep olduğu gibi günahların terk edilmesine de çok tesirli bir vesiledir.²⁰⁶ Aralarında çok az fark bulunmakla beraber bîatın yapılışı ve gayesi hemen hemen bütün tarikatlarda aynıdır.²⁰⁷

Ankaravî bîatı, Sahabe-i Kirâm'ın Hz. Peygamber'e darlıkta ve ferahlıkta kayıtsız şartsız itaat etmek, her halükârda Hakk'ı söylemek üzere yaptıkları ahde benzeterek, müridin de halife-i Resûl olan mürşide aynı şekilde itaat etmesi gerektiğini belirtir. Yine müridi, gassal önündeki ölüye benzeterek her işinde şeyhine teslim olmasını ister.²⁰⁸ Selim-i Kırımî de bîatı, Ankaravî gibi Hz. Peygamber ve Sahabe-i Kirâm arasındaki ahidleşmeyle aynı paralelde değerlendirmektedir.²⁰⁹

Ahmed Ziyauddin-i Gümüşhanevî, bîatı dört kısma ayırır. a- Şeklî bîat: Bir mürşid-i kâmilin sohbetine katılmak ve istifâde etmek için teberrüken yapılan inâbedir. b- Ma'nevî bir terbiye görmek ve sülûka dahil olmak maksadı ile bir mürşidden inâbe istenmesi. c- Rivâyet yolu ile yapılan bîat: Şeyhin irşâd ve îkaz mahiyetinde yazmış olduğu eserleri okumak, anlamak ve amel etmek suretiyle yapılır. d- Dirâyet yolu ile yapılan bîat: Şeyhin te'lif etmiş olduğu eserleri sâdeleştirerek insanların hizmetine sunmak gayesiyle yapılan çalışmalardır.²¹⁰

Velhasıl hangi tarîkate girmek istenirse istensin mutlaka bir mürşide, bir şeyhe inâbe (intisab) etmek, el vermek, teslim olmak, onunla muâhede etmek, ya'nî şeyh huzurunda "günahlardan tevbe etmek, bir daha yalan söylemeyeceğine, kimsenin malını çalmayacağına, zinâ etmeyeceğine, hülâsa hiç bir fenalıkta bulunmayacağına," Allah ve Resulü ve o yolun pîri adına söz vermek gerekir.²¹¹ Böyle bir sözleşme neticesinde varılan andlaşmanın getirdiği sorumluluk ve mükellefiyet, dervişler üzerinde bir mürâkabenin doğmasına, dolayısıyla onların İslâmî bir hassasiyete sahip olmalarına sebep olur.²¹²

²⁰⁵ İrfan Gündüz, *Gümüşhanevî Ahmed Ziyauddin*, Seha Neşriyat, ist., 1984, s.257-258.

²⁰⁶ İsmail Çetin, *Tasavvufî Âdâb: Edeple Varış Lûtufla Dönüş*, 2. bs., Âbâb Yayınları, İst., 1984, s.61.

²⁰⁷ Osman Tüner, TDV *İslâm Ansiklopedisi*, Bîat maddesi, c.6, s.124.

²⁰⁸ Yetik, Age., s.152-153.

²⁰⁹ Kırımî, Age., vr., 8b.

²¹⁰ Gündüz, *Gümüşhanevî Ahmed Ziyauddin*, s.268-269.

²¹¹ Mehmed Ali Ayni, *İslâm Tasavvuf Tarihi*, Akabe Yayınları, İst., 1985, s.93.

²¹² Ömer Ziyâiddîn Dağistanî, *Tasavvuf ve Tarikatlarla İlgili Fetvâlar*, 3. bs., Çev. İrfan Gündüz-Yakup Çiçek, Seha Neşriyat, İst., 1992, s.28.

Selim Baba bu konuda şunları söyler: Bu dünyâya gelmekten maksat ibâdet için olup, bîattan maksat ibâdetdir ve ibâdetten murâd irfândır. Âyet-i kerîmede “Rabbimize bîat edin” (Zümer, 39/54) buyurulmaktadır ve dahi “Hakk’a ulaştırıcıyı talep edin.” (Mâide, 5/35) Hakk’a ulaştırıcı Mürşid-i kâmilidir. Ya’nî Mürşid-i kâmilî talep edip bîat edin. Zîrâ o sizi Hakk’a ulaştırır demektir. Ve dahi, “Habibim Muhammed, sen de ki, tahkîk Bârî Teâlâ Hazretleri, murâd ettiği kimseyi dalâlete bırakır ve kendinden inâbe edenlere, ya’nî bîat edenlere hidâyet eder.” (Ra’d, 13/67). “Kimlerdir o hidâyet bulanlar, ehl-i bîat olup imana gelip zikrullah ile kalpleri mutmain olan âşıklardır.” (Ra’d, 13/68). Bâtînî ma’nâsı demektir ki bu âyet-i kerîmenin, bîat edip ehl-i zikir olan âşıklara Bârî Teâlâ Hazretleri hidâyet eder. Hidâyetten murâd cezbe-i Hak’tır. Ya’nî bir kimse bîat edip ehl-i zikir olsa Bârî Teâlâ onun gönlüne tarafından cezbe bırakıp, o cezbe ile Hakk’a vâsıl olup, kalbi mutmain olur. Zîrâ Hakk’a vâsıl olmadıkça kalp mutmain olmaz. Nitekim Peygamber (a.s) “Mü’minlere Hakk’a vâsıl olmadıkça rahat yoktur”,²¹³ ve “Kur’ân’ın ba’zısı ba’zısını tefsir eder.”²¹⁴ buyurur. Ve yine “Muhakkak ki sana bîat edenler ancak Allah’a bîat etmektedirler. Allah’ın eli onların ellerinin üzerindedir. Kim ahidini bozarsa, ancak kendi aleyhine bozmuş olur. Kim de Allah ile olan ahidine vefâ gösterirse Allah ona büyük bir mükâfat verecektir.” (Fetih, 48/10). “Andolsun ki o ağacın altında sana bîat ederlerken Allah, o müminlerden razı olmuştur. Kalplerinde olanı bilmiş, onlara güven duygusu vermiş ve onları pek yakın bir fetihle ödüllendirmiştir.” (Fetih, 48/18)

İmdi bu âyetler, yukarıdaki âyetlerin bîat hakkında olduğunu tefsir eder. Ya’nî Yâ Muhammed (s.a.v) şol kimseler ki, senden bîat ettiler. Onların elleri üstündeki el Allah’ın (c.c) elidir. Ya’nî yed-i kudrettir. Ve yine, “Yâ Muhammed tahkîk Bârî Teâlâ mü’minlerden razı oldu. Zîrâ onlar ağaç altında senden bîat ettiler” deyu, Bârî Teâlâ rızasının bîatte olduğunu beyân eyledi. Hudeybiyye gazasında ağaç altında altıyüz ashâb Resûlullah’tan bîat ettiler idi. Bu âyet-i kerîme onu beyân eder.²¹⁵

Cüneyd-i Bağdâdî (k.s.) Hazretleri buyurur: “Her tarîk sâliklerine kapanmıştır, illa o sâlike râh-ı Hak kapalı değildir ki, o sâlik Resûlullah’ın izi ile yürüye.” Ya’nî bir

²¹³ Kaynağına ulaşamadım.

²¹⁴ Benzeri hadis için bakınız. Zebidî, Muhammed el-Hüseynî. *İthâfu’s-Sâde*, Dâru’l-İhyâi’t-Turâsî’l- Arabî, Beyrut, Tarihsiz, c.V, s.114.

²¹⁵ Kırımı, Age., vr., 8a-8b.

sâlikin sülûku, sülûk-u Muhammedî ve hulku dahi hulk-u Muhammedî olup akvâl, ahvâl ve efâlde Resûlullah'a uyarsa o âşık hakîkate vâsıl olur. Maâzallâhi Teâlâ hilâfi ile hareket ederse sahib-i tarîk onu kabul etmez. Ona ehl-i bid'at derler. Böyle efâli dürüst olmayıp ehl-i bid'at olanlara uymak caiz değildir. Zîrâ bir kimse sahib-i tarîka muhâlif geldiği gibi bîatten düşer. Çünkü bîatin bir ma'nası, sahib-i tarîka uymaktır. Ve ilm-i sarfta bîat باع-بیع'dan mastardır ki, satmak ma'nasındır. Buraya göre bîatin ma'nası; yaramaz huyları satıp iyi huyları almaktır. Ve sahib-i tarîkatın ahlâkıyla ahlâklanmaktır. Şimdi ma'lûm oldu ki, bîat yaramaz huyu satıp iyi huyu almak imiş. Ve sahib-i tarîk olan Hz. Muhammed (s.a.v) efendimiz hazretlerinde hâşâ sümme hâşâ yaramaz huy yok idi. Ziyâdesiyle iyi huylu idi. Bâri Teâlâ o huy hakkında "Ve sen elbette yüce bir ahlâk üzeresin." (Kalem, 68/4) buyurdu.

Zâhirî, şeyh elinden aldığı istiğfardır. Çünkü sen bîatin ma'nasını bilmedin. Ya'nî yaramaz huyları satıp iyi huyları almadın ve sahib-i tarîka uymadın ve bîatin bîatını ve hakîkati nedir bilmeyip, hakîkate vâsıl olmadın. Bîatten düşüp ehl-i bid'at oldun. Sana uymak caiz değildir. Gerçi zâhir bîatin var amma bîatin bîatin yok, sana uyanı mülhid ve zındık edersin. İmdi bîatin hakîkati nedir fehmettin ise sen dahi bildin ki, namaz kılmayan, oruç tutmayan ve yaramaz huyunu terk edip hulk-u Muhammedî ile huylanmayanlar, zâhir bîatı var amma bîatin bîatı yoktur. Heman bir o kadar var ki, zâhiren Şeyh'in elinden istiğfar etmişlerdir. Onlar ehl-i bid'attir hem dâl'dir hem mudil'dir. Onların sohbetinden ve meclisinden kaç. Zîrâ onlar bu âyet-i kerîmenin tahtında dahil olup gürûh-u dalâlet ve gürûh-u hüsrândan olmuşlardır. Bunlar mubâhiyye mezhebindedir. Her şeyi mubâh görürler. Ehl-i muhâsebe ve ehl-i temyîz değildir.²¹⁶

²¹⁶ Kırımı, Age., vr., 15a-15b.

5.6. Nefs

Nefs lugatte, can, rûh, aşağı duygular anlamına gelir.²¹⁷ Ayrıca cesed, her hangi bir şeyin özü, cevheri, azamet, izzet, hâmiyet ve gayb anlamlarına gelir.²¹⁸ Sûfiler nefis kelimesini kullandıkları vakit bununla ne bir şeyin varlığını, ne de vaz' edilmiş kalıbı kastederler. Nefis'den murâd, kötü huylar, sıfatlar ve fiillerdir.²¹⁹

Nefs insanın büyüklüğünden ve bütünlüğünden neş'et eden aktivitesidir. Kur'an-ı Kerim'de nefis sekiz ayrı anlamda kullanılmıştır; Zâtullâh, insan ruhu, kalp, sadır, insan bedeni, bedenle beraber rûh, insan bedeninde mevcut olup kötülüğü emreden nefis; zât, cins.²²⁰

Nefs konusunda çeşitli ta'rif ve tasnifler yapılmıştır. Her nefsin bir âlemi, bir seyri, bir hâli, bir vâridi, bir mahalli, bir müşâhedesi, bir ismi ve bir nûru (rengi) vardır.²²¹

Selim Baba nefis hakkında şu yorumları yapmaktadır: Bârfi Teâlâ buyurur: "Biz cin ile insanı ancak ibâdet etmek için yarattık" (Zâriyât, 51/56) ibâdetten murâd ise nefisini bilip Rabbisini bilmektir. Nitekim Peygamber (a.s) buyurur: "Nefisini bilen Rabbisini bilir."²²² Ya'nî bir kimse nefisini bilse tahkîk o kimse Rabbisini bildi demek olur. Bu âyet-i kerîmeden ve bu hadîs-i nebevîden sâbit oldu ki; Bu halk nefisini bilip Rabbisini bilmek için halk olunmuş oldu. Öyle olsa nefisini bilmek nice ki, bir kimse nefisini bilse Rabbisini bilmiş ola. Bu hadîs-i şerîfin zâhirî ma'nasını ulemâ-i zâhir böyle tefsir etmişlerdir ki, nefisini bilmek odur ki, bir kimse kendinin âciz ve nâkis olduğunu bilse, o kimse Rabbisini bilmiş olur demişlerdir. Behey ahmaklar! Bu hadîs-i şerîfin ma'nası böyle olsa; dünyâda hiç nefsin âciz ve nâkis olduğunu bilmez bir kimse

²¹⁷ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s.368.

²¹⁸ Mütercim Asım Efendi, *Kamus Tercümesi*, c. I-IV, İst., 1305, c.II, s.1031.

²¹⁹ Kuşeyri, *Tasavvuf İlmîne Dair Kuşeyri Risâlesi*, s.182.

²²⁰ Ethem Cebecioğlu, "Nefs", *İslâm Dergisi*, (Haziran 1994), sayı, 130, s.54.

²²¹ M. Sadık Vicdânî, *Tomâr-ı Turuk-u Aliyeden Halvetiyye Siilsilenâmesi*, Evkaf-ı İslamiyye Matbaası, 1338-1341; Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s.369.

²²² Nureddin Ali b. Muhammed b. Ali el-Kârî, *el-Esrârü'l-Merfûa fi'l-Ahbâril Mevzûa*, Tah: Muhammed es-Sebbâğ, Mütessesettü'r-Risâle, Beyrut, 1391, s.351, (Hadis No: 506); İsmail b. Muhammed Aclîni, *Keşfü'l-Hafâ ve Müzîlû'l-İlbâs, ammâ 'steherâ alâ Elsineti'n-Nâs*, Mütessesettü'r-Risâle, 4. bs., Beyrut, 1405, c.II, s.343. İbn Arabî, "bu hadîs rivâyet yoluyla sahih olmasa da bizim katımızda keşfen sahihtir." Nevevî, "sahih değildir" demiştir.

yoktur. İmdi bu âyet-i kerîme ve bu hadîs-i şerîfin bâtinî ma'naları; nefisini bilmek odur ki, gazap, hased, kibir, kin, şehvet, riyâ, ucub, gaflet, hubb-i dünyâ, hubb-i ukbâ işbu münkerât ki, nefsin tabîatından ve hevâlarından ve ahlâk-ı zemîmeden her ne ki var ise; bi'l-küllîyye geçip ve pâk olup, yaramaz huyların hiç eseri kalmayıp, "Allah Teâlâ'nın ahlakı ile ahlaklanınız, O'nun sıfatı ile sıfatlanınız."²²³ hadîs-i şerîfi fehvâsınca iyi huy ile huylanın ve iyi sıfât ile sıfatlanın. Bu hadîsten murâd hulk-u Muhammedîdir. Nitekim Bârî Teâlâ buyurur: "Ve sen elbette yüce bir ahlâk üzeresin." (Kalem, 68/4). Ya'nî Hak sıfâtı ile sıfatlanın dediği; Hakk'ın sıfâtı âdemdir. Ya'nî yaramaz huy ki, hayvanî huydur. Hulk-u Muhammedî dahi âdem huyudur. Adem sıfâtı ile sıfatlanın demektir. Ya'nî hayvanlıktan çıkıp adam olup, Hak sıfâtı üzere olun demektir. Hakk'ın sıfâtı âdem sıfâtı olduğunu Peygamberimiz (a.s) haber verip buyurur: "Bârî Teâlâ Ademi kendi sıfât-ı kâmileleri üzerine halk eyledi."²²⁴ İmdi bu âyetin ve bu hadîs-i şerîfin hakîkat-ı ma'naları budur ki, yaramaz huylar ki, hased, kin, kibir, riya, şehvet bunlar hayvanî huylardır. Bir adamda ki bu hayvanî huylar varsa o adam, adam değildir, henüz hayvandır. Ve hulk-u Muhammedî ki, iyi huylardır. Bir adam ki, yaramaz huyları terk edip iyi huy ile huylanır ise o kimse adam olup ve hem Hak-sıfât olur demektir.²²⁵

Selim Baba Tasavvuf tarihi kitaplarında olduğu gibi²²⁶ metodolojik olarak "Etvâr-ı seb'a"dan yani nefis mertebelerinden bahsetmemiştir. Ancak yeri geldikçe bu mertebelerin isimlerini zikretmek suretiyle onların bazı sıfatlarından bahsetmiştir.

²²³ Kaynağına ulaşamadım.

²²⁴ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *Sahih-i Buhârî*, Dâru ibni Kesîr, 5. bs., Dimesşk, 1414, İsti'zan, 1, (c.V, s.2299); İmam Nevevî, *Şerhu Müslim*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. bs., Beyrut, 1411, c. XVII, s.178.

²²⁵ Kırımı, vr., 3a-3b.

²²⁶ "Etvâr-ı seb'a" ile ilgili olarak bakınız: Aynî, Age., s.117-119; Geylânî, *Füyûzât-ı Rabbâniyye*, s.19-37; Mehmed Sadık Kehribar, *Tasavvuf'un İncelikleri*, Salâh Bilici Kitabevi Yayınları, İst., 1974, s.95-96; Selahaddin Şar, *Tasavvuf'un Temel İlkeleri:İslâm Tasavvufu*, Toker Yayınları, İst., 1991, s.358-363.

5.7. Anâsır-ı Erbaa

Lugatte anâsır kelimesi, “asıl, kök, soy; şeref ve asâlet” anlamlarına gelen unsûr kelimesinin çoğuludur. Kur’an-ı Kerim’de unsûr ve anâsır kelimeleri geçmez. Anâsır-ı Erbaa dört unsûr demektir. Bunlar da hava, su, toprak ve ateşten ibarettir.²²⁷ Sûfiler nefsin dört mertebesini dört unsûra benzeterek, nefis-i emmâre ateş, nefis-i levvâme hava, nefis-i mülhime su, nefis-i mutmainne topraktır derler.²²⁸

Âlemin yaratılışı konusunda Azizüddin-i Neseffî şunları söyler: Yüce Allah’ın zâtından, bir cevherden başka bir şey sâdır olmamıştır. Akl-ı evvelden her itibar için akıl, nefis ve felek olan bir şey zuhûr etti. Böylece her akıldan bir akıl, nefis ve felek meydana geldi. O zaman kamer feleğinin altında ateşin unsûru ve tabîatı oluştu. Sonra hava unsûru, hava tabîatı, su unsûru ve su tabîatı, toprak unsûru ve toprak tabîatı meydana geldi.²²⁹

Selîm Baba bu hususta şu ilginç yorumları yapmaktadır: Vücûd-u insan anâsır-ı erbaadan mürekkep olup ateş, su, hava, toprak bunlardan terkîb olunur. Ya’nî insan vücûduna bu anâsır-ı erbaa nereden gelir dinle. Çün “Sana rûh hakkında soru sorarlar. De ki: Rûh, Rabbimin emrindedir. Size ancak az bir bilgi verilmiştir.” (İsrâ, 17/85) fehvâsınca Hakk’ın emri toprağa geldi ki, vücûd-u insan terkîb oluna. Toprakta nebâta vardı, ot bitti. Ot topraktan oldu. Yağmur yağdııkça ot neşv-ü nemâ bulup suyu yağmurdan aldı. Ba’dehu güneşin harâreti ota değdi. Ateşi, ot güneşin hararetinden aldı. İmdi ottan hayvana gelir. Hayvandan insana gelir. İyice fehmet, gelen rûh değildir. Anâsırdır ki, vücûd-u insan ondan halk olunmuştur.²³⁰

İmdi fehmet ki, ne Hak halk olur, ne halk Hak olur. Zîrâ halkın evveli yokluk ve âhiri fânî olmaktır. Yokluk bunda müfredlik ma’nâsınadır. Zîrâ yokluk var olmaz, ne yok var olur ve ne var yok olur. Ya’nî halkın evveli yokluk demek; müfredlik demektir. Ya’nî sen halk olunmazdan evvel rûhun ve cesedin yok değil idi, var idi,

²²⁷ H. Bekir Karlığa, Anâsır-ı Erbaa, *İslâm Ansiklopedisi*, c.3, s.149.

²²⁸ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s.48.

²²⁹ Azizüddin Neseffî, *İnsân-ı Kâmil: Tasavvufta İnsan Meselesi*, Haz. Mehmet Kanar, Dergâh Yayınları, İst., 1990, s.41.

²³⁰ Kırımı, Age., vr., 38a.

velâkin başka başka idi. Ya'nî rûhun başka ve cesedindeki; ateş, su, hava ve toprak başka idi ve halkın ortası mürekkeptir. Ya'nî Bârî Teâlâ halk etti demektir ki, emr-i Bârî Teâlâ anâsır-ı erbaaya geldi, müfred iken ateş, su, hava ve toprak bir yere cem' olup dördünden vücûd terkîb olundu ve "Ben ona rûhumdan üfledim" (Hicr, 15/29) fehvasınca rûh nefh edip diri kıldı. Vakti geldikte doğup âdem oldu ve halk oldu. Buna sen nice halk dersin ve nice evvelden yok idi dersin.

İmdi bundan fehmet ki, sen kulsun her şeyi yoluyla fehmet. Yoksa Firavun gibi enâniyet da'vasın etme. Halkın yine âhiri fânî olmaktır. Ya'nî her şey geldiği yola gidip, terkîb olunup, bir yere cem' olunmuş iken, yine müfred olup, çün evveli her a'zan var idi velâkin başka başka idi, âhirinde yine dağılıp başka başka olur. Amma Hakk'ın evvelî kâdiminin ve âhiri yine bâkînin idi. İmdi cem'den farka gelip ubûdiyyet ve ulûhiyyeti hicab etmeyip kulun aczini ve Hakk'ın kudretini isbat edelim. İmdi Hak tebdîl ve tağyîr olmaktan münezzehtir. Halk daima tebdîl olmaktadır. Amma hakîkatte tebdîl ve tağyîr eden Hak'tır. İmdi sen mahlûksun, hâdissin; sonra olmasın. Sen yine bilirsin ki, gözü, kulağı, dili ve ayağı sen halk etmedin. Bunları halk eden cümlelerin vücûdu olan Zât'tır. İmdi bundan hilâf-ı fehm edip bu halkı yine halk yaratmıştır deyu dalâlete düşme. Ya'nî Bârî Teâlâ'nın kudreti ve zâtı cümlelerin vücûdunda gizlidir. Zîrâ cümleye tasarruf eden odur ve cümle onun vücûdudur. O bir zâttır.²³¹

Sen câmi-i cemî-i mevcûdâtın özünü bil. Zîrâ senden hariç ne Halik var ne mahlûk var. İmdi sende hem Halik var hem mahlûk var, hem hudûs var, hem kudûm var, hem fenâ var, hem bekâ var, hem kul var, hem Tanrı var, hem ceset var, hem rûh var, hem bâtın var, hem zâhir var, hem evvel var, hem âhir var. Bunları kendi vücûdunda bulup Hâlık'ı mahlûka, mahlûku Hâlık'a ya'nî ulûhiyyet ve ubûdiyyeti birbirine hicâb etmeyip daima ubûdiyyette, acizde ol; erlik ve kerâmet odur. Yoksa ben Tanrıyım deyip Firavun olmak değil. Yahut kulum, benim gaibde tanrım var deyu seni başka, Hakk'ı başka bilip şirk etmek değil, kendi vücûdunda hem Hakk'ı bul, hem seni bul. Birbirine hicab etme.

²³¹ Kırımî, *Miftâh*, vr., 16b-17a.

İmdi senin aslın ateş, su, hava ve topraktan olduğun ecilden mahlûksun, hâdissin. Sen bunlar cem' ve terkip olunmazdan evvel müfredliğin haline nazar edersen Hak'sın, kadîmsin, sonra yine tebdîl ve tağyîr olduğun cihetten fânîsin. Canın aslı ve anâsır-ı erbaanın aslı Hakk'ın zâtıdır. Velâkin anâsır tebdîl olur. Amma can ne bir yerden geldi ve ne bir yere gider. Behey dîvâne, bozulup yapılan da sensin, gidip gelen de sensin, tebdîl tarafına halk denilir, her şey aslına rucû' eder, bâkî olduğu tarafa Hak denilir. Nitekim buyurur: "Yeryüzünde olan her şey fânîdir. Zü'l-celâl ve'l-ikrâm olan Rabb'ın yüzü ve zâtı ise bâkîdir." (Rahmân, 55/26, 27). Ya'nî cemî-i eşyânın taşra yüzü mahlûktur. Fânî, tebdîl ve tağyîr olur. Amma iç yüzü Hak'tır, bâkîdir.²³²

5.8. Vahdet-i Vücûd

Vahdet-i Vücûd, İslâm tasavvufunun "varlığın birliğini" esas kabul eden hususî bir şekli olup İbn Arabî'de zirveye ulaşmıştır. Burada tasavvur, irâde ve varlık bakımından birlik kabul edilmiştir. Allah'ın her sıfatı bir varlıkta tecelli eder. Tek ve mutlak varlık olan Allah, bütün mevcutların aslıdır. O'nun her bir sıfatının meydana çıkmasıyla eşyâ ve hadiselerden biri de meydana çıkmış olur.²³³

Vahdet-i vücûd ve varlığın birliği mefhumundan açıkça anlaşıldığı gibi, bu temel felsefe "Vücûd" üzerinde odaklaşmaktadır. Vücûd, insanın tecrübî idrâk boyutundan tecrübe ötesi idrâk boyutuna geçtiğinde sezinlediği vücûttur. Vahdet-i vücûd ehli açısından "çiçek" gerçekte özne değildir. Asıl nihai özne vücûttur. Çiçek ya da konumuz açısından herhangi bir nesne ise, ezeli ve nihai özne olan Vücûd'u çeşitli şekillerde sınırlayan nitelik yahut sıfatlardan başka bir şey değildir.²³⁴

Vahdet-i vücûdu benimseyen mutasavvıflar, Allah-âlem münasebetini izah ederken mükevvenâtın ne şekilde yaratıldığı hakkında "Vahdet-i vücûd" nazariyesine uygun tarzda açıklamalar getirmişlerdir. Onlara göre âlemin yaratılışı birçok

²³² Kırımı, Age., vr., 18b-19a.

²³³ Süleyman Hayri Bolay, *Felsefi Doktrinler Sözlüğü*, 4. bs., Akçağ Yayınları, Ankara, 1987, s.293.

²³⁴ Toshihiko Izutsu, *İslâm'da Varlık Düşüncesi*, Çev. İbrahim Kalın, İnsan Yayınları, İst., 1995, s.62, 65.

mertebelerden geçerek gerçekleşmiştir. Bu yaratılış mertebeleri “hazerât-ı hamse” (beş İlahî hazret), “tenezzülât-ı seb’a” (yedi ruhsal iniş) gibi isimler altında teferruatlı olarak izah edilmiştir.²³⁵

Müellifimiz vahdet-i vücûd hakkındaki görüşlerinde, zikredilen varoluş mertebelerine hiç değinmemiş, bu konuyu kendine has bir biçimde değerlendirmiş, Muhyiddîn-i Arabî'nin fikirlerine fazlaca yer vermiş onun vahdet-i vücûd'la ilgili düşüncelerinin adeta şerhini yapmıştır. “Hz. Şeyh Muhyiddin-i Arabî, “Kevn hayaldir” buyurmuştur. Amma hakîkate hep Hak'tır. Her kim bunu fehmetti ise o kimse tarîkat sırlarından hisse aldı. Nitekim Şeyh Muhyiddin-i Arabi (k.s) hazretleri buyurur: “el halku hüvel hak” Zâhirî ma'nâsı, halk Hak'tır, Hak halktır deyu ittihâd fehm olunur. Maâzallâhi Teâlâ onun için ulemâ-i zâhirden ba'zı ucub esiri olan nâkıs-ı füzûl bu kelâmın zâhirî ma'nâsını verip, ittihâd fehm edip, bâtinî ma'nâsından bî-haber olmağın, böyle zât-ı şerîfin küfrüne hükmetmiştir. El-iyâzen-billâh hâşâ sümme hâşâ mümküm müdür ki, halk Hak olsun ve Hak halk olsun, ne kul sultân olur ne sultân kul olur. Bu kelâmın bâtinî ma'nâsı; “halk Hak'tır” dediği, halkın vücûdu varlığı fânî, hayal ve gölge gibi olup “O her nerede olsanız sizinle beraberdir.” (Hadîd,57/4) fehvâsınca kıyâmı ve hareketi Hak'la olduğundan, cümle vücûdun ve varlığın hakîkati Hakk'ındır demektir. Nitekim gölgenin vücûdu, varlığı, kıyâmı ve hareketi sahibinin olup gölgenin asâleten vücûdu olmadığı gibi, halkın dahi asâleten vücûdu yoktur, fânîdir. Halk Hakk'ın perdesidir. Perdenin ardında gizlenip halkı gezdiren ve söyleten Hak'tır. Kör olan, halk sanıp müşrik-i hakîkî olur.²³⁶ Muhyiddin-i Arabî hazretleri bu kelâmdan, kesreti vahdette bulmak ve vahdeti kesrette bulmayı remz eyledi. Ma'lum ola ki, hakîkate halk Hak, kesîf latîf, hidâyet dalâlet, nefis rûh bunlar bir zâtın ismidir.²³⁷

İmdi gelelim tevhid-i hakîkiye; ya'nî Hak Teâlâ'yı velilerin tevhîdi nicedir fehmet. İmdi ey âşık-ı sâdık, Hak varlığa derler ve bâtil yokluğa derler. Her ne ki vardır o Hak varlığıyla vardır. Ya'nî cemî-i varlık Hakk'ın vücûdundan sâdir olur ve

²³⁵ Türer, Age., s.249. “Hazerât-ı hamse” ile ilgili olarak bakınız: Eraydın, Age., s.221-238; Öztürk, *Kur'an-ı Kerim ve Sünnete göre Tasavvuf*, s.286-301; Frithjof Schuon, *İslâm'ın Metâfizik Boyutları*, Çev. Mahmut Kanık, İz Yayıncılık, İst., 1996, s.143-165.

²³⁶ Kırımî, Age., vr., 20b-21a.

²³⁷ Kırımî, Age., vr., 22b.

yine Hakk'ın zâtına rucû' eder. Nitekim Peygamber (a.s) buyurur: "Cemî-i eşyâ hakîkatte Hakk'ın vücûdundan zuhûr eder. Yine Hakk'ın zâtına rucû' eder."²³⁸ Buna mebde'-maâd sırrı derler. Niyazî Sultân'ın, "Bunları bildir bana nedir mebde'-maâd" dediği budur. İmdi yerde, gökte ve yer ile gök arasında Hak'tan gayri var yoktur. Nitekim Bârî Teâlâ buyurur: "Allah Teâlâ yer ile gök nurudur." (Nur, 25/35). İmdi nur varlığa derler, varlık Hakk'ındır. Zulümât yokluğa derler. Hak'tan gayri var yoktur.²³⁹

Bunu fehmetmedin ise bir başka türlü dahi beyân olunsun. İmdi tevhid-i hakîkî ona derler ki, cümle mahlûkâtı aradan kaldırdıktan sonra sıfât-ı Hakk'ı dahi görmeyip ayn-ı zât görmek. Buna tasavvufta gece ile gündüzü aradan kaldırmak derler. Ya'nî sıfât-ı Hakk'ı dahi aradan kaldırıp, ayn-ı zâtullâhtan gayri görmemektir. İşte Lailaheillallâh demenin hakîkat ma'nâsı, "Her kimin âhir kelâmı Lailaheillallâh olsa cennete girer."^{239a} hadîs-i şerîfinin ma'nâsı budur ki, her kimin can gözü açılıp can gözüyle cevâhir-i eşyâ ve hikmet-i eşyâyı görüp böyle îmân ve böyle i'tikada mâlik olabilirse o kimse îmân-ı tahkîke erişti ve âhir kelâmı Lailaheillallâh oldu. "Âhir kelâmı Lailaheillallâh olsa" demenin ma'nâsı budur. Yoksa buna vâsıl olmazsa taklîtte kalır. İmdi îmân-ı taklîd hakkında Resûlullah (s.a.v) "İmanın taşrası küfürdür."²⁴⁰ buyurdu. Ya'nî imanın taşrası ki, îmân-ı taklîttir, o taklît ise tahkîkan küfürdür demektir. Hak erenler cümlemizi îmân-ı tahkîke eriştire. Öyle olsa cümle vücûdun ve varlığın hakîkati Hakk'ındır. Hakîkatte Hakk'ın vücûdundan gayri vücûd yoktur. Nitekim Peygamberimiz (a.s) buyurur: "Ben Allah'tanım, mü'minler bendendir"²⁴¹ demektir. Bâtınî ma'nâsı o Allah'tan olup mü'minler ondan olunca üçü bir sözdür. Onun için Resûlullah (s.a.v) hazretleri "ene'l-Hak" sırrını remz edip buyurur: "Bir kimse beni görse tahkîk o kimse Allah'ı gördü"²⁴² demektir. Bâtınî ma'nâsı, cümlelerin vücûd varlığı, hayal ve gölge gibi fânîdir. Hakîkati Hakk'ındır. Hakk'ın vücûdundan gayri vücûd yoktur demektir.

²³⁸ Kaynağına ulaşamadım.

²³⁹ Kurîmî, *Miftâh*, vr., 8b. ^{239a} Aclûnî, Age., c.II, s.357, (Hadîs No: 2577).

²⁴⁰ Kaynağına ulaşamadım.

²⁴¹ Aclûnî, Age., c.I, s.235, (Hadîs no: 618); el-Kârî, Age., s.119, (Hadîs no: 72).

²⁴² Ebû Abdullah Muhammed b. Yezîd ibn Mâce, *Sünen*, Dâru İhyâi't-Turâsî'l-Arabî, Basım yeri yok, 1395, Ta'birü'r-Rû'ya, 2, (c.2, s.1284).

Benim canım, bu noktalardan hilâfi anlayıp halkı Hak'tır zannedip, ilhâdî mezhepten olup bâtil olma. Zîrâ ne halk Hak olur ve ne de Hak halk olur. Bu mümkün değildir. Zîrâ kul Sultân olmaz. Mürşid-i kâmil terbiyesinde olup keşf ve ilhama varmayınca bu noktalar anlanmaz, keşfe muhtaçtır.²⁴³

Nitekim Bârî Teâlâ buyurur: “Evvel odur, âhir odur, zâhir odur, bâtın odur.” (Hadîd, 57/3). İmdi fehmet ki, bu neden ki, gizlide olan o olup, âşikâre olan o ise ondan gayri bir şey yoktur, hep odur. Nitekim buyurur: “Yüzünü nereye dönersen Hakk'ın yüzü oradadır.” (Bakara, 2/115).

Nitekin Niyazi Sultân (k.s.) buyurur:

Kande baksam dost yüzü, ondan ayırmam gözü,
Gitmez dilimden sözü, çağırırım Hak dost.

İmdi bu makâmda ârif-i billâh buyurur: Ben bir şey görmedim illa o şeyde Allah'ı gördüm. Yâhut sonra Allah'ı gördüm, ya evvel gördüm. Çün cemî-i eşyâ Bârî Teâlâ'nın cemâl perdesidir. Ârif-i billâh odur ki, gafleti kaldırıp, eşyâyı Hakk'a perde etmeyip can gözüyle daima baka.

Nitekim Naci (k.s.) buyururlar:

Eşyâ Hakk'a hicab oldu can gözüyle göreyim.
Göster cemâlin canım, arzular canım seni.²⁴⁴

“Dünyâ, âhiret ehline haramdır, âhiret, dünyâ ehline haramdır, ehlullâha ise her ikisi de haramdır.”²⁴⁵ hadîs-i şerîfi fehvâsınca dünyâ ve ukbânın bir uğurdan muhabbetlerini terk edip gönlünde Hakk'ın fikrinden gayri fikir ve onun muhabbetinden gayri muhabbet koymayıp bi'l-külliyeye Hakk'ın gayriyi terk edip, kendi nefsini “nefsi küll”de fânî ve “nefs-i küllî” dahi Hak'ta fânî ve yok olduğunu bilip ve görüp “Yeryüzünde olan her şey fânîdir. Zü'l-celâl ve'l-ikrâm olan Rabb'ın yüzü ve zâtı ise bâkîdir.” (Rahmân, 55/26,27) fehvâsınca kendinin ve cümle mahlûkun vücûdunu Bârî Teâlâ'nın deryâ-yı zâtında fânî ve Hak'la bâkî göre ve dahi

والله علي كل شيء محيط fehvâsınca eşyâda Hakk'ın ihâtasını görüp ve eşyâ dahi aradan kalkıp Hakk'ın bekâsını ayne'l-yakîn müşâhede edip, “Evvel odur, âhir odur, zâhir

²⁴³ Kırımı, *Burhânu'l-Ârifîn*, vr., 17a-17b.

²⁴⁴ Kırımı, *Miftâh*, vr., 8b-9a.

²⁴⁵ Aclûnî, *Age.*, c. I, s.493, (Hadîs No: 1314).

odur, bâtin odur.” (Hadîd, 57/3) sırrı âşikâr olup “Yüzünü nereye dönersen Hakk’ın yüzü oradadır.” (Bakara,2/115) zâhir olup ya’nî evvelde, âhirde, zâhirde, bâtında Hakk’ın vücûdundan gayri bir şey olmayıp, yüzünü her nereye döndürsen Hakk’ın yüzüdür deyu, kendinin sırrı ve cümle mahlûkun vücûd-u zillîsinin ve arzîsinin yok olduğunu bilip ve gönül gözüyle görüp ne ben varım ve ne mahlûk vardır cümle vücûdun ve varlığın hakîkati ancak Hakk’ındır deyu kendinin ve cümle mahlûkun vücûd varlığını fânî, hayal ve gölge gibi olduğunu müşâhede edip, nitekim gölgenin asâleten vücûdu olmayıp kıyâmı, hareketi, vücûd ve varlığı sahibinin olduğu gibi. Ve bir misal dahi aynanın içinde görünen sûretin asâleten vücûdu, hareketi ve varlığı olmayıp o sûretin vücûdu, hareketi ve varlığı nâzırın olduğu gibi, cümle vücûdun varlığının bir uğurdan hakîkati Hakk’ın olduğu ve kendisini enâniyet ile var zannedip ve zannıyla şirkte kaldığını bilip ve gönül gözüyle dahi görüp tecelliyât-ı Bâfî ile fenâ-fillâhta fenâ-ender-fenâ olup, Hak ile bâkî, kâim ve dâim olduktan sonra, ya’nî “Kaçan kulumu severim, benimle işitir, benimle görür, benimle söyler, benimle tutar, benimle yürür.”²⁴⁶ O vakit o kulun kulağında işiten, gözünde gören, dilinde söyleyen, elinde tutan ve ayağında yürüten Hak olur. O vakit o kulda benlik olmaz ve benliği Hak olur ve bu hadîs-i kutsî bu ayet-i kerîmenin mazmûnudur: Zâhirî ma’nâsı, ya’nî “Yâ Muhammed, küffâra toprağı attığın vakit sen atmadın velâkin senin elinden Allah attı” demek olur. (Enfâl, 8/17). İmdi bu âyetin bâtinî ma’nâsı demektir ki, “Yâ Muhammed senin ve cümlenin vücûdu gölge gibi fânîdir. Kıyâmı, varlığı ve hareketi benim iledir. Vücûdun hakîkati benimdir ve fâil-i hakîkî benim. Beni unutup sen seni fâil-i hakîkî zannetme” demektir.²⁴⁷

Bundan fehmetmedin ise, başka türlü dahi beyân olunsun; tâ ki, âşik ve sâdıklar ubûdiyyet ve ulûhiyyeti kendi vücutlarında bulup, ene’l-Hakk’ı hüve’l-Hakk’a tebdîl edip ve “ene” ile “hû”yu birbirlerine hicab etmeyeler. Ey cân-ı men, ene’l-Hak, hüve’l-Hakk’a tebdîl olmalıdır. Onun için ki, yalnız senin vücûdun Hakk’ın bir a’zâsı gibidir, tamam vücûdu değildir. Zirâ eğer sen ben hakkım dersen, sen, ben ve cümlenin vücûdu bir uğurdan Hakk’ındır. Yoksa yalnız senin ve benim vücûdum değil. Bir el veya bir ayağa “tamam adam” denilir mi? A’zânın cümlesine bir uğurdan

²⁴⁶ Buhârî, Rikâk, 38.

²⁴⁷ Kırîmî, *Burhânu’l-Ârifîn*, vr., 3b-4a-4b.

adam denilir. Bunun gibi yer, gök, cemî-i insan ve hayvan bir uğurdan Hakk'ın vücûdudur. Eğer ki bir adamın vücûdunda yer, gök, hayvan ve insan cümlesi vardır velâkin muhtasardır, mufassal değildir. Onun için mufassala âfâk ve âlem-i kebîr denilir. Muhtasara âlem-i enfûs ve âlem-i sağır denilir. Öyle olsa âlem-i sağırin ve âlem-i kübrânın cümlesi bir uğurdan Hakk'ın vücûdudur, yalnız enfûsün değil. Öyle olsa sen cüzsün, kül değildir. Âlem-i âfâk ve âlem-i enfûs cümlesi bir uğurdan değildir. Bakmazmısın, Hakk'ın her bir kudreti bir sıfattan zuhûr etmiştir. Meselâ kuşlar uçar, amma insanlar uçmaz. İnsandaki kudret dahi sâir hayvanda yoktur. Zîrâ insan mazhâr-ı tâmdır ve insanın dahi her birinden bir fen zuhûr etmiştir. Kiminden yazı yazmak ve kiminden sâir sıfat, senden bir güne benden bir güne kudretin izhâr etmiştir.²⁴⁸

Selim Kırımî, cânın Hakk'ın zâtından ayrı olmadığını, bütün a'zalarımızın onun âleti olduğunu, onun kemâl-i kudretini idrâk etmemizin gerekliliği üzerinde durmaktadır.²⁴⁹

Bizim ubûdiyyetimiz ve cüzlüğümüz bu kadarcadır ki, sen benim hâlimi bilmezsin ve ben senin hâlini bilmem. Amma sen, senin kendi hâlini bildiğin ve ben, benim kendi hâlimi bildiğim o dahi Hakk'ındır ve senin ve benim değildir. Velâkin biz ona "bizlik ile cüzlük bilmesidir" deriz. Zîrâ "Bârî Teâlâ cümle ile bilebilir" dediğin bu cüz bilgisidir ki, senin hâlini senden bilir ve benim hâlimi benden bilir. Ancak Bârî Teâlâ'nın ilmi bu kadarca değildir. Kendine mahsûs olan küll bilgisi vardır ki, o ancak kendine mahsûstur, sana ve bana değil. Zîrâ "Bârî Teâlâ senin ve benim hâlimi bilir, cümleden münezzehtir" dedikleri bu ma'nâyadır. Ba'zı âşıklar var ki, Hak ile ülfet ede ede küll bilgisine dahi nâil olup, herkesin hâlini ve gönline geleni bilir.

İmdi cemî-i mahlûkâta olan vücûd ve hareket cümle Hakk'ındır. Her birinden bir güne hareketin izhâr etmiştir. Cümlesi Hakk'ın kudretiyledir ve Hakk'ın her ne kadar kudreti var ise cümlede gizlidir ve Hakk'ın kemâl-i kudreti insan-ı kâmil'de gizlidir. Bakmazmısın ki ba'zı velîlerden öyle kudreti zuhûr eder ki, dünyâda olan insan bir yere cem' olsa cümlesi âciz kalır. İmdi öyle olsa Bârî Teâlâ bu mahlûktan

²⁴⁸ Kırımî, *Miftâh*, vr., 25a-25b.

²⁴⁹ Kırımî, *Age.*, vr., 24a-24b.

başka bir vücûd olmaktan münezzehtir. Hakk'ı mahlûktan başka fehmeden müşrikîndir. İmdi bundan fehmetmedin ise bir başka türlü dahi beyân olunsun.

İmdi benim canım, ben dediğim Hak'tır, ben Hak değilim. Benim ben dediğim Hak'tır, demek benim ne tende ne cânda alâkam var. Ten Hakk'ın sıfatı ve cân zâtıdır. Amma "ben Hak değilim" demek, cümle vücûd bir uğurdan Hakk'ındır. Yoksa yalnız senin ve benim vücûdum değil. Öyle olsa Hak Teâlâ senin ne aynındır ve ne gayrindir. Meselâ aynada görünen sûret, senin kendin değildir, Hak senin aynın olmadığı gibi, sen Hakk'ın tamam vücûdu değilsin, bir a'zâsı gibisin, Hak senin aynın olmadığı gibi, sendeki görünen sûret Hakk'ındır senin değildir. "Bârî Teâlâ Ademi kendi sıfât-ı kâmileleri üzerine halk eyledi."²⁵⁰ demek bu ma'nâyadır. Onun için Hakk'ın kudreti cümlede gizlidir. Herkesten harekât ve her işi işleyen Hak'tır. Halk Hak'sız hareketten ve fiilden âcizdir. Onun için ki, herkeste görünen sûret ve yüz Hakk'ın sûreti ve yüzüdür, herkesin değildir. Onun için herkes âcizdir. Bârî Teâlâ herkesi nice isterse öyle kullanır. Bakmaz mısın ki, bu yüzden bir gayri yüzüne ihtiyacı var. Bir yüzden bir gayri yüzüne ihtiyacı olsa o şeyi o yüzüne verip ihtiyacı def eder. Velhâsıl Bârî Teâlâ mahlûktan bir başka vücûd olmaktan münezzehtir. Bundan dahi hisse almaz mısın ki, "kulun rızkını veren Hak'tır" derler. Hiç bu ana gelince Hakk'ın halktan bir başka vücûdu olup kula rızık verdiği yoktur. Herkes rızkını Allah'tan isterler velâkin kul elinden zuhûr eder. Kimse dikkat edip varamaz ki, bu ne hâldir. Kul kimdir, Allah kimdir, kimse bilmez. Böyle gafletle geçerler.

Bundan bârî fehmet ki, Allah Teâlâ kullarından ayrı değildir. Belki kullarının vücûdundan zâhir ve bâtın tasarruf eden Hak'tır velâkin kullarını kendine perde ve âlet etmiştir. Her işi işleyen Hak'tır. Sen kör olup gaflette olduğundan kul sanırsın. Sen sanma senin irâdende kalmış. Sen bârî Karagöz oyunundan hisse al. Ârif-i billâh her şeyi künhüyle bildiler. Onun için ene'l-Hakk'ı hüve'l-Hakk'a tebdîl eylediler.²⁵¹

Vahdet-i vücûd hakkında Selçuk Eraydın Bey'in şu değerlendirmelerine aynen katlıyoruz. "Bazı kimseler, tasavvufun zaman geçtikçe zâhidliği bırakıp, felsefi bir şekil aldığı ileri sürerek, "Vahdet-i vücûd" anlayışının bu mesleğe sonradan girdiğini iddia etmişlerdir.

²⁵⁰ Buhârî, İsti'zan, 1, (c. V, s.2299); İmam Nevevî, Age., c. XVII, s.178.

²⁵¹ Kırımı, *Miftâh*, vr., 26a-27a.

Bazı benzerlikleri nazar-ı itibâre alarak böyle bir hükme varmak kanaatımızca doğru olmaz. Mülhidle mü'minin bazı noktalarda fikren ve nazaran aynı düşüncede birleşmiş olmaları tabiidir. Her din ve felsefenin kendi düşünceleri istikametinde ileri sürecekleri esasların mevzû olarak birbirine yakın özellikler gösterebileceğini tabii görmek lazımdır. Mutasavvıfların kendi öz kaynaklarından faydalanarak ortaya koydukları bu tür görüşleri çok iyi anlamak ve değerlendirmek yerinde bir davranış olur.”²⁵²

İmdi bundan fehmet ki, sen kulsun her şeyi yoluyla fehmet. Yoksa Firavun gibi enâniyet da'vasın etme. Halkın yine âhiri fânî olmaktır. Ya'nî her şey geldiği yola gidip, terkîb olunup, bir yere cem' olunmuş iken yine müfred olup, çün evveli her a'zan var idi velâkin başka başka idi, âhirinde yine dağılıp başka başka olur. Amma Hakk'ın evveli kâdimin ve âhiri yine bâkînin idi. İmdi cem'den farka gelip ubûdiyyet ve ulûhiyyeti hicab etmeyip kulun aczini ve Hakk'ın kudretini isbat edelim. İmdi Hak tebdîl ve tağyîr olmaktan münezzehtir. Halk daima tebdîl olmaktadır. Amma hakîkatte tebdîl ve tağyîr eden Hak'tır. İmdi sen mahlûksun, hâdissin; sonra olmasın. Sen yine bilirsin ki, gözü, kulağı, dili ve ayağı sen halk etmedin. Bunları halk eden cümlelerin vücûdu olan Zât'tır. İmdi bundan hilâf-ı fehm edip bu halkı yine halk yaratmıştır deyu dalâlete düşme. Ya'nî Bârî Teâlâ'nın kudreti ve zâtı cümlelerin vücûdunda gizlidir. Zîrâ cümleye tasarruf eden odur ve cümle onun vücûdudur. O bir zâttır.

Benim canım, bu “halk, Hak, yaratmak” ta'biri mübtedilere tefhîm içindir. Hakîkatte ne halk olunmuş ve ne halk olunacak var. Hikmet-i Bârî iktizâsından olup cümle hep onun vücûdudur. Ara yerde kimse yoktur. Kendi aldı ve kendi sattı. Kendi pazar eyledi. İmdi cümle bir uğurdan Hakk'ın vücûdu iken Hak yine cümleden münezzehtir. Münezzehtliği o ma'nâyadır ki, cümlelerin vücûdu onun zâtının âletidir, belki zâttır. Cümleyi nice dilerse öyle eder. Cümle onun vücûdu iken cümle yine onun ilminden âcizdir. Kendi işi ve kendi zâtını yine kendi bilir, kimse bilmez.²⁵³

Ferit Kam'a göre, sûfilerin hepsi eşyadan varlığı yok ederek hakîkî varlığı sadece Cenâb-ı Hakk'a hasr ve tahsîs edip ondan başka varlık kabul etmiyorlar. Ancak onlar bununla herşey Cenâb-ı Hak'tır manasını kasdetmemektedirler.²⁵⁴

²⁵² Eraydın, Age., s.209.

²⁵³ Kırımı, Age., vr., 17a-17b.

²⁵⁴ Ferit Kam, *Vahdet-i Vücûd ve Panteizm*, Haz. Mustafa Kara, İnsan Yayınları, 1992, s.107.

Selîm Baba, ehl-i zâhirin kavramakta güçlük çektiği tasavvufî konuları açıklarken tekrar tekrar mevzunun iyi anlaşılması gerektiğini vurgulayarak, yanlış anlaşıldığı zaman dinî çerçeveden çıkılacağını ihtar etmektedir. ²⁵⁵

²⁵⁵ Kırîmî, Burhânu'l-Ârifin, vr., 13b, 23b, 30b, 36a.

BURHÂNU'L-ÂRİFÎN ۱

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

الحمد لله رب العالمين والصلاة والسلام علي رسول الثقلين وامام القبليين ومدينة علوم
الاولين والآخرين وسلطان العالمين قال الله تعالي في مدحه لعلو شأنه عن سائر النبيين وما ارسلناك
الا رحمة للعالمين مولينا ومولي العالمين ابا القاسم محمد وعلي اله واصحابه اجمعين قال عليه السلام
في بيان اشرف ذاتهم اصحابي كالنجوم بايهم اقتديتم اهتديتم اما بعد

1b / Emma ba'd, bu fakîr, za'îf, âciz, miskîn¹, derdmend Selim-i² Dîvâne
³ حذبة من جذبات الرحمن توازي من عمل الثقلين fehvâsınca⁴ muhabbetullâh ile meczûb olup
diyâr-ı Kesriyye'de⁵ hulefâ-i Kâdiriyyeden, kutbu'l-ârifîn, gavsû'l-vâsilîn, şeyh-i kâmil ve
mürşîd-i mükemmil, sultân-ı şeriat, burhân-ı tarîkat⁶, ma'den-i envâr-i⁷ ma'rîfet, mahzen-i
esrâr-ı⁸ hakikat olan Hz.Sultân Hamdî eş-Şeyh Hüseyin Efendi (kuddise sirruhu'l-azîz)
hazretlerinin bendesi ve bende-i kemter Selim Baba.⁹

Cihânın kutbu'l-aktâbı Hüseyin Sultân hû, Kâmil insân hû¹⁰

Allah'ın mazhâr-ı tâmmı Hüseyin Sultân hû, Kutb-u âlem hû¹¹ /

2a Deryâ-yı vahdet dürridir, Abdülkâdir'in sırrıdır

İsm-i a'zam hem virdidir, Hüseyin Sultân hû, Kutb-u âlem hû¹²

Gönlüne giren şâd olur, cümle gamdan âzâd olur

İlmullâhta üstad olur, Hüseyin Sultân hû, Kutb-u âlem hû¹³

Baş açık gezdim cihânda,¹⁴ bulmadım¹⁵ böyle Sultân'ı

¹ B. C. (-). miskîn.

² C. İbrahim.

³ C. توذي

⁴ B. mucibince.

⁵ B. Kesriyye'den.

⁶ B. burhân-ı şeriat ve tarîkat.

⁷ A. B. (-). envâr-ı.

⁸ A. B. (-). esrâr-ı.

⁹ A. B. (-). Hazretlerinin Selim Baba.

¹⁰ B. (-). Kâmil insan hû.

¹¹ B. (-). Kutb-u âlem hû.

¹² B. (-). Kutb-u âlem hû.

¹³ B. (-). Kutb-u âlem hû.

¹⁴ B. Cihanı.

¹⁵ A. Buldum.

Bundadır sırr-ı Geylânî, Hüseyin Sultân hû, Kâmil insân hû¹⁶

Âşık isen gel dîdâra düşmeysin âh-u zâra.

Gel kesret deryâsına, Hüseyin Sultân hû, Kâmil insân hû.¹⁷

Bir nazar kılsa bir cânâ, irgörür onu cânâna

Vuslât bulur ol Subhân'a, Hüseyin Sultân hû, Kutb-u âlem hû¹⁸

Bilmedim kadrin nideyim,¹⁹ pâyine yüzüm süreyim.²⁰

Avf etsin cürmüm dileyim, Hüseyin Sultân hû, Kutb-u âlem hû²¹

Mürşid-i²² cânânım odur, söyler dilim cânım odur.

Kuluyum²³ Sultân'im odur, Hüseyin Sultân hû, Kutb-u âlem hû²⁴

Selim-i Dîvâne medet, ondan erdi kalmadı dert²⁵

İsmi olsun²⁶ dilimde vird²⁷ Hüseyin Sultân hû, Kutb-u âlem hû²⁸

Elhamdü-lillâhi Teâlâ²⁹ böyle bir³⁰ insân-ı kâmilin ve zât-ı adîmu'n-nazîrin cemî-i ulûm-i evvelîn ve âhirîni muhît olup âyîne-i zât-ı ehâdiyyet³¹ olan kalb-i pür-nûrlarına³² يايتها النفس المطمئنة ارجعي الي ربك راضية مرضية فادخلي في عبادي وادخلي جنتي

(Fecr, 89/27-30) قل لو كان البحر ممدادا لكلمات ربي لنفد البحر قبل ان تنفذ كلمات ربي ولو جئنا بمثله مددا

2b (Kehf, 18/109) fehvâsınca³³ bir vecihle / ta'rif ve tahrîri kâbil olmayan dil-i deryâlarına duhûlu müyesser³⁴ ve nazar-ı ayn-ı rahmetleriyle³⁵ manzûr olup tecelliyât-ı Bârî ile fenâ-fillâhta fenâ-ender-fenâ ve bi'l-külliyeye mahv ve müstağrak olup

³⁶ قال النبي عليه السلام اذا تم الفقر فهو الله hadîs-i şerîfi fehvâsınca Selim'lik³⁷

¹⁶ B. (-). Kutb-u âlem hû.

¹⁷ A. C. (-). hû Kâmil insan hû.

¹⁸ B. (-). Kutb-u âlem hû.

¹⁹ A. B. bendeyim.

²⁰ C. Hem yüz süreyim.

²¹ B. (-). Kutb-u âlem hû.

²² C. Mürşidim.

²³ A. B. Kavlim.

²⁴ B. (-). Kutb-u âlem hû.

²⁵ B. Derdi.

²⁶ A. ûlû.

²⁷ A. Virdî. B. Virdim.

²⁸ B. (-). Kutb-u âlem hû.

²⁹ B. (-). Elhamdü-lillâhi Teâlâ

³⁰ B. (-). Böyle bir.

³¹ A. (-). 1- ehadiyyet.

³² A. C. (-). enverlerine.

³³ B. (-). fehvâsınca.

³⁴ A. C. (-). -u müyesser.

³⁵ B. Rahmetleriyle.

³⁶ A. B. (-). قال النبي عليه السلام Kaynağına ulaşamadım.

bi'l-küllîyye aradan kalkıp bekâyı³⁸ hakîkî zuhûr edip *وعلمناه سنلدنا علما* .
(Kehf, 18/65)³⁹ fehvâsınca lisân-ı sırdan⁴⁰ bilâ-harf, bilâ-savt sâdır olan ilm-i ledünnîyi
teberrüken tahrîr ve onbir bâb üzerine binâ olunup⁴¹ “Burhânu'l-Ârifîn” tesmiye olundu.

Birinci bâb:⁴² Ma'rifet-i nefis⁴³ ve ma'rifet-i Rab beyânındadır .

İkinci bâb⁴⁴: Mürşid-i kâmilî bulup,⁴⁵ onun telkîni ve izniyle zikre devam olup ehl-i
zikir olmak herkese farz olduğunu ve Mürşid-i kâmilin nişânlarını beyân eder.

Üçüncü bâb:⁴⁶ Ehl-i tarîktan olup⁴⁷ yol kesiciler ve soğuk nefesliler ki,⁴⁸ âşık-ı
sâdıkların harâmî misali⁴⁹ yollarını kesmeye sa'y eden mülhidleri⁵⁰ beyân eder.

Dördüncü bâb:⁵¹ Bîat-ı zâhirî ve bîattan maksad nedir ve bu dünyâyâ gelmekten⁵²
maksad ibâdet ve itaat için⁵³ olup ibâdet ve itaattan maksad neyi bilmektir onu beyân
eder.⁵⁴

Beşinci bâb:⁵⁵ Bîat-ı bâtmî ya'nî bîatın hakîkati nedir onu⁵⁶ beyân eder.

Altıncı bâb:⁵⁷ Vuslat nedir ve⁵⁸ firkat nedir,⁵⁹ hakîkatte ârif-i billâh olan evliyâullâh ile
mülhid ve zındığın farkı nedir? İşitmek ile⁶⁰ hakîkatte ârif-i billâh olan evliyâullâh gibi⁶¹
ma'rifete ve hakîkate vâsıl oldum zannedip⁶² da'vâyı irfân eden⁶³ ehl-i hevâ ile hâl sahibi
olan ârif-i billâh'ın farkı nedir ve⁶⁴ şeriatın emrin,⁶⁵ nehyin sırları nedir onu beyân eder.

³⁷ C. Benlik.

³⁸ B. Bekâ-i.

³⁹ C. (-), ° .

⁴⁰ C. Beşeriyeden.

⁴¹ B. Olunur. *Burhânu'l-Ârifîn ve Necdu'l-Ġarikîn*. C. (+). Bu risâle-i fakîrânemin ismine “*Sırru'l-Esrâr ve Burhânu'l-Ârifîn*”.

⁴² B. C. Bâb-ı evvel.

⁴³ A. (+). Bâb-ı.

⁴⁴ B. C. Bâbu's-sâni.

⁴⁵ A. Kâmil bulmayı ve onun nişânlarını beyân eder .C. Kâmil bulmayı ve onun alâmetleri beyânındadır.

⁴⁶ B. C. Bâbu's-sâlis.

⁴⁷ B. (-). olup.

⁴⁸ B. Soğuk nefesliler vardır.

⁴⁹ A. C. (-). Harâmî misali.

⁵⁰ B. (-). sa'y eden mülhidleri C. mülhidlerin beyânındadır.

⁵¹ B. C. Bâbu'r-Râbi'.

⁵² A. gelmeğe maksad nedir.

⁵³ A. B. (-). ve itaat C. (-). için.

⁵⁴ A. bilmek.

⁵⁵ B. C. Bâbu'l-hâmis.

⁵⁶ A. C. (-). onu.

⁵⁷ B. C. Bâbu's-sâdis.

⁵⁸ B. (-). ve.

⁵⁹ B. bilmeyip.

⁶⁰ B. (-). işitmek ile.

⁶¹ A. C. (-). hakîkatte ârif-i billâh olan evliyâullâh gibi.

⁶² C. zannıyla.

Yedinci bâb:⁶⁶ Makâm-ı ma'rifet ve makâm-ı ayne'l-yakîn nedir?⁶⁷ Ma'rifet ve i'tikad yönünden birliğe yetip, nefsi ve⁶⁸ ruhunu bir bilip ve bir görüp, ma'rifet ile⁶⁹ Hakk'a vâsıl 3a olmak ne demektir.⁷⁰ Ma'rifet ile hakîkatın⁷¹ farkı nedir / onu bildirir.⁷²

Sekizinci bâb:⁷³ Cem' nedir, fark ba'de'l-cem' nedir,⁷⁴ fenâ-fillâh ne demektir,⁷⁵ bekâ-billâh ne demektir,⁷⁶ vahdeti kesrette bulmak⁷⁷ ve kesreti⁷⁸ vahdette bulmak⁷⁹ nedir onu beyân eder.

Dokuzuncu bâb:⁸⁰ Makâm-ı hakîkat ve makâm-ı hakka'l-yakîn nedir? Ve nefsi⁸¹ ruhu bir bilip ve bir görüp⁸² hakîkat ve ahlâk cihetinden birliğe yetip, vücûd ile Hakk'a vâsıl olmak ne demektir onu beyân eder.⁸³

Onuncu bâb:⁸⁴ Ehl-i tarîktan olup⁸⁵ hakîkate vâsıl oldum zannedip,⁸⁶ kimi hulûfî, kimi ittihâdî⁸⁷ ve kimi devrânî olup bunlar nice⁸⁸ yolu yanılıp⁸⁹ mezheb-i bâtila zâhib oldular⁹⁰ onu beyân eder.

Onbirinci bâb:⁹¹ Vücûd-u insân anâsır-ı erbaadan⁹² mürekkeb olup ateş, su, hava, toprak bunlardan⁹³ vücûd-u insân⁹⁴ nice terkîb olunur⁹⁵ onu beyân eder.

⁶³ B. edenlerin beyânındadır.

⁶⁴ A. B. (-). ve.

⁶⁵ C. emri ile nehyin sınırlarını.

⁶⁶ B. C. Bâbu's-Sâbi'.

⁶⁷ A. C. (-). nedir.

⁶⁸ A. (-). ve.

⁶⁹ A. vuslat nedir.

⁷⁰ C. Ve. A. B. (-). ve.

⁷¹ C. tevcih olduğunun beyânındadır.

⁷² A. C. ma'rifet ile hakîkate fark nedir onu beyân eder.

⁷³ B. C. Bâbu's-Sâmin.

⁷⁴ A. fark nedir.

⁷⁵ B. fenâ-fillâh bekâ-billâh nedir.

⁷⁶ A. B. (-). ve.

⁷⁷ C. (-). bulmak.

⁷⁸ C. (+). dahi.

⁷⁹ C. ne demek olduğunu beyân eder.

⁸⁰ B. C. Bâbu't-Tâsi'.

⁸¹ B. (+). ve.

⁸² B. edip.

⁸³ B. vücûd ile vuslat nedir onu beyân eder.

⁸⁴ B. C. Bâbu'l-Âşir.

⁸⁵ B. (-). Ehl-i tarîktan olup.

⁸⁶ C. zannıyla.

⁸⁷ B. (-). ve kimi ittihâdî.

⁸⁸ C. tevcihle.

⁸⁹ B. yanıldılar onu beyân eder.

⁹⁰ C. ve rağib olduklarını.

⁹¹ B. C. Bâbu'l-hâdî âşer.

⁹² B. nice terkîb olunur.

⁹³ A. B. (-). bunlardan.

BİRİNCİ BAB¹

Ma'rifet-i nefis ve ma'rifet-i Rab ya'nî² nefisini bilip Rabbini bilmek³ beyânındadır.⁴

قال الله تعالى عز وجل وما خلقت الجن والانس الا ليعبدون

ya'nî Bârfi Teâlâ buyurur:⁵ “Biz cin ile insanı ancak ibâdet etmek için yarattık”⁶ (Zâriyât, 51/56). İbâdetten murâd ise, nefisini bilip Rabbisini bilmektir.⁷ Nitekim Peygamber (a.s)⁸ buyurur: ⁹ من عرف نفسه فقد عرف ربه ya'nî bir kimse nefisini bilse tahkîk o kimse Rabbisini bildi demek olur.¹⁰ Bu âyet-i kerîmeden ve bu hadîs-i nebevîden¹¹ sâbit oldu ki; Bu halk¹² nefisini bilip Rabbisini bilmek için halk olunmuş oldu.¹³ Öyle olsa nefisini bilmek nicedir ki, bir kimse nefisini bilse Rabbisini bilmiş ola.¹⁴ Bu hadîs-i şerîfin zâhiri¹⁵ ma'nâsını ulemâ-i zâhir böyle tefsir etmişlerdir ki, nefisini bilmek odur ki,¹⁶ bir kimse kendinin âciz ve 3b nâkıs olduğunu bilse, / o kimse Rabbisini bilmiş olur¹⁷ demişlerdir. Behey ahmaklar! Bu hadîs-i şerîfin¹⁸ ma'nâsı böyle olsa; dünyâda hiç nefsin âciz ve nâkıs olduğunu bilmez bir kimse yoktur.¹⁹ İmdi bu âyet-i kerîme ve bu hadîs-i şerîfin²⁰ bâtnî ma'naları; nefisini bilmek odur ki, gazap, hased, kibir, kin, şehvet, riyâ, ucub, gaflet, hubb-i dünyâ, hubb-i ukbâ²¹ işbu

⁹⁴ B. (-). Mûrekkep vücûd-u insan. C. (-). insan.

⁹⁵ C. olduğunu.

¹ B. C. Bâb-ı evvel.

² B. (-). Ma'rifet-i nefis Ya'nî.

³ C. bilmeklik.

⁴ B. fi-beyân-ı ma'rifeti'n - nefis ve ma'rifeti'r-rab Ya'nî.

⁵ C. Cenâb-ı Kibriyâ buyurur ki; ben azîmu's-şân.

⁶ C. yarattım.

⁷ B. bilmek içindir.

⁸ A. (-). (a.s). C. قال النبي عليه الصلاة والسلام

⁹ Nureddin Ali b. Muhammed b. Ali el-Kârî, *el-Esrârü'l-Merfûa fi'l-Ahbâril Mevzûa*, Tah: Muhammed es-Sebbâğ, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1391, s.351, (hadîs no: 506). İsmail b. Muhammed Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, Müessesetü'r-Risâle, I-II, 4. bs., Beyrut, 1405, c.II, s.343. İbn Arabî, bu hadîs rivâyet yoluyla sahîh olmasa da bizim katımızda keşfen sahîhtir. Nevevî, “sahîh degildir” demiştir.

¹⁰ B. demektir.

¹¹ A. B. bu âyetten ve bu hadîsten böyle.

¹² C. âlem

¹³ A. halk olunmuştur.

¹⁴ B. olur. C. (-). bir kimseola.

¹⁵ A. (-). zâhiri

¹⁶ B. (-). ki nefisini odur ki.

¹⁷ B. C. bildi.

¹⁸ A. B. hadîsin.

¹⁹ B. Dünyâda bir fert yoktur ki, nefsin âciz olduğunu bilmeye.

²⁰ B. C. Bu âyetin ve hadîsin .

²¹ B. hubb-i âhirettir.

münkerât ki,²² nefsin tabîatından ve hevâlarından ve ahlâk-ı zemîmeden²³ her ne ki var ise;²⁴ bi'l-küllîyye geçip ve pâk olup, yaramaz huyların hiç eseri kalmayıp,

25 تخلقوا بأخلاق الله واتصفوا بصفات الله hadîs-i şerîfi fehvâsınca iyi huy ile huylanın

ve iyi sıfât ile sıfâtlanın.²⁶ Bu hadîsten murâd hulk-u Muhammedîdir. Nitekim Bârî Teâlâ buyurur: وانك لعلي خلق عظيم (Kalem,68/4) ya'nî Hak sıfâtı ile sıfâtlanın dediği;²⁷ Hakk'ın sıfâtı âdemdir. Ya'nî yaramaz huy ki, hayvanî huydur. Hulk-u Muhammedî dahi²⁸ âdem huyudur, âdem sıfâtı ile sıfâtlanın demektir. Ya'nî hayvanlıktan çıkıp âdem olup, Hak sıfâtı üzere olun demektir. Hakk'ın sıfâtı âdem sıfâtı²⁹ olduğunu³⁰ Peygamberimiz³¹ (a.s) haber verip buyurur:

32 خلق الله ادم علي صورته اي علي صفته الكاملة وعلي صورته الرحمة . ya'nî³⁴ Bârî

Teâlâ âdemi kendi sıfât-ı kâmile³⁵ üzerine halk eyledi demektir. İmdi³⁶ bu âyetin ve bu hadîs-i şerîfin³⁷ hakîkat³⁸ ma'nâları budur ki, yaramaz huylar ki, hased, kin, kibir, riyâ, şehvet bunlar hayvanî huylardır.³⁹ Bir adamda ki bu hayvanî huylar varsa o adam adam değildir, henüz hayvandır. Ve hulk-u Muhammedî ki, iyi huylardır. Bir adam ki, yaramaz huyları terk edip iyi huy ile huylanır ise o kimse adam olup ve hem Hak sıfât olur demektir. İmdi bir kimse yaramaz huylarını terk⁴⁰ edip iyi huy ile huylanıp⁴¹

42 الدنيا حرام علي اهل الاخرة والاخرة حرام علي اهل الدنيا وهما حرمان علي اهل الله . hadîs-i

²² A. B. (-). iş bu münkerât ki.

²³ B. nefsin hevâlarından ve tabîatından ve yaramaz huylardan.

²⁴ C. (-). her ne ki var ise. C. olup

²⁵ A. B. (-). قال النبي عليه السلام 1. Kaynağına ulaşamadım.

²⁶ A. iyi huy ile ve iyi sıfât ile huylanıp ve sıfâtlanınp. C. huylanıp ve iyi sıfât ile sıfâtlanınp.

²⁷ B. demek Ya'nî yaramaz sıfât hayvanî sıfâttır, onu terk edip Hakk'ın sıfâtı âdem sıfâtıdır. C. dedi hemân.

²⁸ B. (-). dahi

²⁹ C. (-). sıfâtı.

³⁰ A. (-). Hak sıfâtolduğunu

³¹ B. Peygamber. C. Hz. Nebi.

³² A. C. الكاملة. A. B. (-). وعلي صورته الرحمة Ebû Abdillâh Mhammed b. İsmail el-Buhârî, *Sahîh-i Buhârî*, Dâru İbni Kesir, 5. bs., Dımeşk, 1414, İsti'zan, 1, (c. V, s.2299); İmam Nevevî, *Şerhu Müslim*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. bs., Beyrut, 1411, c. XVII, s.178.

³⁴ C. (+). Cenâb-ı.

³⁵ A. Kadimesi

³⁶ B. (-). İmdi.

³⁷ A. B. (-). şerîfin

³⁸ B. bâtinî

³⁹ B. (-). yaramaz huylar olur demektir.

⁴⁰ B. (-). terk. B. iyi huya tebdil edip. C.(+). etmeye sa'y.

⁴¹ C. (-). huylanıp. C. huylanmaya gayret edip.

⁴² Acifîni, Age., c. I, s.493, (1314. hadîs).

4a şerîfi fehvâsınca⁴³ dünyâ ve ukbânın⁴⁴ bir uğurdan muhabbetlerini terk edip / gönlünde⁴⁵ Hakk'ın fikrinden gayri fikir ve onun muhabbetinden gayri muhabbet koymayıp bi'l-külliyeye Hakk'ın gayriyi terk edip,⁴⁶ kendi nefsinin nefs-i küllîde⁴⁷ fânî ve nefs-i küllî dahi Hak'ta fânî ve yok⁴⁸ olduğunu bilip ve görüp كل من عليها فان ويقي وجه ربك ذوالجلال والاکرام .
 (Rahmân, 55/26-27) fehvâsınca⁴⁹ kendinin ve cümle mahlûkun vücûdunu⁵⁰ Bârî Teâlâ'nın deryâ-yı zâtında fânî⁵¹ ve Hak'la bâkî göre ve dahi⁵² والله علي كل شيء محيط .
 fehvâsınca eşyâda Hakk'ın ihâtasını görüp ve eşyâ dahi aradan kalkıp⁵³ Hakk'ın bekâsını ayne'l-yakîn müşâhede edip هو الاول والاخر والظاهر والباطن sırri aşikar olup
 "Evvel odur, âhir odur, zâhir odur, bâtın odur." (Hadîd, 57/3) فايما تولوا فتم وجه الله .
 (Bakara, 2/115) zâhir olup ya'nî evvel de, âhir de, zâhir de, bâtın da Hakk'ın vücûdundan gayri bir şey olmayıp,⁵⁴ yüzünü⁵⁵ her⁵⁶ nereye döndürsen Hakk'ın yüzüdür deyu, kendinin sırri ve cümle mahlûkun⁵⁷ vücûd-u zilîsinin ve arızîsinin⁵⁸ yok olduğunu bilip⁵⁹ ve gönül gözüyle görüp⁶⁰ ne ben varım ve ne mahlûk vardır,⁶¹ cümle vücûdun ve varlığın hakîkati ancak⁶² Hakk'ındır deyu kendinin ve cümle mahlûkun vücûd varlığını fânî, hayal ve gölge gibi olduğunu müşâhede edip,⁶³ nitekim gölgenin asâleten⁶⁴ vücûdu olmayıp kıyâmı, hareketi, vücûd ve varlığı sahibinin olduğu gibi ve bir misal dahi aynanın içinde görünen sûretin asâleten⁶⁵ vücûdu, hareketi ve⁶⁶ varlığı olmayıp o sûretin vücûdu, hareketi ve

⁴³ A. C. (-). الدنيا حرامfehvâsınca.

⁴⁴ B. âhiretin.

⁴⁵ C. (+). ve fikrinde hulk-u hakîkîden gayri sevdâ ve muhabbet.

⁴⁶ B. (-). bi'l-külliyeye edip.

⁴⁷ A. gönlünde.

⁴⁸ B. (+). edip C. (-). ve yok.

⁴⁹ B. masdakınca.

⁵⁰ A. C. (-). vücûdunu. C. (+). Hâlik-i hakîkî olan Cenâb-ı Bârî Teâlâ Hazretlerinin.

⁵¹ C. (+). olup.

⁵² A. C. (-). ve dahi

⁵³ A. C. (-). aradan kalkıp. A. C. fânî olup

⁵⁴ B. (-). Ya'nî evvel de olmayıp.

⁵⁵ A. (-). yüzünü.

⁵⁶ A. B. (-). her.

⁵⁷ A. C. (-). sırri ve cümle mahlûkun.

⁵⁸ B. (-). arızîsinin.

⁵⁹ C. (+). ve görüp.

⁶⁰ B. (-). ve gönül gözüyle görüp.

⁶¹ B. C. (-). vardır.

⁶² A. B. (-). ancak.

⁶³ A. C. (-). olduğunu müşâhede edip. A. C. olup.

⁶⁴ A. (+). vücûdu ve varlığı ve hareketi sahibinin.

⁶⁵ B. (-). asâleten.

⁶⁶ A. B. (-). hareketi ve.

varlığı⁶⁷ nâzırın olduğu gibi cümle vücûdun varlığının bir uğurdan hakikati Hakk'ın olduğu⁶⁸ 4b ve kendisini enâniyet ile var zannedip, zannıyla şirkte kaldığını bilip / ve gönül gözüyle dahi görüp⁶⁹ tecelliyât-ı Bârî ile fenâ-fillâhta fenâ-ender-fenâ olup, Hak ile bâkî, kâim ve dâim⁷⁰ olduktan sonra:

إذا احببت عبدا كنت له سمعا وبصرا ولسانا ويدا ورجلا في يسمع وبى يبصر وبى ينطق وبى يأخذ وبى يعشى

71 ya'ni "kaçan⁷² kulumu severim, benimle işitir, benimle görür, benimle söyler, benimle tutar, benimle yürür."⁷³ O vakit o kulun kulağında işiten, gözünde gören, dilinde söyleyen, elinde tutan ve ayağında yürüyen Hak olur. O vakit o kulda benlik olmaz, benliği Hak olur⁷⁴ ve bu hadîs-i kutsî bu âyet-i kerîmenin mazmûnudur. ⁷⁵ قال الله تعالى وما رميت اذ رميت ولكن الله رمى Zâhir-i ma'nâsı⁷⁶ ya'ni "Yâ Muhammed küffara toprağı attığın vakit⁷⁷ sen atmadın velâkin⁷⁸ senin elinden Allah attı" demek olur.⁷⁹ (Enfâl, 8/17). İmdi bu âyetin⁸⁰ bâtinî ma'nâsı demektir ki,⁸¹ Yâ Muhammed senin ve cümlelerin vücûdu⁸² gölge gibi fânîdir, müşâhedesi, varlığı ve hareketi benim iledir.⁸³ Vücûdun

⁶⁷ B. (-). varlığı.

⁶⁸ A. C. (-). olduğu.

⁶⁹ B. (-). ve gönül görüp.

⁷⁰ A. (-). ve kâim ve dâim.

⁷¹ A. جعلت B. (-). ورجلا C. وبي يسمع وبى يبصر. Buhârî, Rikâk, 38,

⁷² B. C. (+). ben B. (+). bir

⁷³ C. (-). benimle görür, benimle söyler. C. ve görür ve söyler ve tutar ve yürür.

⁷⁴ B. (-). O vakit Hak olur.

⁷⁵ B. (-). قال الله تعالى.

⁷⁶ A. B. (-). zâhirî ma'nâsı.

⁷⁷ A. C. (-). attığın vakit.

⁷⁸ A. C. (-). velâkin.

⁷⁹ A. B. (-). Olur. B.(+). bu âyetin mâkam-ı şeriatte yeri yoktur. Ehl-i şeriat buna bir vech ile ma'nâ vermez. Zîrâ bu âyet mâkam-ı hakikattendir. Küffara toprağı atan Muhammed (s.a.v) idi, lakin Allahu azîmü'ş-şân Muhammed (a.s)'i nefy etti. Fâil-i Hakikî Bârî Teâlâ olduğundan ötürü, ve yine Muhammed (a.s)'i isbat etti. Vücudu Hakk'a alet olduğu için ve ubudiyetini isbat için ve dahi Muhammed (a.s)'i nefy etti. Mâkam-ı hakikate isalın işaretidir ki hakikatte ne sen varsın ve ne de ben varım. Varlık Hakk'ın olduğunu remz etti. Bu âyette fark ba'de'l-cem' vardır. Her âşık idrâk etmez. Bu âyetin gönül sahiplerine zimnen bir emri lazıma tenbih vardır ki, Hakk'a vâsıl olduktan sonra mâkam-ı cem'de kalmayıp, geri farka gelip, edep edip Hak'la kâim olduğunuz halde ubudiyetinizi bildik, ubudiyeti ulûhiyyete mahcûb etmeyiniz, demeyi remz etti. Ya'ni kendi vücudunda hem Hakk'ı hem halkı bulup, Hakk'ı halka, halkı Hakk'a mahcûb etmemelidir. Bu zamanda bu iş kati az âşıkın elinden gelir. Bu mâkam bir bahr-i amiktir. Aşk olsun dalıp çıkan aşka bu âyetin mazmûnunu böylece fehmetmeye kudreti yetmez. Eğer toprağı Muhammed aleyhi's-selâm attı dersin Allah (c.c) ben attım dedi, eğer toprağı Allah (c.c) attı dersin toprağı Muhammed aleyhi's-selâm attı. Eğer bu âyetin zahirî ma'nâsına nazar olursa ya hulûl olur, ya ittihad olur, hâşâ sümme hâşâ Bârî Teâlâ hulûldan ve ittihadtan münezzehtir. Bunda bir rumuz vardır ki Kur'an-ı azîmü'ş-şân ilmini cami'dir. Yalnız ilm-i zahirî bilmek ile kişi âlim olmaz imiş. İmdi bu âyetin batını ma'nâsı demektir ki, Yâ Muhammed (s.a.v) senin ve cümlelerin vücudu gölge gibi fânîdir, kıyâmı, varlığı ve hareketi benim iledir.

⁸⁰ B. (+). yedinci kat.

⁸¹ A. C. (-). demektir ki.

⁸² B. C. (+). ve cümlelerin vücûdu.

⁸³ A. C. (-). kıyâmı benim iledir.

hakîkati⁸⁴ benimdir ve fâil-i hakîkî benim. Beni unutup sen seni fâil-i hakîkî⁸⁵ zannetme demektir.⁸⁶ İmdi ba'zı evliyâullâh bu âyet-i kerîmenin ve bu hadîs-i şerîfin bâtinî ma'nalarını tefsir ve nazm edip buyurur:

Gözünden ehl-i inkârın nihân-ender-nihânsın sen.

Muvahhid kande kim baksa ayân ender ayânsın sen.

Gözümdeki gören sensin dilimde söyleyen sensin.

Semî'im sen, semâim sen, benim cânımda cânsın sen.

Bu yanmaktan, yakınmaktan murâdın Hak ise sûfi.

Vücûdun varlığın kaldır nazar kıl gör ne kânsın sen.⁸⁷

fehvâsınca kendini ve halkı aradan çıkarıp

انا عرضنا الامانة علي السموات والارض (Ahzap, 33/72) imdi bu âyette emânetten⁸⁸ murâd, Hakk'ın zuhûru⁸⁹ ve varlığıdır. Kendini ve varlığı aradan çıkarıp cümle⁹⁰ vücûdu⁹¹

⁸⁴ B. hakîkati vücûd benimdir.

⁸⁵ A. C. (-). seni fail-i hakîkî.

⁸⁶ B. (+). Bâri Teâlâ sırr-ı rubûbiyyeti cennete remz eder buna kurb-u ferâiz derler.

⁸⁷ B. (+). Kâimî Sultân (k.s) hazretleri من عرف نفسه فقد عرف ربه hadîsinin mefhumunu nazm edip buyurur:

Ey dil, uyan sen aç gözünü. Uykuda görürsen bulup öztünü.
Aldın emânet yer gök götürmez. İmdi bir gaflet bir iş bitirmez.
Yok mu körlük cânın gözünde. Yine düştün, bu yer yüzünde.
Her devr-i güneşe aldanıp kaldın. Aslâ dibi yok deryâya daldın.
A'lada iken üns-i mülkte. Nîtmek dilersen, zirâ eflâkte.
Var mı meânî bir bak sözüne. Erdi mi dostun kendi öztüne.
Elân veren kim senden sana bil. Cehl içre kalma o âşka kâbil.
Bu sen mi yoksa, sen mi o ola. Bir dem teferrüt kıl sağ u sola.
Katrede geldin gizli nefeste, bir dâne için kaldın kafeste.
Sen seni sandın bir merd-i kâmil. Hakk'ın buyruğuna olmayıp âmil.
Bilgiyi bildin, benlikte kaldın. Yedi cehime kendini saldın.
Nefis ateşini aşka uydu sandın. Çün geldi aklın şimdi uyandı.
Hiç anlamlmaz bir nesne bunda. Kande ola kim Âdem'de donda.
Derviş der isen, taat, ibâdet. Farz ve sünnet bu resme adet.
İlm-i meârif-i aşk-ı hevâlar. Bu derde hikmet ne ola devalar.
Oruç, namaz, evrâd, ezkâr. Pes derd, ancak hep gayri efkâr.
Bu cümle hestin, dünyâ ve ukbâ. Hak'tan alıkor, kübra-yı suğra.
Dânâ ve nâdân yoktur fenâda. Bu akıla sığmaz düşme inada.
Müflis ve miskîn dervişliğinde. Zerre kadar yok âlem önünde.
Derse birisi yok bende benlik. Miskînlük oldu pes onda benlik.
Hak'ta yok olan kalmadı gitti. Mahv oldu özü benlik tükendi.
Batınla zahir bir ol efendi. Hem o âhir hem özü kendi.
İbreti nazarla baksan cihâna. Gören görünen ancak şaha.
Ne bilmek bilinmek surette kaldı. Katre yok oldu çün bahre daldı.
Bu tac u hırka nûh-u beşerde. Şeyhlik, müridlik ancak taşrada.
Ne Kâimî var, ne ad u şânı. Hep cümle Hak'tır, Sebu'l-mesâni.
Eşyâ göründü, Fenâ'da Halik Ol hayy-u kayyum ortada mâlik.
Bir fâtihadır kendi yüzüne, tut kulağın kendi sözüne.

⁸⁸ C. (-). emânetten.

⁸⁹ B. (-). zuhûru ve.

ve varlığı Hakk'a verip Hak varlığıyla var olur ise,⁹² o kimse emâneti sahibine tapşurub, azabdan emîn oldu ve kendini cehilden ve zulmetten halâs etti,⁹³ nefisini bilip Rabbisini bildi. 5a / Nefisini bilmenin ma'nâsı budur. Yoksa dünyâ ve âhiret⁹⁴ muhabbetlerini terk etmeyip, nefis hevâsıyla mülemma' olup nefsin tabîatından ve benliğinden geçmeyip, avamu'n-nâs⁹⁵ gibi şehvet, şöhret ve tabîat esiri iken⁹⁶ ve yaramaz huyları terk edip, iyi huy ile huylanmadın, ya'nî halkın huyunu terk edip, Hakk'ın huyu ile huylanmadın ve Hakk'ın sıfâtıyla sıfâatlanmadın.⁹⁷ Ben Hakk'ım Hak olduğumu bildim, bilmesi lazım olan bu imiş deyu yalnız amelsiz ilim ile ve hakîkatsiz ma'rifet ile hakîkati halletmeden ve ma'rifet ile hakîkati fark etmeden kendini ehl-i hakîkat⁹⁸ zannedip, muhâsebe-i nefisini⁹⁹ terk edip¹⁰⁰ haline ne münasip gelir ise onu işleyip, kendini cümle¹⁰¹ varta-i helâkten halâs oldum zannetmek nice ma'rifet-i nefis olur. Zîrâ¹⁰² فلا يأمن مكر الله إلا القوم الخاسرون . (A'râf, 7/99) âyetine dahil olup nefsin tabîatından halâs olmaya dâima muhâsebe lazımdır. Zîrâ nefsin hîlesi ve mekri çoktur. İmdi nefsin tabîatından halâs olmayıp halkın sıfâtı ile Hakk'ın sıfâtını fark etmeyip, halkın sıfâtını Hakk'ın sıfâtı zannedip, rûhâniyyet-i hakîki¹⁰³ peyda etmeden ve mahv-ı mutlak olmadan¹⁰⁴ nefis hevâsıyla¹⁰⁵ ve benliğiyle maâzallâh¹⁰⁶ Firavun gibi ene'l-Hak deyu mülhid ve zındık olup gürûh-u hüsrândan olma,¹⁰⁷ nefisini bilmenin ma'nâsı bu değildir. Nitekim yukarıda da zikr olunduğu minvâl üzere olup her umûr-u husûsunu Hakk'a tefvîz ve teslim etmektir.¹⁰⁸

⁹⁰ A. B. (-). cümle.

⁹¹ B. (-). vücûdu.

⁹² B. (-). Hak varlığı ile var olur ise.

⁹³ A. C. (-). ve kendini halâs etti.

⁹⁴ C. âher muhabbet ve muradlarını.

⁹⁵ A. Avâmu'l-âsi.

⁹⁶ B. şehvete esir olmaktan.

⁹⁷ C. (-). Ya'nî halkın sıfâatlanmadın.

⁹⁸ A. (+). sen.

⁹⁹ A. C. (-). nefisini.

¹⁰⁰ C. ile.

¹⁰¹ A. (-). cümle.

¹⁰² A. C. (-). nice zîrâ. B.(+). Yani Bâri Teâlâ'nın mekrinden bir fert emîn değildir. İllâ gürûh-u hüsrân ve gürûh-u dalâlet emîn olmuşlardır. Sahib-i tarîk olan Resûlu's-Sekâleyn ve Sultânü'l-Kevneyn iken o dahi . اعوذ بك من مكر . buyurdu. Yani "ey Bâri senin zâtın ile zâtına sığınırım" demektir. Öyle ise.

¹⁰³ A. B. (-). i- hakîki.

¹⁰⁴ A. C. (-). mahv-ı mutlak olmadan.

¹⁰⁵ B. (-). hevâsıyla.

¹⁰⁶ A. (-). maâzallâh.

¹⁰⁷ C. (+). işte.

¹⁰⁸ A. B. yukarıda zikr olunduğu gibidir.

bâtınî ma'nâsı, Bâri Teâlâ'nın yanında⁴¹ ümmü'l-kitap vardır ki, o⁴² insân-ı kâmilin gönlüdür, dilediğin yazar ve dilediğin bozar. Ya'nî şakîliği mahv edip saîd yazar ve saîdliği mahv edip şakî yazar. Her kim insân-ı kâmilin gönlüne girdi, Hakk'a vâsıl olup azabdan emîn oldu. Zîra insân-ı kâmil Cenâb-ı Hakk'ın emînidir. Ve gönlünde Hakk'ın emâneti vardır.⁴³ Nîtakim Bâri Teâlâ Hazretleri buyurur:

والتين والزيتون وطور سينين وهذا البلد الامين لقد خلقنا الانسان في احسن تقويم

(Tin, 95/1-4) ya'nî zâhirî ma'nâsı; incir hakkı için, zeytin ve Mûsâ'nın kelîmât eylediği cebelin ki, ona Tûr-i Sînâ derler,⁴⁴ Tûr-i Sînâ hakkı için, Mekke şehri emîn şehirdir⁴⁵ onun dahi hakkı için⁴⁶ demek olur. Bâtınî ma'nâsı, incirden murâd hakîkattir. Zeytinden murâd ma'rifettir. Tûr-i Sîna'dan murâd, ma'rifet makâmında olan âşıkların gönlüdür⁴⁷ ki, o gönül ehl-i müşâhede, ehl-i ibâdettir. Ve beled'den murâd, hakîkat makâmında olan âşıkın gönlüdür. O gönül ayn-ı mahbûb ve ayn-ı ma'şûktur. Ma'rifetten murâd, Bâri Teâlâ'nın sırr-ı ulûhiyyetidir. Ve hakîkatten murâd Bâri Teâlâ'nın⁴⁸ zât-ı rubûbiyyetidir. Böyle olsa⁴⁹ bu âyetin⁵⁰ hakîkat ma'nâsı, Bâri Teâlâ Hazretleri⁵¹ yine kendi kendine ya'nî sırr-ı ulûhiyyetiyle zât-ı rubûbiyyetine⁵² kasem edip buyurur:⁵³ “Sırr-ı ulûhiyyetim ve zât-ı 6b rubûbiyyetim hakkı için bu şehir ki, hakîkat ve hakka'l-yakîn makâmında / olan insân-ı

⁴¹ C. Teâlâ Hazretlerinin indi ilâhîyesinde.

⁴² C. (-). vardır ki.

⁴³ B. (+). Kaygusuz Sultân himmeti hazır ola bu âyetin mefhumunu nazm edip buyurur:

Evliyâyâ eğri bakma kevn-i mekân elindedir.

Mülke hükümün süren odur, iki cihân elindedir.

Sen onu şöyle sanırsın, sencileyin bir âdemdir.

Evliyânın sırrı vardır, gizli ayân elindedir.

Hak onu bunda gösterdi, kullarını irşad için.

İstedığın islah eder, kahr-ı ihsan elindedir.

Hak zâtıyla, sıfatıyla tecelli eyledi ona.

Varlığı Hak varlığıdır, emri sübhan elindedir.

Kaygusuz eder bu ilmi, okudum, anladım, bildim.

Şimdi bu âlemîn hükümü, kâmil insan elindedir.

(Kehf, 18/109) deyu Bâri Teâlâ hazretleri “insan-ı kâmilin kâli, hâli ve sırrı tahrîr olunmaz, deryâlar mürekkep olsa” deyu haber vermişken; bende-i katre ne haddim var insan-ı kâmilin halini, sırrını beyân edem. Kevn-ü mekân insan-ı kâmilin taht-ı tasarrufundadır. İnsan-ı kâmilî akıl, fikir idrâk etmekten münezzehtir. Hâsıl-ı kelâm insan-ı kâmil Hakk'ın emînidir. Bu kevn nice dilerse öyle tasarruf olur.

⁴⁴ A. C. (-). Mûsâ'nınderler.

⁴⁵ A. şehri demek.

⁴⁶ A. C. (-). onun dahi Hakk'ı için.

⁴⁷ B. (-). O gönül âşıkın gönlüdür.

⁴⁸ A. B. (-). Bâri Teâlânın.

⁴⁹ C. böyle ise

⁵⁰ B. (+). yedinci kat bâtını ma'nâsı Ya'nî.

⁵¹ A. (-). Hazretleri. C. Cenâb-ı kibriyâ.

⁵² A. C. (-). Ya'nî sırrı ulûhiyyetiyle zât-ı rubûbiyyetine.

⁵³ B. Ya'nî.

قل لو كان البحر مدادا لكلمات ربي

İKİNCİ BÂB¹

Mürşid-i kâmil bulup onun telkîni ve izniyle ehl-i zikir olmak herkese farz olduğunu ve Mürşid-i kâmilin alâmetlerini² beyân eder.³

İmdi Mürşid-i kâmil arayıp ve bulup ondan biât edip onun izniyle ehl-i zikir ve tevhîd⁴ olmak herkese farzdır. Nitekim Bâri Teâlâ buyurur:⁵

فاستلوا اهل الذكر ان كنتم لا تعلمون ya'nî "Ehl-i zikri talep ediniz, eğer bilmezseniz." (Nahl, 16/143) ya'nî bâtinî ma'nâsı mürşid-i kamili bulup ve ondan biât edip, onun izniyle zikre⁶ müdâvim olup ehl-i zikir olunuz demektir.⁷ İmdi Mürşid-i kâmil o

¹ B. C. Bâbu's-sâni.

² A. C. Mürşid-i kâmil bulmayı ve onun nişânlarını.

³ C. (+). beyânında ma'lum ola ki.

⁴ A. B. (-). ve tevhîd.

⁵ A. (-). la.

⁶ A. (+). ehl-i zikre.

⁷ B. (+). Ve dahi Bâri Teâlâ bu âyette ehl-i zikirden murâd gönül sahipleridir ki, onlar Hakk'ın hikmetlerini fikr edip kudretini isbât ederler ve bir âyette dahi ehl-i zikirden murâd, ehl-i devrân ve ehl-i terik olduğunu beyân edip buyurur:

ان في خلق السموات والارض واختلاف الليل والنهار لآيات لاولي الاباب

(Ali İmrân, 3/190). Tahkik yer ile güğün halk olunmasında, gece ve gündüzün ihtilâfında gönül sahiplerine alâmet vardır. Ya'nî onlar hikmet-i eşyâ ve cevher-i eşyâyı ilmullâhta olduğu gibi bilip ve görüp her zerrede Hakk'ın kudretini isbat ederler. İmdi Bâri Teâlâ bunu zikir ettikten sonra bu Allah'ın medh ettiği gönül sahipleri kimlerdir. Ehl-i zâhir midir veyahut ehl-i bâtin midir? Bilinmediğinden onlar hanei gürûhtur ve kimlerdir. Bâri Teâlâ beyân edip buyurur: الذين يذكرون الله قياما وقعودا وعلي جنوبهم

(Ali İmrân, 3/191). Ya'nî Bâtinî ma'nâsı; İmdi o gönül sahipleri ehl-i biât, ehl-i tarik ve ehl-i devrân ki, Bâri Teâlâ Hazretlerini onlar ayak üzerinde devrân ederlerken zikir ederler, otururken zikir ederler ve devâm-ı zikir sebebiyle onlara kendi vücûdları hikmet-i aşyâ ve cevher-i eşyâ keşf olup her zerrede Hakk'ın kudretini isbât eden gönül sahipleri ehl-i tarik olduğunu beyân eyledi. Zîrâ ulemâ-i zahirden bazı kendini bilmezler ve münkir-i tarik olanlar belki ayak zikrini inkâr ederler. Bu âyette "cünûb"dan murâd devrândır. Zîrâ ayak zikrinin "cünûb"u devrândır ve otururken olan zikrin "cünûb"u sağa ve sola meyletmektir. Bâri Teâlâ Hazretleri قياما وقعودا buyurur. Ya'nî ayak üzerine kalkıp zikir etmeği "kuûd" zikrine takdim ettiğinin vechi ayak üzerine kalkıp zikir etmek; oturup zikir etmekten sevabı çok olduğu içindir. Zîrâ ayak zikrinde Bâri Teâlâ Hazretlerine ta'zim ziyâde olur ve hem aşk ve cezbe ziyâde olur. Ulemâ-i zâhirden ba'zı aşk ve cezbe ne olduğunu bilmezler ve nefsini bilmez füzûli câhil taassupluğundan "Resûl (s.av)

الشريعة شجرة والطريقة اغصانها الشريعة اقوال والطريقة افعالي والمعرفة رأس كمال والحقيقة احوالي ya'nî şeriat benim kavlimdir, tarikat fi'limdir, ma'rûtet kemâlimin başıdır, hakikat benim ahvâlimdir

buyurmuş iken Muhammed (a.s)'ın tarikini inkâr edip bu âyette zikirden murâd namazdır zikir değildir diye ihtilâf edeceklerini bilip Bâri Teâlâ evvel ihtilâfı def' için âher âyette te'vilsiz ve sümhesiz ayak üzerine kalkıp zikir etmeği herkese farz edip buyurur: فاذا قضيت الصلاة فاذكروا الله قياما وقعودا وعلي جنوبكم

(Nisâ,4/103) ya'nî ey îmâna gelen mü'min kullarım, kaçan ne vakit sizler namazı kıldıktan sonra "Ayak üzerine kalkıp devrân edici olduğumuz halde otururken Allah'ı zikir ediniz" (Nisâ,4/103). Diye herkese emr edip farz eyledi. Bu âyette dahi Bâri Teâlâ ayak zikrini evvel zikrettiği ayak zikrinde sevap, aşk ve cezbe çok olduğundan ötürüdür. İmdi yukarıdaki âyet mucibince mürşidden biât edip onun izniyle ehl-i

tarik, ehl-i devrân ve ehl-i zikir olmak herkese farzdır. İmdi ba'zı nefsini bilmez füzûli câhil maâzallâhi Teâlâ şeytanın vesvesesine uyup mücerred ehl-i tarika garazından nâşi. Bâri Teâlâ Hazretleri ehl-i biât, ehl-i devrân ve ehl-i zikir olmayı Muhammed (a.s)'ın ümmetine farz edip Kur'an'da kerrât ile tenbih ve te'kid etmiş iken göz göre inadından Hakk'ı örtüp kafir olur. Neuzu billâhi teâlâ onun için Peygamberimiz (a.s)

من لا شيخ له فشيطان شيخه

(Bâyezid Bistami'nin sözüdür. Tasavvuf İlmine Dair: Risâle-i Kuşeyrî, Uludağ, s.524.) buyurduğu bir

kimseyi irşad edemez.²⁴ İmdi ey cân-ı men,²⁵ Mürşid-i kâmil bulmak gâyet güçtür.²⁶ Eğer²⁷ bir âşık ki, Mürşid-i kâmil buldu onun işi tamamdır. İnsân-ı kâmil murâd etse bir âşıkı²⁸ tarafetü'l-ayn içinde irşad edip²⁹ Hakk'a vâsıl eder. Nazm.³⁰

Bir aceb sırra yetiştim beni hayvan anlamaz.

Defter-i benliği sildim ehl-i dîvân anlamaz.

Âteş-i aşka yanarım her seher pervanevâr.

Doldu sînem ateşle nâr-ı sûzân anlamaz.

Ben o ebdâl-ı âşıkım³¹ kimse bilmez hâlimi.

Bulmuşum Hak ile vuslât onu nâdân anlamaz.

Ki acep mi³² ehl-i zâre³³ hâlimi keşf eylesem.

Himmet-i merdân neydüğün onu her cân anlamaz.

Bulmuşum Mürşid-i kâmil, kâlimi hâl eyledim.

İçirdi ledün hayatın âb ve hayvan anlamaz.³⁴

Ben Selim-i Dîvâne'yim varlığım mahv eyledim.

Varlığından geçmeyenler sırr-ı Sübhân anlamaz. /

6a Benim cânım, cezbe-i Hak³⁵ dedikleri insân-ı kâmilin gönlüne girmektir.³⁶ Eğer insân-ı kâmilin gönlüne girdin, şâkî isen dahi³⁷ saîd olup³⁸ Hakk'a vâsıl oldun. Zîra "İnsân-ı kâmilin gönlü emindir. Hak'tan gayriyi gönlünden çıkarmıştır. Onun gönlünde Hak'tan gayri yoktur. Adı aradan kaldırırsan sahibinden gayri bir şey kalmaz" sözünü fehm et.³⁹ Nitekim Bârî Teâlâ buyurur: بحر الله ما يشاء وعنده ام الكتاب (Ra'd, 13/39) ya'ni⁴⁰

²⁴ B.(+). dört kapıdan murâd şeriat, tarikat, ma'rifet ve hakikattir.

²⁵ B.(-). ey cân-ı men.

²⁶ B. müşkildir.

²⁷ A. B. (-). eğer.

²⁸ B. (-). insân-ı kâmil murâd etse bir âşıkı.

²⁹ B. (-). irşad edip.

³⁰ A. B. (-). nazm.

³¹ B. (+). kim.

³² B. (-). mi.

³³ B. zühde C. râze.

³⁴ B. (-). Bulmuşum hayvan anlamaz.

³⁵ B. (-). Hak.

³⁶ B. insân-ı kâmilin gönlüdür.

³⁷ C. (-). dahi.

³⁸ B. (-). şâkî isen dahi saîd B. olup azabdan emîn oldu.

³⁹ A. C. (-). zîrâfehmet.

⁴⁰ C. (-). Ya'ni.

bâtınî ma'nâsı, Bâri Teâlâ'nın yanında⁴¹ ümmü'l-kitap vardır ki, o⁴² insân-ı kâmilin gönlüdür, dilediğin yazar ve dilediğin bozar. Ya'nî şakîliği mahv edip saîd yazar ve saîdliği mahv edip şakî yazar. Her kim insân-ı kâmilin gönlüne girdi, Hakk'a vâsıl olup azabdan emîn oldu. Zîra insân-ı kâmil Cenâb-ı Hakk'ın emînidir. Ve gönlünde Hakk'ın emâneti vardır.⁴³ Nitakim Bâri Teâlâ Hazretleri buyurur:

والتين والزيتون وطور سينين وهذا البلد الامين لقد خلقنا الانسان في احسن تقويم

(Tin, 95/1-4) ya'nî zâhirî ma'nâsı; incir hakkı için, zeytin ve Mûsâ'nın kelimât eylediği cebelin ki, ona Tûr-i Sînâ derler,⁴⁴ Tûr-i Sînâ hakkı için, Mekke şehri emîn şehirdir⁴⁵ onun dahi hakkı için⁴⁶ demek olur. Bâtınî ma'nâsı, incirden murâd hakîkattir. Zeytinden murâd ma'rifettir. Tûr-i Sînâ'dan murâd, ma'rifet makâmında olan âşıkların gönlüdür⁴⁷ ki, o gönül ehl-i müşâhede, ehl-i ibâdettir. Ve beled'den murâd, hakîkat makâmında olan âşıkın gönlüdür. O gönül ayn-ı mahbûb ve ayn-ı ma'sûktur. Ma'rifetten murâd, Bâri Teâlâ'nın sırr-ı ulûhiyyetidir. Ve hakîkatten murâd Bâri Teâlâ'nın⁴⁸ zât-ı rubûbiyyetidir. Böyle olsa⁴⁹ bu âyetin⁵⁰ hakîkat ma'nâsı, Bâri Teâlâ Hazretleri⁵¹ yine kendi kendine ya'nî sırr-ı ulûhiyyetiyle zât-ı rubûbiyyetine⁵² kasem edip buyurur.⁵³ “Sırr-ı ulûhiyyetim ve zât-ı 6b rubûbiyyetim hakkı için bu şehir ki, hakîkat ve hakka'l-yakîn makâmında / olan insân-ı

⁴¹ C. Teâlâ Hazretlerinin indi ilâhîyesinde.

⁴² C. (-). vardır ki.

⁴³ B. (+). Kaygusuz Sultân himmeti hazır ola bu âyetin mefhumunu nazm edip buyurur:

Evliyâyâ eğri bakma kevn-i mekân elindedir.

Mülke hükümün stren odur, iki cihân elindedir.

Sen onu şöyle sanırsın, sencileyin bir âdemdir.

Evliyânın sırrı vardır, gizli ayân elindedir.

Hak onu bunda gösterdi, kullarını irşad için.

İstedüğün islah eder, kahr-ı ihsan elindedir.

Hak zâtıyla, sıfatıyla tecelli eyledi ona.

Varlığı Hak varlığıdır, emri sübhan elindedir.

Kaygusuz eder bu ilmi, okudum, anladım, bildim.

Şimdi bu âlemîn hükümü, kâmil insan elindedir.

قل لو كان البحر مدادا لكلمات ربي

(Kehf, 18/109) deyu Bâri Teâlâ hazretleri “insân-ı kâmilin kâli, hâli ve sırrı tahrîr olunmaz, deryâlar mürekkep olsa” deyu haber vermişken; bende-i katre ne haddim var insân-ı kâmilin halimi, sırrımı beyân edem. Kevn-ü mekân insân-ı kâmilin taht-ı tasarrufundadır. İnsân-ı kâmilî akıl, fikir idrâk etmekten münezzehtir. Hâsıl-ı kelâm insân-ı kâmil Hakk'ın emînidir. Bu kevn nice dilerse öyle tasarruf olur.

⁴⁴ A. C. (-). Mûsâ'nınderler.

⁴⁵ A. şehri demek.

⁴⁶ A. C. (-). onun dahi Hakk'ı için.

⁴⁷ B. (-). O gönül âşıkın gönlüdür.

⁴⁸ A. B. (-). Bâri Teâlânın.

⁴⁹ C. böyle ise

⁵⁰ B. (+). yedinci kat bâtını ma'nâsı Ya'nî.

⁵¹ A. (-). Hazretleri. C. Cenâb-ı kibriyâ.

⁵² A. C. (-). Ya'nî sırrı ulûhiyyetiyle zât-ı rubûbiyyetine.

⁵³ B. Ya'nî.

kâmilin gönlüdür. O emîn şehirdir” demektir.⁵⁴ “ وهذا البلد ” âyetindeki beled’den murâd, hakîkat makâmında olan insân-ı kâmilin⁵⁵ gönlü olduğunu bu hadîs-i şerîf isbat eder.

قال النبي عليه السلام انا مدينة العلم وعلي بابها من اراد العلم فلياتي الي بابها⁵⁶

ya’nî bu hadîsin hakîkat ma’nâsı demektir ki, Ben hakîkat ve hakka’l-yakîn makâmındayım. Bu hadîs-i şerîf⁶⁷ fehvâsınca,⁵⁸ ben insân-ı kâmilim, benim gönlüm emîn şehirdir. Zîra Hakk’ın emâneti vardır. Ve⁵⁹ Ali (k.v) o hakîkat şehrinin⁶⁰ kapısıdır. Çün Hz. Muhammed (a.s)’ın gönlü ledün ilminin şehridir.⁶¹ Her kim Muhammed (a.s)’ı⁶² ararsa kapısı Ali’dir.⁶³ Ali’ye⁶⁴ varsın demektir.⁶⁵ Hakîkat şehriden murâd, insân-ı kâmilin gönlüdür. Kapısı Ali’dir demek, Tarîkat Pîri Ali (r.a)’dır.⁶⁶ Her kim insân-ı kâmil olmak dilerse tarîkata girsin demektir. Zîrâ on iki tarîkatın pîri Ali (k.v)’dir. Hâsıl-ı kelâm bu âyetin hakîkat ma’nâsı demektir ki,⁶⁷ her kim Mürşid-i kâmil bulup ve ondan⁶⁸ biat edip Hakk’ı ararsa⁶⁹ onun gönlü⁷⁰ himmetiyle Hakk’a vâsıl olup azabdan emîn olur demektir. Onun için ki, لقد خلقنا الانسان في احسن تقويم. (Tîn,95/4). Zîrâ biz⁷¹ insanı ahsen-i takvîm üzere halk ettik. Ya’nî “Biz insanı⁷² kendi sûretimiz ve kendi sıfatımız üzere⁷³ kıldık.”

74.

انا جعلناك في الارض خليفة

(Sâd,38/26) ya’nî

“tahkîk biz insanı yeryüzünde kendi halîfemiz kılıp zâhir ve bâtın tasarrufumuzu insan yüzünden zuhûr ettirdik” demektir. İmdi Bârfî Teâlâ’nın zâhir tasarrufu

⁵⁴ B. (-). demektir. C. ve bu gönül ise emîn şehirdir. B. (+). Her kim ki, o şehre girdi, onun gönlü himmetiyle sebep-i duhûl-i cehennem olan yaramaz huylarından halâs olup bâis-i duhûl-i cennet olacak iyi huyla huylanıp Hakk’a vâsıl olur. Onun için Bârfî Teâlâ Hazretleri insan-ı kâmilin gönlüne girin deyu emr etti. Nitekim buyurur: اي قلوب اولياء وادخلي جنتي “ya’nî sizler veli kullarımın gönüllerine girin ki, onların gönülleri sizlerin sebep-i duhûl-i cehennem olan yaramaz huylarınızı giderip iyi huyla huylanırsınız. O iyi huy ile cennete gidersiniz” demektir

⁵⁵ B. (-). Hakîkat makâmında olan insân-ı kâmilin

⁵⁶ A. C. (-). ا قال النبي عليه السلام. Aclûnî, Age., c.1, s.235, (Hadîs no: 618); el-Kâfî, Age., s.118, (Hadîs no: 71).

⁵⁷ A. âyeti.

⁵⁸ B. (-). fehvâsınca.

⁵⁹ B. (-). zîrâ Hakk’ın emâneti vardır ve.

⁶⁰ A. C. (-). o hakîkat şehrinin. A. C. onun.

⁶¹ B. C. (-). Çün şehridir.

⁶² B. (-). Muhammed (a.s)’ı. B. ilmi.

⁶³ B. (-). kapısı Ali’dir.

⁶⁴ A. (-). Ali’ye

⁶⁵ A. (-). demektir.

⁶⁶ A. C. (-). Hakîkat şehriden Ali (r.a)’dır.

⁶⁷ B. (-). Hâsıl-ı kelâm demektir ki.

⁶⁸ B. (-). ve ondan.

⁶⁹ A. (-). Hakk’ı ararsa.

⁷⁰ B. (-). gönlü.

⁷¹ B. (-). zîrâ biz. C. zîrâ kim.

⁷² A. C. (-). biz insan-ı.

⁷³ A. (-). üzere.

⁷⁴ A. B. (-). ل

ehl-i dünyâ yüzünden zuhûr eder. Bâtın tasarrufu⁷⁵ evliyâullâh yüzünden zuhûr eder. Zîrâ Hakk'ın halfesidir.⁷⁶ Eğer dünyâ talebinde isen ehl-i dünyâyâ intisab edip onun gönlüne gir, onun gönlü sana dünyâyâ himmet eder. Dünyâyâ vâsıl olursun ve eğer Hakk'ı istersen evliyâullâh'ın gönlüne gir, onun gönlü⁷⁷ himmetiyle yaramaz huylardan halâs olup ve ahlâk-ı hamîde ile muttasıf olup,⁷⁸ Hak huylar ile huylanıp⁷⁹ Hakk'a vâsıl olursun.

7a **وهذا البلد الامين** . âyetindeki beled'den murâd insân-ı / kâmilin gönlü olduğunu; **انا مدينة العلم** . hadîsi (Tîn,95/4) âyeti, **لقد خلقنا الانسان في احسن تقويم** isbat eder.⁸¹ Ya'ni biz insanı ahsen-i takvîm üzere halk ettik dediğinden murâd, insân-ı kâmilin gönlü olduğu ma'lum olur.⁸² Ey yarin cemâl-i hüsnüne hayrân olan âşık-ı sâdık, cehd ve gayret⁸³ et ki, her şeyin bâtını ya'nî iç yüzünü anlayasın ve göresin. Gaflet edip⁸⁴ eşyânın zâhirine aldanmayasın. Bu âyetin zâhirî ma'nâsını der isen, ne münâsebet ki, Bârî Teâlâ⁸⁵ incire ve zeytine⁸⁶ yemin etsin. Hak erenler cümlemize eşyânın iç⁸⁷ yüzünü⁸⁸ göstersiz,⁸⁹ taşrâsına aldanıp kalmayalım. Eşref-i Rûmî⁹⁰ Sultân'ın:

“El tutuşup gidelim Hak'tan yana ere ere.”⁹¹

Aldatmasın bizi bunda iş bu⁹² ağ ve karalar.” dediği⁹³ buna işarettir. Ya'nî “eşyânın taşrâsına bakıp eşyâyı⁹⁴ görüp iç yüzü ki, hakîkattir, onun için⁹⁵ hakîkatten⁹⁶ mahrûm kalmayalım” demektir. Ya'nî Dost'un yüzünü görüp ehl-i müşâhededen olalım demektir.

⁷⁵ C. (+). hemân.

⁷⁶ B. (+). Padişah bir vilâyete halife gönderirse o vilâyetin cümle tasarrufunu ona verir amma âriyettir. Mutasarrıf-ı hakîki Allah (c.c)'tır.

⁷⁷ C. (+). saye-i aleyh sende.

⁷⁸ A. B. (-). ve ahlâk-ı hamîde ile muttasıf olup.

⁷⁹ B. C. (-). Hak huylar ile huylanıp.

⁸⁰ A. C. (-). انا مدينة العلمhadîsi isbat eder.

⁸¹ Aclûni, Age., c.I, s.235, (Hadîs no: 618).

⁸² B. (-). Ya'nî biz ma'lum olur.

⁸³ A. B. (-). ve gayret.

⁸⁴ B. ile.

⁸⁵ B. (-). Bu âyetin Bârî Teâlâ.

⁸⁶ B. (+). niçin.

⁸⁷ B. (-). Hak erenler cümlemize eşyânın iç.

⁸⁸ C. (+). kerem edip.

⁸⁹ C. (+). zîrâ.

⁹⁰ C. (+). (k.s) Hazretleri iş bu nazmı şerifiyle buyurur.

⁹¹ A. eyvah eyvah.

⁹² A. B. (-). iş bu.

⁹³ C. (+). متي كلام بيانه مراد

⁹⁴ A. iş.

⁹⁵ A. B. (-). onun için.

⁹⁶ A. (-). hakîkatten.

İmdi eşyânın iç yüzünü görmek ancak⁹⁷ insân-ı kâmilin gönlüne girmek ile olur. Ma'lum ola ki,⁹⁸ İnsân-ı kâmilin adı çoktur.⁹⁹ Bir adı "ümmü'l-kitap"tır. Bir adı "sebu'l-mesânî"dir ve bir adı "cevâmiu'l-kelim" ve bir adı "kelimetullâh"tır.

⁹⁷ B. (-). ancak.

⁹⁸ A. B. (-). ma'lum ola ki.

⁹⁹ C. (+). ez cümle biri.

ÜÇÜNCÜ BÂB¹

Ehl-i tarîktan olup yol kesiciler ve soğuk nefesliler ki, ehl-i tarîktan görünen nice mülhid ve zındık olup onlar² sâlik-i³ sâdikların yolunu kesmeğe sa'y eden kutta-i tarîkları beyân eder. İmdi ey cân-ı men, bu tarîkat-ı âliyyede⁴ mülhid ve zındık vardır ki, yol 7b kesiciler ve soğuk nefeslilerdir. Onlar⁵ bu söze ta'n ederler. / “Mücâhededen, ibâdetten ve sülûktan fâide yoktur. Ezelde nice ise öyle olur” derler.⁶ Bunların⁷ bu sözleri bu âyet-i kerîmeye muhâlifdir.⁸ كل يوم هو في شأن (Rahman, 55/29) Bu hadîs-i şerîfe dahi muhâlifdir. الدنيا مزرعة الآخرة⁹ ya'nî bu dünyâ âhiretin ekinliğidir.¹⁰ Dünyâda her ne ekersen âhirette¹¹ onu biçersin. Mücâhede ve sülûk ekin gibidir ki, vuslat-ı Hakk'a vesîledir.¹² Hakk'a vâsıl olmak o ekini biçmek gibidir. Ekmezsen ne biçersin ve bu âyet-i kerîmeye¹³ dahi muhâlifdir. فمن كان يرجو لقاء ربه فليعمل عملا صالحا ya'nî “Bir kimse Bârî Teâlâ'ya vâsıl olup cemâlin görmek isterse o kimse amel-i sâlih işlesin” demektir.¹⁴ (Kehf, 18/110). Amel-i sâlihten murâd Hak'tan gayriyi bi'l-küllüyye gönlünden çıkarmaktır¹⁵ ve hem derler ki, müşâhede ve sülûk,¹⁶ Hakk'ı anlamak içindir. Çün sen

¹ B. C. Bâbu's-sâlis.

² A. B. (-). ehl-i tarîktan onlar.

³ A. C. âşik-ı.

⁴ B. (-). bu tarîkat-ı aliyede.

⁵ C. (-). bu tarîkat-ı ... onlar. C. O gürûhu mülhidin ve zındikin bu söze ta'n edip derler ki.

⁶ C. (-). derler.

⁷ A. C. (-). bunların

⁸ B. (+). Henüz ezelden ve ebedden haberleri yoktur. Evvelinin evveli ve ahirinin ahiri olmayınca; ezal ve ebed ta'biri tefhim içindir. Hakîkatte ezal ve ebed yoktur. Zîrâ ebed zamandan ve mekandan ikitzâ eder. Ehl-i vahdet zamandan ve mekandan çıkmışlardır. Ehl-i vahdet katında zaman ve mekân. Ezal ve ebed yoktur. Ezal, ebed, zaman ve mekân makâm-ı tasavvufta mübtedilere tefhim için ta'bir olunmuştur. Öyle olsa onların “ezelde nice olursa öyle olur” dedikleri surr-ı vahdete vukûf-u tam tahsil edemediğinden iktizâ eder. Ya'nî Bârî Teâlâ sıfattan sıfata tahvil etmez, bir sıfat üzeredir. Ya'nî Hak Teâlâ Hazretleri her gün bir şân içinde senin iradet-i cüziyyeni ruhun yardımıyla, anâsırın, tabiâtın ve talebinin isti'dadı hayır ise hayır halk eder, şer ise şer halk eder. İrade-i cüziyye ondan ibarettir ki, rûh anâsırın tabiâtına meyl eder. Eğer anâsırın tabiâtı hayra meyl ederse, rûh ona yardım edip hayır zuhûr eder. Mâdem ki her şeyde bir hâsse vardır, o hâsse seni icrâ eder. Muhâsebe ve mücâhede onun içindir ki, sende olan dört tabiat; ateş, su, hava, toprak bunların tabiâtları iradet-i cüziyyedir. Nefis dedikleri bunların tabiâtlarıdır. Bu dört tabiat hidâyeti Bârî'yle hüküm ve zapt edip, külliyyetle rûha uyup, bu tabiâtların hiç eseri kalmayıp iradet-i külliyye ile vücûd iklimine mutasarrıf olup padişah olasın ve cüzilikten halâs olup kül olasın. Bu yol kesicilerin sözleri.

⁹ Aclûnî, Age., c.1, s.495, (Hadîs no: 1320); el-Kârî, Age., s.199, (Hadîs no: 205).

¹⁰ A. C. ekinidir.

¹¹ B. (-). âhirette.

¹² A. vehiledir. C. vesîle olup.

¹³ A. B. şerife.

¹⁴ B. (-). demektir.

¹⁵ A. C. (-). Amel-i salihten çıkarmaktır.

¹⁶ C. mücâhede-i sülûk.

Yine Kur'an-ı Kerim'de "tarîk" kelimesi "yol" anlamına gelmektedir: "... kendinden öncekini doğrulayan, hakk'a ve doğru yola ileten..." (Ahkaf, 46/30).

Tasavvuf ıstılahında tarîkat, Allah Teâlâ'ya ulaşan yoldur. Şeriat umumî, tarîkat ise şerîata nisbetle husûsîdir. Tarîkat bir disiplindir. Tasavvufun, şeriat esaslarına riâyete, dinin özüne varma riyâzetinin, belirli disiplin içerisinde gerçekleşmesini amaçlayan bir kuruluştur.¹⁷⁹

Kırımî, tarîkata girmenin gayesini şöyle açıklamaktadır. Tarîkata girip mürşide teslim olmaktan maksat, evliyâullâhın âdâbıyla edeplenip, yaramaz huyları terk edip, hayvan sıfatından halâs olup, iyi huylar ile huylanıp, ma'rifetullâha vâsıl olup enfûsî ve âfâkî cehennem azabından¹⁸⁰ ve nefsin mekrinden halâs olmaktır. Ucub, gurur ve da'va nefsin büyük hîlesidir. Eğer sen salûslük etsen henüz nefsini müslüman etmemişsin, nice evliyâ olursun. Velî o âşık derler ki, nefsin gururundan, hîlesinden, varlığından halâs olup nefsini zabt edip, müslüman edip, kendini kimseden büyük görmeyesin.¹⁸¹

Müellifimiz tarîkata giren kişinin Kur'an ve sünnet çerçevesi içerisinde hareket etmesi gerektiğini, aksi halde o kişiye ehl-i tarîk değil ehl-i bid'at denileceğini belirtmektedir: "Bir sâlikin sülûku, sülûk-u Muhammedî ve hulku dahi hulk-u Muhammedî olup, akvâl, ahvâl ve efâlde Resûlullah'a uyarsa o âşık hakîkate vâsıl olur. Maâzallâhi Teâlâ hilâfi ile hareket ederse, sahib-i tarîk onu kabul etmez. Ona ehl-i bid'at derler."¹⁸²

Hakîkat bir şeyin aslı ve esası, mahiyeti;¹⁸³ gerçek, doğru, sadâkat, bağlılık, kadirbilirilik, mecaz karşılığı, "esas olarak kullanılan kelime" mânâlarına gelir. Felsefede "mahiyet" karşılığı kullanılır.

Ma'rifet, herkesin yapamadığı ustalık; hüner, sanat, maharet,¹⁸⁴ bilme; daha çok ma'rifetullah ma'nalarına gelmektedir.¹⁸⁵ Ma'rifet, Allah'ın seçkin kullarına zâtıyla bilinmesidir. Böylece Allah onlardan ma'rifet ve şekil izlerini tamamen atar, o hâle

¹⁷⁹ Eraydın, Age. s. 311-312.

¹⁸⁰ Kırımî, *Miftâh*, vr., 2a.

¹⁸¹ Kırımî, Age., vr., 3b.

¹⁸² Kırımî, Age. vr., 15a.

¹⁸³ Sâmî, Age., s.554.

¹⁸⁴ Sâmî, Age., s.1373.

¹⁸⁵ Eraydın, Age. s. 314-316.

Yoksa muhâsebe ile nefsin tabîyatından geçmeden, irfâna vâsıl olup nefsi rûh etmeden, Hak'tan gayrı vücûd yoktur, hep Hak'tır deyip maâzallâh zinâ, livata ve sair dünyânın fesadını işleyip nefsin tabîyatını ve hevâsını rûhâniyyet hareketinden fark etmeyip nefsin ve rûhun hakîkatte bir zât olduğunu bilmek ile nefsi rûh oldu zannedip, amelsiz ilimle ve hakîkatsiz ma'rifet ile ma'rifet makâmında iken ya'nî ma'rifet ve i'tikad cihetinden birliğe yetip ma'rifet ile vuslatta iken hakîkate vâsıl oldum zannedip, ya'nî ma'rifet, i'tikad ve hâl cihetinden vücûd ile vuslat zannedip hüsrânda kalmak değildir. Bu ise azîm dalâlet ve azîm hüsrândır. Hak erenler cümlemizi bu bâtil i'tikattan hıfz eyleye.

Ma'rifet ve irfân dedikleri ilm-i ledünnî bilmektir. Ve halk gözüyle Hakk'ı müşâhede etmektir. Buna makâm-ı ma'rifet ve makâm-ı ayne'l-yakîn derler. Cezbe-i Sübhân ile bu makâmdan terakkî edip; gözü, kulağı her şeyden emin ve gönlü âyine olup hâsıl-ı kelâm muhâsebe ile cemî-i a'zasını Hakk'a da'vet edip gerek zâhirinden ve gerek bâtınından bi'l-külliyeye Hakk'a olan hıyânetini kaldırıp cümle bir uğurdan sulh olup gerek hayvan ve gerek insan bir ferdi rencide etmeyip, cümleye gönül gözüyle bakıp sıfât-ı Hak ile tamamen ve kâmilten huylanıp ve sıfâtlarıp sahib-i temkîn ve sahib-i istikâmet olup; zâhir muâmelesi halkla ve bâtin muâmelesi dâima Hak ile, asla Hak'tan gaflet etmeyip, kendini bi'l-külliyeye mahv-ı mutlak ile zât-ı Hak'ta mahv edip Hak gözüyle Hakk'ı müşâhede ederse, buna hakîkat ve makâm-ı hakka'l-yakîn derler.

Eğer bunu fehm ve idrak etmedin ise bir başka türlü dahi beyân edeyim: Hakîkat dedikleri, evvel ilm-i ledünnî bildikten sonra ehl-i muhâsebe olup o ilmin kendi vücûdunda icrâ edip hâl edinmendir. Ya'nî Hakk'ı anlayıp bildikten sonra, nefsin hevâsını ve anâsırın tabîyatını terk edip; anâsırın ve beşeriyetin tabîyatı ve iktizâsı olan o yaramaz huyların bi'l-külliyeye terki ile rûha tabeiyet edip ya'nî tabîat bendinden halâs olup, nefsi, sâfi rûh ederek Hak'la kâim olmağa makâm-ı hakîkat ve makâm-ı hakka'l-yakîn derler.¹⁷⁸

Tarîkat: Kur'an-ı Kerimde geçen "târik" kelimesi, "karanlığı delercesine etrafi aydınlatan sabah yıldızı" ma'nâsına gelmektedir ki, yol gösteren, kılavuz demektir.

¹⁷⁸ Kırımı, Age., vr., 27a-27b.

لاراحة للمؤمن دون لقاء الله Ya'nî mü'minlere Hakk'a vâsıl olmadıkça rahat²³
8b yoktur. / ²⁴ قال النبي صلى الله عليه وسلم ان القرآن يفسر بعضه بعضا . ya'nî

Kur'ân'ın ba'zısı ba'zısını tefsir eder ve yine:

قال الله تعالى عز وجل ان الذين يبايعونك انما يبايعون الله يد الله فوق ايديهم (Fetih, 48/10).

ve yine: لقد رضي الله عن المؤمنين اذ يبايعونك تحت الشجرة (Fetih, 48/18).

İmdi²⁵ bu âyetler, yukarıdaki âyetlerin bîat hakkında olduğunu tefsir eder. Ya'nî “Ya²⁶ Muhammed (s.a.v) şol kimseler ki, senden bîat ettiler. Onların elleri²⁷ üstündeki el Allah'ın²⁸ (c. c) elidir.” Ya'nî yed-i kudrettir.²⁹ Ve yine “Yâ Muhammed tahkîk Bârî Teâlâ mü'minlerden razı oldu. Zîrâ³⁰ onlar ağaç altında senden bîat ettiler” deyu, Bârî Teâlâ³¹ rızâsının bîatte olduğunu beyân eyledi. Hudeybiyye gazasında ağaç altında altı yüz ashab Resûlullâh'tan bîat ettiler idi. Bu âyet-i kerîme onu beyân eder.³² Ve yine hakkında Ve yine avratlar hakkında buyurur.³³

يا ايها النبي اذا جئتك المؤمنات يبايعنك علي ان لا يشركن بالله شيئا فبايعهن واستغفر لهن الله ya'nî
“Yâ Muhammed, senden bîat etmeğe avratlar geldiği vakit onlara bîat verip istiğfar ettir ki, Bârî Teâlâ'ya şirk etmesinler.”³⁵ (Mümtahine, 60/12) deyu buyurdu. İmdi bu âyetlerden fehm olundu ki, Bârî Teâlâ'nın rızâsı bîatte imiş ve bîat erkeğe³⁶ ve avrata farz imiş. Eğer³⁷ bîat etmeyip makâm-ı³⁸ şerîatte kendiliğinden bin yıl³⁹ ibâdet etsen kemâl bulmayıp, tarîkat, ma'rifet ve hakîkat sırlarından mahrûm kalıp nefsinin ve Rabbini bilemezsin.⁴⁰ Zîrâ bîatten maksad nice esrâr-ı⁴¹ ilâhiyye vardır. Ba'zısı makâm-ı tarîkatta zikrullâhın⁴² nûruyla bilinir

²³ C. rahatları.

²⁴ Benzeri hadis için bakınız. ez-Zebidî, *İthaf*, c.V, s.114.

²⁵ A. C. (-). İmdi.

²⁶ A. (-). Ya'nî ya.

²⁷ B. onlar ellerin.

²⁸ C. (+). kudret.

²⁹ A. C. (-). Ya'nî yed-i kudrettir. A. kudrettir.

³⁰ C. çünkü.

³¹ C. Cenâb-ı Hüdâ'nın.

³² A. C. (-). Hudeybiyye beyân eder.

³³ A. C. (-). ve yine avratlar hakkında.

³⁴ C. يبايعونك

³⁵ C. getirmesinler.

³⁶ C. ere.

³⁷ A. B. (-). eğer.

³⁸ C. (-). makâm-ı.

³⁹ C. sene.

⁴⁰ C. bilemez.

⁴¹ A. (-). esrâr-ı.

⁴² B. (-). Zîrâ bîatten zikrullâhın. B. Allâh'ın nûruyla bilir.

ve ba'zısı makâm-ı ma'rifette ilhâm ile ve keşif ile bilinir ve ba'zısı makâm-ı hakîkatte hâl ile⁴³ sır ile, tahliye-i rûh, tasfiye-i kalp ve tezkiye-i nefis ile bilinir. İşte buna Tecelli-i Rabbânî derler. Tecelli ondan ibarettir ki,⁴⁴ nefsin bi'l-külliyeye tabîatı ve benliği kalmayıp 9a rûh nefisten tahliye bulup / evvelki sultânlığı âlemine rucu' ede demektir.⁴⁵

İmdi bâat edip tarîkâta girmeyince bu sırlar kâl ile⁴⁶ bilinmez. Buna mebde' ve maâd sırrı derler, sırr-ı muhît ve sırr-ı rubûbiyyet dahi derler. Bu sırları makâm-ı şerîatte olan kimseye ifşâ etmek aslâ⁴⁷ caiz değildir. Zîrâ⁴⁸ aklı⁴⁹ akl-ı⁵⁰ maâştır idrak edemez. Onun için Resûlullâh (s.a.v)⁵¹ nehy edip buyurur: ⁵² لا تعطوا الحكمة غير اهلها فتظلموها . ya'nî "Hikmeti nâ-ehline söylemeyiniz.⁵³ Zîrâ⁵⁴ hikmete zulüm edersiniz"⁵⁵ demektir. İmdi makâm-ı ma'rifet ve makâm-ı⁵⁶ hakîkatte olan âşıkın nefsi, nefsi mutmainne ve nefsi sâfiyedir ve aklı dahi akıl değildir. Makâm-ı şerîatte olan kimsenin nefsi, nefsi-i emmâre ve aklı dahi akl-ı maâştır. Esrâr-ı ilâhîyyeyi idrâk edemediğinden, Peygamber (a.s) esrâr-ı ilâhîyyeyi⁵⁷ makâm-ı şerîatte olanlara⁵⁸ beyân etmeyip gizledi ve makâm-ı tarîkâta, makâm-ı ma'rifete ve hakîkâta havale edip buyurur:

⁵⁹ الشريعة شجرة والطريقة اغصانها و المعرفة اوراقها والحقيقة ثمارها والقران جامع بجميعها . ya'nî "Şerîat bir ağaçtır ve tarîkat onun budaklarıdır. Ma'rifet onun yapraklarıdır. Hakîkat onun meyvasıdır.⁶⁰ Kur'ân-ı azîmü'ş-şân dahi⁶¹ cümlesini cami'dir." Ağaçtan murâd meyva

⁴³ B. (+). ve hakîkatin ibtidası hâl, sonra meleke sonra keyfiyet râsihtir.

⁴⁴ C. (-). tecelli ondan ibarettir ki. C. (+). ve tecelli-i Rabbânî dahi bi'l-külliyeye rızaullâhı tahsilden ibarettir. Bu halde.

⁴⁵ B. (+). ومن لم يتخذ شيئا دليلا يرافقه ذلك شيطاننا لعينا Ya'nî bir kimse bir şeyhi delil ittihâz etmezse o kimse melûn olan şeytana refik olur.

⁴⁶ A. B. kal ile.

⁴⁷ A. B. (-). aslâ.

⁴⁸ B. (-). zîrâ.

⁴⁹ C. (-). aklı.

⁵⁰ A. ukale.

⁵¹ A. Peygamber (a.s) C. Aleyhi's-salatu ve's-selam.

⁵² C. لا تعطوا ا. Muhammed el-Hüseyin ez-Zebidî, *İthafu's-Sâde*, Dâru'l-İhyâi't-Turâsî'l-Arabî, Beyrut, Tarihsiz, c.4, s.76.

⁵³ A. C. söylemek. B. vermek.

⁵⁴ A. C. (-). zîrâ.

⁵⁵ A. edersin. C. etmek

⁵⁶ B. (-). ve makâm-ı.

⁵⁷ B. (-). esrâr-ı ilâhîyyeyi.

⁵⁸ A. B. (-). olanlara.

⁵⁹ Aclûnî, Age., c.2, s.6, (Hadis no: 1532).

⁶⁰ C. (-). onun meyvasıdır. C. dahi meyvalarıdır ve.

⁶¹ A. B. (-). -ı azîmü'ş-şân dahi.

adam denilir. Bunun gibi yer, gök, cemî-i insan ve hayvan bir uğurdan Hakk'ın vücûdudur. Eğer ki bir adamın vücûdunda yer, gök, hayvan ve insan cümlesi vardır velâkin muhtasardır, mufassal değildir. Onun için mufassala âfâk ve âlem-i kebîr denilir. Muhtasara âlem-i enfûs ve âlem-i sağır denilir. Öyle olsa âlem-i sağırin ve âlem-i kübrânın cümlesi bir uğurdan Hakk'ın vücûdudur, yalnız enfûsün değil. Öyle olsa sen cüzsün, kül değilsin. Âlem-i âfâk ve âlem-i enfûs cümlesi bir uğurdan değildir. Bakmazmısın, Hakk'ın her bir kudreti bir sıfattan zuhûr etmiştir. Meselâ kuşlar uçar, amma insanlar uçmaz. İnsandaki kudret dahi sâir hayvanda yoktur. Zîrâ insan mazhâr-ı tâmdır ve insanın dahi her birinden bir fen zuhûr etmiştir. Kiminden yazı yazmak ve kiminden sâir sıfat, senden bir gûne benden bir gûne kudretin izhâr etmiştir.²⁴⁸

Selim Kırımî, cânın Hakk'ın zâtından ayrı olmadığını, bütün a'zalarımızın onun âleti olduğunu, onun kemâl-i kudretini idrâk etmemizin gerekliliği üzerinde durmaktadır.²⁴⁹

Bizim ubûdiyyetimiz ve cüzlüğümüz bu kadarca ki, sen benim hâlimi bilmezsin ve ben senin hâlini bilmem. Amma sen, senin kendi hâlini bildiğin ve ben, benim kendi hâlimi bildiğim o dahi Hakk'ındır ve senin ve benim değildir. Velâkin biz ona "bizlik ile cüzlük bilmesidir" deriz. Zîrâ "Bârî Teâlâ cümle ile bilebilir" dediğin bu cüz bilgisidir ki, senin hâlini senden bilir ve benim hâlimi benden bilir. Ancak Bârî Teâlâ'nın ilmi bu kadarca değildir. Kendine mahsûs olan küll bilgisi vardır ki, o ancak kendine mahsûstur, sana ve bana değil. Zîrâ "Bârî Teâlâ senin ve benim hâlimi bilir, cümleden münezzehtir" dedikleri bu ma'nâyadır. Ba'zı âşıklar var ki, Hak ile ülfet ede ede küll bilgisine dahi nâil olup, herkesin hâlini ve gönlüne geleni bilir.

İmdi cemî-i mahlûkâta olan vücûd ve hareket cümle Hakk'ındır. Her birinden bir gûne hareketin izhâr etmiştir. Cümlesi Hakk'ın kudretiyledir ve Hakk'ın her ne kadar kudreti var ise cümlede gizlidir ve Hakk'ın kemâl-i kudreti insan-ı kâmil'de gizlidir. Bakmazmısın ki ba'zı velîlerden öyle kudreti zuhûr eder ki, dünyâda olan insan bir yere cem' olsa cümlesi âciz kalır. İmdi öyle olsa Bârî Teâlâ bu mahlûktan

²⁴⁸ Kırımî, *Miftâh*, vr., 25a-25b.

²⁴⁹ Kırımî, *Age.*, vr., 24a-24b.

şerîatte yeri yoktur, kâfir oldun” deyu cehlinden nâşi fi’l-hâl insanın küfrüne hükm ederler. Bunu bilmezler ki, ilm-i ma’rifet ve ilm-i hakîkat zâhir-i ilm-i şerîatte bulunmaz. Eğer bulunmak iktizâ etse Allah’ın ilmi ancak zâhir-i şerîata mahsus olup, Kur’ân-ı azîmü’ş-şan dört ilim üzerine nazil olmaz idi. Kur’ân’da her ilim vardır. Lakin nâkıs olanlar bilmezler ve bir dahi derler ki, ilm-i ma’rifet ve ilm-i hakîkat ilm-i şerîata uymazsa o bâtıldır derler. Bunların her birisi bir başka ilimdir. Öyle olsa ilm-i ma’rifet ve ilm-i hakîkat; ilm-i şerîata nice muvâfık olur imiş. Zîrâ bu ilimler zâhir-i şerîatte yoktur.¹⁷⁴ Kur’ân-ı azîmü’ş-şan ise dört ilim üzerine nazil olup dört ilmi cami’dir. İbtidâsı ilm-i şerîat, ikincisi ilm-i tarîkat, üçüncüsü ilm-i ma’rifet, dördüncüsü ilm-i hakîkattir. Ulemâ-i zâhir ancak ilm-i şerîatı bilip ilm-i tarîkatı ve ilm-i ma’rifeti ve ilm-i hakîkati bilmediler ve bilmediklerinden ilim ancak ilm-i şerîattir ve ulemâ ancak ulemâ-i şerîattir deyu ulemâ-i tarîkatı, ulemâ-i ma’rifeti ve ulemâ-i hakîkati inkar ederler. Amma ulemâ-i bâtin ise cümlesini alim olup bu âlemde onlar ulemâ-i Rabbânîyyûn ve hâmil-i esrâr-ı ilâhîdir.¹⁷⁵

Selim Baba bu konu ile ilgili şu yorumu yapmaktadır: Şerîat bir ağaç gibi, tarîkat budak gibi, ma’rifet yaprak gibi ve hakîkat meyva gibi imiş. Nitekim ağaçtan murâd meyva olduğu gibi şerîatten dahi murâd hakîkat bilinmektir. Nitekim meyvasız ağaç yakmaktan gayri işe yaramaz. Elbette hakîkate vâsıl olmayan insan dahi azaptan halâs olmaz. Azab-ı cehennem bundan iktizâ eder. Meğer mazhar-ı lütuf ile ola.¹⁷⁶

Makâm-ı hakîkat ve makâm-ı hakka’l-yakîn, nefsi ve rûhu bir bilip hakîkat ve ahlâk cihetinden birliğe yetip vücûd ile Hakk’a vâsıl olmak demektir.¹⁷⁷ İmdi nefsi ve rûhu bir bilmek ve bir görüp birliğe yetmek dedikleri; nefse uymayıp dâima rûhâniyyet peyda edip asla Hak’tan gaflet etmemek vechiyle bir göz ile bakıp kimseye garaz, buğz, hased, kibir ve kin etmemek. Lâ-li-garaz ve lâ-li-ivaz rızâullâh muhabbet etmek. Bir âşık bi’l-küllîyye nefsin tabîatını terk edip rûhun hareketi ile hareket ederse o âşık nefsini rûh etti, ya’nî tenini cân etti, hayât-ı câvidâmı buldu. Artık ona ölmek yoktur. Nefsi ve rûhu bir görmek, bir bilmek ve bir edip birliğe yetmek dedikleri budur.

¹⁷⁴ Selim Kırımı, *Burhânu’l-Ârifîn ve Necâtu’l-Ġarikîn*, Süleymâniye Kütüphanesi; Hacı Mahmûd Efendi, 2999, vr., 13a.

¹⁷⁵ Kırımı, Age., vr., 12a-12b.

¹⁷⁶ Kırımı, Age., vr., 10a.

¹⁷⁷ Kırımı, Age., vr., 32b.

münkerât ki,²² nefsin tabîatından ve hevâlarından ve ahlâk-ı zemîmeden²³ her ne ki var ise;²⁴ bi'l-küllîyye geçip ve pâk olup, yaramaz huyların hiç eseri kalmayıp,

25 تخلقوا بأخلاق الله واتصفوا بصفات الله hadîs-i şerîfi fehvâsınca iyi huy ile huyların

ve iyi sıfât ile sıfâtların.²⁶ Bu hadîsten murâd hulk-u Muhammedîdir. Nitekim Bârî Teâlâ

buyurur: وانك لعلي خلق عظيم (Kalem,68/4) ya'ni Hak sıfâtı ile sıfâtların dediği;²⁷

Hakk'ın sıfâtı âdemdir. Ya'nî yaramaz huy ki, hayvanî huydur. Hulk-u Muhammedî dahi²⁸

âdem huyudur, âdem sıfâtı ile sıfâtların demektir. Ya'nî hayvanlıktan çıkıp âdem olup, Hak

sıfâtı üzere olun demektir. Hakk'ın sıfâtı âdem sıfâtı²⁹ olduğunu³⁰ Peygamberimiz³¹ (a.s)

haber verip buyurur:

32 خلق الله ادم علي صورته اي علي صفته الكاملة وعلي صورته الرحمة . ya'ni³⁴ Bârî

Teâlâ âdemi kendi sıfât-ı kâmile³⁵ üzerine halk eyledi demektir. İmdi³⁶ bu âyetin ve bu

hadîs-i şerîfin³⁷ hakîkat³⁸ ma'nâları budur ki, yaramaz huylar ki, hased, kin, kibir, riyâ,

şehvet bunlar hayvanî huylardır.³⁹ Bir adamda ki bu hayvanî huylar varsa o adam adam

değildir, henüz hayvandır. Ve hulk-u Muhammedî ki, iyi huylardır. Bir adam ki, yaramaz

huyları terk edip iyi huy ile huylanır ise o kimse adam olup ve hem Hak sıfât olur demektir.

İmdi bir kimse yaramaz huylarını terk⁴⁰ edip iyi huy ile huylanıp⁴¹

42 الدنيا حرام علي اهل الاخرة والاخرة حرام علي اهل الدنيا وهما حرمان علي اهل الله . hadîs-i

²² A. B. (-). iş bu münkerât ki.

²³ B. nefsin hevâlarından ve tabîatından ve yaramaz huylardan.

²⁴ C. (-). her ne ki var ise. C. olup

²⁵ A. B. (-). قال النبي عليه السلام 1. Kaynağına ulaşamadım.

²⁶ A. iyi huy ile ve iyi sıfât ile huylanıp ve sıfâtların. C. huylanıp ve iyi sıfât ile sıfâtların.

²⁷ B. demek Ya'nî yaramaz sıfât hayvanî sıfâttır, onu terk edip Hakk'ın sıfâtı âdem sıfâtıdır. C. dedi hemân.

²⁸ B. (-). dahi

²⁹ C. (-). sıfâtı.

³⁰ A. (-). Hak sıfâtolduğunu

³¹ B. Peygamber. C. Hz. Nebi.

³² A. C. صفته الكاملة! A. B. (-). وعلي صورته الرحمة Ebû Abdillâh Mhammed b. İsmail el-Buhârî, *Sahîh-i Buhârî*, Dâru ibni Kesir, 5. bs., Dimeşk, 1414, İsti'zan, 1, (c. V, s.2299); İmam Nevevî, *Şerhu Müslim*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. bs., Beyrut, 1411, c. XVII, s.178.

³⁴ C. (+). Cenâb-ı.

³⁵ A. Kadimesi

³⁶ B. (-). İmdi.

³⁷ A. B. (-). şerîfin

³⁸ B. bâtnî

³⁹ B. (-). yaramaz huylar olur demektir.

⁴⁰ B. (-). terk. B. iyi huya tebdîl edip. C.(+). etmeye sa'y.

⁴¹ C. (-). huylanıp. C. huylanmaya gayret edip.

⁴² Aclûnî, Age., c. I, s.493, (1314. hadîs).

(Fecr, 89/27-30). Bâtînî ma'nâsı budur ki,¹¹⁴ ey nefis-i mutmainne sahibi âşık-ı sâdıklarım, çün sizin¹¹⁵ nefisleriniz emmâre iken beni talep edip nefislerinizi muhâsebe ile¹¹⁶ bana asi iken imân getirip mutmainne edip benim âşık-ı sâdıklarım oldunuz. Çün¹¹⁷ bana vâsıl olmak istersiniz. فادخلي في عبادي اي في قلوبي اولياء . ya'nî¹¹⁸ benim vefî kullarımın gönüllerine girin. Çün beni talep edersiniz. Buna yol¹¹⁹ evliyâ gönlüdür. İmdi onların gönüllerine girip onların¹²⁰ nazar ve himmetleriyle nefislerinizi râdiyye ve mardiyeye edip, وادخلي جنني demenin¹²¹ bâtinî ma'nâsı budur ki,¹²² onların gönülleri sizlerin¹²³ sebab-i duhûl-i cehennem olan yaramaz huylarınızı bâis-i duhûl-i cennet olacak iyi huylara tebdîl edip,¹²⁴ didâr-ı¹²⁵ şerîfimle müşerref olunuz deyu Bârî Teâlâ Hazretleri Kemâl-i lutf u¹²⁶ kereminden âşık-ı sâdıklarını Cenâb-ı Hazretine vuslata da'vet eder.¹²⁷ İmdi ey cân-ı men¹²⁸ ma'lum ola ki, ulemâ-i zâhir dünyâda müşâhede-i cemâl-i Bârî mümkün değildir deyu, müşâhede-i cemâl-i Bârîyi¹²⁹ inkâr ederler. Halbuki terk-i sivâ eden âşıklara dünyâda müşâhede ve vuslat mümkündür desen; Rabbisini¹³⁰ bilmediklerinden fi'l-hâl senin küfrüne ve ilhâdına hükmederler. Şerîata muhâlif söyledin. Eğer müşâhede mümkün olsa idi¹³¹ Hazret-i Mûsâ (a.s)¹³² görürdü. Nitekim¹³³ Tur-i sînâda¹³⁴ رب ارني انظر اليك
ya'nî¹³⁵ “Yâ Rabbi, bana göster kendini seni¹³⁶ göreyim” deyu münacat ettikte Bârî Teâlâ'dan cevap geldi ki,¹³⁷ لن تراني ياموسي ya'nî¹³⁸ elbette¹³⁹ sen beni göremezsin. ولكن انظر الي الجبل

¹¹⁴ B. (-). budur ki.

¹¹⁵ C. (-). sizin.

¹¹⁶ B. edip.

¹¹⁷ C. (-). çün.

¹¹⁸ A. C. (-). Ya'nî.

¹¹⁹ A. (-). yol.

¹²⁰ B. (-). onların.

¹²¹ A. B. (-). demenin.

¹²² B. (-). budur ki.

¹²³ A. C. (-). onların gönülleri sizlerin.

¹²⁴ C. (-). onların edip.

¹²⁵ A. diriz.

¹²⁶ C. Cenâb-ı Rabbu'l izzet kemâl-i.

¹²⁷ C. buyurur. B. (+). İmdi ey cezbe-i İlâhiyye ile meczûb olup yarin cemâl-i hüsnüne hayrân olan âşık-ı sâdık.

¹²⁸ C. (-). cân-ı men

¹²⁹ C. Cemâl-i Hakk'ı.

¹³⁰ A. B. (-). Rabbisini.

¹³¹ A. B. (-). idi.

¹³² A. B. (-). (a.s).

¹³³ A. (-). Nitekim.

¹³⁴ B. C. لربي

¹³⁵ B. (-). Ya'nî.

¹³⁶ C. (-). seni.

¹³⁷ C. (-). Yâ Mûsâ.

¹³⁸ A. (-). Ya'nî.

11a ya'nî "Yâ Mûsâ¹⁴⁰ dağa bak." /¹⁴¹ فان استقر مكانه ya'nî dağ¹⁴²
 cemâlîme takat getirip yerinde karar edebilirse¹⁴³ فسوف تراني sen dahi
 yakıncacıkta beni görürsün. فلما تجلي ربه للحيل Vaktaki Mûsâ (a.s.)'in¹⁴⁴ Rabbisi
 dağa cemâlîni arzetti ise جعله دكا وخر موسى صعقا ya'nî Bârî Teâlâ¹⁴⁵ dağı pare pare eyledi.¹⁴⁶
 ya'nî "Mûsâ (a.s.)¹⁴⁷ takat getiremeyip düştü¹⁴⁸ ve bayıldı" (A'râf, 7/143) demektir. İmdi bu
 âyet-i kerîmeyi¹⁴⁹ delil getirip Hz. Mûsâ resûl iken Bârî Teâlâ'yı görmek istedi. Bârî
 Teâlâ¹⁵⁰ Yâ Mûsâ sen elbette göremezsın deyu cevap eyledi. İmdi sen Hz. Mûsâ'dan büyük
 müsün ki, Bârî Teâlâ'yı göresin, elbette göremezsın¹⁵¹ deyu bu âyetin zâhirî ma'nâsına¹⁵²
 aldanıp bâtinî ma'nâsından bî-haber olanlar¹⁵³ Cenâb-ı Yezdân'ın cemâl-i bâ-kemâlîni¹⁵⁴
 müşâhededen me'yus olup¹⁵⁵ mahrûm kalırlar ve hem kendilerine tabî' olan kimseleri;¹⁵⁶
 müşâhede-i cemâl-i Bârî mümkün değildir. deyu men' edip müşâhededen¹⁵⁷ mahrûm
 ederler.¹⁵⁸ İmdi ey ahmaklar! hemân¹⁵⁹ Kur'ân'ın zâhirî ma'nâsına aldanıp kalmayın. Belki
 matlûp ve maksûd¹⁶⁰ olan¹⁶¹ yalnız zâhirî ma'nâsı değildir. Belki bâtinî ma'nâsı dahi
 murâddır. Zîrâ¹⁶² Kur'ân'ın bir kaç zâhirî ma'nâsı vardır. Zâhirden mâadâ yedi kat bâtinî
 ma'nâsı¹⁶³ vardır.¹⁶⁴

¹³⁹ B. (-). elbette.

¹⁴⁰ B. (-) Ya'nî Yâ Mûsâ.

¹⁴¹ A. مكان

¹⁴² B. (-). Ya'nî dağ. B. (+). eğer yerinde.

¹⁴³ C. (-). karar C. durabilirse.

¹⁴⁴ A. B. (-). (a.s.).

¹⁴⁵ B. (-). Bârî Teâlâ.

¹⁴⁶ A. kıldı.

¹⁴⁷ A. B. (-). (a.s.).

¹⁴⁸ B. yıkıldı.

¹⁴⁹ A. B. (-). bu âyet-i kerîmeyi.

¹⁵⁰ C. elbette beni sen göremezsın deyu cevap eyledi. Ya'nî Hz. Mûsâ (a.s) Resûl-i Hak iken Cenâb-ı Hakk'ı görmek istedi ve Cenâb-ı Hak dahi Yâ Mûsâ sen beni göremezsın deyu hitâb eyledi. Böyle olunca.

¹⁵¹ A. B. (-). elbette göremezsın.

¹⁵² B. ma'nâsıdır. Bâtinî ma'nâsından.

¹⁵³ A. C. olmağın.

¹⁵⁴ A. Bârî Cemâli.

¹⁵⁵ B. (-). Cenâb-ı Yezdân'ın me'yus olup. B. Hakk'ın cemâlinden.

¹⁵⁶ A. olanları.

¹⁵⁷ C. (+). Didâr-ı Cemâlullâhtan mahrum ederler ve bahsi niza' lafzı gibi bir ma'nâ olduğuna fakîr zahîb olurum ki, beynehümâyı tevfiğ için gönül gözüyle müşâhede demek merâm ve mümkünüdür demiş ola.

¹⁵⁸ B. (-). ve hem mahrum ederler. B. (+). ve ümmet-i Muhammedî dahi mahrum ederler ve görenleri dahi tekzîb edip inkâr ve küfrüne hüküm ederler.

¹⁵⁹ A. (-). hemân.

¹⁶⁰ A. (-). ve maksûd.

¹⁶¹ A. C. Bâtinî ma'nâsıdır.

¹⁶² C. matlûb.

¹⁶³ B. (+). dahi.

nûr-u Hak'la vücûd-u Vâhid'in kesret yüzüne nazar edip, latîf yüzünden ne gûne hareket sâdır olur ve kesîf yüzünden ne gûne hareket sâdır olur bilip fark ve temyîz edip hidâyet hareketi ile hareket etmeğe fark ba'de'l-cem' derler ve bekâ-billâh derler.¹⁶⁸

5.3. Şerîat, Tarîkat, Ma'rifet, Hakîkat

Şerîat lügatte açık yol, su kaynağı, hayatın kaynağına giden yol, kanun, kanûn-u ilâhî, doğru yol ma'nâlarına gelmektedir. İstilahta ise Allah'ın emri; âyet, hadîs, icma-ı ümmet ve kıyâs-ı fukahâ esaslarına dayanan din kaideleridir.¹⁶⁹ "Her birinize bir şerîat ve yol verdik." Maide, 5/48.

Şerîat İslâm'ı nitelendiren en muhtevâlî bir kavramdır. Şerîat insan hayatını tanzîm eden dinî değerlerdir ve bu değerlerin vazî'ı ve kaynağı Allah Teâlâ'dır. Avam ve havâs, bütün insanlar şerîatın muhatabıdır; çünkü şerîat, Allah Teâlâ'nın rahmânî feyizlerine mazhariyettir ki, rahmet-i umûmîdir.¹⁷⁰

Şerîat, kulluğa sınıksız sarılmak hakkındaki emirdir. Hakîkat ise, Rubûbiyeti müşâhede etmektir. Hakîkat tarafından teyîd edilmeyen hiç bir şerîat makbul değildir. Şerîatla mukayyed olmayan hiç bir hakîkat da makbul değildir.¹⁷¹ Şerîatın zâhir amellerine mahsus olan kısmına fıkıh, bâtinî amellerine mahsus olan kısmına da tasavvuf derler. Bu bâtinî amellerin prensip ve yollarına da tarîkat denir.¹⁷²

Selîm Baba'ya göre şerîat, insanın vücûdunu tathîr edip dünyâ ve âhiret azabından ve korkusundan emin olmak içindir.¹⁷³

Müellifimiz, hakîkat ve ma'rifet ile ilgili söz söyleyen mutasavvıfları anlamayanlar ve onları tekfir edenler için şunları söylemektedir: Onlardan ilm-i ma'rifet veya ilm-i hakîkate müteallik bir kelâm sâdır olsa bilmediklerinden, "bunun

¹⁶⁸ Kırîmî, Age., vr., 28b.

¹⁶⁹ Şemsettin Sâmî, *Kâmûs-u Türki*, İkdâm Matbaası, İst., 1318; Ofset 3. bs., Çağrı Yayınları, İst., 1989, s.777.

¹⁷⁰ Selçuk Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, İFAV. Yayınları, İst., 1994, s.308.

¹⁷¹ Abdülkerîm Kuşeyrî, *Risâle-i Kuşeyriyye*, Tahkik: Abdülhalim Mahmûd-Mahmûd b. eş-Şerîf, Dâru'l-Kütûbi'l-hadîs, Basım yeri ve tarihi yok, c.1, s.261; A.g.mü., *Tasavvuf İlmîne Dair Kuşeyri Risâlesi*, Haz: Süleyman Uludağ, Dergâh Yayınları, İst., 1978, s.177.

¹⁷² Osman Karabulut, *İslâm'da Gerçek Tasavvuf ve Edepleri*, Şems Yayınları, Konya, 1994, s.23.

¹⁷³ Selîm Kırîmî, *Burhânu'l-Ârifîn*, Süleymâniye Kütüphanesi; Hacı Mahmûd Efendi 2679, vr., 23a.

hakikate vâsıl olmak güçtür. Zîrâ hakikatsiz ma'rifet farksız cem'dir, faide etmez. Hakikat ise fark ba'de'l-cem'dir. Ya'nî cem'den sonra yine geri farka gelmektir.

İmdi ey cân-ı men, bundan fehmet ki insân-ı kâmil kimdir. İnsân-ı kâmil odur ki, cem'den farka gelip şeriat libasın eğnine giyip ve muhâsebe asâsını dahi eline alıp kendi gönül evinin kapısında oturup Allah'ın hazinesi olan muhabbetullahtan gayri muhabbet ve fikrullahtan gayri fikir koyma ki, bunlar oğri ve haramilerdir. Tâ ki, Hakk'ın hazinesin oğriye ve haramiye yağma ettirip Hakk'a hain olmayasın. Zîrâ Bârfî Teâlâ hiyânet edenleri sevmez. (Enfâl, 8/58). İmdi bu yolda terkten gayri çare yoktur. Ehl-i dünyâ bu sırra malik olmak mümkün değildir. Zîrâ bunu ne akl-ı maâşın idrak eder ve ne akl-ı maâd idrak eder. Aklın ve hissin bunda yolu yoktur. Bunu ancak nûr-u Hak idrak eder. Bir kimse dünyâ ve âhiret muhabbetini terk etmeyip mücâhedesi dahi olmayıp bu âlem-i tasavvuf ki, terk ile, kuvvet-i keşifle ve ilhâm ile hasıl olur bir ilimdir. Bunun tahsiline mübâşeret edip dervişlerden işitmekle ahz ederim ve akıl ile idrâk ederim derse fehmi edemeyip hata eder ve mezhebi fesada verir. Eğer bu âlem keşfe muhtaç olmayıp; akıl idrâk etse şeriatte beyân olunurdu.¹⁶⁶

Kırımî, tasavvuf yolunda bu makamda dikkatli olunması gerektiğini ihtâr ederek şöyle demektedir: Ey cân-ı men, şimdi can kulağını aç ve dikkatle dinle. Zîrâ fenâ-fillâh ve cem' bilâ fark makâmına geldin, mülhid ve zındık olanlar bu makâmdan yolu yanılıp "Hak'tan gayri yoktur, hep Hak'tır" deyu muhâsebeyi terk edip cem'den farka gelemeyip cemî-i menhî ve münker işleri işleyip mubâhî mezhepten oldular.¹⁶⁷

İmdi ey cân-ı men makâm-ı vahdette hidâyet ve dalâlet bir vücuttan sâdır olduğunu bilip, birlemeğe cem' bilâ fark ve fenâ-fillâh derler. Bu makâm ziyade korkulu ve hatarnâk makâmıdır. Zîrâ bu makâmda olan âşık ilhâda meyl eder ve şeriatî icrâ edemez ve Mürşidliğe yaramaz. Eğer bir âşık bu makâma işitmek ile varsa ya'nî hâlsiz kâl ile varsa o âşıktan hayır yoktur. Mülhid ve zındık olur. Zîrâ hep Hak'tır, Hak'tan gayri ne var deyip hâline ne münasip gelirse onu işler ve eğer cezbe ile ve hâl ile varırsa ne hidâyet hareketin edebilir ve ne dalâlet hareketin edebilir. Zîrâ vücûdu katresin deryâ-yı vahdette bıraktı. Ne kendinden, ne halktan, ne hidâyetten ve ne dalâletten haberi var. İmdi bu makâma fazlullah ve ilhâm-ı Rabbânî ile terakkî edip

¹⁶⁶ Kırımî, Age., vr., 31b-32a.

¹⁶⁷ Kırımî, Age., vr., 17b.

başka bir vücûd olmaktan münezzehtir. Hakk'ı mahlûktan başka fehmeden müşrikîndir. İmdi bundan fehmetmedin ise bir başka türlü dahi beyân olunsun.

İmdi benim canım, ben dediğim Hak'tır, ben Hak değilim. Benim ben dediğim Hak'tır, demek benim ne tende ne cânda alâkam var. Ten Hakk'ın sıfatı ve cân zâtıdır. Amma "ben Hak değilim" demek, cümle vücûd bir uğurdan Hakk'ındır. Yoksa yalnız senin ve benim vücûdum değil. Öyle olsa Hak Teâlâ senin ne aynındır ve ne gayrindir. Meselâ aynada görünen sûret, senin kendin değildir, Hak senin aynın olmadığı gibi, sen Hakk'ın tamam vücûdu değilsin, bir a'zâsı gibisin, Hak senin aynın olmadığı gibi, sendeki görünen sûret Hakk'ındır senin değildir. "Bârî Teâlâ Ademi kendi sıfât-ı kâmileleri üzerine halk eyledi."²⁵⁰ demek bu ma'nâyadır. Onun için Hakk'ın kudreti cümlede gizlidir. Herkesten harekât ve her işi işleyen Hak'tır. Halk Hak'sız hareketten ve fiilden âcizdir. Onun için ki, herkeste görünen sûret ve yüz Hakk'ın sûreti ve yüzüdür, herkesin değildir. Onun için herkes âcizdir. Bârî Teâlâ herkesi nice isterse öyle kullanır. Bakmaz mısın ki, bu yüzden bir gayri yüzüne ihtiyacı var. Bir yüzden bir gayri yüzüne ihtiyacı olsa o şeyi o yüzüne verip ihtiyacı def eder. Velhâsıl Bârî Teâlâ mahlûktan bir başka vücûd olmaktan münezzehtir. Bundan dahi hisse almaz mısın ki, "kulun rızkını veren Hak'tır" derler. Hiç bu ana gelince Hakk'ın halktan bir başka vücûdu olup kula rızık verdiği yoktur. Herkes rızkını Allah'tan isterler velâkin kul elinden zuhûr eder. Kimse dikkat edip varamaz ki, bu ne hâldir. Kul kimdir, Allah kimdir, kimse bilmez. Böyle gafletle geçerler.

Bundan bârî fehmet ki, Allah Teâlâ kullarından ayrı değildir. Belki kullarının vücûdundan zâhir ve bâtın tasarruf eden Hak'tır velâkin kullarını kendine perde ve âlet etmiştir. Her işi işleyen Hak'tır. Sen kör olup gaflette olduğundan kul sanırsın. Sen sanma senin irâdende kalmış. Sen bârî Karagöz oyunundan hisse al. Ârif-i billâh her şeyi künhüyle bildiler. Onun için ene'l-Hakk'ı hüve'l-Hakk'a tebdîl eylediler.²⁵¹

Vahdet-i vücûd hakkında Selçuk Eraydın Bey'in şu değerlendirmelerine aynen katılıyoruz. "Bazı kimseler, tasavvufun zaman geçtikçe zâhidliği bırakıp, felsefî bir şekil aldığı ileri sürerek, "Vahdet-i vücûd" anlayışının bu mesleğe sonradan girdiğini iddia etmişlerdir.

²⁵⁰ Buhârî, İsti'zan, 1, (c. V, s.2299); İmam Nevevî, Age., c. XVII, s.178.

²⁵¹ Kırımı, *Miftâh*, vr., 26a-27a.

Olmuşum cânıyla onun şimdi ben dîvânesi.

Erdi bir sır sem'-i cânâ külli fânî ol deyu.

O sebepten nara yandı gönlümün²¹⁶ pervânesi.

Yaratılmadan bu âlem onda ben âşık idim.

Onun çün bunda oldum ebdâl-ı uryânesi.

Gece ve gündüzü ben fark eylemekten kalmışım.

İçmişim aşkın şarabın olmuşum mestânesi.

Levhine "Dîvâne" yazdı bu Selim'in adını.

Böyle mecnûn-u Hüda'nın dünyâ ve ukbâ nesî.

İmdi ma'lum ola ki,²¹⁷ âlem-i istiğrak ve âlem-i mahviyette²¹⁸ müşâhede-i cemâl-i Bârî her âşık-ı sâdika²¹⁹ müyesserdir. Ama²²⁰ buna ulemâ-i zâhir kail olmazlar. Hikmeti bu âyetin zâhir ma'nâsına aldanıp bâtın ma'nâsından bî-haber olduklarından²²¹ hem kendileri müşâhede-i cemâl-i Bârî'den²²² mahrûm kalırlar ve hem onlara uyanları²²³ mahrûm ederler.²²⁴ Ulemâ-i zâhirin bu sırrı inkâr ettiklerinin vechi budur ki, onlar²²⁵ Kur'ân-ı azîmü's-şânı hemân ilm-i²²⁶ şerîat üzerine nazil olmuş zannettiler. Kur'ân-ı azîmü's-şân²²⁷ ise dört ilim üzerine nazil olup²²⁸ dört ilmi cami'dir.²²⁹ İbtidası ilm-i şerîat, ikincisi ilm-i tarîkat, üçüncüsü ilm-i²³⁰ ma'rifet, dördüncüsü ilm-i hakîkattir. Ulemâ-i zâhir ancak ilm-i şerîatı bilip²³¹ ilm-i tarîkatı, ilm-i ma'rifeti ve ilm-i hakîkatı bilmediler ve²³² bilmediklerinden ilim ancak ilm-i şerîattir ve²³³ ulemâ ancak ulemâ-i şerîattir deyu ulemâ-i tarîkatı ve ulemâ-i

²¹⁶ A. vücûdum.

²¹⁷ A. B. (-). ma'lum ola ki.

²¹⁸ B. (-). âlem-i istiğrak ve âlem-i.

²¹⁹ B. (-). -ı sâdika.

²²⁰ A. B. (-). ama.

²²¹ A. C. Bâtın ma'nâsını bilmediklerinden.

²²² B. müşâhedededen.

²²³ A. (-). onlara uyanları. A. halkı. C. halkı müşâhede-i cemâl-i Bârî'den mahrum ve me'yus ederler.

²²⁴ B. (+). Nitekim Eşref Sultân buyurur; Nazım:
İlmine mağrur olanlar kaldı aşkıdan bî-nasib.
Aşıkımın bir lem'âsına ermez o bî-çâreler.

²²⁵ A. (-). onlar.

²²⁶ B. (-). ilm-i

²²⁷ C. Kur'ân-ı azîmü'l-burhân.

²²⁸ B. (-). dört ilim üzerine nâzil olup.

²²⁹ C. (+). ki onlardan evvelkisi.

²³⁰ C. (-). ilm-i.

²³¹ C. (+). bilir, zâhir ilmi bilmediler.

²³² B. (-). bilmediler ve.

²³³ A. C. ilim ancak ilm-i şerîattir ve.

ma'rifeti ve ulemâ-i hakîkati²³⁴ inkâr ederler.²³⁵ Amma ulemâ-i bâtin ise cümlesini âlim olup 12b bu âlemde / onlar ulemâ-i Rabbânîyyûn ve hâmil-i esrâr-ı ilâhîdir. Bunların haklarında Bârî Teâlâ Hazretleri buyurur:

وما يعلم تأويله الا الله والراسخون في العلم

(Ali İmran, 3/7) ya'nî bâtinî ma'nâsı, Bârî

Teâlâ'nın sırlarını ve hikmetlerini yine kendi bilir ve bir de²³⁶ ulemâ-i râsihûn bilir demektir. Ulemâ-i râsihûndan²³⁷ murâd ancak²³⁸ ulemâ-i ma'rifet ve ulemâ-i hakîkattir.²³⁹ Ulemâ-i zâhir değildir.²⁴⁰ İmdi ulemâ-i zâhir ne kadar ahmaktır ki,²⁴¹ bilmesi lazım olan sırr-ı rubûbiyyet ve ilm-i hakîkattir. Bizler ancak bu dünyâya sırr-ı rubûbiyyeti ve ilm-i hakîkati bilmek için gelmişizdir. İbadetten dahi murâd ancak sırr-ı rubûbiyyet ve²⁴² ilm-i hakîkati bilmektir.²⁴³ Ya'nî nefisini bilip Rabbisini bilmektir. Ya'nî yaramaz huylardan geçip iyi huylar ile huylandıktan sonra tecelliyât-ı Bârî ve Hak²⁴⁴ ile²⁴⁵ kâim olduğu halde âlem-i kübrâ ve âlem-i suğrâyı kendi vücûdlarında bulmak ve görmektir.²⁴⁶ Onun için Peygamber (a.s) buyurdu²⁴⁷ من عرف نفسه فقد عرف ربه Ulemâ-i zâhir²⁴⁸ imdi bunları²⁴⁹ bilmeyip câhil kendileri iken ilm-i şerîat, ilm-i tarîkat, ilm-i ma'rifet, ilm-i hakîkat ve ilm-i ahlâk ile âlim olanlara²⁵⁰ ve sırr-ı mukadderâta vâkıf olanlara²⁵¹ hâsıl-ı kelâm²⁵² Bârî Teâlâ Hazretlerinin kendi zât-ı ilâhîyesine mahsûs olan ilimlerini amil²⁵³ olan ulemâ-i Rabbânîyyûn ve âşık-ı sâdıklarına ümmi,²⁵⁴ câhil derler. Bu dahi acayip seyrândır. Zîra ulemâ-i bâtin varis-i ilm-i nebevîdir. Nitekim Peygamber

²³⁴ A. (+). hakîkat ki bunlar.

²³⁵ A. (-). inkâr ederler. C. (-). ilm-i tarîkatı ilm-i hakîkatı.

²³⁶ A. B. dahi.

²³⁷ A. ulemâdan.

²³⁸ A. B. (-). ancak.

²³⁹ B. (+). Ulemâ-i tarîkat ve ulemâ-i ma'rifet değildir. Gerçi ulemâ-i ma'rifet Hakk'ın sırrını, hikmetlerini bilir. Amma her sırrını ve her hikmetini bilmez ve ulemâ-i hakîkat her sırrını ve her hikmetini bilir. Zîrâ onlar Hak'la kâimdir. Hak'tan ne ilim ve ne hikmet zuhûr eder ise onlardan zuhûr eder. Ulemâ-i hakîkattan bir şey gizli değildir.

²⁴⁰ B. (-). Ulemâ-i zâhir değildir.

²⁴¹ B. (+). bilmezler ki ancak.

²⁴² B. C. (-). ancak sırr-ı rubûbiyyet ve.

²⁴³ B. hakîkattir. C. (-). ilm-i hakîkati bilmektir. C. (+). bu ilimleri bilip ve öğrenip Ya'nî men aref sırrına vâkıf olmaktır. Bu da ancak külliyyen.

²⁴⁴ A. B. (-). ve Hak.

²⁴⁵ B. (+). kendi vücûd hakîkati keşf olup Hak'la.

²⁴⁶ A. C. ve görmektir.

²⁴⁷ Aclûmî, Age., c.2, s.343, (Hadîs no: 2532); el-Kârî, Age., s.351, (Hadîs no: 506).

²⁴⁸ A. C. (-). Ulemâ-i zâhir.

²⁴⁹ C. bu sözleri.

²⁵⁰ A. (-). ile âlim olanlara.

²⁵¹ A. (-). vâkıf olanlara.

²⁵² C. (-). İlm-i şerîat hâsıl-ı kelâm.

²⁵³ C. (+). ve dâna.

²⁵⁴ B. (-). ümmî.

tanınır. Dalları sağlamaştırır da köklerdir. Tefrika hâli bulunmayan cem' zındıklık, cem'i bulunmayan tefrika da sıfât-ı ilâhiyyeyi inkardır.¹⁶²

Hakk'ın fiillerini görmek tefrika, sıfatlarını görmek cem', zâtını görmek de cem'u'l-cem'dir denilebilir.¹⁶³

Tefrika: Ağyârı Allah için görmektir. Cem': Ağyârı Allah ile görmektir. Cem'ü'l- Cem' ise tamamen yok olup hakîkatın galebesiyle Allah'tan başka bir şey görmemektir. Kul için hem cem' hem de fark lazımdır. Çünkü farkı olmayanın kulluğu olmaz; cem'i olmayanın da ma'rifeti olmaz.¹⁶⁴

Selim Baba bu konuyu sade bir dille şöyle ifâde etmektedir. "Zîrâ ehl-i şerîat Hak'tan bî-haber olmağın cem'siz farktır ve ehl-i ma'rifet farksız cem'dedir ve ehl-i hakîkat fark ba'de'l-cem'dedir. Bu lisan fehm olunmaz. Mürşid-i kâmil terbiyesiyle ehl-i hakîkat olmayınca fark ve temyîzi ve tefhîmi nâ-kâbildir.

İmdi Hz. Ali (k.v) hazretleri şerîat, tarîkat, ma'rifet ve hakîkat sahiplerinin makâmalarını ve hâllerini beyân edip buyurur: "Cem'siz fark şirkir, bu şerîat makâmıdır. Ve farksız cem' zındıklık ve mülhidliktir, bu ma'rifet makâmıdır. Hem cem' ve hem tefrika tevhiddir, bu hakîkat makâmıdır."¹⁶⁵ Ya'nî cem'siz fark şirkir. Ve farksız cem' zındıklık ve mülhidliktir. Hem cem' ve hem tefrika tevhiddir. Ya'nî makâm-ı şerîatte olan kimseler cem'siz farktır. Ya'nî Hakk'a vuslat bulmaksızın ayırır. Ya'nî sırr-ı ulûhiyette bî-haber olup enâniyette olmağın şirk-i hafidedirler. Makâm-ı ma'rifette olan âşıklar farksız cem'dedir. Ya'nî Hakk'a vâsıl olup geri farka gelemediklerinden zındık ve ilhâda meyl eder. Makâm-ı hakîkatte olan âşıklar hem cem'de ve hem farkta olduklarından fark ba'de'l-cem' ya'nî Hakk'a vâsıl olduklarından sonra yine geri farka gelip Hak'la kâim oldukları hâlde Hakk'a kulluk edip ve ehl-i muhâsebe olup kendi vücûtlarında hem ulûhiyeti ve hem ubûdiyyeti isbat ettiklerinden ehl-i muhâsebe ehl-i tevhîd ve ehl-i hakîkat oldular. Onun için

¹⁶² Ebû Nasr es-Serrâc et-Tûsî, *el-Luma' fi't-Tasavvuf*, Tahkîk, Abdulhalîm Mahmûd- Abdulbâkî Surtûr, Dâru'l-Kütübü'l-Hadîs, Mısır, 1380, s.283; A.g.mü., *İslâm Tasavvufu: el-Luma'*, Haz: H. Kâmil Yılmaz, Altınoluk Yayınları, İst., 1417, s.216.

¹⁶³ Ebû Hafs Ömer Şihâbuddîn Sühreverdî, *Avârifu'l-Maârif*, Dâru'l-Kütübü'l-Arabî, Beyrut. 1983, s.525.

¹⁶⁴ Süleyman Ateş, *İslâm Tasavvufu*, s.465-466.

¹⁶⁵ Tasavvuf terminolojisinin daha oluşmadığı bir dönemde Hz. Ali (k.v)'ye isnâd edilen bu cümleye ihtiyatla yaklaşmamız gerekmektedir kanaatindeyim.

bî-habersin ve aslâ haberdar olamazsın, neden bilirsin ki, şerîata muhâlif olup muvâfik olmadığını, şerîata muğayir ise Kur'âna muhâlif değildir.²⁷⁸ Zîrâ Hak Teâlâ Hazretleri:

ولا رطب ولا يابس الا في كتاب مبين

deyu buyurdu.²⁷⁹ Ya'nî kurudan ve yaştan

hiçbir şey yoktur ki, o Kur'ân-ı azîmü's-şân'da olmaya (Enâm, 6/59). Ve illa her ilim Kur'ân'da vardır.²⁸⁰ Velâkin herkes ne kadar bilir ise Kur'ân'dan bildiği kadar²⁸¹ istihrâc eder. İmdi sen ehl-i şerîatsin. Kur'ân'dan ancak şerîat istihrâc edersin. İlm-i ma'rifet ve²⁸² ilm-i hakîkati bilemezsin ki, istihrâc edesin. İlm-i ma'rifeti ve ilm-i hakîkati senin inkâr ettiğin cehlinden nâşîdir. İmdi²⁸³ öyle ise,²⁸⁴ insaf et, Hak yoluna dünyâyı ve ukbâyı terk ettikten sonra vücûdunu dahi mahv edip ilm-i Hak'tan bahseden âşıklara, "kafir oldun" deyu dahl etme ve ilm-i tarîkatı,²⁸⁵ ilm-i ma'rifeti ve ilm-i hakîkatı inkâr etme. Zîrâ Kur'ân-ı 13b azîmü's-şân bu dört ilim üzerine / nazil olmuştur. Adın²⁸⁶ âlim iken cehlinden nâşî²⁸⁷ Kur'ân-ı azîmü's-şânı inkâr etmiş olup îmânsız²⁸⁸ gitmeğe bâis olursun.²⁸⁹ Zîrâ Kur'ân-ı azîmü'l-burhan²⁹⁰ bu dört ilim üzerine nazil olup bu dört ilmi cami' olduğuna bu hadîs delildir.²⁹¹ Eğer bu hadîs-i şerîf sahîh midir, mevzu' mudur deyu şek²⁹² edersen ilm-i bâtını inkâr²⁹³ edecek halin hoş yoktur.²⁹⁴

²⁹⁵ الشريعة شجرة والطريقة اغصانها والمعرفة اوراقها والحقيقة اثمارها والقران جامع بجميعها

ya'nî "Kur'ân-ı azîmü's-şân²⁹⁶ ilm-i şerîat, ilm-i tarîkat, ilm-i ma'rifet ve ilm-i hakîkat²⁹⁷ bu

²⁷⁸ A. sen ehl-i şerîata muhâlif midir, muvâfik mıdır ne bilirsin. Şerîata muhâlif değildir. B. (-). ve bu ilimler olmadığım. B. (+). Pes onların ilm-i ma'rifet ve ilm-i hakîkat, ilm-i şerîate uymazsa o bâtıldır deyu da'vâ ettikleri ilm-i hendese ilm-i mantığa uymadığı vakitte o ilm-i hendese değildir deyu göz göre cehl edip inad etmeğe benzer. Bu ilimler her ne kadar zâhîrî şerîata muhâlif ise de Kur'âna muhâlif değildir. Bil ki, senin aklına muhâlifdir. Sen ilm-i ma'rifet ve ilm-i hakîkati Kur'ândan istihrâc eyle.

²⁷⁹ C. (-). deyu buyurdu.

²⁸⁰ A. (-). ve illa her ilim Kur'ân'da vardır.

²⁸¹ C. (-). bildiği kadar.

²⁸² A. (-). Kur'ânda ancak ilm-i ma'rifet ve.

²⁸³ A. (-). ki, istihrâc İmdi.

²⁸⁴ A. B. (-). öyle ise.

²⁸⁵ B. (-). ve ilm-i tarîkatı.

²⁸⁶ C. nâmin.

²⁸⁷ B. (-). Kur'ân bu nâşî.

²⁸⁸ A. îmân.

²⁸⁹ B. gidersin.

²⁹⁰ A. B. (-). -i azîmü'l-burhân.

²⁹¹ B. (-). Bu dört delildir.

²⁹² B. inkâr.

²⁹³ A. (-). inkâr

²⁹⁴ C. edecek olursan hoş değildir. B. (+). İlm-i bâtını inkâr edersen kerâmeti inkâr etmiş olursun. Zîrâ kerâmet bu dört ilim kendinde tamam olduktan sonra zuhûr eder, onun için ulemâ-i zâhir ve sâir ehl-i şerîat ne kadar ibâdet etseler onlardan kerâmet zâhir olmaz. Zîrâ bu dört ilim tarîkata girmeyince mümkün değildir.

²⁹⁵ Acîfünî, Age., c.II, s.6, (Hadîs no: 1532).

Ebû Saîd Harrâz (r.a) bu mezhebin sahibi olarak; “Fenâ, kulun ubûdiyyeti görmesinden fânî olmasıdır, bekâ ise kulun, ulûhiyyetin şahidi (ve tecellilerini temâşâ etmesi) ile bâkî olmasıdır.” Fenâ ve bekâ hâlerinden ilk önce bahseden odur.¹⁵⁷

5.2. Cem’-Fark

Cem’: toplamak, dikkat ve irâdeyi bir noktaya teksif etmek demektir. Cem’ her şeyi Allah’tan bilerek halkı yok, Hâlık’ı var görme hâlidir. Cem’ fark (veya tefrika) ile birlikte kullanılır.¹⁵⁸

Cem’: Meşâyih’in ıstılahında fark’ın mukâbilidir. Cem’ sâlikin fenâ-(fillâh) mertebesidir. Cem’u’l-cem’ ise, sâlikin bekâ-billâh ile muttasıf olmasıdır ve cemî-i mahlûkât ve mevcudâtı Hak’la kâim bulmasıdır, kesreti vahdette ve vahdeti kesrette müşâhede kılmasıdır.¹⁵⁹

Cem’in ilk mertebesi, himmeti (irâdeyi, fikri ve kaygıyı bir noktaya teksif ve) cem’ etmektir. Bu ise bütün kaygıların tek bir kaygı hâline getirilmesi suretiyle olur. Bir hadîs-i şerîfte: “Bir kimse bütün kaygılarını tek bir kaygı, yani âhîret kaygısı hâline getirirse, öbür kaygılarına Allah kefil olur. Bir kimsenin fikri ve kaygısı dağınık hâle gelirse, O kimse hangi vadiye helak olursa olsun Allah buna aldırılmaz.”¹⁶⁰ Kul başkası ile değil, sadece Allah ile olduğu zaman cem’ hâli hasıl olur.

Cem’den sonra gelen tefrika hâli, hazırlarla ilgili olmak üzere kul ile kaygıları arasında fark görülmesi, kul ile zevk ve menfaatlarının arasındaki farkın müşâhede edilmesi demektir. Böylece kul kendisi ile nefsi arasındaki farkı görür, bundan ötürü de amel ve hareketleri nefsi için olmaz.¹⁶¹

Cem’ dağınık şeylerin bir araya getirilmesi, tefrika da toplu olanların ayrılması demektir. Cem’ asıl, tefrika fer’dir. Asıllar ancak fer’lerle yani kökler dallarıyla

¹⁵⁷ Ali b. Osman el-Hucviri, *Kesfû'l-Mahcûb*, İngilizceden Arapçaya Trc. İsmail Mâzî Ebu'l-Ğarâim, Tahkik: İbrahim Düsükî, Daru't-Turasi'l-Arabî, Kahire, 1974, s.290-293; A.g.mü., *Kesfû'l-Mahcûb: Hakikat Bilgisi*, Haz. Süleyman uludağ, Dergâh Yayınları, İst., 1982, s.363-370.

¹⁵⁸ Yılmaz, Age., s.229.

¹⁵⁹ İsmail Ankaravî, *Minhâcu'l-Fukarâ ve Hüccetü's-Semâ'*, Rıza Efendi Matbaası, İst., 1286, s.277-278.

¹⁶⁰ İbn Mâce, *Zühd*, 2, (c. II, 1375).

¹⁶¹ Kelâbâzî, Age., s. 142-143; Uludağ, Age., s. 177-178.

Yok iken Hızırın nişânı ilm idi ledün bana.

Len terâmî ben demişim âlemin sultâniyem.³¹⁹

Ârifin irfâniyim, her zâkirin tesbihiyim.

Hem kerîmim, hem rahîmim, âsînin ğufrâniyem.

Aldı aklın, küllî varın bu Selim Dîvâne'nin.

Varlığım külli onundur ben onun burhâniyem.³²⁰

14a İmdi ulemâ-i zâhir ile ulemâ-i bâtının ahlâkı³²¹ Hz. Hızır ve Hz. Mûsâ (salevâtu'llâhi ala nebiyyinâ)³²² kıssaları gibidir. Ulemâ-i zâhir ilm-i şerîatte³²³ Mûsâ ilmi gibidir. Ulemâ-i bâtın dahi ilm-i ledünde Hızır'ın³²⁴ ilmi gibidir ki, fehm olunmaz.³²⁵ Bu zikr olunan nutuklar Kur'âna muhâlif değildir.³²⁶ Velâkin³²⁷ akl-ı maâşa muhâlifdir.³²⁸ Makâm-ı aşktan ve âlem-i mahviyetten³²⁹ sâdır olan nutukları akl-ı maâş nice idrak edebilir.³³⁰

Mevlâm senin vuslâtına varım³³¹ vereyim cânım.

Nefsimin benliğini kurbân edeyim cânım.

Nidem sensiz cihânı yahut hûri³³² gilmânı.

Cümlesin dîdârına³³³ müjde vereyim cânım.

Aşkınin külhânında bu vücûdum varını.

Yakayım, yandırayım nâra urayım cânım.

Yokluğumu arz edip hazretin dergâhına.

Yaş yerine gözümünden kanlar dökeyim cânım.

Geçip cân ve başımdan Hallâc-ı Mansûr gibi.

³¹⁸ B. zuhûr.

³¹⁹ B. (-). âlemin sultâniyem. B. Mûsâ'nın dîdârıyım.

³²⁰ B. (-). Aldı burhâniyem. B. Kıldı zâtımla tecelli bu Selim Dîvâneye. Bilmeyen sanır Selim'i âlemin subhâniyem.

³²¹ A. B. (-). ahlâkı.

³²² B. Salevatu'l-lahi ala nebiyyinâ.

³²³ A. B. İlm-i zâhir ilm-i şerîattir ki.

³²⁴ A. B. ilm-i bâtın ilm-i ledündür, Hızır.

³²⁵ B. (-). İlm-i zâhir fehm olunmaz.

³²⁶ B. (+). Zîrâ (vema rameyte iz lakinnellâhe rema) fehvâ-i şerîfî üzere vaki'dir.

³²⁷ A. C. (-). velâkin.

³²⁸ C. (-). akl-ı maâşa muhâlifdir.

³²⁹ B. (-). ve âlem-i mahviyetten.

³³⁰ B. (+). Tarîkâta girip dünyâ ve ukbâ muhabbetini terk edip cümle murâttan geçip Hak yoluna nefsini kurban etmeyince bu sırlar fehm olunmaz. Li-âşıkîhi.

³³¹ C. (-). varım.

³³² A. ya huri ile.

Yedinci bâb:⁶⁶ Makâm-ı ma'rifet ve makâm-ı ayne'l-yakîn nedir?⁶⁷ Ma'rifet ve i'tikad yönünden birliğe yetip, nefsi ve⁶⁸ ruhunu bir bilip ve bir görüp, ma'rifet ile⁶⁹ Hakk'a vâsıl olmak ne demektir.⁷⁰ Ma'rifet ile hakîkatın⁷¹ farkı nedir / onu bildirir.⁷²

Sekizinci bâb:⁷³ Cem' nedir, fark ba'de'l-cem' nedir,⁷⁴ fenâ-fillâh ne demektir,⁷⁵ bekâ-billâh ne demektir,⁷⁶ vahdeti kesrette bulmak⁷⁷ ve kesreti⁷⁸ vahdette bulmak⁷⁹ nedir onu beyân eder.

Dokuzuncu bâb:⁸⁰ Makâm-ı hakîkat ve makâm-ı hakka'l-yakîn nedir? Ve nefsi⁸¹ ruhu bir bilip ve bir görüp⁸² hakîkat ve ahlâk cihetinden birliğe yetip, vücûd ile Hakk'a vâsıl olmak ne demektir onu beyân eder.⁸³

Onuncu bâb:⁸⁴ Ehl-i tarîktan olup⁸⁵ hakîkate vâsıl oldum zannedip,⁸⁶ kimi hulûlî, kimi ittihâdî⁸⁷ ve kimi devrânî olup bunlar nice⁸⁸ yolu yanılıp⁸⁹ mezheb-i bâtila zâhib oldular⁹⁰ onu beyân eder.

Onbirinci bâb:⁹¹ Vücûd-u insân anâsır-ı erbaadan⁹² mürekkeb olup ateş, su, hava, toprak bunlardan⁹³ vücûd-u insân⁹⁴ nice terkîb olunur⁹⁵ onu beyân eder.

⁶³ B. edenlerin beyânındadır.

⁶⁴ A. B. (-). ve.

⁶⁵ C. emri ile nehyin sırlarını.

⁶⁶ B. C. Bâbu's-Sâbi'.

⁶⁷ A. C. (-). nedir.

⁶⁸ A. (-). ve.

⁶⁹ A. vuslat nedir.

⁷⁰ C. Ve. A. B. (-). ve.

⁷¹ C. tevcih olduğunun beyânındadır.

⁷² A. C. ma'rifet ile hakîkatte fark nedir onu beyân eder.

⁷³ B. C. Bâbu's-Sâmin.

⁷⁴ A. fark nedir.

⁷⁵ B. fenâ-fillâh bekâ-billâh nedir.

⁷⁶ A. B. (-). ve.

⁷⁷ C. (-). bulmak.

⁷⁸ C. (+). dahi.

⁷⁹ C. ne demek olduğunu beyân eder.

⁸⁰ B. C. Bâbu't-Tâsi'.

⁸¹ B. (+). ve.

⁸² B. edip.

⁸³ B. vücûd ile vuslat nedir onu beyân eder.

⁸⁴ B. C. Bâbu'l-Âşir.

⁸⁵ B. (-). Ehl-i tarîktan olup.

⁸⁶ C. zannıyla.

⁸⁷ B. (-). ve kimi ittihâdî.

⁸⁸ C. tevcihle.

⁸⁹ B. yanıldılar onu beyân eder.

⁹⁰ C. ve rağib olduklarını.

⁹¹ B. C. Bâbu'l-hâdî âşer.

⁹² B. nice terkîb olunur.

⁹³ A. B. (-). bunlardan.

Benim canım, bu noktalardan hilâfi anlayıp halkı Hak'tır zannedip, ilhâdî mezhepten olup bâtil olma. Zîrâ ne halk Hak olur ve ne de Hak halk olur. Bu mümkün değildir. Zîrâ kul Sultân olmaz. Mürşid-i kâmil terbiyesinde olup keşf ve ilhama varmayınca bu noktalar anlanmaz, keşfe muhtaçtır.²⁴³

Nitekim Bârî Teâlâ buyurur: “Evvel odur, âhir odur, zâhir odur, bâtin odur.” (Hadîd, 57/3). İmdi fehmet ki, bu neden ki, gizlide olan o olup, âşikâre olan o ise ondan gayri bir şey yoktur, hep odur. Nitekim buyurur: “Yüzünü nereye dönersen Hakk'ın yüzü oradadır.” (Bakara, 2/115).

Nitekin Niyazi Sultân (k.s.) buyurur:

Kande baksam dost yüzü, ondan ayırmam gözü,
Gitmez dilimden sözü, çağırırım Hak dost.

İmdi bu makâmda ârif-i billâh buyurur: Ben bir şey görmedim illa o şeyde Allah'ı gördüm. Yâhut sonra Allah'ı gördüm, ya evvel gördüm. Çün cemî-i eşyâ Bârî Teâlâ'nın cemâl perdesidir. Ârif-i billâh odur ki, gafleti kaldırıp, eşyâyı Hakk'a perde etmeyip can gözüyle daima baka.

Nitekim Naci (k.s.) buyururlar:

Eşyâ Hakk'a hicab oldu can gözüyle göreyim.
Göster cemâlin canım, arzular canım seni.²⁴⁴

“Dünyâ, âhiret ehline haramdır, âhiret, dünyâ ehline haramdır, ehlullâha ise her ikisi de haramdır.”²⁴⁵ hadîs-i şerîfi fehvâsınca dünyâ ve ukbânın bir uğurdan muhabbetlerini terk edip gönlünde Hakk'ın fikrinden gayri fikir ve onun muhabbetinden gayri muhabbet koymayıp bi'l-külliyeye Hakk'ın gayriyi terk edip, kendi nefsini “nefsi küll”de fânî ve “nefs-i küllî” dahi Hak'ta fânî ve yok olduğunu bilip ve görüp “Yeryüzünde olan her şey fânîdir. Zü'l-celâl ve'l-ikrâm olan Rabb'ın yüzü ve zâtı ise bâkîdir.” (Rahmân, 55/26,27) fehvâsınca kendinin ve cümle mahlûkun vücûdunu Bârî Teâlâ'nın deryâ-yı zâtında fânî ve Hak'la bâkî göre ve dahi

والله علي كل شيء محيط fehvâsınca eşyâda Hakk'ın ihâtasını görüp ve eşyâ dahi aradan kalkıp Hakk'ın bekâsını ayne'l-yakîn müşâhede edip, “Evvel odur, âhir odur, zâhir

²⁴³ Kırımı, *Burhânu'l-Ârifîn*, vr., 17a-17b.

²⁴⁴ Kırımı, *Miftâh*, vr., 8b-9a.

²⁴⁵ Aclûnî, *Age.*, c. I, s.493, (Hadîs No: 1314).

kulağından işiten, elinde tutan ve ayağında yürüyen Hak olup Hakk'a vâsıl olur demektir.¹⁵⁵

Bunların hakikat ma'nalarını diliyle ikrâr ve gönül gözüyle gereği gibi görüp, tasdik edip her şey Hakk'ındır deyu halkın fenâsını ve Hakk'ın bekâsını ve fâil-i hakikî Bârî Teâlâ olup, halkın vücûdu ve hareketi çün fânîdir. Fenâyı bi'l-külliyeye aradan kaldırıp Hakk'ın bekâsını ve kemâl-i kudretini isbat edip, tevhid-i hakikî eden ehlullâha akılları ermediğinden küfrüne ve zındıklığına hükm ederler.¹⁵⁶

Ma'lum olsun ki, fenâ ve bekâ ilim dilinde (zâhir uleması arasında) bir ma'nâya, hâl dilinde (sûfiler arasında) ise başka bir ma'nâya gelir. Zâhir ehli bu ta'birde hayret ettikleri kadar başka hiç bir ta'birde hayrete düşmüş değillerdir.

Lügatın gereğine göre ve ilim dilinde bekâ kelimesinin üç ma'nâsı vardır: Birincisi: Baş tarafı da son tarafıda fenada olan şeydir; bu dünyâ gibi.

İkinci bekâ: İlk önce kesinlikle mevcut olmayan, fakat sonradan var olan ve hiç bir zaman fânî olmayacak olan varlıklar. Âhiret, cennet, cehennem ve orada bulunanlar gibi.

Üçüncü ma'nadaki bekâ: Mevcudiyeti hiç yok olmamış ve asla yok olmayacak olan varlık. Şânı yüce olan Hakk'ın ve sıfatlarının bekâsı böyledir.

Fenâ ilmi dünyânın fânî olduğunu bilmen, bekâ ilmi de âhiretin bâkî olduğunu bilmendir. Zîrâ Hak Teâlâ "Âhiret daha hayırlı ve daha bâkîdir" (A'la, 87/17) buyurmuştur.

Hâldeki bekâ ve fenâ (tasavvufî ma'nadaki bekâ ve fenâyaya gelince) şudur: Cehâlet fânî olunca ilmin bekâsı zaruridir, bilgisizlik yok olunca, mutlaka bilgi var olur. Asilik hâli fânî olunca, itaat hâli bâkî olur. Kul için ilim ve taat hasıl olunca, o zaman zikrin bekâsı ile de gaflet fânî olur. Yani kul Allah katında ilim sahibi olur ve bu ilmi de bâkî ve daimî olursa, onunla cehâlet fânî olur. Gafletten fânî olunca O'nun zikri ile bâkî olur. Güzel vasıfların kâim olması ile kötü vasıfların iskatı budur.

¹⁵⁵ Kırımî, Age., vr., 11b.

¹⁵⁶ Kırımî, Age., vr., 22a.

Bu yolda âşıklar baş ve cânların merdâne Hakk'a¹⁹ fedâ ettiler.²⁰ Sen ise hem Hakk'ı ararım dersin ve hem de Hak yoluna²¹ din, îmân ve mezhepten geçemezsin. Îmân-ı taklîitten, taklîd-i mezhepten ve taklîd-i dinden²² geçmeyince îmân-ı hakîkate²³ ve mezheb-i tahkîke 15a nice vâsıl olursun. / Nitekim Sultân Yûnus buyurur:

Din ve mezhep mi bilir kendini yâvi kılan.

Âşıkları sorarsan bî-mezhep ve bî-millet.

Ki sakın yolda kalıptır,²⁴ gece ve gündüzü sayan.²⁵ Ya'nî bî-din ve bî-mezhep dediği²⁶ taklîd-i dinden ve mezhepten²⁷ halâs olup âyini²⁸ bırakıp ayna vâsıl olmuş demektir.²⁹ Sultân Yûnus'un bu nutku şerîfi bu hadîs-i şerîfin mefhumudur:

30 قال عليه السلام الكفر والايماح حجاب بين العبد و بين الله تعالى ya'nî "küfür de îmân da³¹ kul ile Allah'ın³² arasında³³ hicâptır."³⁴ Nitekim Şah-ı³⁵ Nakşî (k.s) Hazretleri buyurur:³⁶

¹⁹ A. B. (-). merdâne Hakk'a.

²⁰ B. cân ve baş oynarlar.

²¹ A. bir. B. (+). yolunda taklîd-i din, mezhep ve taklîd-i îmândan geçemezsin. Kafir olurum deyu korkarsın. Henüz senin îmân zannettiğin îmânın küfürdür, ondan haberin yoktur. Nitekim Peygamberimiz (s.a.v) buyurur: *ظرف الايمان كفر* Ya'nî îmânın taşrası küfürdür. Taklîd-i îmândan geçmeyince îmân-ı tahkîke nice vâsıl olursun. Küfür, îmân bu yolda ıssını ziyana çeker, ıssı ziyandan fariğ olmaz. Varlıklı hüsnü bozan âşıklara sorarsan, bu yolda bî-mezhep ve bî-millet zât-ı bahtı arzulayıp giderler.

²² C. Taklîd-i îmân ve din ve mezhepten.

²³ A. tahkîke.

²⁴ B. (-). Nitekim yolda kalıptır.

²⁵ B. (+). Dini mezhebi bilir kendini yâvi kılan,
Din ve milletten geçen, aşk esrine doyan.
Uçmaktan umusu yok, tamu'dan korkusu yok.
Kendisinin yâvi kılıp hayrı şerri elden koyan.

²⁶ A. (+). Ya'nî.

²⁷ C. (-). ve mezhepten.

²⁸ A. ğaymı.

²⁹ B. (-). Ya'nî bî-din demektir.

³⁰ Kaynağına ulaşamadım.

³¹ B. (-). Ya'nî îmânda.

³² B. Hak'la kul.

³³ C. Hakk'ın beyninde

³⁴ B. (+). قال الله تعالى ان الدين عندنا لله الاسلام Tahkîk Allah yanında din islâmdır. İmdi dersin ki, senin zikrettiğin bu noktalar âyete muhâlifdir. Henüz benim arzettiğim bu âyetin bâtın ma'nâsıdır. İslâm'dan murâd fırka-i nâciyenin i'tikadıdır ki, o îmân-ı tahkîktir ki, islâm ona derler. Hakîkate ve hakka'l-yakîn makâmında olan âşıkların mezhebidir. Onda aslâ ihtilâf yoktur. Gerçi zâhirde mezheb Hakk'a dörttür. Velâkin fi-nefsi'l-emr Hak bir olur. Makâm-ı şerîatte mezhep ve i'tikad çoktur. Amma makâm-ı hakîkate küfür ve îmân ve mezheb-i i'tibârî yoktur. Onda Hak'tan gayri ne var ise helâktir. Nitekim Sultân Nakşî buyurur: Nazm:

Dilâ ol fakrı fâhriden nedir maksûd sultânı.
Ki, etmişler küfürdür bu benim ey cânımın cân
Bekâ bulmaz olur cânım eğer bu küfre ermezse.
Kalır cây-ı nübüvvette erişmez bu küfre îmânı.
Libâs-ı âriyetten o halâs olmaz kalır âhir.
Fenâ bulmaz, ubûdiyyet öğüt fehmet, bu irfânı.

Kendidir râh-ı Ahmet'le oluptur menzilin Nakşî.

Onun çün küfr ü din tutmaz, oluptur cümleden fânî.

İmdi ey cân-ı men, hilâf-ı fehmi etme bu noktalarda küfürden, îmandan ve mezhepten geçtim demek taklîd-i terk edip,³⁷ tahkîke erdim demektir. Yoksa din, îmân, mezhebi ve ibâdeti terk ettim demek değildir. Ancak ibâdet, taat, mücâhede³⁸ ehl-i tarîka lazımdır.³⁹

Nitekim Peygamberimiz (s.a.v)⁴⁰ buyurur: ⁴¹ وما يقرب العبد الا بالنوافل ya'nî
 “Bir kul Bârî Teâlâ'ya kurbiyyet tahsîl edemez, ziyâdesiyle nevâfile müdâvim olmadıkça.”⁴²

Nitekim Cüneyd-i Bağdâdî (k.s) Hazretleri buyurur:

⁴³ الطرق كلها مسدودة علي سالكها الا من اقتضي علي اثر رسول الله ya'nî “Her tarîk sâliklerine kapanmıştır, illa o sâlike⁴⁴ râh-ı Hak kapalı değildir ki, o sâlik Resûlullâh'ın izi ile yürüye.”⁴⁵ Ya'nî bir sâlikin sülûku, sülûk-u Muhammedî⁴⁶ ve hulku dahi hulk-u Muhammedî olup akvâl, ahvâl⁴⁷ ve efâlde Resûlullâh'a⁴⁸ uyarsa⁴⁹ o âşık hakîkate vâsıl olur. Maâzallâhi Teâlâ hilâfi ile hareket ederse sahib-i tarîk onu kabul etmez⁵⁰. Ona ehl-i 15b bid'at derler. / Böyle efâli dürüst olmayıp ehl-i bid'at olanlara⁵¹ uymak caiz değildir.

Düşenler işbu küfr içre bu dört mezhepten.
 El çekti ki, o din-i Muhammettir kabul etmez müslümânı.
 Et îmân sözlerim câna bu nazımın eyleyip idrâk.
 Nazar kıl çeşm-i ibretle öğüt fehmet meded ânı.

³⁵ A. Şeyh.

³⁶ B. Sultân Nakşî buyurur.

³⁷ A. et demek değildir.

³⁸ C. mücâhedât.

³⁹ B. (+). li-âşikihi. Dini mezhebi terk ettim men aref sırrına yettim.

Cümle güntü bir ettim, gayri puta tapmazam.

Mezhebullâhi buldum, rahmetullâha erdim.

Beni eşyâda gördüm gayri puta tapmazam.

Yok ihtilâf cümle bir, bu mezhebe sende er.

Zât-ı ile zâtin bir, gayri puta tapmaz.

Sandın Selim Dîvâne söylediği dîr-dane.

Ayân oldum bir dane, gayri puta tapmazam.

⁴⁰ A. C. Peygamber (a.s) buyurur.

⁴¹ A. Ahmed b. Hanbel, Age., c.6, s.256.

⁴² B. Ya'nî Bârî Teâlâ'ya kul farzı eda ettikten sonra nevâfile müdâvim olursa ancak nevâfil ile kurbiyyet tahsîl eder.

⁴³ C. (+). صدق رسول الله صلى الله عليه وسلم

⁴⁴ C. o sâlikin yolu râh-ı Hakk'a kapalı değildir ki, hemân o sâlik.

⁴⁵ A. yürü. C. (+). demektir.

⁴⁶ A. C. (-). Muhammedî.

⁴⁷ A. B. (-). ahvâl.

⁴⁸ B. Resul-i Ekrem (s.a.v) hazretlerine.

⁴⁹ A. C. bîat ederse.

⁵⁰ B. (+). ona uymak caiz değildir.

⁵¹ A. B. (-). Böyle caiz değildir.

olur. Kul Allah ile o kadar meşgul olur ki nihâyet “benlik” şuûrunu kaybeder. O şuûrunun yerine yine Allah geçer. Bu hâle zikirle erişilirse buna: “el-fenâ fi'l-Mezkûr”; muhabbetle erişilirse “el-fenâ fi'l-Mahbûb” denilir. Fenânın en yüksek derecesi “fenâ ani'l-fenâdır”dır. Bu da fenâ hâline erme şuûrundan da fânî olmaktır. Bu hâle Fenâ-ender-fenâ hâli de denir. Fenâ hâlindeki kul, bazı beşerî sıfatlardan kurtulursa da, beşeriyet sıfatından tamamen çıkmaz. Böyle bir iddia yanlış olur, küfrü gerektirir.

Tasavvufta fenâ kavramı, değişik açılardan belli tasniflere tâbi tutulmuştur.

a. Fenâ-yı zât: Bir kimsenin kendini yok kabul etmesi, kendinde varlık görmemesi, hakîkî varlığın Allah olduğunu düşünmesidir.

b. Fenâ-yı sıfât: İnsanın beşerî sıfatlardan sıyrılmasıdır.

c. Fenâ-yı efâl: Kulun fiil ve hareketlerinde adem-i şuûrdur. Bu sebepten tasavvuf kitaplarında fenâ, fakr kelimesiyle bir arada ve eş anlamlı olarak kullanılmıştır.

Fenânın bir de seyr u sülûk sırasındaki eğitim sürecine göre sıralanan çeşitleri vardır.

a. Fenâ fi'l-ihvân: Tarîkatta ihvân ve kardeşlik sevgisini gönüle yerleştirip arzu ve isteklerini kendi arzu ve isteklerinin önünde tutmak, onlarla sevgiyle kaynaşmaktır.

b. Fenâ fi'ş-şeyh: Sâlikin şahsî irâde ve arzularını şeyhinin arzu ve irâdesinde yok etmesi, kendi arzu ve irâdesinin yerine şeyhinin arzu ve irâdesini koymasıştır.

c. Fenâ fi'r-Rasûl: Sâlikin şeyhinde fenâyı yaşadıkdan sonra Hz. Peygamber'in şahsında sevgi ve aşkla erimesi, onun şahsiyetinde fenâ bulmasıdır. Rasûlullah'ın sıfat ve ahlâkını benimseyip onunla bezenmesidir.

d. Fenâ-fillâh: Sâlikin kendi sıfat ve vasıflarından sıyrılıp Allah'ın sıfatlarıyla bezenmesidir.¹⁵⁰

Cüneyd-i Bağdâdî (k.s.) fenâyı üç mertebeye ayırır:

Birincisi: Amellerini yaparak, cehd ve gayret sarfederek, nefesine muhâlefet ederek ve onu istemediği amelleri yapmağa zorlayarak kötü sıfatlardan, huylardan ve tabîî özelliklerinden fânî olmaktır.

¹⁵⁰ Yılmaz, Age., s. 226-229.

İkincisi: Hakk'ın senden istediği şeye uymak, seninle onun arasında hiç bir vasıta kalmamak, her şeyden kesilip sırf O'na teveccüh etmek için ibâdet ve taatlardaki zevk alma düşüncelerinden fânî olmaktır.

Üçüncüsü: Vecdin mertebesinde Hak şahidi (nuru) galebe edince artık Allah'ı müşâhedeye ermenin farkına varmaktan da fânî olmaktır. İşte o zaman sen fânî-bâkîsin. Fizikî varlığın (resmin) kalır ama ismin (ferdiyetin) kalkar, artık sen başkasıyla var olursun.¹⁵¹

Fenâ sâlikin noksanının zevâli, bekâ ise sâlikin kemâlinin kıyâmıdır.¹⁵²

“Sizin yanınızda olan fânîdir, Allah'ın nezdinde olan ise bâkîdir.” (Nahl, 16/96).

“Yeryüzünde olan her şey fânîdir. Zü'l-celâl ve'l-ikrâm olan Rabb'ının yüzü ve zatı ise bâkîdir.” (Rahmân, 55/26, 27).

Selim-i Kırîmî, Fenâ-fillâh makâmı ile ilgili olarak şunları söyler. Bu makâm ziyâde korkulu ve hatarnâk makâmıdır ve gayet berzâhdır. Mülhid ve zındık hakîkate vâsıl oldum zannedip bu makâmdan yolu yanıldılar. Her âşık “Akıl hak ve bâtılı ayıran bir nurdur.”¹⁵³ hadîs-i şerîfi fehvâsınca akli mîzan edip a'malini ve i'tikadını muhâsebe edip fark ve temyîz lazımdır. İmdi bu makâmın gayet berzâh olduğunu Bâfî Teâlâ âyet-i kerîmesinde haber verip buyurur: “İki denizi birbirine kavuşmak üzere salıvermiştir.” (Rahmân, 55/19). Bâtınî ma'nâsı, iki deryâ demek, ya'nî birisi şerîat deryâsı ki, Akdeniz misali ve birisi hakîkat deryâsı ki, muhît misali âlem-i kübrâ ve âlem-i suğrayihâta etmiştir. Bu iki deryânın arası makâm-ı ma'rifettir ki, makâm-ı berzâhtır. O makâmda kalınmaz. Makâm-ı hakîkate vâsıl olmaya sa'y etmelidir. Tarîkat, şerîat ile hakîkat arasında ma'rifete uğrar ve hakîkate gider bir yoldur. Makâm-ı fenâ-fillâha vâsıl olur.¹⁵⁴

Bir âşık fenâ-fillâhta fenâ-ender-fenâ olsa o âşık bekâ-billâh bulur ve bunun ma'nâsı odur ki, bir kimse sülûk ve mücâhede eyleyip himmet-i Mürşid ile Hak yolunda cümle murâdından geçip yokluk peyda edip vücûdunu ve benliğini terk etse, o vakit o kulda benlik kalmaz, varlığı Hak olup, dilinden söyleyen, gözünden gören,

¹⁵¹ Süleyman Ateş, *Cüneyd-i Bağdâdî (k.s) Hayatı, Eserleri ve Mektupları*, Sönmez Neşriyat, İst., 1969, s. 154.

¹⁵² Mahir iz, *Tasavvuf: Mahiyeti, Büyükleri ve Tarikatlar*, 3. bs., Basım Yeri ve Tarihi yok, Türdav, s. 188.

¹⁵³ Kaynağına ulaşamadım.

¹⁵⁴ Kırîmî, *Burhânu'l-Ârifîn*, vr., 16b-17a.

Ehl-i temyîz olmayıp mülhîd ve zındık oldular. Maâzallâhi Teâlâ zamanda ehl-i tarîkten bu gürûh çoğaldı. Bunlar gerçi zâhirde⁹¹ cem'e vardılar. Amma hakîkate⁹² cem'e varmadılar,⁹³ vardık zannettiler. Farzedelim ki, hakîkate dahi cem'e vardılar velâkin⁹⁴ cem'den farka gelmek lazımdır.⁹⁵ Onlar ise farka gelmediler. Onun için⁹⁶ bu za'îf, âciz⁹⁷ Selim-i Dîvâne⁹⁸ 16b mürşîd-i hakikim,⁹⁹ Hz. / Sultân, Gavs-ı A'zam, Sultân Hamdî eş-Şeyh Hüseyin efendi (k.s) hazretlerinin¹⁰⁰ himmetiyle fark nedir, cem' nedir ve fark ba'de'l-cem' nedir,¹⁰¹ fenâ-fillâh, bekâ-billâh ne¹⁰² demektir. Bu risâlede¹⁰³ başka başka ta'birler ile bir kaç yerde¹⁰⁴ zikir etmiştir.¹⁰⁵ Tâ ki, âşık-ı sâdıklar tarîk-i Hakk'ı doğrultup cem'den farka gelip ehl-i muhâsebe ve ehl-i Hak olduklarında bu âciz¹⁰⁶ Selim-i Dîvâne'yi ve mürşîdim¹⁰⁷ Hz.¹⁰⁸ Kutbu'l-Ârifîn¹⁰⁹ Hamdî Sultân hazretlerini duâ-i hayırdan ferâmuş buyurmayalar.

Sanma Selîm'dir bu nutku söyleyen, mürşîdim Hamdî Sultân'dır diyen.

Onu ben beni o bilmeyen müşriktir, odur ki, biri iki gören.¹¹⁰

Çün beni onda yok edip o oldum,¹¹¹ ben yok oldum o var oldu, o diyen.¹¹²

⁹¹ B. söz ile.

⁹² B. öz ile.

⁹³ B. (+). Zîrâ öz ile, hâl ile cem'e varan âşıktan hidâyet hareketi nice zuhûr etmezse dalâlet hareketi dahi zuhûr etmez. Nitekim Sultân Yunus buyurur, Nazm:

Uçmaktan umusu yok, tamudan korkusu yok.

Kendini yavi kılıp, hayrı şerri elden koyan.

Zîrâ deryâ-yı Zât'ta mahv olmuştur. Cezbe-i Hak'tan kendini bulmaz ki, ibâdet etsin. Onun için cem'den farka gelip ubûdiyyeti ulûhiyyete, ulûhiyyeti ubûdiyyete hicap etmemek her âşıka lazımdır.

⁹⁴ A. (-). velâkin.

⁹⁵ C. mutlak şarttır ve elzemdir.

⁹⁶ C. (-). onun için.

⁹⁷ B. (+). miskîn, meczûb.

⁹⁸ B. (+). mürşîdim.

⁹⁹ C. mürşîdimin himmetiyle.

¹⁰⁰ C. (-). hakikim hazretlerinin.

¹⁰¹ B. (+). bila cem' ne demek.

¹⁰² B. (+). nedir, sıfât-ı Hak nedir ve sıfât-ı halk nedir bi-iznillâhi Teâlâ.

¹⁰³ A. üç yerde. C. üç merhalede.

¹⁰⁴ A. C. (-). bir kaç yerde. A. üç türlü zikir eylemiştir. C. Zikir olunmuştur.

¹⁰⁵ B. (+). Zîrâ zındıklık ve mülhîdlik Ya'nî mezhebi fesada vermek sıfât-ı halk ile sıfât-ı Hak'ı fark etmemekten ve makâm-ı cam'den farka gelmemekten iktizâ eder.

¹⁰⁶ B. meczûb.

¹⁰⁷ B. mürşîd-i hakikim.

¹⁰⁸ A. sultân kutbu'l-aktâb Sultân Hamdi.

¹⁰⁹ C. kutbu'l-aktâb.

¹¹⁰ A. beni onu onu beni bilmeyen, müşrik odur kim biri iki gören.

¹¹¹ B. (-). o oldum. B. öldüm.

¹¹² B. (+). Pes o öldü diyen Ya'nî sâlik şeyhinde şeyhi dahi Hak'ta fânî olmaktır.

III. BÖLÜM

5. SELİM BABA'NIN TASAVVUFİ GÖRÜŞLERİ

5.1. Fenâ-fillâh-Bekâ-billâh

Fenâ, yok olma, zevâl, bekâsızlık anlamlarına gelir. Tasavvufta ise, insanın kendinden ve bütün mâsivâdan geçip derya-yı ehâdiyyette müstağrak olmasıdır.¹⁴⁶

Zâhirde fenâ, kuldân her türlü kötü huyun gitmesi, bekâ da her türlü iyi huyun kalmasıdır. Hakîkatte ise fenâ, kulun kendi sıfatlarından yok olup, Allah'ın kendisinden istediği şeyde bâkî olmasıdır. Fenâ, kulun kendi hâllerinden geçip, hâlleri evirip çeviren Allah ile bâkî olmasıdır.¹⁴⁷

Fenâ, kulun (nefsânî ve behimî) haz ve arzularından fânî olması, (kendinden geçerek) temyîz özelliğini kaybetmesi, daima içinde kendini yok ettiği varlıkla meşgul olduğu için eşyâdan da fânî olması manasına gelmektedir. Bekâ: Fenâdan sonra gelen bekâ, kulun nefesine ait şeylerden fânî, Hakk'a ait olan şeylerle bâkî (nefsinden fânî, Hak ile bâkî) olmasıdır.¹⁴⁸

Fenâ, yokluk, hiçlik ve geçici olmaktır. Bekâ ise kalıcı ve daimî olmaktır. Fenâ kötü sıfatların zail olması, bekâ da iyi sıfatların kalmasıdır. Kötü fiilleri terk eden kimsenin şehvî ve nefsanî arzuları fenâ bulmuş, ihlâs ve hüsn-i niyyet bâkî kalmış olur. Dünyâdan kalbî râbitayı koparan kimsenin kalbi, dünyâ tutkusundan fenâ bulmuş demektir. Dünyâ tutkusu ve kötü niyyetler fenâ bulunca fütüvvet ve doğruluk bâkî kalır. Fenâ kulun fâiliyyet şuurunu kaybetmesi, "abd"nin yerine fâil olarak Allah'ın geçmesidir. Kulun fiilini görmemesi diye de ifâde edebileceğimiz bu hâl'de, kulun yerine Allah kâim olur; Allah görür, duyar ve tutar. Bu suretle " Ben kulumu sevince onun gören gözü, tutan eli, yürüyen ayağı olurum."¹⁴⁹ hadîs-i kutsîsi gerçekleşmiş

¹⁴⁵ Pakalın, Age., c. II, s.131.

¹⁴⁶ Sâmî, Age., s.1005.

¹⁴⁷ Ebû Abdîrrahman es-Sülemî, *Sülemî'nin Risâleleri*, Çev. Süleyman Ateş, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1981, s.33.

¹⁴⁸ Ebûbekir Muhammed Kelâbâzî, *et-Ta'arruf li Mezhebi Ehli't-Tasavvuf*, Tahkîk, Mahmûd en-Nevâvî, 2. bs., Mektebetü'l-Külliyâtü'l-Ezheriyye, Kahire, 1400, s.147; A.g.mü., *Doğuş Devrinde Tasavvuf: Ta'arruf*, Haz. Süleyman Uludağ, Dergâh Yayınları, 2. bs., İst., 1992, s.182-183.

¹⁴⁹ Buhârî, Rikak, 38, (c. V, s.2384-2385).

Beyân-ı¹⁷ makâm-ı fenâ-fillâh:

hadîs-i kutsîye قال رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم حاكيا عن الله تعالى الانسان سري وانا سره işaretidir.¹⁸ Ya'nî zâhirî ma'nâsı "İnsan benim sırrımdır ve ben insanın sırrıyım" demek. Amma¹⁹ bâtinî ma'nâsı, "İnsan benim sırrımdır dediği,²⁰ insanın taşrâsı benim sıfâtımdır demek ve ben insanın sırrıyım demek, insanın iç yüzü zâtımdır" demektir.

21 التوحيد اسقاط الاضافات ya'nî "tevhîd sıfâtı gidermektir." İzâfâtтан murâd; kul kendinin²² esmâ, efâl, akvâl, sıfâtım²³ ve hareketini Hak'ta fânî bilip ve görüp²⁴ Hakk'ın esmâ, efâl²⁵ ve akvâlini isbat edip kendini²⁶ aradan çıkarmak ve her²⁷ eşyânın taşrâ²⁸ yüzünü ve iç yüzünü nefy edip ayn-ı zâtullâhtan gayri görmemektir. Bunu²⁹ fehm etmedin ise bir başka türlü dahi beyân olunsun. İmdi tevhîd-i hakîkî ona derler ki, cümle mahlûkâtı aradan kaldırdıktan sonra sıfât-ı Hakk'ı dahi³⁰ görmeyip³¹ ayn-ı zât görmek. Buna tasavvufta³² gece ile gündüzü aradan kaldırmak derler. Ya'nî sıfât-ı Hakk'ı dahi aradan kaldırıp, ayn-ı³³ zâtullâh'tan gayri görmemektir. İşte³⁴ "Lailaheillallâh" demenin hakîkat ma'nâsı budur. 17b³⁵ من كان اخر كلامه لاله الا الله دخل الجنة / hadîs-i şerîfinin ma'nâsı budur ki, her kimin cân gözü açılıp cân gözüyle cevâhir-i eşyâ ve hikmet-i eşyâyı³⁶ görüp böyle îmân ve böyle i'tikada mâlik olabilirse o kimse îmân-ı³⁷ tahkîke erişti ve âhir kelâmı Lailaheillallâh oldu. "Âhir kelâmı Lailaheillallâh olsa" demenin ma'nâsı budur.³⁸ Yoksa buna vâsil olmazsa

¹⁷ A. (-). beyân-ı

¹⁸ A. C. (-). hadîs-i kutsîye işaretidir. *Keşfü'l-Hafa ve Mevzûat'ta* "Ben Allah'tanım, mü'min bendendir." meâlinde bir hadîs vardır. Aclûnî, Age., c.I, s.237, (Hadîs no:619); el-Kârî, Age., s.119, (Hadîs no: 72).

¹⁹ A. C. amma.

²⁰ B. Ya'nî.

²¹ Kaynağına ulaşamadım.

²² A. C. kulun.

²³ A. ve hakikatini.

²⁴ B. (-). bilip ve görüp. B. Edip kendini aradan çıkarıp.

²⁵ C. ve efâlini isbat edip.

²⁶ A. C. kulu.

²⁷ B. (-). ve her. C. sırrı eşyânın dış yüzünü.

²⁸ B. taşrâsını ve içerisini ve eşyânın, eşyâyı dahi. C. dış yüzün.

²⁹ A. yolu.

³⁰ A. C. (-). dahi.

³¹ B. (+). gayri zâtullâhtan gayriyi görmemektir. Ve.

³² C. ehl-i tasavvuf.

³³ B. (-). ayn-ı zât görmek ayn-ı.

³⁴ A. B. (-). işte.

³⁵ Aclûnî, Age., c.II, s.357, (Hadîs no: 2577).

³⁶ B. (-). ve hikmet-i eşyâyı.

³⁷ C. (-). îmânı.

³⁸ C. (-). ve âhir kelâmı budur.

b- Yalandan sakınmalıdır. Yalanın şakasından da ciddisinden de sakınmak gerekir.

c- Vaadden dönmemelidir.

d- Mahlûkâtтан her hangi bir şeye la'netten sakınmalı, Allah Teâlâ'nın yarattığı hiçbir kimseye beddua etmemelidir.

e- Kibleye dönüp namaz kılan mü'minlerden hiç kimse için şirk, küfür ve nifak hükmüne varmamalıdır.

f- İçten ve dıştan ma'siyet istemeyi ve ma'siyet işlerine bakmayı bırakmalıdır.

g- Yaratılmışlardan herhangi birine yük olmaktan sakınmalıdır.

h- İnsanlardan her hangi bir şey ummamalıdır.

ı- mütevâzi olmalıdır.¹⁴⁴

SÂLIKÂN-I KÂDIRÎ

Sâlik-i mülki bekâdır, sâlikân-ı Kâdirî.

Tarîk-ı kûy-i fenâdır, sâlikân-ı Kâdirî.

Cehd edip ilm-i İlâhîden sebekhân oldular.

Varisân-ı enbiyâdır, sâlikân-ı Kâdirî.

Câme-i irfân ile tezyîn-i bâtın ettiler.

Zâhir-i ehl-i kabâdır, sâlikân-ı Kâdirî.

Meclis-i işrakiyândır halka-i ezkârları.

Sırr-ı kalbe aşinâdır, sâlikân-ı Kâdirî.

Eylemişler dillerin gencîne-i gaybu'l-guyûb.

Mahzen-i sırr-ı Hüdâ'dır, sâlikân-ı Kâdirî.

Çün fenâ-fillâhtan seyr-i ilallâh etmeğe.

Rehrevân-ı Kibriyâ'dır, sâlikân-ı Kâdirî.

Feyz-i irşâdıyla teshîr etmede tâlibleri.

Gûyiyâ mu'ciz-nümâdır, sâlikân-ı Kâdirî.

Bûsitân-ı zıkr-i cehrfi içredir nâlişleri.

Bülbül-i bağ-ı (Rızâ)'dır, sâlikân-ı Kâdirî

Şeyh Rızâ-i Tâlibanî¹⁴⁵

¹⁴⁴ Abdülkâdir-i Geylânî, *el-Gunye li Tâlibî Tarihi'l-Hak: Hakk'ı Arayanların Kitabı*, Trc. Abdülkâdir Akçipek, Sağlam Yayınları, İst., 1991, s.1122-1125.

münker⁶¹ işleri işleyip mubâhî mezhepten oldular. Maâzallâhi Teâlâ⁶² cân kulağın pek aç. 18a / Zîrâ kıyâmet-i kübrâ kopup mahlûk fevt oldu. Zât-ı Hak'tan gayri kalmadı.⁶³ Deryâ-yı vahdet taşıtı. Selim-i Dîvâne dahi mahv olup⁶⁴ deryâ-yı vahdet gürültüsüne daldı.⁶⁵ Şimdi Selim-i Dîvâne de yok ki, söylesin. Zîrâ harf ve savt tükendi, kelâm kalmadı. Şimdi söz senden sanadır. Senden sanadır dediğim benden⁶⁶ yanadır.⁶⁷

İmdi vahdet deryâsında cümle vücûdun hakîkati Hakk'ın olup Hak'tan gayri görülmek şirk olduğu nümâyân olup cümle vücûdun hakîkati bir olacak. Vuslat nedir ve firkat nedir, enbiyâ ve evliyâ ile mülhid ve müşrikin farkı nedir? Bârî Teâlâ yakınlığı enbiyâ ve evliyâyâ nice ise mülhid, müşrikîn ve cümle mahlûkâta öyledir.

وهو معكم اينما كنتم

(Hadid, 57/4) âyet-i şerîfi fehvâsınca ya'nî "Sizler her

kande ise Zikrullâhi azîmü'ş-şân sizinle bilebilir." Yakınlık ve uzaklık bizim ilmimize ve cehlimize göredir. Allahu azîmü'ş-şân cümle ile bilebilir ve bilelikte cümleye yeksândır.⁶⁸ İmdi⁶⁹ hakîkat ve vahdette⁷⁰ vuslat ve firkat dahi yoktur. Enbiyâ ve evliyâ mülhid ve zındık, vuslat ve firkat, yakınlık, uzaklık, hidâyet ve dalâlet, fark ve temyîz âlem-i kesrettedir.⁷¹ Öyle olsa ey Selim-i Dîvâne çün bunların farkı hakîkatte ve âlem-i kesrette imiş. Fenâ-fillâhta fenâ-ender-fenâ olup deryâ-yı vahdet görüldüyse; gidip cem'e varıp mahv oldun idi. İmdi yoktan bir şey hâsil olmaz. Zîrâ bunların fark ve temyîzi lazımdır.⁷²

⁶⁰ B. (+). ubûdiyyetlerini kaldırıp ve cümle eşyâyı hep Hak'tır.

⁶¹ A. mekrîde.

⁶² A. (-). Teâlâ.

⁶³ A. (-). mahlûk fevt kalmadı.

⁶⁴ B. (-). mahv olup.

⁶⁵ A. gürültüsü taşıtı.

⁶⁶ B. (-). sanadır senden benden.

⁶⁷ B. (+). İmdi hakîkatte ne vuslat var ve ne firkat var ne enbiyâ ve ne evliyâ ne mülhid ve ne müşrik var cümlesi bu makâmda helâktir. Zât-ı Hak'tan gayri bir şey yoktur. Nitekim Kâimî buyurur: Nazm:

Dânâ ve nâdân yoktur fenâda. Bu akla sığmaz düşme inada.

Hak'ta yok olan mahv oldu gitti. Kalmadı özü, benlik tükendi.

Ne Kâimî var ne ad u şânı. Hep cümle Hak'tır, sebu'l-mesânî.

Bir fâtihadır kendi yüzüne, tut kulağın kendi sırrına.

Eşyâ göründü, Fenâda Hâlik, ol Hayy-u kayyûm ortada mâlik.

Fenâ-fillâhta ne sen varsın ne ben varım cümle varlık Hakk'ındır.

İmdi vuslat ve firkat, yakınlık, uzaklık dâna ve nâdân. Bizim bizliğimize, ilmimize ve cehlimize göredir.

Hakîkatte cümle yeksândır.

⁶⁸ B. (-). İmdi vahdet katında cümleye yeksândır.

⁶⁹ A. (-). İmdi.

⁷⁰ B. (-). hakîkat ve vahdette.

⁷¹ B. ve hidâyet, dalâlet, enbiyâ, evliyâ, mülhid, zındık, firkat ve temyîz âlem-i kesrette olur imiş ve bunlara fark ve temyîz lazım imiş.

⁷² B. (-). fenâ-ender lazımdır. B. (+). mahv olup cem'e varıp deryâ-yı Zât'ta gark olup ubûdiyyetini bi'l-küllîyye kaldırıp ulûhiyyetini isbat ettin idi, geri cem'den farka gelip ubûdiyyetini isbat etmek lazım imiş.

İznik'e döndü. Bir müddet sonra şeyhini ziyaret için Ankara'ya giden Eşrefoğlu'nu, Hacı Bayram-ı Veli, Hama şehrinde Abdülkâdir-i Geylânî'nin torunlarından Hüseyin Hamevî'ye gönderdi. Hamevî, yanında bir erbaîn çıkaran Eşrefoğlu'na hilâfet vererek, onu Kâdiriyye Tarîkati'nin, Anadolu'da neşrine me'mur etti. Dergâhını İznik'te kuran Eşrefoğlu, Kadiriyye Tarîkati'nin kendi muhîtinde suratle yayılmasında muvaffak oldu. Hayatını zikir ve ibâdete hasreden Eşrefoğlu'nun Tasavvufî şiirleri, "Müzekki'n-Nüfûs" ve "Tarîkatnâme" adlı eserleri vardır. Eşrefoğlu 874/1470 tarihinde İznik'te vefât etti.¹⁴¹

Tosya'lı olan İsmail-i Rûmî, tahsilini Kastamonu'da yaptıktan sonra Bağdat'a gitmiş, Kadiriyye'ye intisab ile Şeyh Feyzullah Efendi'den hilâfet almış, Pîr-i Sanî ünvanıyla İstanbul'a gelip Topkapı'daki Kadirihâne'de vefatına kadar irşâd ile meşgul olmuştur. H.1041/M.1631'de vefat etmiş olup dergâhında medfûndur. Tekke'nin bulunduğu yer evvelce kilise yeri imiş. İsmail-i Rûmî, Osmanlı memleketlerinde Kadiriyye tarîkatının yayılmasında âmil olup bir çok şehir ve kasabalarda tekke açtırmıştır.¹⁴²

Kâdiriyye Tarîkatının beş esası vardır:

- a- Himmeti yüce olmak.
- b- Haramlardan sakınmak.
- c- Hizmeti güzel yapmak.
- d- Azîmetten ayrılmamak, ruhsatı bırakmak.

e- Ni'mete saygılı olmak. Himmeti yüce olanın derecesi de yüce olur. Haramdan sakınanı Allah Teâlâ kötülüklerden korur. Hizmeti güzel olan ehl-i kerâmetten olur. Ruhsatı bırakıp azîmetlere devam eden daima hidâyet üzerindedir. Ni'mete saygılı olan şükrünü edâ etmiş olur.¹⁴³

Abdülkâdir-i Geylânî (k.s.) "Muhâsebe ve mücâhede ehli olan büyüklerin tecrübe ettikleri yolları şöylece sıralamaktadır:

- a- Kul azîz ve celîl olan Allah adına yemin etmemelidir.

¹⁴¹ Mehmet Zeki Pakalın, *Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, 2. bs., Milli Eğitim Basımevi, İst., 1971, c.I, s.564-567; Eraydın, Age., s.438-439.

¹⁴² Uzunçarşılı, Age., 2. bs., c.3/1, s.250-252.

¹⁴³ Gümüşhânevi, Age., s.86-87.

ve zuhûr kesret i'tibâriyle ikiye münkasim oldu.⁹³ Biri latîf ve biri kesîf, latîflik ile enbiyâ ve evliyâ yüzünden zuhûr etti. Kesîflik ile mülhidîn ve müşrikîn yüzünden zuhûr etti. Bunlar dahi esmâ i'tibâriyle⁹⁴ ikiye münkasim oldu. Biri hâdî ve biri mudill, bunlar dahi esmâ i'tibâriyle ikiye münkasim oldu,⁹⁵ biri rûhâniyyet ve biri nefsâniyettir. Enbiyâ ve evliyâ Hakk'ın latîf yüzüdür. Onlar nefsâniyetten geçip rûhâniyyet peyda etmişken⁹⁶ latîf olup hâdî ismine mazhar düştüler. Mülhidîn ve müşrikîn⁹⁷ Hakk'ın⁹⁸ kesîf yüzüdür. Onlar nefis hevâsına ve anâsır tabîatına kayd-u bend olmağın kesîf olup mudill ismine mazhar düştüler. Çün vahdet-i Bârî'nin kesret yüzünden zuhûru ikiye münkasim olup, ikilik peyda oldu. 19a / Enbiyâ ve evliyâ zuhûr etti, mülhidîn ve müşrikîn zuhûr etti. Pes kesîfi latîfe da'vet etmeğın Peygamberân irsâl olunup, şerîat nasb olunmak iktizâ etti.⁹⁹ Şerîat ve hakîkat zuhûr etti. Zâhir ve bâtın zuhûr ettiyse, hidâyet ve dalâlet zuhûr etti. Hidâyet ve dalâlet zuhûr ettiyse, emir, nehiy zuhûr etti. Rûhâniyyet ve nefsâniyet zuhûr etti.¹⁰⁰ Mâdemki, bir zât iken zuhûru ikiye münkasim oldu ise,¹⁰¹ elbette¹⁰² cem'den farka gelip, ehl-i muhâsebe olup¹⁰³ kesîfi latîf etmek,¹⁰⁴ dalâleti hidâyete tebdîl,¹⁰⁵ nefsâniyetin hevâsını ve tabîatı terk-i tebdîl edip¹⁰⁶ rûhâniyyet peyda etmek, şerîat icrâ edip emir tutmak, nehiyden ictinâb etmek, şerîati hakîkat etmek, kesreti vahdet etmek lazımdır. Birliğe yetmek dedikleri bu sırdır. İrfan-ı sahîh fehmi etsin. Ve işret-i vücûd etmiş âşıktan isen ve âkil olsan cem'den farka gelip, şerîatı ve dört kapıyı icrâ edip ehlullâhtan olursun ve birliğe yetersin. Mücâhede ve muhâsebe sahibi olmayınca bir âşık birliğe yetmek ne mümkündür.¹⁰⁷ “Şerîati noksan olanın hakîkati dahi noksan olur” dediklerinin aslı budur.

⁹³ A. (+). kesret i'tibâriyle.

⁹⁴ B. C. (-). esmâ i'tibâriyle.

⁹⁵ B. (-). Biri hâdî oldu.

⁹⁶ B. (+). sâfi rûh olmağın.

⁹⁷ A. mülhid ve müşrik.

⁹⁸ A. (-). Hakk'ın.

⁹⁹ A. (-). pes kesîfi iktizâ etti.

¹⁰⁰ B. hakîkatten şerîat zuhûr etti, emir ve nehiy zuhûr etti. Rûhâniyyet ve nefsâniyet zuhûr etti. Hidâyet ve dalâlet zuhûr ettivse.

¹⁰¹ B. (+). منه بدأ واليه يعود fehvâsınca yine aslına rucu' edip iki bir olmak iktizâ etti ki, birliğe yetmek budur. Ya'nî kesit, latîf olmak, dalâlet hidâyete tebdîl olmak, nefis rûh olmak iktizâ ettiyse latîf tarafından Peygamberân irsâl olunup şerîat nasb olup, kesîf latîfe da'vet olundu. Böyle olsa şerîatı ve emri ve nehiyi nice terk edebilirsiniz. Onun için.

¹⁰² B. (-). elbette.

¹⁰³ B. muhâsebe edip Hak'la kâim olduğum halde.

¹⁰⁴ B. (-). kesîfi latîf etmek.

¹⁰⁵ B. (-). tebdîl.

¹⁰⁶ B. (+). nefsâniyeti rûhâniyete tebdîl edip birliğe yetsin ki, âşıka lazımdır.

¹⁰⁷ B. (-). rûhâniyyet peyda etmek ne mümkündür.

Eserleri:

el-Gunye li Tâlibî Tarîki'l-Hak, el-Fethu'r-Rabbânî, Fütûhu'l-Gayb, el-Füyûzâtü'r-Rabbâniyye fi Evrâdi'l-Kâdiriyye, Mektûbât, Sırru'l-Esrâr ve Mazharu'l-Envâr, el-Mevâhibü'r-Rabbâniyye, Hizbu Beşâiri'l-Hayat¹³⁸

Kadiriyye Tarîkatı'nın Şubeleri:

Esediyye: Seyyid Abdullah el-Esedî (k.s.).

İseviyye: Şeyh İsa (k.s.).

Yâfiyye: Abdullah Yâfî (k.s.).

Ekberiyye: Muhyiddîn-i Arabî (k.s.).

Eşrefiyye: Abdullâh-ı Rûmî (k.s.).

Hilâliyye: Muhammed Hilâl-i Hemedânî (k.s.).

Rumiyye: İsmâil-i Rûmî (k.s.).

Garîbiyye: Muhammed Garîbullah el-Hindî (k.s.).

Hâlisiyye: Ziyâuddin Abdurrahmân Hâlis et-Talebânî (k.s.)

Hammâdiyye: Müslim el-Hammâdi veya Abdülkâdir el-Hammâdi (k.s.).¹³⁹

Kadiriyye ve Rifaiyye tarikatları daha XIV. asır sonlarıyla XV. asrın ilk yarılarında Anadolu'da vardı. Uzunçarşılı, bu tarikatların XVI. asrın sonlarında bile diğer tarikatlara nazaran inkişâf edememiş oldukları görüşündedir. Ona göre Kadirîlik Eşref-i Rûmî ile Osmanlı ülkesine girmiş fakat diğerleri gibi sur'atle yayılmayarak ancak XVII. yüzyılda'da Tosya'lı İsmail-i Rûmî'den (V.1631) itibaren taammüme başlamıştır.¹⁴⁰

Eşref-i Rûmî, 754/1353 tarihinde İznik'te dünyâya geldi. Eşrefzâde, İbnü'l-Eşref, Eşref-i Rûmî, ve Pîr-i Sâni isimleriyle de bilinir. Tahsiline küçük yaşlarda İznik'te başladı. Bir müddet sonra Bursa'ya giderek çeşitli alimlerden ders okudu. Emir Sultânın delâletiyle, Hacı Bayram-ı Veli'ye intisab eden Eşref-i Rûmî'ye önceleri çok ağır hizmetler gördürülmüştür. Hacı Bayram-ı Veli'nin yanında on bir sene kalan Eşrefoğlu, bu sırada Şeyhinin kızı "Hayrunnisa" ile evlendi. Aynı sene pîrinin izniyle

¹³⁸ Carl Brockelmann, *Geschichte Der Arabischen Litteratur*, Leiden, 1943, c.1, s.560; *İslâm Ansiklopedisi*, c.1, s.236; Türer, Age., s.173; Doğrul, Age. s.113.

¹³⁹ Vicdânî, Age. s.41-66; Pakalın, Age., c.II, s.131; Süleyman Ateş, *İslâm Tasavvufu*, Yeni Ufuklar Neşriyat, İst., 1992, s.111.

¹⁴⁰ Uzunçarşılı, Age., 2. bs., c.3/1, s.344.

varlığı⁶⁷ nâzırın olduğu gibi cümle vücûdun varlığının bir uğurdan hakîkati Hakk'ın olduğu⁶⁸ 4b ve kendisini enâniyet ile var zannedip, zanıyla şirkte kaldığını bilip / ve gönül gözüyle dahi görüp⁶⁹ tecelliyât-ı Bârî ile fenâ-fillâhta fenâ-ender-fenâ olup, Hak ile bâkî, kâim ve dâim⁷⁰ olduktan sonra:

إذا احببت عبدا كنت له سمعا وبصرا ولسانا ويدا ورجلا في يسمع وبني يصبر وبني ينطق وبني يأخذ وبني يمشي

71

ya'nî “kaçan⁷² kulumu severim, benimle işitir, benimle görür,

benimle söyler, benimle tutar, benimle yürür.”⁷³ O vakit o kulun kulağında işiten, gözünde gören, dilinde söyleyen, elinde tutan ve ayağında yürüyen Hak olur. O vakit o kulda benlik olmaz, benliği Hak olur⁷⁴ ve bu hadîs-i kutsî bu âyet-i kerîmenin mazmûnudur. ⁷⁵ قال الله تعالى وما رميت إذ رميت ولكن الله رمي Zâhir-i ma'nâsı⁷⁶ ya'nî “Yâ Muhammed küffara toprağı attığın vakit⁷⁷ sen atmadın velâkin⁷⁸ senin elinden Allah attı” demek olur.⁷⁹ (Enfâl, 8/17). İmdi bu âyetin⁸⁰ bâtmî ma'nâsı demektir ki,⁸¹ Yâ Muhammed senin ve cümlenin vücûdu⁸² gölge gibi fânîdir, müşâhedesi, varlığı ve hareketi benim iledir.⁸³ Vücûdun

⁶⁷ B. (-). varlığı.

⁶⁸ A. C. (-). olduğu.

⁶⁹ B. (-). ve gönül görüp.

⁷⁰ A.(-). ve kâim ve dâim.

⁷¹ A. جعلت B. (-). ورجلا C. سمع وبني يصبر B. ييطش ; Buhârî, Rikâk, 38,

⁷² B. C. (+). ben B. (+). bir

⁷³ C. (-). benimle görür, benimle söyler. C. ve görür ve söyler ve tutar ve yürür.

⁷⁴ B. (-). O vakit Hak olur.

⁷⁵ B. (-). قال الله تعالى.

⁷⁶ A. B. (-). zâhirî ma'nâsı.

⁷⁷ A. C. (-). attığın vakit.

⁷⁸ A. C. (-). velâkin.

⁷⁹ A. B. (-). Olur. B.(+). bu âyetin mâkam-ı şerîatte yeri yoktur. Ehl-i şeriat buna bir vech ile ma'nâ vermez. Zîrâ bu âyet mâkam-ı hakîkattendir. Küffara toprağı atan Muhammed (s.a.v) idi, lakin Allahu azîmü'ş-şân Muhammed (a.s)'i nefy etti. Fâil-i Hakîkî Bârî Teâlâ olduğundan ötürü, ve yine Muhammed (a.s)'i isbat etti. Vücudu Hakk'a alet olduğu için ve ubudiyetini isbat için ve dahi Muhammed (a.s)'i nefy etti. Mâkam-ı hakîkate isalın işaretidir ki hakîkatte ne sen varsın ve ne de ben varım. Varlık Hakk'ın olduğunu remz etti. Bu âyette fark ba'de'l-cem' vardır. Her âşık idrâk etmez. Bu âyetin gönül sahiplerine zımmen bir emri lazıma tenbih vardır ki, Hakk'a vâsıl olduktan sonra mâkam-ı cem'de kalmayıp, geri farka gelip, edep edip Hak'la kâim olduğumuz halde ubudiyetinizi bildik, ubudiyeti ulûhiyyete mahcûb etmeyiniz, demeyi remz etti. Ya'ni kendi vücudunda hem Hakk'ı hem halkı bulup, Hakk'ı halka, halkı Hakk'a mahcûb etmemelidir. Bu zamanda bu iş kati az âşıkın elinden gelir. Bu mâkam bir bahr-i amîktir. Aşk olsun dalıp çıkan aşka bu âyetin mazmûnunu böylece fehmetmeye kudreti yetmez. Eğer toprağı Muhammed aleyhi's-selâm attı dersin Allah (c.c) ben attım dedi, eğer toprağı Allah (c.c) attı dersin toprağı Muhammed aleyhi's-selâm attı. Eğer bu âyetin zahirî ma'nâsına nazar olursa ya hulûl olur, ya ittihad olur, hâşâ sümme hâşâ Bârî Teâlâ hulûldan ve ittihatından münezzehtir. Bunda bir rumuz vardır ki Kur'an-ı azîmü'ş-şân ilmîni camî'dir. Yalnız ilm-i zahirî bilmek ile kişi âlim olmaz imiş. İmdi bu âyetin batmî ma'nâsı demektir ki, Yâ Muhammed (s.a.v) senin ve cümlenin vücudu gölge gibi fânîdir, kıyâmı, varlığı ve hareketi benim iledir.

⁸⁰ B. (+). yedinci kat.

⁸¹ A. C. (-). demektir ki.

⁸² B. C. (+). ve cümlenin vücûdu.

⁸³ A. C. (-). kıyâmı benim iledir.

mertebelerden geçerek gerçekleşmiştir. Bu yaratılış mertebeleri “hazerât-ı hamse” (beş İlahî hazret), “tenezzülât-ı seb’a” (yedi ruhsal iniş) gibi isimler altında teferruatlı olarak izah edilmiştir.²³⁵

Müellifimiz vahdet-i vücûd hakkındaki görüşlerinde, zikredilen varoluş mertebelerine hiç değinmemiş, bu konuyu kendine has bir biçimde değerlendirmiş, Muhyiddîn-i Arabî'nin fikirlerine fazlaca yer vermiş onun vahdet-i vücûd'la ilgili düşüncelerinin adeta şerhini yapmıştır. “Hz. Şeyh Muhyiddin-i Arabî, “Kevn hayaldir” buyurmuştur. Amma hakîkatte hep Hak'tır. Her kim bunu fehmetti ise o kimse tarîkat sırlarından hisse aldı. Nitekim Şeyh Muhyiddin-i Arabî (k.s) hazretleri buyurur: “el halku hüvel hak” Zâhirî ma'nâsı, halk Hak'tır, Hak halktır deyu ittihâd fehm olunur. Maâzallâhi Teâlâ onun için ulemâ-i zâhirden ba'zı ucub esiri olan nâkıs-ı füzûl bu kelâmın zâhirî ma'nâsını verip, ittihâd fehm edip, bâtinî ma'nâsından bî-haber olmağın, böyle zât-ı şerîfin küfrüne hükmetmiştir. El-iyâzen-billâh hâşâ sümme hâşâ mümkün müdür ki, halk Hak olsun ve Hak halk olsun, ne kul sultân olur ne sultân kul olur. Bu kelâmın bâtinî ma'nâsı; “halk Hak'tır” dediği, halkın vücûdu varlığı fânî, hayal ve gölge gibi olup “O her nerede olsanız sizinle beraberdir.” (Hadîd,57/4) fehvâsınca kıyâmı ve hareketi Hak'la olduğundan, cümle vücûdun ve varlığın hakîkati Hakk'ındır demektir. Nitekim gölgenin vücûdu, varlığı, kıyâmı ve hareketi sahibinin olup gölgenin asâleten vücûdu olmadığı gibi, halkın dahi asâleten vücûdu yoktur, fânîdir. Halk Hakk'ın perdesidir. Perdenin ardında gizlenip halkı gezdiren ve söyleten Hak'tır. Kör olan, halk sanıp müşrik-i hakîkî olur.²³⁶ Muhyiddin-i Arabî hazretleri bu kelâmdan, kesreti vahdette bulmak ve vahdeti kesrette bulmayı remz eyledi. Ma'lum ola ki, hakîkatte halk Hak, kesif latîf, hidâyet dalâlet, nefis rûh bunlar bir zâtın ismidir.²³⁷

İmdi gelelim tevhid-i hakîkiye; ya'nî Hak Teâlâ'yı velîlerin tevhîdi nicedir fehmet. İmdi ey âşık-ı sâdık, Hak varlığa derler ve bâtil yokluğa derler. Her ne ki vardır o Hak varlığıyla vardır. Ya'nî cemî-i varlık Hakk'ın vücûdundan sâdir olur ve

²³⁵ Türer, Age., s.249. “Hazerât-ı hamse” ile ilgili olarak bakınız: Eraydın, Age., s.221-238; Öztürk, *Kur'an-ı Kerim ve Sünnete göre Tasavvuf*, s.286-301; Frithjof Schuon, *İslâm'ın Metafizik Boyutları*, Çev. Mahmut Kamk, İz Yayıncılık, İst., 1996, s.143-165.

²³⁶ Kırımî, Age., vr., 20b-21a.

²³⁷ Kırımî, Age., vr., 22b.

İlk tahsiline Gilân'da başlayan Abdülkâdir, on sekiz yaşına gelince ilim tahsili için annesinden izin alarak bir kafiye katılıp Bağdat'a gitti.¹³⁰ Abdülkâdir-i Geylânî'nin ilim tahsil ettiği üstadları: Ebû Saîd el-Mahzûmî, Zekeriya et-Tebrîzî, Şeyh Hammad Debbâs, Ebû'l-Vefâ, Ebû Salih'tir.¹³¹

Geylânî, İmam Ahmed b. Hanbel'in mezhebine mensuptu.¹³² Kendi ifâdelerinde belirtildiği üzere; yirmi beş yılını tecrîd ve tefrîd ile sahrâ ve çöllerde riyâzet ve mücâhede ile geçirdiği anlaşılmaktadır.¹³³

İmam-ı Rabbânî, O'nun ma'nevî sahada pek ender insana nasip olabilecek bir makama sahip olduğunu Mektubât'ının son mektubunda açıkça belirtmektedir.¹³⁴

O bu maddî ve ma'nevî kemâle erdikten sonra Bağdat'a dönerek yeniden va'z ve nasihat toplantılarında aşk ve irfân erbâbına hakikat ve ma'rifet öğretmeğe başlamış ve bu uzun mücâdele ve mücâhedeler; sonra da yarım asır devam eden irşâd faaliyetlerinden sonra Kâdiriyye tarîkatı bütün feyz ve kemâliyle kuruluşunu tamamlayarak yayılmaya, islâm ülkelerini tenvîre başlamıştır. Halen bu te'siri devam etmektedir.¹³⁵ Hayatında şerîatı ve tarîkatı meczeden büyük bir mutasavvıf olan Abdülkâdir-i Geylânî'den İran, Mısır, Yemen ve Şam'dan alimler gelerek ilim öğrenmişler ve feyiz almışlardır.¹³⁶

Geylânî Hazretleri 561/1165 senesi Rebiülâhir'in 8. Cumartesi gecesi yatsı namazından sonra âhiret âlemine göç etmiştir. Bu vefâtın 562/1166 senesinin Rebiülâhirin 9. Cumartesi gecesi vukû bulunduğunu nakledenler de vardır. Mübârek türbeleri Bağdat'ta Bâbü'd-Derc medresesinde dir.¹³⁷

¹³⁰ Hocâzade, Age., s.34; Ömer Rıza Doğrul, *İslamiyetin Geliştirdiği Tasavvuf*, Ahmet Halit Kitabevi, İst., 1948, s.112; Eraydın, Age., s.431.

¹³¹ Hocâzade, Age., s.36; Muhammed b. Yahya et-Tâdifî, *Cevherden Gerdanlıklar*, Trc. Naim Erdoğan, 2. bs., Alem Yayıncılık, İst. 21-23.

¹³² Vassâf, Age., s.63; Hocâzade, Age. s.36.

¹³³ Hocâzade, s.39; Vassâf, Age., s.63.

¹³⁴ İmam-ı Rabbânî, *Mektûbât-ı Rabbânî*, Demir Yayınevi, İst., Tarihsiz, c.II, s.185; A.g.mü., *Mektûbât-ı Rabbânî*, Çev. Abdülkâdir Akçiçek, Merve Yayınevi, İst., 1977, c. II, s.1674-1677.

¹³⁵ Vicdânî, Age., s.9; Gündüz, Age., s.93.

¹³⁶ Türer, Age. s.172.

¹³⁷ Vicdânî, Age., s.33; Gündüz, Age., s.115; Hocazâde, Age., s.40.

hareketi sahibinin olup gölgenin asâleten vücûdu olmadığı gibi, halkın dahi asâleten vücûdu yoktur, fânîdir. Halk, Hakk'ın perdesidir.¹⁶⁵ Perdenin ardında gizlenip halkı gezdiren ve söyleten Hak'tır. Kör olan, halk sanıp müşrik-i hakîkî olur. Nitekim Sultân Nakşî (k.s) hazretleri bu remzi beyân edip buyurur:

Eyâ sen¹⁶⁶ sanma kim senden bu güftâr-ı dühân söyler.

Veya¹⁶⁷ terkîb olan unsûr yahut lehm-i zebân söyler.

O, seni¹⁶⁸ sana bildirmek murâdın kastedip Mevlâ.

Anâsırdan geyip bir don¹⁶⁹ yüzünden tercümân söyler.

Bir edip cümle eşyâyı, özün pinhân edip onda.

Göründü nice bin yüzden velî kendi nihân söyler.¹⁷⁰

Şolar¹⁷¹ kim bilmedi nefsin, areften almayıp dersin.

21b Değildir Hakk'a ârifler özün bilmez yalan söyler. /

Kimindir bunca cân, başlar,¹⁷² kimindir nutk eden diller.¹⁷³

Özünden olmadın¹⁷⁴ ârif ki senden özge kân söyler.

Hayâl-i zill tîr-i ibret görünen hayme-i tende değildir.

Nutk eder sûret derûnunda devrân söyler¹⁷⁵.

“Sekâhum rabbuhum” hamrin içen âşıklar ey Nakşî.

Erer mâşukuna onlar mekândan lâ-mekân söyler.¹⁷⁶

¹⁶⁵ B. (+). Ehl-i zâhir perde altında der perdeye bakarlar. Aşık-ı sâdıklar ve gözü açıklar perdeyi kaldırıp yarin cemâline bakarlar.

¹⁶⁶ B. (-). sen.

¹⁶⁷ A. ve.

¹⁶⁸ B. (-). o seni

¹⁶⁹ A. donlar.

¹⁷⁰ A. (-). Bir edip nihân söyler.

¹⁷¹ B. Olar.

¹⁷² A. cümbüşler.

¹⁷³ B. güher.

¹⁷⁴ B. olmadan.

¹⁷⁵ A. (-). Hayâl-i zill devrân söyler.

¹⁷⁶ B. (+). İmdi bu nutuklar bu hadîs-i şerîfin mefhumudur.

قال النبي صلى الله تعالى عليه وسلم حاكيا عن الله تعالى ما وسعني ارضي ولاسمائ ولكن وسعني قلب عبد المؤمن
“Ya’ni yere göğe sığmazım velâkin mü’min kulumun gönüne sığarım.” (Aclûnî, Age., c.II, s.255, Hadîs no: 2256). Nitekim Resulullâh (s.a.v) buyurur: **قلوب المؤمن بيت الله**

(Aclûnî, Age., c.II, s.131, Hadîs no: 1886). Ya’ni mü’minin kalbi Allâhın evidir ve arşıdır demektir. Ey akl-ı maâş makâmında olan ümmet-i zâhir bundan hulûl ve ittihad anlama bu hadîs-i kutsinin bu zâhir ma’nâsıdır. Bâtın ma’nâsın söylesem aklın idrâk etmeyip kafir olursun ki, sırr-ı Hakk’ı ve nûr-u Hakk’ı akl-ı maâş idrâk edemez. Zîrâ nûr-u Hak keşf ve cezbeye muhtaçtır. Yâ hu Selim-i Dîvâne yine coştu:

Yine arz etti cemâlin cânımın cânânesi.

Olmuşum cânıyla onun şimdi ben dîvânesi.

Erdi bir sır sem’-i cânâ külli fânî ol deyu.

O sebepten nara yandı gönlümtün pervânesi.

Tevhîd-i hakîkî bu sırrı böylece fehm edip buna îmân ve i'tikad etmeğe derler. Lailaheillallâh demenin hakikat ma'nâsı halkı ve kendini nefy edip Hakk'ı isbat etmektir. Nitekim Peygamberimiz (s.a.v) buyurur: ¹⁷⁷ وجودك ذنب لا يقاس عليه ذنب اخر .
 ya'nî "Senin vücûdun¹⁷⁸ sana büyük¹⁷⁹ günahdır. Sâir¹⁸⁰ günahlara kıyâs olunmaz."¹⁸¹ İmdi bu hadîs-i şerîf fehvâsınca asıl nefyi¹⁸² lazım olan kendi vücûdudur. İsbatı lazım olan Hakk'ın vücûdudur. Bu hadîs-i şerîfin hakikat ma'nâsı, "ne ben varım ne mahlûk, cümle varlık ve vücûd Hakk'ındır" demektir. Her kim dünyâ ve âhiret muhabbetlerin terk edip kendi vücûdunu ve halkın vücûdunu nefy edip ve cümle vücûdun varlığın bir uğurdan hakikati Hakk'ındır deyu kendini ve halkı nefy edip Hakk'ı isbat ederse o kimse şirkten ve îmân-ı taklîttten halâs olup tevhîd-i hakîkî ve îmân-ı tahkîke vâsıl oldu. Lailaheillallâh diyebildi. Ve illa ¹⁸³ ظرف الايمان كفر hadîs-i şerîfinin fehvâsınca zâhirî taklîd ile ve zâhirî itikad, Lailaheillallâh dese ve ma'nâsına i'tikad etse hakikatten¹⁸⁴ mahrûm olup îmân-ı tahkîke ve tevhîd-i hakikiye vâsıl olamaz ve bin kere Lailaheillallâh dese bir kere diyemez. Ve şirk-i hafîden ebedî halâs olamaz.

İmdi Muhyiddin-i Arabî hazretlerinin ¹⁸⁵ الخلق هو الحق والحق هو الخلق dediği
 22a Lailaheillallâh demek imiş: Lailaheillallâh deyip خيره وشره من الله تعالي / deyip
 قل كل من عند الله (Nisa, 4/78) deyip ya'nî her şey Hak tarafındandır.¹⁸⁶ Halkın
 kazıyyede medhali yoktur.¹⁸⁷ Hayrın ve şerrin hâlıkı Allah'tır deyip sûreti¹⁸⁸ bi'l-külliyeye

Yaratılmadan bu âlem onda ben âşık idim.

Onun çün bunda oldum ebdâl-ı uryânesi.

Gece ve gündüzlü ben fark eylemekten kalmışım.

İçmişim aşkın şarabın olmuşum mestânesi.

Levhine Dîvâne yazdı bu Selim'in adını.

Böyle mecnûn-ı Hüdâ'nın dünyâ ve ukbâ nesi.

İmdi ey cân-ı men, yine sözümtüze geelim sûret-i Âdem'in zât-ı Bârî'ye ayna olduğunu Peygamberimiz.

(s.a.v) buyurur.

¹⁷⁷ A. (-). Âher, Kaynağına ulaşamadım.

¹⁷⁸ B. benliğin.

¹⁷⁹ B. azîm.

¹⁸⁰ A. gayri.

¹⁸¹ A. (+). demek.

¹⁸² B. nefsi.

¹⁸³ Kaynağına ulaşamadım.

¹⁸⁴ A. mükerrer.

¹⁸⁵ B. (-). والحق هو الخلق

¹⁸⁶ B. Hak'tandır.

¹⁸⁷ B. (+). (Fâtr,35/8).

¹⁸⁸ B. (-). sûreti.

فان الله يضل من يشاء ويهدي من يشاء

nefy edip sîreti¹⁸⁹ isbat etti¹⁹⁰ ve zâhir halkı ise her şey fânîdir ve her şey Hakk'ındır deyu diliyle söylerler. Yine¹⁹¹ tekrar Hakk'ı unutup halka bekâ ve hakikat-i vücûd¹⁹² isbat edip şirk ederler. Müşrik-i hakîkî olduklarından kendilerinin haberleri yoktur.

وبالقدر خيره وشره من الله تعالى (Nisâ, 4/78). قل كل من عند الله

Bunların hakikat-ı ma'nâlarını diliyle ikrâr¹⁹³ ve gönül gözüyle gereği gibi¹⁹⁴ görüp, tasdik edip her şey Hakk'ındır deyu¹⁹⁵ halkın fenâsını ve Hakk'ın bekâsını ve fâil-i hakîkî Bârî Teâlâ olup, halkın vücûdu ve hareketi çün fânîdir. Fenâyı bi'l-küllîyye aradan¹⁹⁶ kaldırıp Hakk'ın bekâsını ve kemâl-i kudretini isbat edip, tevhîd-i hakîkî eden ehlullâha akılları ermediğinden küfrüne ve zındıklığına¹⁹⁷ hüküm ederler.

Maâzallâhi Teâlâ bu azîm dâlalet ve azîm hüsrândır. Gördün mü koca hayvan, bunların hakikat¹⁹⁸ ma'nâlarını bilmeyip hemân zâhirî ma'nâlarını verip kendini câhil iken âlim zannedip, Muhyiddin-i Arabî gibi vâsıl-ı Hak¹⁹⁹ olmuş zât-ı şerîfin²⁰⁰ küfrüne hüküm edersin. Muhyiddin-i Arabî'nin الخلق هو الحق²⁰¹ dediği ne demek imiş anladınsa²⁰² sana tecdîd-i îmân ve tecdîd-i nikah²⁰³ lazım geldi. Meczûb-u Hak olup gece gündüz zikri Hak, fikri²⁰⁴ Hak olan Tanrı'nın has mahbûblarına, meczûblarına ve âşık-ı sâdiklarına taş atma sonra îmânsız gidersin. Onların elinden Allah dahi kurtarmaz. Ma'zur ola yaran ki, gönül Dîvâne meşreptir. Selim-i Dîvâne böyle meczûb-u Hak'tır. Diline ne gelirse, o söyler ben 22b söylemem.²⁰⁵ /

¹⁸⁹ B. ma'nâyı.

¹⁹⁰ B. (+). bundan cebriyye mezhebini fehmetme. Zîrâ hakîkate vâsıl olmayınca dört kitap okusan cebri ile mürîdi fark edemezsin.

¹⁹¹ B. (-). yine.

¹⁹² B. vücûd-u hakîkî.

¹⁹³ B. (-). ma'nâlarını diliyle ikrâr. B. Hakikatına erip.

¹⁹⁴ B. (-). gereği gibi.

¹⁹⁵ B. (-). tasdik edip deyu.

¹⁹⁶ B. (-). Bârî Teâlâ aradan. B. ancak Bârî Teâlâ olmağın fenâyı bile.

¹⁹⁷ B. kafir ve zındık deyu küfrüne.

¹⁹⁸ B. (-). hakikat.

¹⁹⁹ C. nüshasında eksik olan bölümün sonu.

²⁰⁰ C. bir zât-ı âlî kadrin.

²⁰¹ C. الخلق هو الحق

²⁰² A. anla ki. B. (+). o zât-ı şerîfin küfrüne hükmettiğin için.

²⁰³ B. (-). ve tecdîd-i nikah.

²⁰⁴ C. zikri ve fikri.

²⁰⁵ C. onu söyler ise ben söylemem.

İmdi ²⁰⁶ الحق هو الخلق dediği ²⁰⁷ insan âlem-i kübrâdır. ²⁰⁸ Ya'nî kendi ²⁰⁹ Hak'la kâim olduğu halde Hakk'ı ²¹⁰ kendi vücûdunda bulmalı ve isbat ²¹¹ etmelidir. ²¹² Muhyiddin-i Arabî hazretleri bu kelâmdan kesreti vahdette bulmak ve vahdeti kesrette bulmayı remz eyledi. ²¹³ Ma'lum ola ki, hakîkatte halk Hak, kesif latif, ²¹⁴ hidâyet dalâlet, nefis rûh bunlar bir zâtın ismidir.

Nitekim esmâ i'tibâriyle ya hâdî veya mudill dersin. İmdi bu sırlar ²¹⁵ lafızla ve sûretle ²¹⁶ bilinmez. Zîrâ hulûl ve ²¹⁷ ittihâd fehm olunur. ²¹⁸ Tâ Mürşid-i kâminden terbiye alıp ²¹⁹ onun himmetiyle kendi vücûdun ilmi keşf olmayınca ve kendini bilmeyince ²²⁰ ebedî şirkten halâs olamazsın.

Ey gafil derdmend, ²²¹ senin vücûdun fânî olup gölge, hayal ve serâp gibi iken keşfin olmayıp kör olduğundan Hakk'ın tasarrufun ve varlığın kendi özüne alıp sen zannedip, enâniyet eyleyerek “şöyle ettim ²²² ve ben böyle yaptım” dersin. Ey gafil derdmend, senden ve benden ve cümle mahlûktan tekellüm edip sen ve ben diyen ancak Hak'tır. Zîrâ ²²³ hakîkatte ne sen varsın ve ne ben varım. Varlık Hakk'a mahsûstur ve cümle varlık onundur. Gafletin hasebiyle ²²⁴ sen onu ben zannedip zan ile şirkte kalmışsın.

Eşref Sultân ²²⁵ (k.s) buyurur: “ Bilmezim ²²⁶ ben beni ben miyim ya sen olmuşum.” dediği bu remzdir ki, ²²⁷ cümle vücûd, varlık ve hareket ²²⁸ onundur. وهو معكم اينما كنتم .

²⁰⁶ B. الخلق هو الحق

²⁰⁷ B. (+). ise

Aynı âyetin parçaları. (17-İsrâ: 70.)

âyet-i kerîmesinin ma'nâsıdır. Ya'nî biz azîmü's-şân benî âdemi mükerrerim kıldım demektir. Ve dahi âlemde ne var ise insanda hep vardır. Ya'nî. B. (-). meczûb-u Hak dediği.

²⁰⁸ B. (+). kübrâ ve âlem-i suğrâyı cami'dir.

²⁰⁹ B. (-). kendi.

²¹⁰ A. C. halkı.

²¹¹ A. işret.

²¹² A. C. bulmak ve isbat etmek.

²¹³ B. الخلق هو الحق demekle “kesreti vahdette bul” demeyi iş'ar etti. demekle ise “vahdeti kesrette bul” demeyi remz etti.

²¹⁴ A. C. latif, kesif.

²¹⁵ B. bu nutuklar.

²¹⁶ A. savtıyla. C. sûretten.

²¹⁷ A. (-). hulûl ve.

²¹⁸ B. (+). hakîkatte ne hulûl var ne ilhâd var. Bârî Teâlâ hazretleri hulûldan ve ittihâddan münezzehdir. Bir.

²¹⁹ C. görüp.

²²⁰ A. B. kendi benliğinin ile.

²²¹ C. ey bî-fark va bî-haber.

²²² A. ederim.

²²³ A. B. cümleden sen ve ben diyen odur.

²²⁴ A. B. varlık cümle onundur.

²²⁵ A. kalmış, sen Eşref Sultân'm. C. nitekim Eşref Sultân'm.

²²⁶ B. bilinmezim.

öğretisini takdir etmektedir. Kadirîyye tarikatına adını veren Abdülkâdir-i Geylânî (k.s.) 470/1077'de doğup 91 yıl ömür sürdükten sonra 561 veya 562/1165'te bu âleme veda etmiştir.¹²⁴ Onun doğum, hayat ve vefatına ebced hesabıyla düşürülen tarihler için seçilen kelimeler, âdeta bir kerâmeti sergiler. Derler ki: “Veliler Sultânî Abdülkâdir-i Geylânî, aşk ile doğdu, kemâl ile ömür sürdü ve kemâl-i aşk ile vefat etti.” Burada kullanılan kelimelerden aşk'ın, ebced hesabıyla toplamı 470, kemâl kelimesinininki 91 ve kemâl-i aşk deyiminininki de 561'dir.¹²⁵

İmâm-ı Eimme, Mahbûb-i Subhânî, Gavsü's-Samedânî, Gavsü's-Sekaleyn, Bazu'l-Eşheb, Kutbu'r-Rabbânî, Muhyiddin, Mahbûbu's-Subhânî, Sultânü'l-Evliyâ ve Burhânü'l-Asfiyâ¹²⁶ gibi lakaplarla tanınan Geylânî'nin künyesi Muhyiddin Ebû Muhammed b. Ebî Salih'tir.¹²⁷

Hazar denizinin güneybatısındaki “Gîlân” eyâlet merkezine bağlı Neyf köyünde doğdu. Arapça'da “el-Cîlî, el-Cîlân”, Farsça'da “Gîlî, Gîlân”, Türkçe'de ise “Geylânî” şeklinde telaffuz edilen nisbesiyle şöhret buldu.

Babası Ebû Salih Mûsâ'nın dindâr bir kimse olduğu bilinmekte, ancak hakkında fazla bilgi bulunmamaktadır. Devrin tanınmış zâhid ve sûfilerinden olan Ebû Abdullah es-Savmâî'nin kızı olan annesi Ümmü'l-Hayr Emetü'l-Cebbâr Fâtîma'nın da kadın velilerden olduğu kabul edilir. Küçük yaşta babasını kaybeden Geylânî, annesinin yanında ve dedesi Savmâî'nin himayesinde büyüdü.¹²⁸ Nesebi ana tarafından Hz. Hüseyin'e, baba tarafından ise Hz. Hasan'a ulaşmaktadır.¹²⁹

¹²⁴ Abdülkâdir-i Geylânî'nin doğum ve vefat tarihleriyle ilgili olarak bkz: İmam Şarânî, *Tabakâtü'l-kübrâ*, Trc. Abdülkâdir Akçiçek, Erkam Yayınları, İst., 1986, s.450; Hocâzade Ahmed Hilmi, *Hadîkatü'l-Evliyâ'dan Silsile-i Meşâyih-i Kâdirîyye*, H.1318, s.33-34; Sâdık Vicdânî, *Tomâr-ı Turuk-u Aliyyeden Kadirîyye Silsilenâmesi*, Matbaa-i Amire, 1338, s.7; *Tarikatler ve Silsileleri*, Haz: İrfan Gündüz, Enderun Kitabevi, İst., 1995, s.92; Hacı Reşid Paşa, *Tasavvuf: Tarikatler Silsilesi ve İslâm Ahlakı*, Salâh Bilici Kitabevi Yayınları, İst., 1965, s.112; Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, Osmanlıca'dan Çev. Mehmet Akkuş-Ali Yılmaz, Seha Neşriyat, İst., 1990, c.1, s. 58; Hüseyin Fevzi Paşa, *Ukûdi'l-Cevâhir fi Selâsili'l-Ekâbir*, Trc. Melih Yuluğ, Uluçınar Yayınları, İst., 1979, s.100-101.

¹²⁵ Vicdânî, *Kadirîyye*, s. 7; Yaşar Nuri Öztürk, *Tasavvufun Ruhu ve Tarikatlar*, Yeni Boyut, 3. bs., İst., 1992, s.281-282; Abdülaziz Cümhur, *Sultânü'l-Evliyâ Hz. Abdülkâdir Geylânî: Asrı Hayatı Tarikatı Eserleri*, Cümhur Yayınları, İst., 1981, s.27.

¹²⁶ Harîrîzâde Muhammed Kemalettin, *Tibyânü Vesâilî'l-Hakâyık fi Beyânî Selâsili't-Tarâik*, Süleymâniye Kütüphanesi; İbrahim Efendi, No: 430-432, c.3/1, vr.37., Hocazâde, Age. s.32-33.

¹²⁷ Türer, Age. s.172.

¹²⁸ Süleyman Uludağ, "Abdülkâdir Geylânî", *İslâm Ansiklopedisi*, TDV. Yay., İst., 1988, c.1, s.234.

¹²⁹ Vicdânî, Age., s.6; Vassâf, Age., s.58; Fevzi Paşa, Age., s.101.

çekmesin deyu Peygamberler irsâl eyleyip²⁴⁷ kullarını kendine da'vet etmiştir. Halbuki bu hikmete²⁴⁸ kulların²⁴⁹ akılları ermediğinden inkâr edenler,²⁵⁰ mülhid, zındık²⁵¹ ve münkir olmuşlardır. Buna, onlar mâbeyninde "Hakk'ın bir yüzünü ikrâr ve bir yüzünü inkâr etti" derler. İnkâr ile ikrâr ikisi bir vücutta olmaz. Zîrâ ikrâr hâdî isminin mazharıdır²⁵² ve inkâr mudill isminin mazharıdır. Bir kul ya²⁵³ hâdî ismine mazhar düşer veya mudill ismine mazhar düşer. Mülhid olan kimse²⁵⁴ onun için ârif-i billâh²⁵⁵ değildir,²⁵⁶ hem dâldir hem mudildir. Ârif-i billâh ve keşf-i tâm sahibi ona derler ki, onda aslâ inkâr bulunmaya. Bir âşık Hakk'ı her yüzden ve her zerreden isbat ve ikrâr²⁵⁷ edip ârif-i billâh olsa bir şeyi inkâr etmez ve her 23b sıfâtı ayn-ı zât ve her ismi ayn-ı müsemmâ ve her zerreyi ayn-ı şems / ve her katreyi ayn-ı deryâ görür. Ya'nî kafirin ve müşrikin dahi iç yüzüne bakıp ondan cemâlullâhı müşâhede eder.²⁵⁸ Aslâ bir mahlûka hakâret nazarıyla bakmaz ve bâtil gözüyle bakmaz. Zîrâ Hak gözü bâtil görmez. Cümle mahlûka bir göz ile bakar.²⁵⁹ O dahi merhamet ve şefkat gözüdür. Zîrâ²⁶⁰ insân-ı kâmilde aslâ inkâr bulunmaz. Bârî Teâlâ'yı²⁶¹ hâdî ve mudill ismiyle tevhîd eder.²⁶² Çün her fiilin fâili, her sıfâtın mevsûfu, her ismin müsemması ve her zerrâtin²⁶³ zâtı Hak olup, fâil-i hakîkî Bârî Teâlâ hazretleri²⁶⁴ olunca, kimin fiilini ve kimin hareketini eğri görürsün. Eğer eğri görürsen bin âriflik bir akçe etmez. Sen dahi Hakk'ı²⁶⁵ inkâr edip hakîkate münkir olursun. İmdi ârif-i billâh onun için²⁶⁶ kimsenin ayıbını ve

²⁴⁷ B. (-). dünyâ ve ukbâda azab çekmesin deyu. B. (+). latif tarafından Peygamberler irsâl olunup, kullarını kendine da'vet edip.

²⁴⁸ A. B. (-). halbuki bu hikmete.

²⁴⁹ C. ebnâ-i beşerin.

²⁵⁰ C. inkâr ettiler de.

²⁵¹ A. B. (-). zındık. B. kafir.

²⁵² B. ismine mazhar düşer.

²⁵³ B. (-). hâdî isminin bir kul ya.

²⁵⁴ A. mülhid. B. (+). şeriatı inkâr eden mülhid ve zındık onun için.

²⁵⁵ C. (+). ve kâmil-i min-indillâh.

²⁵⁶ B. (+). Hakk'ı anlasa ve bilse dahi taklittir. Tahkik değildir. Zîrâ tahkikte aslâ bir şeyi inkâr yoktur. Mâdemki inkâr vardır o nâkıstır tam değildir.

²⁵⁷ B. (-). ve ikrâr.

²⁵⁸ B. hakikatine bakıp cemâlınden hakîkati müşâhede eder.

²⁵⁹ C. (-). cümle mahlûku bakar.

²⁶⁰ C. onun için.

²⁶¹ B. Teâlâ'ya C. hazretleri.

²⁶² B. zikr eder. C. edip.

²⁶³ A. zûtun.

²⁶⁴ A. (-). hazretleri. C. Cenâb-ı lem-yezel.

²⁶⁵ B. Hakk'ın bir yüzünü.

²⁶⁶ C. işte bu sebepten için Ârif-i billâh olan zât-ı şerif.

II. BÖLÜM

4. TARİKATLAR VE KADİRİYYE TARİKATI

Müellifimizin mensup olduğu Kâdiriyye tarîkatı hakkında bir nebze bilgi vermemizde fayda vardır.

Hicri ikinci asrın sonlarına doğru intişâra başlamış olan tarikatların anane ile silsilelerinin cihâr-ı yâr-ı gûzine ve Hz. Fahri Âlem (s.a.v) Efendimize kadar dayandığı rivâyet edilmektedir.¹²⁰

Bu gün mevcut olan tarikatlar, esas itibariyle VI/XII. asırda, yani Selçuklular zamanında ortaya çıkmışlardır.¹²¹ Tarikatların sayısı hakkında tasavvufî eserlerde genel olarak kabul edilen görüş on iki'dir. Bu tarikatlar ve kurucularını şöyle sıralayabiliriz. Kadiriyye: Abdulkâdir-i Geylânî (562/1166), Yeseviyye: Ahmed-i Yesevî (562/1166), Rifâiyye: Ahmed-i Rifâî (578/1182), Kübreviyye: Necmüddin-i Kübrâ (618/1221), Medyeniyye: Ebû Medyen Şuayb b. Hüseyin el-Mağribî (590/1194), Desûkiyye: İbrahim Burhaneddin ed-Desûkî (676/1277), Bedeviyye: Ahmed el-Bedevî (675/1276), Şâzeliyye: Ebu'l-Hasan el-Mağribî eş-Şâzeli (656/1258), Ekberiyye: Muhyiddin İbnu'l-Arabî (638/1240), Mevleviyye: Celâleddin-i Rûmî (672/1273), Sa'diyye: Sa'düddin b. Mûsâ el-Cibâvî (700/1300), Nakşibendiyye: Bahaüddin Nakşibend (791/1389).¹²²

Kadiriyye Tarîkatı, İslâm âleminde en yaygın tarikatlardan biridir.¹²³ Türk illerinde Halvetiyye'nin ulaştığı yaygınlığa bütün İslâm dünyasında ulaşan tarikat Kadirîlik'tir. Bu tarikatın kurucusu olan Abdülkâdir-i Geylânî, İslâm tarihinde pek az insana nasip olan bir şöhretin sahibidir. Bunun da ötesinde O, en saldırgan tasavvuf tenkitçileri tarafından bile saygı ile anılmakta ve görüşleri örnek gösterilmektedir. Meselâ, İbn Teymiye gibi, tasavvuf düşmanı bilinen bir zat ona saygı duymakta ve

¹²⁰ Vicdânî, Age., s.10; İz, Age., s.193; Eraydın, Age., s.322.

¹²¹ Osman Türer, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf Tarihi*, Seha Neşriyat, İst., 1995, s.169.

¹²² Necmüddin Kübrâ, *Usûlu Aşere*, Haz. Mustafa Kara, Dergâh Yayınları, İst., 1980, s.12; İz, Age., s.195-196; Mustafa Kara, *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*, 1. bs., Dergâh Yayınları, İst., 1985, s.280-300; Türer, Age., s.172-201.

¹²³ Türer, Age., s.172.

Cenâb-ı Hakk'ın Peygamberân'da olan bâkî ve bâtın cihetlerinin fark ve temyîzinde gafil olmalarıyla inkâr cihetine zâhib oldular.²⁹⁰

Behey dîvâne,²⁹¹ sözün özüne uymadı,²⁹² muhâlif geldi. Mukaddimen dedin ki, halkın cümlesinin vücûdu ve varlığı fânîdir ki, o Hakk'ın anâsır ve kesret yüzüdür ve hakîkatı iç yüzüdür ki, o²⁹³ bâtın ve bâkîdir. O Hakk'ın bâkî yüzüdür.²⁹⁴ Nitekim Bârî Teâlâ²⁹⁵ buyurur: كل من عليها فان ويقي وجه ربك ذوالجلال والاکرام (Rahman, 55/26-27) ya'nî bâtınî ma'nâsı,²⁹⁶ كل من عليها فان "cümle mahlûkun taşrâ yüzü mahlûktur, o fânîdir²⁹⁷ ve cümle mahlûkun iç yüzü bâtın ve bâkîdir. O dahi Hakk'ın yüzüdür" demektir. Öyle olsa evvelki sözü unuttun. Zîrâ Hakk'ın Peygamberân'da olan kesret, anâsır ve fânî yüzünü isbat ettin. İç yüzü ki, bâtın, bâkî ve Hak'tır. Onu unuttun inkâr ettin.²⁹⁸ Ehl-i tevhîd²⁹⁹ ve Hak ile bâkî olmuş iken yine halk ve fânî olup kesrete çıkıp, mülhîd ve müşrik oldun.³⁰⁰

İmdi ey cân-ı men,³⁰¹ ârif-i billâh ile mülhîdi fark eyle.³⁰² Ârif-i billâh³⁰³ halk içinde dahi olsa,³⁰⁴ halkın iç yüzü ki, Hak'tır, halkın yüzüne ve sûretine nazar etmez. Zîrâ³⁰⁵ onlar ehl-i sîret ve ehl-i ma'nâdır. Gönül gözleri açık olup³⁰⁶ dâima fikrullâhta olduklarından³⁰⁷ müşâhede-i cemâl-i Bârî'ye³⁰⁸ ve sîrete bir kere daldı,³⁰⁹ bir dahi sîrete çıkmaz. Onun 24b için Selim-i Dîvâne cezbe ile mahv olup lisân-ı kudretle böyle söyledi./

²⁹⁰ A. (-). cihetlerinin zâhib oldular. A. yüzünü ondan inkâr ederler. B. (-). Bâkî ve bâtın ...oldular. B. kesret ve anâsır yüzünü inkâr ettin, iç yüzü ki Hak ve bâkîdir, onu unuttun inkâr ettin.

²⁹¹ C. (+). fikrî bu sözün sâbit kararı yoktur. Zîrâ.

²⁹² C. (-). uymadı.

²⁹³ B. (+). vahdet.

²⁹⁴ B. (-). bâkî. C. (-). ki o Hakk'ın bâkî yüzüdür.

²⁹⁵ B. (+). hazretleri kelâm-ı kadiminde. C. Bâtın yüzü hakkında Cenâb-ı azze ve celle.

²⁹⁶ B. (-). fân.

²⁹⁷ B. (+) كل من عليها فان ويقي وجه ربك ذوالجلال والاکرام Ya'nî cümle mahlûkun iç yüzü vahdet ve bâkîdir ki, o Hak yüzüdür.

²⁹⁸ B. (+). Bârî Teâlâ hazretleri buyurur:

C. (-). onu unuttun, inkâr ettin. C. (+). mâdemki, bu ciheti tefekkür ve teenni etmemekliğinden inkâr çıktı. Zîrâ.

²⁹⁹ B. (+). olup Hakk'ı isbat etmişken yine Peygamberân'da olan Hakk'ın Hak ve bâkî yüzünü inkâr edip.

³⁰⁰ C. (+). senin sözün özüne mutâbık ve farkı temyîze iktidâr olmadığından böyle kimselerin rûşen haline aslâ i'tibar olunmaz.

³⁰¹ B. Ey cezbe-i ilâhiyye ile meczûb olan yârin cemâl-i hüsnüne hayrân olan âşık-ı sâdık. C. ey yâr-ı men.

³⁰² A. mülhîdi et. B. (+). fark etmek gâyet güçtür. Mülhîd sır-ı tevhîde tasarruf-u tammi olmadığmdan Hakk'ı bir yüzünden ikrâr ederse bir yüzünden inkâr eder.

³⁰³ B. (+). ise hiç bir şeyi inkâr etmez.

³⁰⁴ B. (+). onlar halvettedir. Zîrâ onlar halkın iç yüzünü nazar ederler.

³⁰⁵ B. (-). halkın iç Zîrâ.

³⁰⁶ B. (+). olduğundan aslâ Hakk'ı gaflet etmeyip.

³⁰⁷ B. (+). Hak ne yüzden arz-ı cemâl ederse onlar o saat müşâhede ederler. Onlar.

³⁰⁸ B. (-). müşâhede-i Cemâl-i Bârî'yi ve.

Ateş-i aşka vücûdum yakıp pürân³¹⁰ eyledin.

Kıldı³¹¹ cemâlin tecelli beni virân eyledin.

Ey efendim aşkın ben dilde yaktım ateşin.

Küll-i kül oldu vücûdum hâke yeksân eyledin.

Ateşe³¹² yanmakta her dem âşıkın eğlencesi.

Cennetü'l ahlâkı şahım bana nirân eyledin

Len terânîsi Mûsâ'nın hep terânîdir bana.³¹³

Hak cemâlin cümle yüzden bana seyrân eyledin.

Hâlîme etmem şikâyet koy yanayım aşkına.

Dil-i virânımda çünkü onu mihmân eyledin.

Çar unsûrdan cemâlin nûrunu arz eyleyip.

Bu Selim-i Dîvâne'yi vâlih hayrân eyledin.³¹⁴

Onlar sûrete, ma'nâyâ ve hakîkate daldılar, bir dahi sûrete çıkıp şu şöyledir, bu böyledir deyu kimsenin ayıbını ve noksanını³¹⁵ görmezler. Dâima müşâhede-i cemâl-i Bârî'de müstağrâk olmuşlardır. Cemî-i mahlûkun iç yüzüne, gönül gözüyle nazar ederler.³¹⁶ Gerek celâl ve gerek cemâl bir sûretten ne sâdır olursa, onlar sûrete bakmayıp³¹⁷ Hak'tan bilirler. Mesela bir kimse onların yüzüne³¹⁸ sövse veya dövse, "sen beni niçin³¹⁹ dövdün veya niçin³²⁰ sövdün" deyu kimseye gazap etmezler ve kimsenin gönlünü yıkmazlar.³²¹ Böyle âşık-ı ârif-i billâh,³²² hâl sahibi, evliyâullâh ve firâk-ı nâciye³²³ bu gürûhtur.³²⁴

³⁰⁹ B. daldılar dahi sûrete çıkıp.

³¹⁰ C. virân.

³¹¹ B. (-). kıldı.

³¹² A. C. âşık.

³¹³ C. Len terâni hep terânîdir ki Mûsâ'nın bana.

³¹⁴ B. (-). onun için Selim-i Dîvâne hayrân eyledin.

³¹⁵ C. (-). ve noksanını.

³¹⁶ B. bakarlar.

³¹⁷ C. nazar ve i'tibar etmeyip.

³¹⁸ A. B. (-). yüzüne.

³¹⁹ A. C. (-). niçin.

³²⁰ A. C. (-). niçin.

³²¹ B. (+). dâima Hak'tan gaflet etmezler. Hak'tan korkuları ziyâdedir.

³²² C. (+). ve mürşid-i min indillâh ve sahib-i hâl.

³²³ C. (+). ancak.

³²⁴ B. (+). derler.

الا ان اولياء الله لا خوف عليهم ولا هم يحزنون (Yûnus,10/62) âyet-i şerîfi bu gürûh hakkındadır.³²⁵

Hak erenler cümlemizi bu gürûhtan³²⁶ eyleye. Gerçekler demîne hu.

İmdi latîf cemâldir,³²⁷ hidâyetin mazharıdır. Şer'-i şerîfdir, emirdir ve kesîf dalâletin mazharıdır, nehiydir. Emirden murâd rûhâniyyet hareketi ile hareket etmektir ve nehiyden murâd nefsin hevâsını ve tabîatını³²⁸ terk etmektir. Ey cân-ı men, bu sözleri cân kulağıyla 25a dinle. Emirden ve nehiyden murâd,³²⁹ insan dört şeyden halk / olunmuştur. Ateş, su, hava, toprak. Mesela ateşin tabîatı gazap,³³⁰ havanın tabîatı gaflet, su ve toprağın tabîatları,³³¹ sıklet olup bunların tabîatları süffîdir.³³² Nehiyden murâd, elden geldikçe muhâsebe ve mücâhede edip bunların tabîatlarından halâs olup³³³ rûha tabeiyyetle rûhâniyyet peyda etmektir.

³²⁵ B. (+). zîrâ onların elinden, gözünden, dilinden, gönlünden cemî-i mahlûk emindir. Dört kapının ibâdetini edip onlar ehil aslâ kendilerini bilirken hata ve noksan ve gaflet onlarda sâdır olmaz. C. hakkında nazil olmuştur.

³²⁶ C. (+). bu gürûh-u âşıkın ve sâdikinden.

³²⁷ C. letâif-i cemâl.

³²⁸ C. (-). ve tabîatını.

³²⁹ B. (-). İmdi latîf murâd. B. (+). İmdi ey cezbe-i İlâhiyye ile meczûb olup yarin cemâl-i hüsnüne hayrân olan âşık-ı sâdik, ma'lum ola ki. C. (-). ey cân-ı men dinle. C. ve emir ve ile nehiyden murad odur ki, benî Âdem.

³³⁰ B. (+). gazaptır, suyun tabîatı meyletmektir.

³³¹ C. (-). tabîatları

³³² A. (-). sıklet tabîatları. B. (+). pes bunlardan geçmek gerektir.

³³³ A. C. (-). olup. B. (+). sâfi rûh olmalıdır. Bunların böyle olduğunu bilmeye ma'rifet deler ki, insan bu ma'rifetle me'murdur. Bu tabîattan inâyet-i Bârî ile sa'y edip halâs olmaya hakikat derler. Onun için binde bir âşık hakîkate vâsıl olur. Aman meded mürüvvet erenler. Tabîat esiriyiz ki, bizi tabîat bendinden ve sıfât-berzâhlarından halâs edin. Gerçekler demine, insan bundan nehy olunmuştur hu.

Tecelli şevk-i dîdârın beni mest eyledi hayrân.

Ene'l-Hak sırrını cânım anın çün kılmadım pinhân.

Acep hayrân u mestim kim, bilişten bilmezem yâri.

Gözüm her kande kim baksa görünen sûret-i Rahmân.

Körledin yüzün evliyânın kamu mahv oldu hep varım.

Fenâ oldum, bekâ buldum, bekâda olmuşum sultân.

Benim her dertli dermân benim her ma'denin kânı.

Benim o dürr-i bî-hermâ, benim o bahr-i bî-payân.

Semada seyr eder sırrım cihâna doldu envârım.

Mukaddesler cem'isi benim sırrımda sergerdân.

Benim ilm-i ledümmümde hezarân Hızır olur âciz.

Benim her bir tecellimde nice bin Mûsâ'lar hayrân.

Görürsün sûretâ âdem, benim emrimdedir âlem.

Felekler ve melekler hep, bana mahkûmdur ins ü cân.

Çürümüş tenlere bir kez eğer dersem bi-izni "kum"

Yalın ayak u baş açık dururlar kâmusu tiryân.

Bu ay ü gün bu yıldızlar, bu geceler bu gündüzler.

Bu yazlar kışlar u güzler, benim emrimdedir yeksân.

Cihân tilsımının bendi benim elimdedir şimdi.

Benim bu gün bu meydânda benimdir topuyla çevgân.

Benim şâhı bu meydânın, benim devri bu devrânın.

Benim cânı bu cânların, benimle diridir her cân.

Benim Mansûr'u dâr eden, benim a'yarı yâr eden.

19. Taksim Atatürk Kitaplığı; Osman Ergin Yazmaları, No: 1012'de kayıtlı nüsha. 67 varak, 15 satır, nesih, Mehmed Zakir Derviş Salih el-Kadirî el-Üsküdârî tarafından istinsâh edilmiştir, H.1262.
20. Taksim Atatürk Kitaplığı; Belediye K.696 nolu nüsha. 46 varak, 17 satır, rik'a, müstensihî, Ramazan Hilmi, H.1324.
21. Taksim Atatürk Kitaplığı; Osman Ergin Yazmaları 1575/2'de kayıtlı nüsha. 3-19 varakları arasında, 13-16 satır, rik'a, sonundan bir kaç varak eksiktir.
22. Fatih Millet Kütüphanesi; Şry.817/2'de kayıtlı nüsha. Ta'lik taklidi ile yazılmış olup, 46-108 varaklar arasındadır.
23. Atatürk Üniversitesi Kütüphanesi; Seyfettin Özege Bölümü, SA. 234, istinsah tarihi ve müstensih ismi yok, siyah meşin ciltli, 36 varak olup 11.6.1973 tarihinde Münip Yıldırğan'dan satın alınan Sırru'l-Esrâr Burhânu'l-Ârifin isimli nüsha. Bu nüshanın 16a-19b varakları arası eksiktir.
24. Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi; Yazma No: 1659, istinsah tarihi H.1362, müstensih: Remzi Uzbark.
25. Millî Kütüphane; yazma, A. 623, İstinsah Tarihi, 1246.
26. Millî Kütüphane; yazma, A. 1965.
27. Millî Kütüphane; yazma, A. 2022.
28. Millî Kütüphane; yazma, A. 2178/2.
29. Millî Kütüphane; yazma, A. 2183. İstinsah Tarihi, 1260.
30. Millî Kütüphane; yazma, A. 2398/6.

لقد خلقنا الانسان في احسن تقويم ثم رددناه اسفل سافلين

(Tin, 95/4-5) bâtinî

ma'nâsı, "biz insanı ahsen-i takvimde³⁵² halk ettik" demektir. Ahsen-i takvimden murâd 25b rûhtur. Rûh ile nefsâniyetten, şehvetten, uykudan³⁵³ ve gafletten münezzehtir. /
 . ثم رددناه اسفل سافلين ya'nî ruhu biz ahsen-i takvim üzere halk edip sonra esfel-i sâfiline gönderdik. Esfel-i sâfilinden murâd anâsır-ı erbaadır.³⁵⁴ Ya'nî biz ruhu anâsır ile kayd ve bend ettik. İmdi anâsırın tabîatı süflîdir,³⁵⁵ nefsâniyettir,³⁵⁶ şehvet ve gaflettir. Bu tabîatlardan ise rûh münezzehtir. İmdi bu âyetin hakîkat ma'nâsı,³⁵⁷ biz insanı ahsen-i takvim üzere halk eyledik demek; rûh-u izâfî bizden ayrı, dâima ülfeti bizimle olduğundan ahsen-i takvim olup, cemî-i noksan sıfâtlardan bizim³⁵⁸ münezzehtliğimiz ile münezzeht iken. İmdi esfel-i sâfilinden murâd, vücûd-u insandır ki,³⁵⁹ ateş, su, hava, toprak bunların tabîatları nefsanîdir ve süflîdir. Sıklet, şehvet, gaflet, uyku, yemek ve içmek ki,³⁶⁰ bunlara uyup bizim ile olan ülfet ki, rûhâniyyet ve münezzehtlik³⁶¹ idi. O halin³⁶² ülfetini unutup, anâsırın tabîatına kayd ve bend olup, nefis ile ülfet edip³⁶³ bizden cüdâ düştü.³⁶⁴ Ya'nî bizden ayrıldı demek değildir. Ruhun tabîatını terk edip nefsin tabîatına ve hevâsına³⁶⁵ uydu demektir.

وهو معكم اينما كنتم

(Hadid, 57/4) fehvâsınca Hak'tan ayrı bir şey yoktur. Rûh

Hak'tan ayrı değildir. Sen Hak'tan ayrılmak murâd etsen bile Hak senden ayrılmaz. Zîrâ mümkün değildir ki ayrılınsın. Zîrâ bir şey mâdemki vardır. O Hak ile kâimdir. Senin Hak'tan ayrı olmaklığın rûhâniyyet³⁶⁶ hareketi ki, Hakk'ın latîf yüzüdür. Nefsâniyyet hareketi ki Hakk'ın kesîf yüzüdür. Çün sen nefsin hevâsına uydun. Hakk'ın latîf yüzü iken kesîf yüzü

³⁵² B. takvîm üzere.

³⁵³ B. (-). nefsâniyyetten ve uykudan.

³⁵⁴ B. (-). rûh-u biz..... erbaadır.

³⁵⁵ B. ki, yemek, içmek, şehvet, gaflet, gazap, kibir, kindir.

³⁵⁶ C. ve nefsâniyyet ve.

³⁵⁷ A. C. yedinci kat bâtin ma'nâsı. C. (+). ve yine o.

³⁵⁸ B. (-). biz insanı sıfâtlardan bizim.

³⁵⁹ C. insan demek olur.

³⁶⁰ B. (+). vücûd-u insan ki, anâsır-ı erbaadan mürekkeptir. Bunlara uyup anâsırın tabîatın icrâ edip.

³⁶¹ B. (+). ve ahlâk-ı hamîde.

³⁶² A. münezzehtlik.

³⁶³ B. (-). anâsırın tabîatına ülfet edip.

³⁶⁴ A. B. bizden cüdâ düştü demek.

³⁶⁵ C. (-). ve hevâsına.

³⁶⁶ B. (+). ile hareket etmeyip, nefsâniyyet ile hareket etmekliktir. Ya'nî anâsıra uymaklıktır. Ya'nî Hakk'ı anlayıp, bilip mahv-ı mutlak olduktan sonra halkın sıfatı ki, yaramaz huylardır. Onu terk edip Hakk'ın sıfatı ki, iyi huylardır. İyi huy ile huylanmaktadır.

26a oldun demek. Ya'nî ruhun hareketini terk edip / nefse uydun demektir.³⁶⁷ Çün sen rûh isen ruhun ülfeti Hak'ladır, sultân'dır. Lakin nefse uydun sultân iken kul oldun demektir.³⁶⁸ Yoksa³⁶⁹ Hak'tan ayrı bir şey yoktur.

والله علي كل شيء محيط
fehvasınca Bârî Teâlâ her şeyi ihâta etmiştir. İmdi nefsin ve anâsırın tabîatı ki; hased, gazap, kibir, kin, şehvet ve riyâ bunları³⁷⁰ terk edip özünü bilip, ya'nî iç yüzünü bilip ruhun hareketi dâima³⁷¹ fikrullâh ve halk ile ülfet etmemek.³⁷² Ya'nî Hakk'ın halk yüzüne bakmayıp iç yüzüne nazar edip, ya'nî gaflet etmeyip, Hak gözüyle Hakk'ı müşâhede edersen sen ve cümle aradan kalkıp Hakk'a vâsıl olursun.

İşte³⁷³ tecelli-i Hak ile vuslatın ma'nâsı budur. Mâdemki, bu gözü ve bu fikri peyda etmezsin,³⁷⁴ hiç halka karışmayıp bütün ömrünü halvet ile geçersen aslâ fâide etmez. Vuslatın ma'nâ-yı diğeri dahi³⁷⁵ budur. Yoksa sen evvelden Hak ile olup sonradan Hak'tan ayrılıp mücâhede eylersen, senin vücûdun bir başka³⁷⁶ olup senin vücûdun Hakk'ın vücûduna vâsıl olur demek değildir. Eh bu hikmetli sözler bir vech ile idrak olunmaz. Lafza ve sûrete sığmaz. Bu sözleri akıl makâmında isen akla vurma. Aklın ve hissin bunda yolu yoktur. Sonra ittihâd fehm edip dalâlete düşersin. Emrin ve nehyin sırları budur. Çünkü³⁷⁷ tabîat ve rûhâniyyet emir olup,³⁷⁸ hâdî isminin mahkumudur. Tabîat-ı nefsâniyet nehîydir. Mudill isminin mahkumudur. İmdi ehlullâh hazerâtı³⁷⁹ hâdî isminin mazharıdır. Onlar³⁸⁰ 26b dâima hidâyet hareketini ederler. Zîrâ / rûhâniyyet hidâyet hareketin iktizâ eder.

³⁶⁷ B. (-). rûhâniyyet hareketi demektir.

³⁶⁸ B. (+). *إلا الذين آمنوا وعملوا الصالحات* Bu âyetin bâtin ma'nâsı, bu âyette ki mü'minden murâd evliyâullâhtır. Ya'nî demektir ki, illa o mü'minler esfelde değildir. Zîrâ onlar amel-i salih işleyip anâsırın tabîatını terk edip sâfi rûh olup Hakk'a vâsıl oldular. Onlar esfel-i sâfilinde değildir. Ya'nî onlar tecelliyât-ı Bârî ile mahv-ı mutlak olup halk sıfatını terk edip Hakk'ın sıfâtı ve Hakk'ın huyu ile huylanıp Hak'la kâim olmuşlardır demektir. İmdi hakîkatte.

³⁶⁹ B. (-). yokla.

³⁷⁰ C. bu münkerâtı.

³⁷¹ C. (-). dâima.

³⁷² A. etmek.

³⁷³ A. (-). işte.

³⁷⁴ C. etmişsin.

³⁷⁵ A. (-). ma'nâyı diğeri dahi.

³⁷⁶ A. B. (-). ve Hakk'ın vücûdu dahi bir başka.

³⁷⁷ A. (-). çünkü.

³⁷⁸ A. emirdir.

³⁷⁹ A. (-). hazerâtı.

³⁸⁰ C. (-). onlar.

6. Süleymâniye Kütüphanesi; H. Hüsnü Paşa, No: 781'de kayıtlı nüsha. 44 varak, 13 satır, rik'a.
7. Süleymâniye Kütüphanesi; Esâd Efendi, No: 1409'da kayıtlı nüsha. 46 varak, bb. satır, nesih.
8. Süleymâniye Kütüphanesi; Esâd Efendi, No: 1430/2'de kayıtlı nüsha. 13-58 varakları arasında, 15 satır, ta'lik.
9. Süleymâniye Kütüphanesi; Düğümlü Baba, No: 252'de kayıtlı nüsha. 74 varak, 15 satır, nesih.
10. Süleymâniye Kütüphanesi; Uşşâkî, No: 4/3'de kayıtlı nüsha. 52 varak, 17 satır.
11. Süleymâniye Kütüphanesi; H. Hüsnü Paşa, No: 781m'de kayıtlı nüsha. 73 varak, 15 satır, müstensih, Osman Ruhi, ta'lik.
12. Süleymâniye Kütüphanesi; Hacı Mahmûd Efendi, No: 3923'de kayıtlı nüsha. 50 varak, 12 satır, rik'a.
13. İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi; T.566'da kayıtlı nüsha. 37 varak 25 satır,
14. İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi; T.1244'de kayıtlı nüsha. 49 varak, 19 satır, rik'a.
15. İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi; T.6466'da kayıtlı nüsha. 75 varak, 15 satır, müstensihi, Derviş Ahmet.
16. Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi kütüphanesinde bulunan nüsha. 18 yaprak, 19 satır, iki kitap bir arada, âyet-i kerîmeler ve imdi lafızları kırmızı mürekkeple yazılı.
17. Taksim Atatürk Kitaplığı; Osman Ergin Yazmaları, No: 65/4'de kayıtlı nüsha. 41b-82b varakları arasında, rik'a ile yazılmış, 17 satır.
18. Taksim Atatürk Kitaplığı; Osman Ergin Yazmaları, No: 195/1'de kayıtlı nüsha. 1-33 varaklar arasında 23 satır olup, Mehmet Rûmî tarafından istinsâh edilmiştir. İstinsah tarihi, 1265. Baş tarafında fihristi bulunmaktadır.

5.7. Anâsır-ı Erbaa

Lugatte anâsır kelimesi, “asıl, kök, soy, şeref ve asâlet” anlamlarına gelen unsûr kelimesinin çoğuludur. Kur’an-ı Kerim’de unsûr ve anâsır kelimeleri geçmez. Anâsır-ı Erbaa dört unsûr demektir. Bunlar da hava, su, toprak ve ateşten ibarettir.²²⁷ Sûfiler nefsin dört mertebesini dört unsûra benzeterek, nefs-i emmâre ateş, nefs-i levvâme hava, nefs-i mülhime su, nefs-i mutmainne topraktır derler.²²⁸

Âlemin yaratılışı konusunda Azizüddin-i Neseî şunları söyler: Yüce Allah’ın zâtından, bir cevherden başka bir şey sâdir olmamıştır. Akl-ı evvelden her itibar için akıl, nefis ve felek olan bir şey zuhûr etti. Böylece her akıldan bir akıl, nefis ve felek meydana geldi. O zaman kamer feleğinin altında ateşin unsûru ve tabîatı oluştu. Sonra hava unsûru, hava tabîatı, su unsûru ve su tabîatı, toprak unsûru ve toprak tabîatı meydana geldi.²²⁹

Selîm Baba bu hususta şu ilginç yorumları yapmaktadır: Vücûd-u insan anâsır-ı erbaadan mürekkep olup ateş, su, hava, toprak bunlardan terkîb olunur. Ya’nî insan vücûduna bu anâsır-ı erbaa nereden gelir dinle. Çün “Sana rûh hakkında soru sorarlar. De ki: Rûh, Rabbimin emrindedir. Size ancak az bir bilgi verilmiştir.” (İsrâ, 17/85) fehvâsınca Hakk’ın emri toprağa geldi ki, vücûd-u insan terkîb oluna. Topraktan nebâta vardı, ot bitti. Ot topraktan oldu. Yağmur yağdııkça ot neşv-ü nemâ bulup suyu yağmurdan aldı. Ba’dehu güneşin harâreti ota değdi. Ateşi, ot güneşin hararetinden aldı. İmdi ottan hayvana gelir. Hayvandan insana gelir. İyice fehmet, gelen rûh değildir. Anâsırdır ki, vücûd-u insan ondan halk olunmuştur.²³⁰

İmdi fehmet ki, ne Hak halk olur, ne halk Hak olur. Zîrâ halkın evveli yokluk ve âhiri fânî olmaktır. Yokluk bunda müfredlik ma’nâsınadır. Zîrâ yokluk var olmaz, ne yok var olur ve ne var yok olur. Ya’nî halkın evveli yokluk demek; müfredlik demektir. Ya’nî sen halk olunmazdan evvel rûhun ve cesedin yok değil idi, var idi,

²²⁷ H. Bekir Karlığa, Anâsır-ı Erbaa, *İslâm Ansiklopedisi*, c.3, s.149.

²²⁸ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s.48.

²²⁹ Azizüddin Neseî, *İnsân-ı Kâmil: Tasavvufta İnsan Meselesi*, Haz. Mehmet Kanar, Dergâh Yayınları, İst., 1990, s.41.

²³⁰ Kırımı, Age., vr., 38a.

27b makâmdan terakkî edip; gözü, kulağı her şeyden emîn ve gönlü / âyîne olup hâsıl-ı kelâm muhâsebe ile cemî-i a'zasını Hakk'a da'vet edip gerek zâhirinden ve gerek¹⁵ bâtınından bi'l-küllüyye Hak'la olan hiyânetini kaldırıp cümle ile bir uğurdan sulh¹⁶ olup gerek hayvan ve gerek insan¹⁷ bir ferdi rencide etmeyip, cümleye gönül gözüyle bakıp sıfât-ı Hak¹⁸ ile¹⁹ tamamen ve kâmilten huylanıp ve²⁰ sıfâtlarıyla sahib-i temkîn ve sahib-i istikâmet olup, zâhir muamelesi halkla ve bânî muamelesi dâima Hak ile, aslâ²¹ Hak'tan gaflet etmeyip, kendini bi'l-küllüyye mahv-ı mutlak ile zât-ı Hak'ta mahv²² edip Hak gözüyle Hakk'ı müşâhede ederse buna hakikat ve makâm-ı hakka'l-yakîn derler.²³

Eğer bunu fehm ve idrak²⁴ etmedin ise bir başka türlü dahi beyân edeyim. Hakikat dedikleri evvel ilm-i ledünnî bildikten sonra ehl-i muhâsebe olup o ilmin kendi vücûdunda icrâ edip hâl edinmendirdir. Ya'nî Hakk'ı anlayıp bildikten sonra,²⁵ nefsin hevâsını ve anâsırını²⁶ tabîatını terk²⁷ edip; anâsırın ve beşeriyetin tabîatı ve iktizâsı olan o yaramaz huyların bi'l-küllüyye terk ile²⁸ ruha tebaiyyet edip²⁹ Ya'nî tabîat bendinden halâs olup,³⁰ nefsi, sâfi rûh ederek Hak'la kâim³¹ olmağa³² makâm-ı hakikat ve makâm-ı hakka'l-yakîn derler.

¹³ B. (-). ve bir görüp etmektir.

¹⁴ B. bu makâm-ı ayne'l-yakîndir ve fenâ-fillâhta gâyet korkulu makâmdır ve eğer.

¹⁵ B. (-). ve gerek.

¹⁶ A. salih.

¹⁷ A. hayvanı ve insanı.

¹⁸ A. (+). ve halk, Hak.

¹⁹ B. (+). sahib-i rahmet ve sahib-i şefkat olup.

²⁰ B. (-). ve kâmilten huylanıp ve.

²¹ B. (-). sahib-i temkîn aslâ.

²² B. (-). -i mutlak ile zât-ı Hak'ta mahv.

²³ B. (+). Bu makâm pahalıdır. Bu makâma bin âşık da bir âşık varır. Zîrâ nefis hevâsından ve yaramaz huylardan pâk olup dünyâ ve ukbâdan ve cümle murâttan geçip cemî-i noksan sıfâtlardan müttezeh ve mukaddes olmak her âşıkın hâli değildir. Bu makâm müttezehlik ve mukaddeslik makâmıdır. Hak erenler cümlemizi bu makâm ehlinden eyleye, amin. Gerçekler âlemine hu. Peygamberimiz (s.a.v) hazretlerinin.

²⁴ A. B. (-). ve idrâk.

²⁵ B. (-). ehl-i muhâsebe..... sonra.

²⁶ A. C. (-). anâsırın.

²⁷ A. (-). terk.

²⁸ A. o yaramaz huylar ki, vardır, o anâsırın ve beşeriyetin tabîatı ve iktizâsı bunları bi'l-küllüyye terk edip.

²⁹ C. birle.

³⁰ B. (-). Ya'nî tabîatı halâs olup.

³¹ C. (+). ve dâim.

³² B. (+). olmaktır bunu dahi fehmetmedin ise bir başka türlü dahi beyân olunsun: Hakikat ve hakka'l-yakîn dedikleri Hakk'ı anlayıp bilip Hakk'a vâsıl olduktan sonra halkın sıfâtı ile Hakk'ın sıfâtını fark edip halkın sıfâtını terk edip Hakk'ın sıfâtı ile sıfâtlanmaktır.

تخلقوا باخلاق الله واتصفوا بصفات الله hadîs-i şerîfi buna işarettir. Halkın sıfâtı hased, kibir, kin, ucub, garaz, buğz, rıya, şehvet, gatiyet, şarap içmek, zina ve livata etmek ve halkı rencide edip gönüllerin yıkmaktır. Bunları bi'l-küllüyye terk edip, kimsenin gönlünü yıkmayıp cümleye bir göz ile bakıp herkese şefkat ve merhamet edip zâhirinde ve bânîmde kimseye hiyânetin kalmayıp, elinden geldikçe her mahîfka iyilik yetiştirmeğe sa'y edip, dünyâ ve ukbâyı ve cümle murâdı terk edip göz açıp yumunca Hakk'ın

Resûlullâh (s.a.v) hazretlerinin³³ ³⁴ والحقيقة احوالي buyurduğu³⁵ buna işarettir. Mülhid ve zındık, ma'rifet ile hakîkati fark etmediklerinden hemân³⁶ Hakk'ı anlayıp bilmek ile nefis ve rûh bir olur zannedip muhâsebeyi dahi terk ederek dünyânın fesadını işlediler.³⁷ Ma'rifeti hakîkat zannettiler. Ya'nî sözü öz³⁸ zannettiler. Bilmedikleri ma'rifet ile nefis ve ruhu bir ettik amma vücûd ile ve hâl ile bir etmedik.

28a Ma'rifet ile nefsi / ve ruhu bir etmek Hakk'ı anlayıp³⁹ bilip Hak'tan gayri görmemek buna makâm-ı ma'rifet derler. Ya'nî ma'rifet ve i'tikad cihetinden birliğe yetip ma'rifet ile Hakk'a vâsıl olmak budur. Amma⁴⁰ cemî-i eşyânın hakîkati Hak'tır, bunu anlayıp bilmedikten sonra yaramaz huyları terk edip gerek insandan ve gerek hayvandan bi'l-küllüye hiyâneti kaldırıp, insana ve hayvana elinden geldiği kadar⁴¹ rahat verip⁴² cemî-i eşyânın hakîkatına hakîkat gözüyle bakabilirse ya'nî halka⁴³ Hak gözüyle bakabilirse buna dahi⁴⁴ hakîkat ve hakka'l-yakîn derler. Ya'nî nefsi rûh edip, ahlâk cihetinden vücûd ile Hakk'a, hakîkat ile Hakk'a vâsıl olmak budur. Onun için ehlullâh ehl-i muhâsebedir. Onlardan kendilerini bilirken⁴⁵ hata sâdır olmaz. Zîrâ hata sâdır olan insan kâmil olamaz. İnsân-ı kâmil ise cemî-i noksanlardan⁴⁶ münezzehtir. Şerîati noksan olanların hakîkati dahi noksan olur, dediklerinin aşlı budur. İmdi bu sözleri fehm⁴⁷ ettin ise sen dahi anladın ki, şerîati noksan olanın mümkün ve caiz⁴⁸ değildir ki hakîkati noksan olmaya. İnsân-ı kâmil o zât-ı şerîfdir ki, nefsin hevâsından ve anâsırın tabîatından geçip, dört kapısı ma'mur ola. Kapının biri eksik olsa⁴⁹ veya anâsırın tabîatına kayd ve bend olsa yine⁵⁰ insân-ı kâmil

fikrinden gayri fikri bi'l-küllüye göntülden çıkarıp Hak'la kâim olursan böyle olmağa hakîkat ve Hakka'l-yakîn ve sıfât-ı Hak derler.

³³ A. (-). Resulullâh (s.a.v) hazretlerinin.

³⁴ Aclîmî, Age., c.II, s.6, (Hadîs no: 1532).

³⁵ A. dediği Resulullâhım. B. dediği.

³⁶ A. (-). hemân. B. (-). ma'rifet ile hemân. B. ise sıfât-ı Halk ile sıfât-ı Hakk'ı fark etmediklerinden nâşi mücerred.

³⁷ B. eylediler.

³⁸ C. farz.

³⁹ C. (+). tamamıyla.

⁴⁰ A. (-). amma.

⁴¹ A. geldikçe.

⁴² A. yetiştirip.

⁴³ A. Hakk'a.

⁴⁴ A. (-). dahi.

⁴⁵ C. bilir ve görür.

⁴⁶ C. nekâyıstan.

⁴⁷ C. (+). ve idrâk.

⁴⁸ A. (-). Ve caiz.

⁴⁹ C. (-). ola.

⁵⁰ A. (-). yine.

Aşk-ı pâkin boynuma zincirini.

Takmışım Mansûr olup zâr eylerim.

Ene'l-Hakk'ı mahv edip sende şehâ.

Hüve'l-Hak zikrini her bâr eylerim.

Beni sende seni Hak'ta mahv edip.

Hakk'ı sende seyyidim var eylerim.

Cemâlinde okuyup âyetleri.

Şerh edip ledünnî tekrâr eylerim.

Vech-i pakın ismidir Ümmü'l-kitâb.

Bu Selim'e onu ezkâr eylerim.¹¹⁸

Mürşidim canım odur, söyler ve diler odur.

Kavlim sultânım odur, Hüseyin Sultân hû.

Selim Dîvâne'ye meded, ondan gayri kalmadı dert.

İsmi olsun dilimde vird, Hüseyin Sultân hû.¹¹⁹

3.2.2. Nüshaları:

Bu eserin tesbit edebildiğimiz nüshaları şunlardır:

1. Selim Ağa Kütüphanesi; Hüdâyi Efendi, No: 671'de kayıtlı nüsha. 43 yaprak, 21 satır. Sayfa kenarlarına çift kırmızı çizgi çekilmiştir.

2. Süleymâniye Kütüphanesi; Hacı Mahmûd Efendi, No: 2912'de kayıtlı nüsha. 59 varak, 14 satır, nesih.

3. Süleymâniye Kütüphanesi; Hacı Mahmûd Efendi, No: 2679'da kayıtlı nüsha. 40 varak, 21 satır, müstensih Mehmet Hakî, nesih.

4. Süleymâniye Kütüphanesi; Hacı Mahmûd Efendi, No: 2999'da kayıtlı nüsha. 76 varak, 17 satır, nesih.

5. Süleymâniye Kütüphanesi; Hacı Mahmûd Efendi, No: 2912'de kayıtlı nüsha. 59 yaprak, 14 satır, nesih.

¹¹⁸ Kırımı, *Miftâh*., vr., 27a-27b; *Burhânu'l-Ârifîn*, vr., 39a-39b.

¹¹⁹ Kırımı, *Miftâh*., vr., 11b; *Burhânu'l-Ârifîn*, vr., 2a.

Selim Baba, ehl-i zâhirin kavramakta güçlük çektiği tasavvufî konuları açıklarken tekrar tekrar mevzunun iyi anlaşılması gerektiğini vurgulayarak, yanlış anlaşıldığı zaman dinî çerçeveden çıkılacağını ihtar etmektedir. ²⁵⁵

²⁵⁵ Kırımı, Burhânu'l-Ârifin, vr., 13b, 23b, 30b, 36a.

Onuncu bâb: Ehl-i tarîktan olup hakîkate vâsıl oldum zannedip, kimi hulûlî, kimi ittihâdî ve kimi devrânî olup bunlar nice yolu yamılıp mezheb-i bâtıla zâhib oldular onu beyân eder. Anâsır-ı erbaa, rûh-u izâfî,¹¹⁰

Onbirinci bâb: Vücûd-u insân anâsır-ı erbaadan mürekkeb olup ateş, su, hava, toprak bunlardan vücûd-u insân nice terkîb olunur onu beyân eder.¹¹¹

Kirimî, Miftâhu Müşkilâtî's-Sâdikîn ve Âdâbu Tarîkî'l-Vâsılîn'de olduğu gibi Burhânu'l-Ârifîn'de de Eşrefoğlu Rûmî,¹¹² Şeyh Nakşî,¹¹³ Kâimî,¹¹⁴ Niyazî-i Mısırî,¹¹⁵ kendi deyimiyle Kaygusuz Sultân¹¹⁶ gibi Tekke şairlerinin şiirlerinden istifâde etmiştir.

Selîm-i Dîvâne'nin aşağıdaki şiirleri hem Miftâhu Müşkilâtî's-Sâdikîn ve Âdâbu Tarîkî'l-Vâsılîn'de hem de Burhânu'l-Ârifîn'de bulunmaktadır.

Ey yâr-ı cânân ten ile cânım senin olsun.

Mezheb ile dîn u îmânım senin olsun.

Aşkınla senin, varlığımı hep sana vereyim.

Evrâd ile ezkâr ile esmâm senin olsun.

Hüccet vereyim büsbütün âlem şahid olsun.

Bendeki olan kâl ile hâlim senin olsun.

Yüzünde olan nûr ile envârımı gördüm.

Buna sebep o küll-i vârim senin olsun.

Ağlatma beni nûr-i Muhammedî seversen.

Yakma meded o kalb-i hazînim senin olsun.

Dîvâne Selim mahv oluben çıksın aradan.

Bi'l-cümle olan nâm ile şânım senin olsun.¹¹⁷

Sürüp ismin dilde tekrâr eylerim.

Varlığım seninle ben var eylerim.

Koma beni etmeyem derd ile âh.

Yakarım dünyâyı hep nâr eylerim.

¹¹⁰ Age., vr., 37a-37b. Bu bâb 34b-38a varakları arasındadır.

¹¹¹ Age., vr., 2b-3a. Bu bâb 38a-40a varakları arasındadır.

¹¹² Age., vr., 7a, 14a, 25a.

¹¹³ Age., vr., 15a, 21a, 21b,

¹¹⁴ Age., vr., 19b.

¹¹⁵ Age., vr., 32b, 34a.

¹¹⁶ Age., vr., 35b.

¹¹⁷ Kirimî, *Miftâh.*, vr., 14b; *Burhânu'l-Ârifîn*, vr., 34a.

yoktur. İmdi bu âyet-i kerîme ve bu hadîs-i şerîfin bâtinî ma'naları; nefisini bilmek odur ki, gazap, hased, kibir, kin, şehvet, riyâ, ucub, gaflet, hubb-i dünyâ, hubb-i ukbâ işbu münkerât ki, nefsin tabîatından ve hevâlarından ve ahlâk-ı zemîmeden her ne ki var ise; bi'l-küllüyye geçip ve pâk olup, yaramaz huyların hiç eseri kalmayıp, "Allah Teâlâ'nın ahlakı ile ahlaklanınız, O'nun sıfatı ile sıfatlanınız."²²³ hadîs-i şerîfi fehvâsınca iyi huy ile huylanın ve iyi sıfat ile sıfatlanın. Bu hadîsten murâd hulk-u Muhammedîdir. Nitekim Bârî Teâlâ buyurur: "Ve sen elbette yüce bir ahlâk üzeresin." (Kalem, 68/4). Ya'nî Hak sıfatı ile sıfatlanın dediği; Hakk'ın sıfatı âdemdir. Ya'nî yaramaz huy ki, hayvanî huydur. Hulk-u Muhammedî dahi âdem huyudur. Adem sıfatı ile sıfatlanın demektir. Ya'nî hayvanlıktan çıkıp adam olup, Hak sıfatı üzere olun demektir. Hakk'ın sıfatı âdem sıfatı olduğunu Peygamberimiz (a.s) haber verip buyurur: "Bârî Teâlâ Ademi kendi sıfat-ı kâmilesi üzerine halk eyledi."²²⁴ İmdi bu âyetin ve bu hadîs-i şerîfin hakikat-ı ma'naları budur ki, yaramaz huylar ki, hased, kin, kibir, riya, şehvet bunlar hayvanî huylardır. Bir adamda ki bu hayvanî huylar varsa o adam, adam değildir, henüz hayvandır. Ve hulk-u Muhammedî ki, iyi huylardır. Bir adam ki, yaramaz huyları terk edip iyi huy ile huylanır ise o kimse adam olup ve hem Hak-sıfat olur demektir.²²⁵

Selim Baba Tasavvuf tarihi kitaplarında olduğu gibi²²⁶ metodolojik olarak "Etvâr-ı seb'a"dan yani nefis mertebelerinden bahsetmemiştir. Ancak yeri geldikçe bu mertebelerin isimlerini zikretmek suretiyle onların bazı sıfatlarından bahsetmiştir.

²²³ Kaynağına ulaşamadım.

²²⁴ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *Sahih-i Buhârî*, Dâru ibni Kesîr, 5. bs., Dimeşk, 1414, İsti'zan, 1, (c.V, s.2299); İmam Nevevî, *Şerhu Müslim*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. bs., Beyrut, 1411, c. XVII, s.178.

²²⁵ Kurimî, vr., 3a-3b.

²²⁶ "Etvâr-ı seb'a" ile ilgili olarak bakınız: Aynî, Age., s.117-119; Geylânî, *Füyûzât-ı Rabbâniyye*, s.19-37; Mehmed Sadık Kehribar, *Tasavvuf'un İncelikleri*, Salâh Bilici Kitabevi Yayınları, İst., 1974, s.95-96; Selahaddin Şar, *Tasavvuf'un Temel İlkeleri:İslâm Tasavvufu*, Tokar Yayınları, İst., 1991, s.358-363.

ma'nevî bir ahd, akid ve sözleşme demektir.²⁰⁵ Bîat, insan kalbinin feth edilmesine kuvvetli bir sebep olduğu gibi günahların terk edilmesine de çok tesirli bir vesiledir.²⁰⁶ Aralarında çok az fark bulunmakla beraber bîatın yapılışı ve gayesi hemen hemen bütün tarîkatlarda aynıdır.²⁰⁷

Ankaravî bîatı, Sahabe-i Kirâm'ın Hz. Peygamber'e darlıkta ve ferahlıkta kayıtsız şartsız itaat etmek, her halükârda Hakk'ı söylemek üzere yaptıkları ahde benzeterek, müridin de halife-i Resûl olan mürşide aynı şekilde itaat etmesi gerektiğini belirtir. Yine müridi, gassal önündeki ölüye benzeterek her işinde şeyhine teslim olmasını ister.²⁰⁸ Selim-i Kırımî de bîatı, Ankaravî gibi Hz. Peygamber ve Sahabe-i Kirâm arasındaki ahidleşmeyle aynı paralelde değerlendirmektedir.²⁰⁹

Ahmed Ziyauddin-i Gümüşhanevî, bîatı dört kısma ayırır. a- Şeklî bîat: Bir mürşid-i kâmilin sohbetine katılmak ve istifâde etmek için teberrüken yapılan inâbedir. b- Ma'nevî bir terbiye görmek ve sülûka dahil olmak maksadı ile bir mürşidden inâbe istenmesi. c- Rivâyet yolu ile yapılan bîat: Şeyhin irşâd ve îkaz mahiyetinde yazmış olduğu eserleri okumak, anlamak ve amel etmek suretiyle yapılır. d- Dirâyet yolu ile yapılan bîat: Şeyhin te'lif etmiş olduğu eserleri sâdeleştirerek insanların hizmetine sunmak gayesiyle yapılan çalışmalardır.²¹⁰

Velhasıl hangi tarîkate girmek istenirse istensin mutlaka bir mürşide, bir şeyhe inâbe (intisab) etmek, el vermek, teslim olmak, onunla muâhede etmek, ya'nî şeyh huzurunda "günahlardan tevbe etmek, bir daha yalan söylemeyeceğine, kimsenin malını çalmayacağına, zinâ etmeyeceğine, hülâsa hiç bir fenalıkta bulunmayacağına," Allah ve Resulü ve o yolun pîri adına söz vermek gerekir.²¹¹ Böyle bir sözleşme neticesinde varılan andlaşmanın getirdiği sorumluluk ve mükellefiyet, dervişler üzerinde bir mürâkabenin doğmasına, dolayısıyla onların İslâmî bir hassasiyete sahip olmalarına sebep olur.²¹²

²⁰⁵ İrfan Gündüz, *Gümüşhanevî Ahmed Ziyauddin*, Seha Neşriyat, ist., 1984, s.257-258.

²⁰⁶ İsmail Çetin, *Tasavvufî Âdâb: Edêple Varış Lütüfla Dönüş*, 2. bs., Âbâb Yayınları, İst., 1984, s.61.

²⁰⁷ Osman Türer, TDV *İslâm Ansiklopedisi*, Bîat maddesi, c.6, s.124.

²⁰⁸ Yetik, Age., s.152-153.

²⁰⁹ Kırımî, Age., vr., 8b.

²¹⁰ Gündüz, *Gümüşhanevî Ahmed Ziyauddin*, s.268-269.

²¹¹ Mehmed Ali Ayni, *İslâm Tasavvuf Tarihi*, Akabe Yayınları, İst., 1985, s.93.

²¹² Ömer Ziyâüddîn Dağüstani, *Tasavvuf ve Tarîkatlarla İlgili Fetvâlar*, 3. bs., Çev. İrfan Gündüz-Yakup Çiçek, Seha Neşriyat, İst., 1992, s.28.

sâlikin sülûku, sülûk-u Muhammedî ve hulku dahi hulk-u Muhammedî olup akvâl, ahvâl ve efâlde Resûlullah'a uyarsa o âşık hakîkate vâsıl olur. Maâzallâhi Teâlâ hilâfi ile hareket ederse sahib-i tarîk onu kabul etmez. Ona ehl-i bid'at derler. Böyle efâli dürüst olmayıp ehl-i bid'at olanlara uymak caiz değildir. Zîrâ bir kimse sahib-i tarîka muhâlif geldiği gibi bîatten düşer. Çünkü bîatın bir ma'nası, sahib-i tarîka uymaktır. Ve ilm-i sarfta bîat بئع-ع' dan mastardır ki, satmak ma'nasındır. Buraya göre bîatın ma'nası; yaramaz huyları satıp iyi huyları almaktır. Ve sahib-i tarîkatın ahlâkıyla ahlâklanmaktır. Şimdi ma'lûm oldu ki, bîat yaramaz huyu satıp iyi huyu almak imiş. Ve sahib-i tarîk olan Hz. Muhammed (s.a.v) efendimiz hazretlerinde hâşâ sümme hâşâ yaramaz huy yok idi. Ziyâdesiyle iyi huylu idi. Bâri Teâlâ o huy hakkında "Ve sen elbette yüce bir ahlâk üzeresin." (Kalem, 68/4) buyurdu.

Zâhirî, şeyh elinden aldığı istiğfardır. Çünkü sen bîatın ma'nasını bilmedin. Ya'nî yaramaz huyları satıp iyi huyları almadın ve sahib-i tarîka uymadın ve bîatın bîatını ve hakîkati nedir bilmeyip, hakîkate vâsıl olmadın. Bîatten düşüp ehl-i bid'at oldun. Sana uymak caiz değildir. Gerçi zâhir bîatın var amma bîatın bîatın yok, sana uyanı mülhid ve zındık edersin. İmdi bîatın hakîkati nedir fehmettin ise sen dahi bildin ki, namaz kılmayan, oruç tutmayan ve yaramaz huyunu terk edip hulk-u Muhammedî ile huylanmayanlar, zâhir bîatı var amma bîatın bîatı yoktur. Heman bir o kadar var ki, zâhiren Şeyh'in elinden istiğfar etmişlerdir. Onlar ehl-i bid'attir hem dâl'dir hem mudil'dir. Onların sohbetinden ve meclisinden kaç. Zîrâ onlar bu âyet-i kerîmenin tahtında dahil olup gürûh-u dalâlet ve gürûh-u hüsrândan olmuşlardır. Bunlar mubâhiyye mezhebindedir. Her şeyi mubâh görürler. Ehl-i muhâsebe ve ehl-i temyîz değildir.²¹⁶

²¹⁶ Kırîmî, Age., vr., 15a-15b.

Beşinci bâb: Bîat-ı bâtinî ya'nî bâtın hakîkati nedir onu beyân eder. Tâlî konular: Nefis, sülûk, vuslat, ehl-i bid'at.⁹⁷

Altıncı bâb: Vuslat nedir ve firkat nedir ve hakîkatte ârif-i billah olan evliyâullâh ile mülhid ve zındığın farkı nedir? İşitmek ile hakîkatte ârif-i billâh olan evliyâullâh gibi ma'rifete ve hakîkate vâsıl oldum zannedip da'vâyı irfân eden ehl-i hevâ ile hâl sahibi olan ârif-i billâh'ın farkı nedir ve şerîatin emrin, nehyin sırları nedir onu beyân eder. Bu bölümde işlenen diğer konular: Fenâ-fillâh, tevhîd-i hakîkî, kelime-i tevhîd,⁹⁸ nefsâniyet, ruhâniyet, lâtîf, kesîf,⁹⁹ şerîat, hakîkat, hâdî, mudill,¹⁰⁰ Hakk'ın kesretten zuhûru, vücûd, varlık,¹⁰¹ evliyauullâhı küfürle itham edenler,¹⁰² sûret, sîret,¹⁰³ rûh, nefis, ulvî, süffî,¹⁰⁴ vuslat, hidâyet, dalâlet,¹⁰⁵

Yedinci bâb: Makâm-ı ma'rifet ve makâm-ı ayne'l-yakîn nedir? Ma'rifet ve i'tikad yönünden birliğe yetip, nefisini ve rûhunu bir bilip ve bir görüp, ma'rifet ile Hakk'a vâsıl olmak ne demektir. Ma'rifet ile hakîkatin farkı nedir onu bildirir. Tâlî konular: Ehlullâh, insân-ı kâmil¹⁰⁶

Sekizinci bâb: Cem' nedir, fark ba'de'l-cem' nedir, fenâ-fillâh ne demektir, bekâ-billâh ne demektir, vahdeti kasrette bulmak ve kesreti vahdette bulmak nedir onu beyân eder. Bu bölüm içerisinde ki diğer konular: Cezbe,¹⁰⁷ Hak, halk.¹⁰⁸

Dokuzuncu bâb: Makâm-ı Hakîkat ve makâm-ı hakka'l-yakîn nedir? Ve nefsi rûhu bir bilip ve bir görüp hakîkat ve ahlâk cihetinden birliğe yetip, vücûd ile Hakk'a vâsıl olmak ne demektir onu beyân eder. Sûret, sîret,¹⁰⁹

⁹⁵ Age., vr., 10b-11a-11b-12a.

⁹⁶ Age., vr., 12a-12b-13a-13b. Bu bâb 8a-14b varakları arasındadır.

⁹⁷ Age., vr., 15a-15b-16a. Bu bâb 14b-16b varakları arasındadır.

⁹⁸ Age., vr., 17a-17b.

⁹⁹ Age., vr., 18b.

¹⁰⁰ Age., vr., 19a.

¹⁰¹ Age., vr., 19b.

¹⁰² Age., vr., 22a.

¹⁰³ Age., vr., 23b.

¹⁰⁴ Age., vr., 25b.

¹⁰⁵ Age., vr., 26a. Bu bâb 16b-26b varakları arasındadır.

¹⁰⁶ Age., vr., 28a. Bu bâb 27a-28b varakları arasındadır.

¹⁰⁷ Age., vr., 29a.

¹⁰⁸ Age., vr., 29b.

¹⁰⁹ Age., vr., 33b. Bu bâb 32b-34b varakları arasındadır.

31b / hem ulûhiyyeti ve hem ubûdiyyeti isbat ettiklerinden⁹⁷ ehl-i muhâsebe ehl-i tevhîd ve ehl-i hakikat oldular.⁹⁸ Onun için hakikate vâsıl olmak güçtür.⁹⁹ Zirâ hakikatsiz ma'rifet farksız cem'dir, fâide etmez. Ma'rifet ise fark ba'de'l-cem'dir. Ya'nî cem'den sonra yine geri farka gelmek.

İmdi ev cân-ı men bu kelâmı dahi cân kulağıyla dinle ki, ma'rifetini tashîh edip zındıklık ve ilhaddan emîn olasın. İmdi ehl-i ma'rifetin¹⁰⁰ zındık ve ilhâda meyl etmelerinin hikmeti budur ki, çün ehl-i ma'rifet¹⁰¹ vücûd-u katresin deryâ-yı vahdette mahv ettikte¹⁰² katre¹⁰³ deryâ oldu. Ya'nî kendi¹⁰⁴ ubûdiyyetini ulûhiyyette mahv etti. Ulûhiyyeti isbat edip ubûdiyyeti kaldırdı. Maksad olan ubûdiyyeti¹⁰⁵ kaldırmak değildir. Âlem-i anâsırda iken ubûdiyyet kalkmaz,¹⁰⁶ geri cem'den farka gelip ehl-i muhâsebe olup Hak'la kâim olduğu halde ulûhiyyeti ve ubûdiyyeti kendi vücûdunda isbat etmektir.¹⁰⁷ Ya'nî âlem-i kübrâ ve âlem-i suğrâ ya'nî Hak'ı ve cümle halkı kendi vücûdunda isbat etmektir. Şimdi zamanede âşıkların çoğu bu makâm-ı ma'rifet ki; berzâhtır, onda¹⁰⁸ kalmışlardır, kendilerini kâmil zannedip.¹⁰⁹ Hak erenler cümlemize aşklar ve cezbeler müyesser eyleye.¹¹⁰ Kendilerimizi ehl-i hakikat olduk zannedip aşkı dahi fenâya verip ehl-i makâm ve ehl-i kanaat¹¹¹ olmayalım. Zirâ onlar¹¹² makâma itibar etmemişlerdir.¹¹³

⁹⁷ B. (-). hem ulûhiyyeti ettiklerinden. B. ubûdiyyeti ulûhiyyete ve ulûhiyyeti ubûdiyyete mahcûb etmediklerinden ve.

⁹⁸ B. (+). ubûdiyyeti ulûhiyyette, ulûhiyyeti ubûdiyyette birbirlerine mahcûb etmemek her âşıkın elinden gelmez.

⁹⁹ B. (+). her âşık hakikate vâsıl olmaz. İmdi farksız cem'de olan âşıkın.

¹⁰⁰ B. (-). zirâ hakikatsiz ehl-i ma'rifetin.

¹⁰¹ B. o âşıkın.

¹⁰² A. (-). katresin deryâ-yı ettikte.

¹⁰³ B. (-). deryâ-yı vahdette katre.

¹⁰⁴ B. (-). kendi.

¹⁰⁵ B. maksad ubûdiyyet.

¹⁰⁶ B.(+) hükmü dahi kalmaz, bi'l-cümle ubûdivveti mahv etmek olmaz, ikisini beraber yürütmelidir.

(Nisa, 4/79) قال سبحانه وتعالى ما اصابك من حسنة فمن الله وما اصابك من سيئة فمن نفسك . bu ayet-i şerife fark ba'de'l-cem'e işaretidir. Ya'ni "halkın sıfatı ile Hak'ın sıfatını fark edip, halkın sıfatını Hak'a isnad etmemeli" demektir. Yine cem'den farka gelmek her âşıka lazımdır.

¹⁰⁷ C. (-). Ya'nî etmektir.

¹⁰⁸ B. farksız cem'de.

¹⁰⁹ B. (+). zannıyla bu bu makâm ise azîm berzâhtır.

¹¹⁰ B. (+). âmin.

¹¹¹ B. (-). ve ehl-i kanaat.

¹¹² B. erenler.

¹¹³ B. (+). Eğer kendini kâmil zannedip ehl-i makâmlıkta kalır isen sûre-i müntehâda kalırsın. "Kâbe kavseyni ev ednâ"ya varamazsın.

Teâlâ maksat varlık ve izhâr-ı kemâl değildir ve böyle olmadığını aşk-ı ilâhî ile mest ve cezbe-i ilâhiyye ile meczûb olan dîvâneler fehmedip, ehl-i sûret olan nâdân varlık ve izhâr-ı kemâl anlarsa da ne gam hep aşkın gürültüsüdür.”

Müellifimiz bu eserinde tasavvufî konulardan bir kısmını âyet-i kerîmeler, hadis-i şerîfler, evliyâullâh sözleri ve tekke şairlerinin şiirleriyle açıklamaya çalışmıştır.

Miftâhu Müşkilât adlı eserine nazaran mezkûr eserinin dili daha sade ve halk kitlesinin konuşma diline daha yakındır.

Burhânu'l-Ârifin'in muhteviyâtında yer alan konular sırasıyla şu şekildedir.

Birinci bâb: Bâb-ı ma'rifet-i nefis ve ma'rifet-i Rab beyânındadır. Bu bölümde işlenen diğer konular ise şunlardır: Hulk-u Muhammedî, iyi huylar, kötü huylar,⁸⁵ dünyâ muhabbetini terk etmek, vücûd-u Hak, varlığın hakîkati,⁸⁶ benlik,⁸⁷ kendini ehl-i hakikat zannedenler, gürûh-u hüsrân ve dalâlet.⁸⁸

İkinci bâb: Mürşid-i kâmilî bulup onun telkini ve izniyle zikre devam olup ehl-i zikir olmak herkese farz olduğunu ve Mürşid-i kâmilin nişânlarını beyân eder. Bu bâb içerisinde işlenen konular: Tarîkata ve Mürşid-i kâmil'in gönlüne girmek, tasarrufun insan yüzünden zuhûr ettiği,⁸⁹ insân-ı kâmil'in adları, eşyânın zâhiri ve bâtını.⁹⁰

Üçüncü bâb: Ehl-i tarîktan olup yol kesiciler ve soğuk nefesliler ki, âşık-ı sâdıkların harâmî misali yollarını kesmeye sa'y eden mülhidler beyân eder. Diğer konular: Amel-i sâlih, mücâhede, sülûk.⁹¹

Dördüncü bâb: Bîat-ı zâhirî ve bîattan maksat nedir ve bu dünyâyâ gelmekten maksat ibâdet ve itaat için olup, ibâdet ve itaattan maksat neyi bilmektir onu beyân eder. Burada işlenen konular: Mürşid-i kâmil'e bîat, hidâyet, cezbe-i Hak,⁹² mebde'-maâd, şerîat, tarîkat, hakikat, ma'rifet,⁹³ müşâhede, vuslat,⁹⁴ ru'yetullâh,⁹⁵ Kur'an-ı Kerîm'in dört ilim üzere nâzil olduğu, ulemâ.⁹⁶

⁸⁵ Age., vr., 3b.

⁸⁶ Age., vr., 4a.

⁸⁷ Age., vr., 4b.

⁸⁸ Age., vr., 5a. Bu bâb 3a-5a varakları arasındadır.

⁸⁹ Age., vr., 6b.

⁹⁰ Age., vr., 7a. Bu bâb 5a-7a varakları arasındadır.

⁹¹ Age., vr., 7b. Bu bâb 7a-8a varakları arasındadır.

⁹² Age., vr., 8a.

⁹³ Age., vr., 9a.

⁹⁴ Age., vr., 10a-10b.

kutsîde buyurur: ¹³⁶ تجوع تراني تجرد وصل ya'nî beni görmek istersen açlık ile
nefsine mücâhede ve muhâlefet eyle, bana vâsıl olmak istersen cümleyi terk et demektir.
Gerek muhabbeti dünyâ ve gerek muhabbeti âhiret. ¹³⁷

İmdi ma'lûm oldu ki, ârif-i billâhın ma'nâsı Hak'tan gayri cümleyi¹³⁸ terktir. Terki olmayıp dünyâ muhabbeti olan kimsede aslâ ma'rifetullâh bulunmaz. Var dese yalan söyler. Zîrâ cemâlullâh muhabbeti gayri muhabbet istemez. ¹³⁹ Nitekim Peygamber (s.a.v) buyurdu. 32b ¹⁴⁰ الدنيا حرام على اهل الاخرة والاخرة حرام على اهل الدنيا وهما / حرمان علي اهل الله . ya'nî dünyâ, ehl-i âhirete haramdır ve âhiret dahi ehl-i dünyâyâ haramdır¹⁴¹ ve ehlullâha ikisi dahi haramdır. Ya'nî dünyâ ve âhiret muhabbetleri ve onların ehli ile ülfet etmek bile ehlullâha haramdır. ¹⁴² Zîrâ ehl-i dünyâ, dünyâ¹⁴³ kavgası eder ve ehl- âhiret cehennem korkusu ve cennet arzusu çeker. Nitekim buyurulmuştur. ¹⁴⁴

Yevm-u kıyâm fâş oluptur, kâmetinden¹⁴⁵ ey sinem.

Zâhid¹⁴⁶ bî-ma'rifet¹⁴⁷ her dem hesap üstündedir.

Ben yüzün bağında buldum cennet-i dîdârımı.

Zâhid alsın o behiştî kim kitap üstündedir. ¹⁴⁸

Ehlullâh ise Hak'tan¹⁴⁹ gayri muhabbeti gönlünden çıkarmıştır. Dünyâ ve mal sohbeti,¹⁵⁰ cennet ve cehennem sohbetleri¹⁵¹ ehlullâhın aşkına ve muhabbetine mani' olur. Bu hadîs-i şerîfin ma'nâsını Sultân Niyazi (k.s) Hazretleri nazmen beyân¹⁵² buyurur.

Dünyâ ve ukbâyı ta'mir¹⁵³ eylemekten geçmişiz.

Her taraftan¹⁵⁴ yıkılıp virân olan anlar bizi.

¹³⁶ A. تجر وتصل Kaynağına ulaşamadım.

¹³⁷ B. (-). Nitekim âhiret.

¹³⁸ B. (-). Hak'tan gayri cümleyi.

¹³⁹ A. etmez.

¹⁴⁰ Acifîni, Age., c. I, s.493, (1314. hadîs).

¹⁴¹ A. (-). ve âhiret haramdır.

¹⁴² B. (+). ehlullâhı muhabbetullâhtan alıkor.

¹⁴³ A. (-). dünyâ, dünyâ.

¹⁴⁴ A. B. (-). nitekim buyurulmuştur.

¹⁴⁵ B. kâmetindir. C. kâmetten.

¹⁴⁶ A. zühd.

¹⁴⁷ B. ma'rifet.

¹⁴⁸ B. (-). ben yüzün üstündedir.

¹⁴⁹ B. muhabbetullâhtan gayri ve.

¹⁵⁰ A. C. (-). sohbeti.

¹⁵¹ A. B. (-). sohbetleri.

¹⁵² A. nazm edip.

¹⁵³ B. (-). tamir.

“Her taraftan yıkılıp”¹⁵⁵ dediđi¹⁵⁶ dünyâ ve âhiret muhabbetlerini ve murâdlarını ve saltanatlarını terk eden kimseler demektir.

¹⁵⁴ B. taraf.

¹⁵⁵ C. (-). yıkılıp.

¹⁵⁶ B. (+). Hak yoluna cümle murâddan geçen âşıklar demektir.

bırakır. Bütün kitapların aslı onun yanındadır.” (Ra’d,13/39). Ya’nî bâtinî ma’nâsı; Bâri Teâlânın yanında ümmü’l-kitap vardır ki, o insân-ı kâmilin gönlüdür, dilediğin yazar ve dilediğin bozar. Ya’nî şakîliği mahv edip saîd yazar ve saîdliği mahv edip şakî yazar. Her kim insân-ı kâmilin gönlüne girdi, Hakk’a vâsıl olup azaptan emin oldu. Zîra insân-ı kâmil Cenâb-ı Hakk’ın emînidir. Ve gönlünde Hakk’ın emâneti vardır.

Nitakim Bâri Teâlâ Hazretleri buyurur: “İncire, zeytine, Sînâ dağına ve şu emîn beldeye yemin ederim ki, biz insanı en güzel biçimde yarattık.” (Tin, 95/1-4). Ya’nî zâhirî ma’nâsı; incir hakkı için, zeytin ve Mûsâ’nın kelimât eylediği cebel’in ki, ona Tûr-i Sînâ derler, Tûr-i Sînâ hakkı için, Mekke şehri emin şehirdir onun dahi hakkı için demek olur. Bâtinî ma’nâsı; incirden murâd hakîkattir. Zeytinden murâd ma’rifettir. Tûr-i Sînâ’dan murâd, ma’rifet makâmında olan âşıkların gönlüdür ki, o gönül ehl-i müşâhede ve ehl-i ibâdetidir. Ve “beled”den murâd, hakîkat makâmında olan âşkın gönlüdür. O gönül ayn-ı mahbûb ve ayn-ı ma’suktur. Ma’rifetten murâd, Bâri Teâlânın sırr-ı ulûhiyyetidir. Ve hakîkatten murâd Bâri Teâlânın zât-ı rubûbiyyetidir. Böyle olsa bu âyetin hakîkat ma’nâsı; Bâri Teâlâ Hazretleri yine kendi kendine ya’nî sırr-ı ulûhiyyetiyle zât-ı rubûbiyyetine kasem edip buyurur: “Sırr-ı ulûhiyyetim ve zât-ı rubûbiyyetim hakkı için bu şehir ki, hakîkat ve hakka’l-yakîn makâmında olan insân-ı kâmilin gönlüdür. O emin şehirdir” demektir. وهذا البلد.

âyetindeki beled’den murâd, hakîkat makâmında olan insân-ı kâmilin gönlü olduğunu bu hadîs-i şerîf isbat eder: “Ben ilmin şehriyim, Ali (k.v) onun kapısıdır.”²⁰² ya’nî bu hadîsin hakîkat ma’nâsı demektir ki, “Ben hakîkat ve hakka’l-yakîn makâmındayım.” Bu hadîs-i şerîf fehvâsınca, “Ben insân-ı kâmilim, benim gönlüm emin şehirdir. Zîra Hakk’ın emâneti vardır. Ve Ali (k.v) o hakîkat şehrinin kapısıdır.” Çün Hz. Muhammed (a.s)’ın gönlü ledün ilminin şehridir. Her kim Muhammed (a.s)’ı ararsa kapısı Ali’dir. Ali’ye varsın demektir. Hakîkat şehrinde murâd, insân-ı kâmilin gönlüdür. “Kapısı Ali’dir” demek, Tarîkat Pîri Ali (r.a)’dır. Her kim insân-ı kâmil olmak dilerse tarîkata girsin demektir. Zîrâ on iki tarîkatın pîri Ali (k.v)’dir. Hâsıl-ı kelâm bu âyetin hakîkat ma’nâsı demektir ki, her kim Mürşid-i kâmil bulup ve ondan

²⁰² Aclûnî, Age., c.1, s.235, (Hadis no: 618); el-Kârî, Age., s.118, (Hadis no: 71).

3.2. Burhânu'l-Ârifin ve Necâtü'l-Ġârikîn.

3.2.1. Muhtevası:

Burhânu'l-Ârifin ve Necâtü'l-Ġârikîn, Kırım'lı Selim Baba'nın en önemli eseridir. Bu eser gerek muhtevası, gerek hacmi yönüyle bir tasavvuf klasiği sayılabilir. Selim Baba bu eserini “tevhîd” meselesinin halk ve mutasavvıflar indinde nasıl anlaşılması gerektiğini izah etmek üzere kaleme almıştır. Müellif Burhânu'l-Ârifin'in ismini ve yazılış sebebini anlatırken şöyle der:⁸³ “Ey huzura kavuşmuş insan! Sen O'ndan hoşnut, O da senden hoşnut olarak Rabbine dön. (Seçkin) kullarım arasına katıl ve cennetime gir.” (Fecr, 89/27-30). “De ki: Rabbimin sözleri için deryâ mürekkep olsa ve bir o kadar da ilâve getirsek dahi, Rabbimin sözleri bitmeden önce deniz tükenecektir.” (Kehf, 18/109) fehvâsınca bir vecihle ta'rif ve tahrîri kâbil olmayan dil-i deryâlarına duhûlu müyesser ve nazar-ı ayn-ı rahmetleriyle manzûr olup tecelliyât-ı Bâri ile fenâ-fillâhta fenâ-ender-fenâ ve bi'l-külliyeye mahv ve müstağrak olup “İzâ temmel fakru fe-hüvallah” hadîs-i şerîfi fehvâsınca Selim'lik bi'l-külliyeye aradan kalkıp bekâ-yı hakîki zuhûr edip “Ona katımızdan bir rahmet (vahiy) vermiş, yine ona tarafımızdan bir ilim öğretmiştik.” (Kehf, 18/65) fehvâsınca lisân-ı sırdan bilâ-harf, bilâ-savt sâdır olan ilm-i ledünnîyi teberrüken tahrîr ve onbir bâb üzerine binâ olunup “Burhânu'l-Ârifin” tesmiye olundu.”⁸⁴

Süleymâniye Kütüphanesi; Hacı Mahmûd Efendi, No: 2999'daki nüshasının 74b varakında ise Risale'nin te'lif sebebi şöyle anlatılmaktadır: “Aşkın galebesinden bu risâle telif olunmuştur. Risâle te'lif sebebim, varlık ve izhâr-ı kemâl değildir. Böyle olmadığımı aşk-ı ilâhî ile mest olan âşık-ı sâdıklar bilir. Ehl-i sûret olan nâdân, varlık ve izhâr-ı kemâl anlarsa ne gam.”

Süleymâniye Kütüphanesi; Hacı Mahmûd Efendi, No: 2679 nüshasının 38b-39a varaklarında ise şu ifâdeler yer almaktadır: “Aşkımın galebesinden azîm sırrullah ifşâ olundu, perdesiz ve rumûzsuz sırrullah nice ise, olduğu gibi zikr olundu. Maâzallâhi

⁸³ Tatçı, Age., s.14.

⁸⁴ Kırımı, *Burhânu'l-Ârifin*, Süleymâniye Kütüphanesi; Hacı Mahmûd Efendi, No: 2679, vr., 2a-2b.

Zâhidin⁵¹ olsun kerâmet , hem istemem velâyet.

Yeter bana⁵² melâmet, yönüm Allah'a döndüm.

Çaldım melâmet tablini, hiçe saydım varımı.

34a Aşkta yakıp narımı, yönüm Allah'a döndüm. /

Aşka düşüp yanayım, mahv-ı mutlak olayım.

Fenâ-ender-fenâyım,⁵³ yönüm Allah'a döndüm.

Ben ki, Selim-i Dîvâne geldim bunda seyrana.

Düşüp şöyle hayrana, yönüm Allah'a döndüm.

İmdi ey cân-ı men,⁵⁴ bu yolda ne ibâdet,⁵⁵ ne zühd ve ne takvâ⁵⁶ fâide eder,⁵⁷ tâ aşkullâhiye vâsil olup insân-ı kâmilin gönlüne girmedikçe Hakk'a vâsil olunmaz. İbâdet, zikir ve tesbih aşka vesîledir. Maksud ancak aşktır. Nitekim Sultân Niyazi (k.s) buyurur:

Bakıp cemâl-i yare çağırırım Hak dost.

Dil oldu pâre pâre çağırırım Hak dost.⁵⁸

Aşkın ile dolmuşum, zühdümü yanılmışım.

Mest-i müdam olmuşum, çağırırım Hak dost.

O sebepten Selim-i Dîvâne tenini, cânını, mezhebini, dinini, îmânını, evrâdını, esmâsını aşk-ı mevlâyâ değişmiştir. Ya'nî bunları verip aşk-ı cânânı almıştır.⁵⁹

Ey yâr-ı cânân ten ile cânım senin olsun.

Mezheb ve din ile îmânım senin olsun.

Aşkınla senin, varlığımı⁶⁰ hep sana vereyim.

⁴⁹ C. şâl ve.

⁵⁰ B. satıp.

⁵¹ A. zâhid. C. zâhide.

⁵² B. bana yeter.

⁵³ B. fenânım.

⁵⁴ B. (-). ey cân-ı men.

⁵⁵ B. (+). fâide.

⁵⁶ B. ne zâhid. B. (-). ne takvâ

⁵⁷ A. (-). fâide eder. B. (+). Kulu Hakk'a aşk ile cezbe götürür. Nitekim Bârî Teâlâ hazretleri buyurur:

"Bize vuslat tarîkında envâ-ı ibâdet ve mücâhede ile nefislerine muhâlefet eder. Biz oncileyin sâliklerin gönlüne tarafımızdan cezbe bırakıp o cezbe ile bize vâsil olur" demektir. سئلنا 'dan murâd cezbe-i Hak'tır. İbâdet ve taat aşka ve cezbe vesîledir. Aşk ve cezbe olmayınca kul mevlâyâ eremez. Onun için Selim-i Dîvâne cümle varını verip aşk-ı mevlâyâ almıştır. li-âşkihi.

⁵⁸ C. ey dost.

⁵⁹ B. (-). tâ aşkullâhiye almıştır.

⁶⁰ B. varlığı men.

والذين جاهدوا فينا لنهدينهم سبلنا

4 Taksim Atatürk Kitaplığı; 1284 numarada, K.40 içerisinde, 249-301 varakları arasında, Ahmed Rıza tarafından istinsâh edilmiş olup 126b-152 numaralı mikrofilmidir.

5. Taksim Atatürk Kitaplığı; Belediye K.548 nüshası, 39 varak, 17 satır, rik'a.

6. Taksim Atatürk Kitaplığı; Belediye K.458 numarada kayıtlı, sonu eksik, 36 yaprak, küçük ebatlı, yazı, nesih. 7. Fatih Millet Kütüphanesi; Şry.817/1 numarada kayıtlı nüsha. Ta'lik taklidi, 1-43 varakları arasındadır.

8. Fatih Millet Kütüphanesi; Şry.947 numarada kayıtlı nüsha. Müstensih: Mustafa Zeki. Nesih yazı ile yazılmış. 40 varaktır.

9. Süleymâniye Kütüphanesi; Hacı Mahmûd Efendi, No: 2652'de kayıtlı nüsha. 22 varak, 21 satır, ta'lik, İstinsâh Tarihi: 1271.

10. Süleymâniye Kütüphanesi; Hacı Mahmûd Efendi, No: 3016'da kayıtlı nüsha. 36 varak, 21 satır, rik'a.

11. Süleymâniye Kütüphanesi; Haşim Paşa, No: 6/1'de kayıtlı nüsha. 1-18 varaklar arası, 23 satır, rik'a, müstensih: Ali Haydar, istinsâh tarihi: 1303.

12. Süleymâniye Kütüphanesi; Haşim Paşa, No: 8 de kayıtlı nüsha. 36 varak, 23 satır, rik'a, müstensih: Ali Haydar Molla Bey, istinsâh tarihi: 1320. 7 numaralı eser ile aynı cilttedir.

13. Süleymâniye Kütüphanesi; Tahir Ağa, No: 467/4'de kayıtlı nüsha, 31-55 varaklar arasında, 16 satır, rik'a.

14. Millî Kütüphane; Yazma A. 449 numarada kayıtlı nüsha. 25 varak, 23 satır.

ONUNCU BÂB¹

Ehl-i tarîktan olup² ehl-i hakikat oldum zannedip kimi hulûfî, kimi ittihâdi ve kimi devrânî olup yolu nice yanlışlar ve mezheb-i bâtila zâhib oldular³ onu beyân eder.

İmdi sır-ı azîm⁴ budur. Âyet-i kerîmede ya'nî:

قال الله تعالى وما رميت اذ رميت ولكن الله رمي (Enfâl, 8/17). Yâ Muhammed küffara toprağı sen atmadın, Allah attı demek. Ya'nî bazı kasiru'l-akl kimseler⁵ bu âyetin ma'nâsını hulûl ve ittihâd anladılar. Bâtın ma'nâsı demektir ki, Yâ Muhammed, varlığının hikmeti Hakk'ındır. Sen kendini unutup toprağı ben attım deme. Senin ve cümlelerin vücûdu fânîdir, hakikati benimdir demektir. İbtida bu âyetin ma'nâsını ittihâttan halâs edelim, senin varlığın fânî olup hakikati Hak olunca ittihâttan zuhûr eder. Sen kendi vücûd-u arızını var zannettiğinden ittihâd anlarsın. Halbuki sen var mısın ki, ittihâd olsun. Hulûl zannettiğın bundan zuhûr eder ki, çün Bârî Teâlâ Yâ Muhammed toprağı atan sen değil idin, ben idim dediğinden sen fehm ettin ki, hâşâ sümme hâşâ Bârî Teâlâ Muhammed'in gönlüne girip toprağı atmış ola deyu.

İmdi mülkünde kendinden gayri olmayınca ittihâd ve hulûldan⁶ zuhûr kim var ki kime girip çıksın ve bir⁷ dahi hulûfî erenlerin bu nutuklarını yanlış anlayıp yanlışlar.⁸ Erenler buyurdular. Nazm:⁹

Ben¹⁰ kâh nebat, kâh hayvân olmuşum, kâh ma'den kâh insân olmuşum.

Kâh havadan yağmur olup yağmışım,¹¹ kâh dev, kâh Süleymân olmuşum.¹²

35a Kâh Firavun, kâh Hamân¹³ olmuşum, kâh dergah / kâh Ruhbân olmuşum.

Kâh cennet, kâh rıdvân olmuşum.¹⁴

¹ B. C. Bâbu'l-âşir.

² B. (-). ehl-i tarîktan olup.

³ C. oldukların beyânındadır. B. (-). ve mezheb-i bâtila zâhib oldular.

⁴ C. sır-ı A'zam.

⁵ A. kimse.

⁶ A. (-). ve hulûldan.

⁷ A. biz.

⁸ B. (-). İmdi sır-ı azîm yanlışlar. C. (+). şöyle ki.

⁹ A. C. (-). erenler..... nazm.

¹⁰ C. (-). ben.

¹¹ B. (-). kâh insan yağmışım.

¹² C. (-). kâh maden olmuşum.

5.4. Mürşid-i Kâmil

Rehber, delil, kılavuz ve yol gösteren anlamına gelir. Ayrıca şeyh, pîr, eren ve velî kelimeleriyle eşanlamlıdır.¹⁹³ İnsân-ı kâmil, fenâ-fillâh mertebesine eren insana denir. Fenâ-fillâh olmak ta'biri "başerî irâdeyi Yaratıcı'nın irâdesinde eritmek" ma'nâsına gelir.¹⁹⁴ İsmail Ankaravî'ye göre Mürşid-i Kâmil'in özellikleri şunlardır: "İlâhî tecellilere mazhar, gönlünü mâsivâ kayıtlarından temizlemiş, irâde ve ihtiyarını yok ederek fenâ'ya ulaşmış, bekâ-billâha ermiş, sonra da insanları irşâdla görevlendirilmiş kimsedir."¹⁹⁵

Eşrefoğlu Rûmî Mürşid-i kâmil'de şu vasıfların da bulunması gerektiğini ifade eder: Bir yönü halkla, bir yönü Hak'la, meczub-u sâlik, tasarruf ehli, müridi Allah'a, Allah'ı müride sevdiren, "Ben onun gören gözü, işiten kulağı olurum" ifâdesinde anlatılan makamda olan kişidir."¹⁹⁶

Mürşid bir hekime benzer ki, hekim nasıl kendisine gelen hastayı, hastalığına ve bünyesinin direnci ve durumuna göre teşhis ve tedavi ederse, mürşid de kendisine gelen insanları aynı tarzda tedavi eder. Yine mürşid bir komutana benzer ki, savaş sırasında orduya strateji çizer, yön verir. Mürşid de tâlibe nefsin karşısında nasıl hareket edeceğini gösterir.¹⁹⁷

Selim Baba'ya göre, Mürşid-i kâmil arayıp ve bulup ondan bîat edip onun izniyle ehl-i zikir ve tevhit olmak herkese farzdır. Nitekim Bârî Teâlâ' buyurur: "Ehl-i zikri talep ediniz, eğer bilmezseniz." (Nahl, 16/143) ya'nî bâtinî ma'nâsı Mürşid-i kâmilî bulup ve ondan bîat edip, onun izniyle zikre müdâvim olup ehl-i zikir olunuz demektir.¹⁹⁸

Mürşid-i kâmil'in özellikleri hakkında da şunları ifade eder: Mürşid-i kâmil o zât-ı şerîfdir ki sözü özüne muvâfik ola, müskit ve istikâmet sahibi ola. Nitekim Bârî

¹⁹³ Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Marifet Yayınları, İst., 1991, s.354.

¹⁹⁴ Yaşar Nuri Öztürk, *Kur'an-ı Kerim ve Sünnete Göre Tasavvuf: İslâm'da Rûhî Hayat*, 3. bs., İFAV Yayınları, İst., 1989, s.120.

¹⁹⁵ Ankaravî, *Minhâcu'l-Fukarâ*, s.34-35; Erhan Yetik, *İsmail-i Ankaravî*, İşaret Yayınları, İst., 1992, s.148-150.

¹⁹⁶ Mustafa Kara, *Eşrefoğlu Rûmî*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1995.

¹⁹⁷ Hasan Kâmil Yılmaz, "Şeyh veya Mürşid", *Altınoluk Dergisi*, (Mayıs, 1995), sayı, 111, s.32-33.

¹⁹⁸ Kırımı, Age., vr., 5a.

ki, hakikate vâsıl olmadıklarından günü³⁰ ve hikmet-i eşyâyı ve cevher-i eşyâyı olduğu gibi göremeyip rûh-u izâfînin sırrına vukûf-u tâm hâsıl³¹ edemediklerinden rûh-u izâfîyi Hak'tan ayrılmış³² zannettiklerindendir. Bunu iyice fehm etmemişler, ilimleri buraya vâsıl olmamış ve³³ rûh-u izâfî ise Hak'tan ayrı değildir.

Nitekim³⁴ Kaygusuz Sultân'ın himmeti üzerimize hazır olsun.

Eğer insanı sorarsan Hak'tan ayrı değildir.

Sıfât-ı zât-ı mutlak, hırkası çâr pareden.

Dediği³⁵ rûh-u izâfînin Hak'tan ayrı olmadığına ve muhît sırrı olduğuna³⁶ işarettir.

Nitekim Bârî Teâlâ³⁷ buyurur.

(Nisa, 4/126) و كان الله بكل شيء محيطا

ya'nî "Hak Teâlâ cemî-i eşyâyı zâtıyla ve

ilmiyle muhîttir." Öyle olsa rûh-u izâfî nice Hak'tan ayrılmış olur. Nitekim Bârî Teâlâ³⁸

buyurur:

وهو معكم أينما كنتم

(Hadîd, 57/4) ya'nî Bârî Teâlâ³⁹ sizlerden ayrı

değildir. Her kande iseniz sizinle Bârî Teâlâ⁴⁰ bilebilir. Çün böyledir, sende fehm ettin ki,

rûh-u izâfî Hak'tan ayrı değildir ve ayrı olmadığını bil.⁴¹ Devrânî derler ki, çün senin ruhun

Hak'tan ayrılmıştır. Eğer bunda Hakk'ı bilip⁴² Hakk'a vâsıl olmazsan, öldüğün vakit

ruhun⁴³ devrana gider. Nice yüz bin yıl devranda gezer. Tâ tekrar insan gelip Hakk'a vâsıl

olmayınca devrandan halâs olmaz derler. Neûzü billâh bu hulûfî ve devrânîler bâtil

mezheplerdir. Bunlardan ihtiraz eylemek gerektir. Zîrâ bunlar tasavvuf makâmında olup

sırr-ı vahdete ermediklerinden tasavvuftan yanıldılar. Ehl-i vahdet olamadılar ve sırr-ı

vahdeti dahi bilemediler. Amma bildik zannettiler. Hak'tan gayri vücûd yoktur deyu vahdeti

isbat etmiş iken yine sûrete ve kesrete gelip herkesin ruhunu başka başka zannedip müşrik

36a oldular. /

³⁰ C. göğü.

³¹ C. tahsîl.

³² A. ayrı değildir.

³³ A. (-). zannettiklerindendir olmamış ve.

³⁴ A. (-). nitekim.

³⁵ A. (-). dediği.

³⁶ A. muhît-i sırrına.

³⁷ C. Cenâb-ı hakim-i mutlak.

³⁸ C. Cenâb-ı vâhid-i lem-yezel.

³⁹ C. Cenâb-ı Bârî.

⁴⁰ C. (-). Bârî Teâlâ.

⁴¹ A. (-). bil. B. (-). âlem-i kübrâ bil.

⁴² B. (-). bunda Hakk'ı bilip.

⁴³ B. (-). öldüğün vakit ruhun.

ene'l-Hak-hüve'l-Hak,⁷⁰ âfâk, enfüs, âlem-i kebîr,âlem-i saġîr, Allah Teâlâ'nın kudretinin zuhuru,⁷¹ tenin Hakk'ın sıfatı, canın ise Zât'ı olması,⁷² her işi işleyenin Hak olduğu,⁷³ kulluġun kalkmayacağı gerçeġi, cemî-i eşyânın iki vechi bulunduġu,⁷⁴ anâsır-ı erbaa, nefis,⁷⁵ âlem-i vahdet,âlem-i kesret,⁷⁶ belâ ile geçilecek makâm, sırr-ı hâfi, dalâlet,⁷⁷ evliyâullâh, ene'l-Hak, zındık,⁷⁸ şerîat, tarîkat,⁷⁹ fâsık,⁸⁰ vuslat,⁸¹ tabîat, nefis, nefse ibâdet.⁸²

Eserin Başı:

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ الْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِیْنَ وَالصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ عَلٰی رَسُوْلِنَا مُحَمَّدٍ وَعَلٰی اٰلِهِ وَصَحْبِهِ
اَجْمَعِیْنَ اَمَّا بَعْدُ

Eserin Sonu:

نَعُوْذُ بِاللّٰهِ وَلِي التَّوْفِیْقِ قَدْ تَمَّ الرَّسَالَةُ الشَّرِیْفَةُ

3.1.2. Nüshaları:

Bu eserin tesbit edebildiğimiz nüshaları şunlardır:

1. İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi; T.272 numarada kayıtlı bulunan nüsha. 33 varak, 17-18 satır. Müstensih: Muhammed Arif.
2. İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi; T.68'de kayıtlı bulunan nüsha. Mecmua içinde olup, 76-104 varaklar arasında, 21 satır, 29 yapraktır. Müstensihi ve istinsâh tarihi yoktur.
3. Taksim Atatürk Kitaplığı; Osman Ergin Yazmaları, 358 nolu nüsha. 34 varak, 21satır, nesih.

⁷⁰ Age., vr., 25a, 27a.

⁷¹ Age., vr., 25b.

⁷² Age., vr., 26b.

⁷³ Age., vr., 26b-27a.

⁷⁴ Age., vr., 28a.

⁷⁵ Age., vr., 28b.

⁷⁶ Age., vr., 29b.

⁷⁷ Age., vr., 30b-31a.

⁷⁸ Age., vr., 31b-32a.

⁷⁹ Age., vr., 32b.

⁸⁰ Age., vr., 33b.

⁸¹ Age., vr., 35b.

⁸² Age., vr., 36a.

Hulûlî ve devrânî bunun nihâyetini⁵⁸ aramayıp kendilerine nemmâlık yapıp hemân sırrullâh bu kadarcadır deyip, halbuki;⁵⁹ ehl-i tasavvuf vahdetin ibtida kapısıdır. Ona kapılıp yolu yanıldılar. İmdi ehl-i vahdet katında rûh Hak'tan ayrılmamıştır. Kemâl-i tevhîdde Hak'tan gayri yoktur ve Hak'tan gayri görmek şirktir. Ehl-i vahdet keşf-i tâm sahibi âşıklardır ki, onlar bunu ve cemî-i eşyânın içyüzünü görürler. Ezel ve ebed, evvel ve âhir, mazi ve istikbali bir görürler, hali nice görürlerse.⁶⁰

İmdi ey cân-ı men bu sırları yoluyla fehm et ki, bu bâtın mezheplerden⁶¹ halâs olup, sırr-ı tevhîde malik olup şirkten kurtulasın. Çün kendi mülkünde kendisinden gayri bulunmayınca rûh-u izâfî nice Hak'tan ayrılmış olur. Hak'tan ayrı aslâ bir şey yoktur. Muhît sırrı budur.⁶² Rûh-u izâfî ne bir yerden geldi, ne bir yere gider, ne bir yere girer ve ne bir yerden çıkar.⁶³

Bârî Teâlâ insan ve⁶⁴ hayvan halk ederse rûh-u izâfî cümlesine nefh edip diri kılar. Nitekim⁶⁵ Bârî Teâlâ buyurur: *ونفخت فيه من روحي* (Hicr, 15/29) "fihî" zarftır. Cemî-i insana ve hayvana⁶⁶ şumulü vardır. Bu âyet bu sırta işaretidir ve ne kadar insan ve hayvan olursa rûh-u izâfî kemâ kân yerinde dâim ve kâimdir ve bâkîdir. Bir yere girip çıkmaz. Mesela güneş cümlesinin penceresinden ve bacasından şûle verir. Amma girip çıkmaz ve ne kadar ev harap olsa güneş⁶⁷ yine yerinde dâim ve kâimdir. Belfi hulûlî ve devrânînin sözleri yalan değildir, yanlıştır. Bu sırdan yanıldılar. İnsanı gezdiren ve söyleten ve işittiren rûh-u izâfîdir. O Hak'tan ayrı değildir ne bir yerden geldi ve ne bir yere gider. 37a / gidip gelen insanın vücûdudur ki, o anâsır-ı erbaadan mürekkeptir.⁶⁸

⁵⁸ A. (-). bunun nihâyetini. A. sonu.

⁵⁹ A. (-). halbuki.

⁶⁰ C. görürler ise muttali' olurlar.

⁶¹ C. mezhepleri terk ve.

⁶² B. (-). zîrâ başka başka budur.

⁶³ B. (-). ve ne bir çıkar.

⁶⁴ B. ne kadar insan ve ne kadar.

⁶⁵ B. (-). nitekim.

⁶⁶ B. (-). insana ve hayvana. B. zî-rûha.

⁶⁷ B. (+). Güneşe zevâl olmadığı gibi rûh-u izâfî dahi ne kadar insan ve hayvan halk olunur ise nefhedip diri eder. Ve ne kadar insan ve hayvan olur ise rûh-u izâfîye zevâl olmayıp dâim ve bâkîdir. Evinin bacasından ve penceresinden giren güneşin zerrelere güneşten ayrı olmadığı gibi herkesin rûhu dahi Hak'tan ayrı değildir.

⁶⁸ B. (-). kaimdir belfi mürekkeptir.

İnsan vücûdu su gibidir akar. Rûh-u izâfi ark⁶⁹ gibidir, yerinde durur. Suyu bakma arka bak ki,⁷⁰ başın dönüp yıkılmayasın.⁷¹ Ve bir misal dahi insanın vücûdu dipsiz bardak gibidir. Rûh-u izâfi deryâ gibidir.⁷² Mesela bir deryânın içine bir çok dipsiz bardakları koymuş olsan.⁷³ O bardaklar o deryânın suyu ile dolmuş olsa, insanın hayatı buna benzer. Ba'dehu o bardakları deryâdan birer birer⁷⁴ çıkarsan deryânın suyu yine deryâda kalır. Gidip gelen, dolup boşanan ancak⁷⁵ bardaklardır.⁷⁶ İnsanın ölmesi bardağı deryâdan çıkarmağa benzer. Sırr-ı vahdet dahi buna benzer. Deryâ bir, su bir, başkalık ve çokluk⁷⁷ bardaklarda olduğu gibi cümleyi diri kılan bizzât⁷⁸ rûh-u izâfidir.

Vücûd-u insan başka başka olduğundan nice yüz bin göründü. Gözü açık olanlar cemî-i eşyânın iç yüzü ki o rûh-u izâfidir, O bir deryâ ve bir zâttır, onu gördüler. Ehl-i zâhirin bâtin gözleri kör olduğundan⁷⁹ iç yüzünü göremediler.⁸⁰ Vücûd-u insan ki sûrettir, bardak⁸¹ misalidir. Çok olduğundan sûretin çokluğunu görüp sûretten mahrûm kaldılar. Bundan fehm etme ki, mevt cümle halka beraber ola. Hakk'a vâsil olan âşıklar tenini cân etti. Hayat-ı câvidânı bulup azabdan emîn oldu. O kimse ki nefsinin hevâsına uydu. O süffide kaldı. Bunun dahi azîm sırrı vardır. Lisâna getirmeğe destûr yoktur. Keşif ile görmeğe muhtaçtır.⁸² İmdi gidip gelen rûh-u izâfi olmayıp, vücûd-u insan olduğunu âyet 37b ve hadîs ile⁸³ isbat edelim.⁸⁴ كل شيء يرجع الى اصله / ya'nî her şey aslına gider. Ya'nî insan öldüğü vakit eğer nefsâniyeti terk edip⁸⁵ rûh-u izâfiye vâsil olursa rûh-u izâfi olup cümle ile bir olur. Toprak toprağa,⁸⁶ ateş ateşe, su suya, hava havaya munkâlib olur. Rûh-u izâfi yine yerinde bâkîdir, cümle ile bilebilir ve cümleyi gezdiren odur.

⁶⁹ C. (+). ve hark.

⁷⁰ C. ve halka nazar eyle ki.

⁷¹ B. (-). suya bakma yıkılmayasın. B. ve içinden dâima su akar.

⁷² B. (-). rûh-u izâfi deryâ gibidir.

⁷³ A. koysan. B. (-). koymuş olsan.

⁷⁴ B. (-). birer birer.

⁷⁵ A. B. (-). ancak.

⁷⁶ B. Bardaklar olmuş olur. B. (+). kezaik cümleyi diri kılan rûh-u izâfidir. C. (+). deryâ yine yerinde olup işte.

⁷⁷ C. (-). ve çokluk.

⁷⁸ A. (-). bizzât.

⁷⁹ C. olduğu ecilden.

⁸⁰ A. iç yüzü ki rûh-u izâfidir. O bir deryâ ve bir zâttır onu göremeyip.

⁸¹ A. bir zât.

⁸² B. (-). insanın ölmesi muhtaçtır.

⁸³ B. (-). vücûd-u insan hadîs ile.

⁸⁴ B. Kaynağına ulaşamadım.

⁸⁵ C. (+). rûhâniyyet peyda edip.

⁸⁶ C. (+). gider.

Gidip gelen rûh-u izâfî olmayıp vücûd-u insan olduğunu Bârî Teâlâ haber verip⁸⁷ buyurur:⁸⁸
⁸⁹ منها خلقناكم وفيها نعيدكم ومنها نخرجكم تارة اخرى (Tâhâ, 20/55). Bâtîni ma'nâsı, ya'nî biz sizleri⁹⁰ topraktan halk ettik ve yine toprağa göndeririz ve yine tekrar⁹¹ topraktan çıkarırız demektir. Ya'nî devr⁹² eden rûh-u izâfî değildir, anâsır-ı erbaadır. Zîrâ rûh-u izâfî bâkîdir ve anâsır dahi bâkîdir velâkin devr eder. Anâsırın bekâsını ehl-i vahdet keşifle görür. Ne var yok olur ve ne yok var olur. Zâhirin var yok olur dediği mürekkebât müfredât oldu demektir. Ya'nî vücûd-u insan mürekkebât idi, her anâsır aslına gitti, müfredât oldu demektir.⁹³ Yok var olur dediği tekrar o müfredât ya'nî dağılmış eczalar emr-i Hak ile bir yere cem' olup mürekkebât olur. Ya'nî terkîb olunup yine vücûd-u insan olur demektir. Yoksa ey ahmaklar ne yok var olur ne var yok olur. İmdi yine⁹⁴ müfredât nice mürekkebât olur fehmi et.

Şöyle ki,⁹⁵ İmdi toprak toprağa gitti. Erenlerin ma'den dediği topraktır. Nitekim Cenâb-ı yezdân buyurur:⁹⁶ قل الروح من امر ربي (İsrâ, 17/85)
 âyetinde ruhtan murâd insanı gezdiren rûh değildir. İnsanı gezdiren ruha emir demezler, 38a rûh-u izâfî derler. Bu rûh Hakk'ın emridir. Bu ruha rûh-u hayvanî / ve rûh-u nebati derler.⁹⁷ Bu ruhtan murâd Bârî Teâlâ'nın emridir. Ma'lûm ola ki,⁹⁸ rûh ma'dene geldi dedikleri ya'nî Allah'ın emri toprağa geldi. Ma'denden nebata geldi dediği emr-i Bârî topraktan nebata geldi. Ya'nî topraktan ot bitti. Rûh nebattan hayvana geldi dediği emr-i Bârî hayvana geldi. Otu hayvan yedi. Rûh hayvandan insana geldi dediği emr-i Bârî insana geldi. İnsan hayvanı yedi, dimağında kalan kuvvet meni oldu.⁹⁹ Cima' ettikte ana rahmine

⁸⁷ C. (-). haber verip.

⁸⁸ B. (-). Ya'nî her şey buyurur. B. Kalellâhu ve teala.

⁸⁹ B. (+). bazı evliyâullâh buyurur: Nazm.

Ey ârif o gayrı deġil, odur giden odur gelen.

Ne gider o ne gelir o, gider göründür sûretâ.

İmdi odur giden, odur gelen dediği anâsır-ı erbaadır. Ne gider o ne gelir o dediği rûh-u izâfîdir.

⁹⁰ C. (-). Ya'nî biz sizleri.

⁹¹ A. (-). tekrar.

⁹² C. devrân.

⁹³ A. (+). mürekkebât-ı ebedî her anâsır aslına gitti, müfredât olur demektir.

⁹⁴ C. (+). tekrar.

⁹⁵ A. (-). şöyle ki.

⁹⁶ A. (-). nitekim buyurur. B. (-). Bâtîni ma'nâsı buyurur.

⁹⁷ B. (-). âyetinde derler.

⁹⁸ A. İmdi.

⁹⁹ B. (+). fehvâsınca Hakk'ın emri toprağa geldi ki vücûd-u insan terkîb oluna. Bu âyette ruhtan murâd emirdir, rûh-u izâfî değildir. Erenlerin ma'den dedikleri topraktır ve bu emirden murâd rûh-u hayvanîdir. Pes erenlerin emir ma'dene geldi dedikleri, rûh-u hayvanî toprağa geldi demek oldu. Ya'nî nebata geldi demek oldu. Topraktan ot bittikte rûh-u hayvanî nebattan hayvana gelmiş oldu. Hakk'ın emri hayvana geldi

Selim Kırımı bu risâlesini yer yer, Niyazî-i Mısırî,⁴¹ Eşrefoğlu,⁴² Muhammed Bicân,⁴³ Şeyh Nâci,⁴⁴ Şemsî,⁴⁵ Aziz Mahmûd Hüdâyî,⁴⁶ Âşık Habîbî,⁴⁷ Âşık Yûnus⁴⁸ Ömer-i Nâkî,⁴⁹ Mahmûd-i Şebusterî,⁵⁰ ve Nesîmî'den⁵¹ alınan beyit ve şiirlerle süslemiştir. Bu şiirlerin zaman zaman şerhleri de yapılmıştır. Miftâhu Müşkilât, bu açıdan sadece bir tasavvuf klasığı değil, şerh edebiyatımızın de mühim bir örneğidir.⁵²

Miftâhu Müşkilât risâlesi ana temâ olarak vahdet-i vücûdu esas almakla birlikte, şu konuları da işlemiştir: Taklîd, tahkîk, Hakk'ı ve halkı sevmek,⁵³ nefse tapma, eşyânın insana hicab olması, evliyâullâhın sülûku,⁵⁴ havâtır,⁵⁵ âşıkın âlâmetleri, Hakk'ın isimlerinin mazhârı olmak,⁵⁶ mebde'-maâd,⁵⁷ taklîd, tahkîk,⁵⁸ Hakk'ın varlık yüzünden zuhuru,⁵⁹ anâsır-ı erbaa,⁶⁰ cem'-fark, ulûhiyyet, ubûdiyyet,⁶¹ Allah Teâlâ'nın kula belâ vermesi, Zâtullâh ve akıl ilişkisi,⁶² fakr, acz, ubûdiyyet, ilhad,⁶³ tâlib-i Hak, vâsıl-ı Hak, insân-ı kâmil, abd-i mahz,⁶⁴ kesîf, latîf,⁶⁵ tasfiye-i kalb, tezkiye-i nefis ve tecliyeye-i rûh,⁶⁶ ehl-i hevâ ile ehlullâhın farkı, mehdî, Hz. İsâ,⁶⁷ nefsin rûh olması, sırr-ı hâfi,⁶⁸ Hâdî ve Mudill, ubûdiyyet ve ulûhiyyet,⁶⁹ halk, Hak,

⁴¹ Age., vr., 8b-9a-10a-10b-15a-15b-16a-19a-20a-20b.

⁴² Age., vr., 5a-8b-34b-35a-35b.

⁴³ Age., vr., 3b-4a-12b-13a.

⁴⁴ Age., vr., 9a.

⁴⁵ Age., vr., 9b.

⁴⁶ Age., vr., 19b-20a-21a.

⁴⁷ Age., vr., 8b.

⁴⁸ Age., vr., 36b-37a.

⁴⁹ Age., vr., 28b.

⁵⁰ Age., vr., 21b.

⁵¹ Age., vr., 34b.

⁵² Tatçı, Age., s.16.

⁵³ Kırımı, Age., vr., 4a-4b.

⁵⁴ Age., vr., 5a.

⁵⁵ Age., vr., 5b.

⁵⁶ Age., vr., 6a-6b.

⁵⁷ Age., vr., 8b.

⁵⁸ Age., vr., 13a.

⁵⁹ Age., vr., 15a.

⁶⁰ Age., vr., 16b.

⁶¹ Age., vr., 17a.

⁶² Age., vr., 18a.

⁶³ Age., vr., 19b.

⁶⁴ Age., vr., 20b.

⁶⁵ Age., vr., 21a.

⁶⁶ Age., vr., 21b.

⁶⁷ Age., vr., 22a.

⁶⁸ Age., vr., 23b.

⁶⁹ Age., vr., 24b.

Men arefele, mâ rameyte iz-rameyte remzini.

Fark ediver mümkün ise ber sebil-i infirâd.

Müşkili çoktur Niyâzi'nin veli biri de bu.

Zâhid anlasa Hakk'ı zühdü neden olur kesâd.³⁸

Selim Baba yukarıdaki gazel ile ilgili şu değerlendirmeyi yapmaktadır: “Benim canım, Niyazi Sultân bu nutk-u şerifi söylemiş Gördüm ki, fi-l-vaki' dört kitabın mefhumunu câmi', belki, cemî-i ulûm-u evvelîn ve âhirîn, deryâyı bî-payândır. Bir âşık bunların cevabını ferdâ ferdâ birbirini fark eder ise, cemî-i mehâlikten ve dalâletten halâs olup yeryüzünde halife-i Hak olur. Aman meded mürüvvet erenler, bu âciz yüzü karadan, bu müşkili halledenler sizlersiz. Arada bu gamdan ve nefsin mekrinden size sığınırım. Bu günahkarı siz hıfz edin. Derûnumdan Hak'tan gayriyi ihrâc edin. Tabîat putundan, hevâ-yı hevesten ve nefsin lezzetlerinden halâs edip ve gönlü, sırrı Hak nuruyla münevver edin ve bir dahi sizlerden niyâzım budur ki, aşkımı ve derdimi ziyâde edin.”³⁹

Müellif yine bu risâlesinde mutasavvıfların âdâbını tavsîf ederken şunları söylemektedir: “İmdi evliyâullâhın hulku bu on sıfat ile muttasıf olmaktır. Evvel Hak işin sıdk ile olsun ya'nî tevhîd-i Bârî'de kendini hilâf-ı i'tikaddan gayet sakın. İkinci halkla işin iyi hulkla olsun ve daima insâf ile olsun, nefesine muhâlefet ve kahr ile, senden ululara hizmet ile, elinin altında olanlara şefkat ve merhamet ile ve dostlarına nasihat ile olsun. Düşmanlarına hükm ile ve ulemâyâ tevâzu ile ve dervişlere sehâvet ile, cahillere hâmûşluk ve sükût ile olsun ki, evliyâullâhın ahlâkı budur. Her kim bu hulklar ile hulklanırsa berhüdâr olur ve kendinin musâhibleri dahi safâda olur. Âleme rahat ve rahmet bunun yüzünden olur. Böyle âşık vakt-i gazapta avf ile belki yaramazlık edene iyilik eder ve kendi dâim insâf ede ve kimseden insâf talep etmeye, cümle iyi işleri işleye ve kendini uslanmamış gibi göre.”⁴⁰

³⁸ Seyyid Muhammed Nûr, *Edebi ve Tasavvufî Mısri Niyâzi Dîvânı Şerhi*, Haz.Mahmut Sadettin Bilginer, Esmâ Yayınları, İst., 1982, s.61-64; *Dîvân-ı Niyâzi (kuddise sirruh)*, Basım yeri, tarihi ve yılı yok, s.19-20.

³⁹ Age., vr., 15a-16a.

⁴⁰ Age., vr., 2a-2b.

Teâlâ buyurur: “O hâlde seninle beraber tevbe edenlerle birlikte emrolunduğun gibi dosdoğru ol!” (Hûd, 11/112). Bast ve kabz sahibi ola, iktizâ ettikte dervişin sülûkunu bast ede ve iktizâ ettikte kabz ede. Sahib-i da’vâ olmaya; zîrâ “Tasavvuf, da’vâları terk edip, esrâr-ı ilâhîyyeyi gizlemektir.” Sahib-i mücâhede ola. Şöhret, şehvet ve tabîat esiri olmaya. Zühd ve takvâ ile âreste ola. Muhabbet-i dünyâ ve muhabbet-i ukbâyı terk eyleye. Hasıl-ı kelâm terk-i sivâ edip ona bir şey matlûb ve maksûd olmaya. Şerîat libasın eğnine giyip, muhâsebe asâsın eline almış ola. Bi’l-küllîyye ehliyet-i tecelliyât-ı Bârî ile fenâ-fillâhta mahv-ı mutlak olup, bekâ-billâha ermiş ola. Cem’den farka gelmiş ola. Şerîat-ı mutahharanın emir ve nehyini gereği gibi icrâ ede. Dört kapısı (şerîat, tarîkat, ma’rifet ve hakîkat) ma’mur ola. Eğer dört kapının birisi noksan olsa Mürşidliğe yaramaz ve kimseyi irşâd edemez. İmdi ey cân-ı men; Mürşid-i kâmil bulmak gayet güçtür. Eğer bir âşık ki, Mürşid-i kâmil buldu onun işi tamamdır. İnsân-ı kâmil murâd etse, bir âşıkı tarfetü’l-ayn içinde irşâd edip Hakk’a vâsıl eder.¹⁹⁹ İnsan-ı kâmilin adı çoktur. Bir adı “ümmü’l-kitâb”dır. Bir adı “sebu’l-mesânî”dir, bir adı “cevâmiu’l-kelim” ve bir adı “kelimetullâh”tır.²⁰⁰

Bu mertebeye eren insan, iffet ve istikâmet sahibi olur. Dinî hükümlere zâhiren bağlı olup onlara tamamen uyar. Hem kesret âleminde hem vahdet âleminde daimî salât içinde bulunur. Dış âlemi halka yanaşık, iç âlemi ise Hakk’a yapışıktır. Bu zâtı anlamak halk için hayli güçtür. Zîrâ bu halk zâhirde kimin ibâdeti, zâhirî zühdü ve takvâsı çoksa onu kâmil bilir. Halbuki kâmil insanın olgunluğu, bu zâhirdeki duygu gözü ile görünmez. Onu görmek için Hakk’a ulaşmış göz gerek. Hâsılı kâmil olanı, yine kemâle eren görür ve bilir.²⁰¹

Müellifimiz Tîn suresinin ilk dört âyetinin tefsirini şu şekilde yapmaktadır: Benim canım, cezbe-i Hak dedikleri, insân-ı kâmilin gönlüne girmektir. Eğer insân-ı kâmilin gönlüne girdin, şakî isen dahi saîd olup Hakk’a vâsıl oldun. Zîra İnsân-ı kâmilin gönlü emindir. Hak’tan gayriyi gönlünden çıkarmıştır. Onun gönlünde Hak’tan gayri yoktur. “Adı aradan kaldırsan sahibinden gayri bir şey kalmaz” sözünü fehmet. Nitekim Bârî Teâlâ buyurur: “Allah dilediğini siler, (dilediğini de) sabit

¹⁹⁹ Age., vr., 5a-5b.

²⁰⁰ Age., vr., 7a.

²⁰¹ Muhyiddin İbn Arabî, *Lübbü’l-Lüb*, İlavelerle Türkçe’ye Çev. İsmail Hakkı Bursevî, Sadeleştiren: Abdülkâdir Akçiçek, 3. bs., Kamer Neşriyat, İst., 1984, s.67.

dîvâneler fehm edip ehl-i sûret olan nâdân varlık ve izhâr-ı kemâl anlarsada ne gam hep aşkın gürültüsüdür.²⁷

Gece gündüz işim ah u zâr-ı efgân oldu gel.

Bu benim dîvâne gönlüm gel ki virân oldu gel.

Aşkın odu²⁸ derûnum yaktı berbâd eyledi.

Söndüremez bahr-ı ummân yandı külhân oldu gel.

Kör olan görmez bu zikrden,²⁹ vech-i Hakk'ı seyyidim.³⁰

Gören o nûru³¹ yüzünden ehl-i îmân oldu gel.

Rûz-i şeb isterim ey dost, nûr-i hüsnünden meded.

Onu bildim ki derdim bana dermân oldu gel.

Vuslâtındır bu dil-i mecrûhun ey dost çaresi.

Gel ki bu bî-çâre âşık yandı bî-cân³² oldu gel.³³

Varlığı mahv oldu gitti³⁴ bu Selim Dîvâne'nin

Gitti benlik geldi senlik, cümle yeksân oldu gel.

Firkâtin³⁵ oduna yandım, gitti cânım gel yetiş.

Hızırveş vaslın³⁶ hayatın sun cânânım³⁷ gel yetiş.

Şânına levlâk denildi, şah-ı kevneyn seyyidim.³⁸

Et şefaât kıl tecelli³⁹ bana cânım gel yetiş.

Secdegâhımdır⁴⁰ cemâlin, ma'bûd-u mutlaksın bana.

Sende mahv ettim vücûdu, din-i îmânım gel yetiş.

²⁷ B. (-). mazhar-ı ayn-i cemâl-i gürültüsüdür. C. (+). ey aziz karındaşım.

²⁸ A. C. ateşin aşkı.

²⁹ C. (-). bu zikrden. C. gözlerinden.

³⁰ B. (+). ey habibim bırak urundurma yüzünde nûr-u Hak .

³¹ A. C. vechi.

³² B. cân.

³³ B. (+). Kûflır, din, îmân-ı mezhep verdim aldım.

Aşkıyı cemâlinde gayri görmek bana isyan oldu gel.

Keşf olunca nûr-i hüsnün cümleyi mat eyledim.

Zühd-ü zikrim, vird-i fikrim şimdi hayrân oldu gel.

³⁴ B. varlığı gitti elinden.

³⁵ B. li-âşıkîhi, aşkın.

³⁶ B. aslın.

³⁷ A. C. cânım.

³⁸ B. sevdiğim.

³⁹ A. tecelli kıl.

⁴⁰ B. kiblegâhımdır.

Ruhların altında⁴¹ gördüm semme vechullâhi ben.

Gösterin nûr-u ilâhîden nişânım gel yetiş.

Ey acep mecnûnun oldum, sultân-î⁴² âlem ben senin.

Kalmadı nâm ile şânım,⁴³ nâmus-u ârım gel yetiş.

Ateş-i aşkında yandı,⁴⁴ bu Selim Dîvâne'nin.⁴⁵

Varlığım mahv oldu⁴⁶ sende, bende-i varım gel yetiş.⁴⁷

Sürüp ismin dilde tekrâr eylerim.

Varlığım seninle ben vâr eylerim.

Koma beni etmeyem bir⁴⁸ derd ile ah.

Yakarım dünyâyı hep nâr eylerim.

Aşk-ı pakin boynuma zincirini.

Takmışım Mansûr olup zâr⁴⁹ eylerim.

Ene'l-Hakk'ı⁵⁰ mahv edip sende şehâ.

Hüve'l-Hak⁵¹ sırrını⁵² her bâr eylerim.

Beni sende seni Hak'ta mahv edip.

39b Hakk'ı sende seyyidim⁵³ vâr eylerim. /

Cemâlinde okuyup âyetleri.

Şerh edip ledünni⁵⁴ tekrâr eylerim.

Vech-i pakin ismidir ümmü'l-kitap.

Bu Selime⁵⁵ onu⁵⁶ ezkâr eylerim.

⁴¹ A. C. elinde.

⁴² B. ey acep mecnûnum kim şahı.

⁴³ B. (-). şânım.

⁴⁴ B. yandım.

⁴⁵ B. Dîvâne gel.

⁴⁶ B. (+). cümle.

⁴⁷ B. (+). li-âşukihî.

⁴⁸ B. (-). bir.

⁴⁹ B. var.

⁵⁰ C. çün ene'l-Hakk'ı.

⁵¹ C. ben hüve'l-Hak.

⁵² B. zikrini.

⁵³ B. sevdiğim.

⁵⁴ B. zikrini.

⁵⁵ C. (+). Dîvâne.

⁵⁶ C. (-). onu.

cahiller vardır ki, ezelde nice ise öyle olur derler ve mücâhede fâide etmez derler. Çün böyle olunca Peygamberler ve mürşidler niçin irsâl olunmuş bu ne demektir. Çün hidâyet ve dalâlet hakîkatte Hakk'ın vücûdundan sâdır olsa niçin Hak Teâlâ dalâleti nehy edip hidâyeti emretmiştir. Bunların cümlesinin cevabı bir bir tahrîr olup "Miftâhu Müşkilâti's-Sâdikîn ve Âdâbu Tarîki'l-Vâsılîn" tesmiye olundu."³⁷

Mısrî'nin söz konusu gazeli şudur:

Müşkilim var size ey Hak dostları eylen reşâd.

Kim cevabın veren olsun Hak katında ber-murâd.

Ol ne kesrettir ki onun haddi yok, pâyâmı yok.

Kesret içinde ne vahdettir ki ona yok idâd.

Çoktur enva'ı bu halkın biri insan üç bölük.

Biri ehl-i hayme, birisi kurâ, biri bilâd.

Üç bölükten üç bölük dahi bölünmüş ey hâce.

Biri mümin, biri kafir, biri ehl-i inkiyâd.

Hangisi Hak'tan irak olmuş bunların söylegil.

Hangisi kâdir ki Hak emrine eyleye inâd.

Hakk'ın iken her tasarruf bu abes sözler nedir.

Nefis ü şeytan dediğin kimlerdir eylerler fesâd.

Dünyâ ve ukbâ dahi haşr ile neşr olmak nedir.

Bunları bildir bana hem ne durur mebde'-maâd.

Âhirette cennet ü nîrân u berzâh kim denir.

Bunların aslı nedir kim oliser yevm-i tenâd.

Kahr u lutfun illeti bir demenin aslı nedir.

Bu ikinin vahdeti midir acep râh-ı sedâd.

Ya'nî rahat ayn-ı mihnet, mihneti rahat mıdır.

Cümleden razı mıdır Hak ber-tarîk-ı ittîrâd.

Hak Teâlâ'dan yakîn eşyâya bir şey yok denir.

Lîk bildir kim durur Allah, ya kimdir ibâd.

³⁷ Selim Kırımı, *Miftâhu Müşkilât*, Süleymâniye Kütüphanesi; Hacı Mahmûd Efendi 3016 vr., 1b-2a.

Ma'rifet üç kısımdır:

a. Avamın ma'rifeti: Allahü Teâlâ'nın efâlini, madde planında meydana gelen yaratılış tecellilerini bilmektir.

b. Has insanların ma'rifeti: O'nun sıfatını ve sıfatının tecellilerini bilmektir.

c. Hassın hası olan insanların ma'rifeti: Allah-ü Teâlâ'nın zâtı ile ilgili tecellileri bilmektir.¹⁹⁰

Şeriat, dini nazarî bilgi düzeyinde öğrenmeyi, emir ve yasaklarını, kural ve kaidelerini bilmeyi ve bunları zâhiren uygulamaya çalışmayı ifade eder. Tarikat, kâmil bir mürşidin rehberliğinde, hem bu dinî uygulamaları daha şuurlu ve ihlâşlı olarak yerine getirmeyi; hem de nefsi kontrol altına alıp, rûhî kabiliyetleri geliştirmeye yönelik, dualar, zikirler, nâfile ibadetler, riyâzet ve mücâhedelerle, kulluğu daha da yoğunlaştırmayı, böylece dinî ve dünyevî hayatı olabildiğince disiplinli hale getirmeyi anlatan bir kavramdır. Burada yavaş yavaş şekilcilikten kurtulma, zâhirden bâtına, kabuktan öze doğru bir geçiş başlamaktadır. Hakikat ise, bâsiret ve kalp gözünün açılmasıyla, dinî prensiplerin, emir ve yasakların hikmet ve esrârına, yaratılışın maksat ve sırlarına, tevâhidin hakikatine, akî ve nazarî olmaktan öte keşfi ve sezgisel olarak vakıf olmak, böylece Hakk'a kesbiyet ve vuslatı elde etmek anlamındadır. Ma'rifete gelince, bu da ilâhî muhabbetle vahdet deryasına dalan Hak dostunun kalbinde rabbânî ilimlerin ve ilâhî tecellilerin zuhûrunu ifade eder.¹⁹¹

Şeriat, tarikat, hakikat ve ma'rifetin sıralanışı hususunda iki kanaat mevcut olup birincisinde hakikat dördüncü sırada, ikincisinde ise ma'rifet dördüncü sıradadır. Selim Kırımî birinci kanaate sahiptir.¹⁹²

¹⁹⁰ Gümüşhânevi, Age., s.274.

¹⁹¹ Osman Titrer, "Tasavvufun Anlam ve Önemi", Sesleniş, (Bahar 1997), sayı, 1, s.8, ss,7-10.

¹⁹² Abdülkâdir Geylânî Hazretleri şeriat, tarikat, hakikat ve ma'rifet, Hacı Bektaş-ı Veli ise, şeriat, tarikat, ma'rifet ve hakikat şeklinde sıralanışını kabul ederler. (Abdülkâdir Geylânî, *Füyûzât-ı Rabbâniyye*, Çev. Celal Yıldırım, Beyda Yayınevi, İst., 1995, s.21-24; Kara, "Tasavvuf" *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, c. XIV, s.375-376).

ile sarılan, sülûk hâlinde iken cezbelere tutulan sâlik. d- Mezcûb-i sâlik: Cezbeye tutulduktan sonra sülûke başlayan, cezbe tarafı ağır basan sâlike Hakk, keşf ve yakîn nurları ile zuhûr eder. Bunlardan ilk ikisi şeyh ve mürşid olmaya ehil değildir. Son ikisi ise bu makama layık olup, şeyhlik makamında en yüksek derece ise dördüncüsüdür.³⁶ Kanaatimize göre Selim Baba mezcûb-i sâliktir. Çünkü kendisine şeyhi Hamdî Efendi tarafından hilâfet görevi verilmiş olup irşâd faaliyetlerini yürütmüştür.

3. KIRIM'LI SELİM BABA'NIN ESERLERİ

Selim Baba'nın bilinen iki eseri mevcuttur. Bunlar, "Miftâhu Müşkilâti's-Sâdikîn ve Âdâbu Tarîki'l-Vâsilîn" ve "Burhânu'l-Ârifîn" isimlerini taşımaktadır.

3.1. Miftâhu Müşkilâti's-Sâdikîn ve Âdâbu Tarîki'l-Vâsilîn

3.1.1. Muhtevası

Çoğu nüshalarında Miftâhu Müşkilât olarak geçen bu eser tasavvufî bir şerhtir. Mehmet Şemseddin Efendi bu risâlenin, Niyâzi-i Mısri'ye ait "Müşkilim var ey Hak dostları eylen reşâd" mısralarıyla başlayan gazelinin şerhi olduğunu söylemekteyse de müellif, esere girişinde asıl yazılış gayesini ve muhtevasını şu şekilde ifâde etmektedir: "Bu âciz ve zaîf ve miskîn, mezcûb eş-Şeyh Selim Baba Dîvâne diledim ki, bir risâle te'lif edip onda evliyâullâhın âdâbı, i'tikadı, sülûku, tevhîdi, Hak'la kıyâmları nicedir ve halkla muâmeleleri nicedir, ubûdiyyet ve ulûhiyeti kendi vücûdunda bulup birbirlerini mahcûb etmemek nicedir. Halk yüzünde zuhûr eden Hak ise ya halk hangidir veyâhut Hak halk ise ya Hak hangidir ve arif-i billah halkın sıfatı ile Hakk'ın sıfatını fark etmeli olunca halkın sıfatı ne demek ve Hakk'ın sıfatı ne demektir ve ba'zı

³⁶ Sühreverdî, Age., s.87-88; A.g.mtl., *Tasavvufun Esasları: Avârifü'l-Maârif Tercümesi*, Haz: H. Kamil Yılmaz-İrfan Gündüz, Erkam Yayınları, İst., 1993, s.110-112; Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s.322.

Selim Baba, diğer tarikatlar ile mukayese edildiğinde daha az sayıda müellifi bulunan Kâdiriyye tarikatı mensubu olması sebebiyle önem arz etmektedir.

Şeyhi, Kesriyye'li Hüseyin Hamdi Efendi olan müellifimizin silsilesine, yaptığımız araştırmalarda rastlayamadık.

Bosna kadı vekilliği görevinde iken görevini bırakarak tarikat yoluna sülûk eden müellifimiz, Şeyhinin halifesi olarak önce Üsküp'de daha sonra ömrünün sonuna kadar Selânik yakınlarındaki Köprülü'de halkı irşad vazifesini ifa etmiştir.

Selim-i Dîvâne'nin Şeyhi tarafından Köprülü'ye gönderilmesi, İslâm'ı yayma faaliyetlerinde tarikatların ne derece önemli rol oynadığının bir nümunesi olarak da gösterilebilir.

Bu çalışmamızı, Selim Baba'nın ve eserlerinin kültür hayatımıza kazandırılması ve ma'nevî hayata her zamankinden daha fazla ihtiyacı olan günümüz insanının istifadesine sunulması açısından önemli sayabiliriz.

BİBLİYOGRAFYA

Abdûlbaki, Muhammed Fuad. Mu'cemü'l-Müfehres li Elfâzi'l-Kur'ani'l-Kerîm, Dâru'l-Hadîs, Kahire, 1988.

Aclûnî, İsmail b. Muhammed. Keşfü'l-Hafâ ve Müzîlü'l-İlbâs, ammâ 'šteherâ alâ Elsineti'n-Nâs, Müessesetü'r-Risâle, c. I-II, 4. basım, Beyrut, 1405.

Ankaravî, İsmail. Minhâcu'l-Fukarâ ve Hücetü's-Semâ', Rıza Efendi Matbaası, İst., 1286.

Ateş, Süleyman. Cüneyd-i Bağdâdî (k.s) Hayatı, Eserleri ve Mektupları, Sönmez Neşriyat, İst., 1969.

_____ İslâm Tasavvufu, Yeni Ufuklar Neşriyat, İst., 1992.

Bağdatlı, İsmail Paşa. İzâhu'l-Meknûn fi'z-Zeyli Alâ Keşfi'z-Zünûn, Millî Eğitim Basımevi, İst., 1972.

_____ Hediyetü'l-Ârifin Esmâü'l-Müellifin ve Âsâru'l-Musannifin, Millî Eğitim Basımevi, c.I-II, İst., 1951.

Başlangıçtan Günümüze Kadar Büyük Türk Klasikleri: Tarih-Antoloji-Ansiklopedi, Ötüken Neşriyat, I-XII, İst., 1985.

Bolay, Süleyman Hayri. Felsefî Doktrinler Sözlüğü, 4. bs., Akçağ Yayınları, Ankara, 1987.

Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail. Sahîh-i Buhârî, c.I-VI, Dâru İbni Kesîr, 5. basım, Dimeşk, 1414.

Bursalı Mehmed Tahir. Osmanlı Müellifleri, c.I-II, Matbaa-i Amire, İst., 1333.

_____ Osmanlı Müellifleri, Haz: A. Fikri Yavuz-İsmail Özen, c.1, Meral Yayınları, İst., Tarihsiz.

_____ İdâre-i Osmaniyye Zamanında Yetişen Kırım Müellifleri, Matbaa-i Orhaniyye, İst., 1335.

_____ Osmanlılar Zamanında Yetişen Kırım Müellifleri, Haz: Mehmet Sarı, Kültür Bakanlığı Yayınları, Gaye Matbaası, Ankara, 1990.

Bursevî, İsmail Hakkı. Kenz-i Mahfi, Misvâk Neşriyat, İst., 1980.

Câmî, Abdurrahman. Nefâhatü'l-Üns min Hadâirati'l-Kuds, Tercüme ve Şerh: Lamî Çelebî, Marifet Yayınları, İst., 1980.

_____ Evliyâ Menkıbeleri, Haz: Süleyman Uludağ-Mustafa Kara, Marifet Yayınları, İst., 1995.

Carl Brockelmann, GAL. (Geschichte Der Arabischen Litteratur), c. I-III, Leiden, 1943.

Cebecioğlu, Ethem. "Nefs", İslâm Dergisi, (Haziran 1994), sayı, 130, ss.54.

Cumhur, Abdülaziz. Sultânu'l-Evliyâ Hz. Abdülkâdir Geylânî: Asrı Hayatı Tarîkatı Eserleri, Cumhuriyet Yayınları, İst., 1981.

Çetin, İsmail. Tasavvufî Âdâb: Edeple Varış Lütüfla Dönüş, 2. bs., Âbâb Yayınları, İst., 1984.

Dağistanî, Ömer Ziyâüddîn. Tasavvuf ve Tarîkatlarla İlgili Fetvâlar, Çev. İrfan Gündüz-Yakup Çiçek, 3. bs., Seha Neşriyat, İst., 1992.

Develioğlu, Abdullah. Büyük İnsanlar: 3000 Türk ve İslâm Müellifi, Yayıncılık Matbaası, İst., 1973.

Diclehan, Şakir. Çeşitli Yönleriyle Erzurumlu İbrahim Hakkı, Er-Tu Matbaası, İst., 1980.

Doğrul, Ömer Rıza. İslâmiyetin Geliştirdiği Tasavvuf, Ahmet Halit Kitabevi, İst., 1948.

Ebû Dâvûd, Süleyman ibnü'l-Esas. Sünen, c. I-V, Dâru'l-Hadîs, Beyrut, 1394.

Eraydın, Selçuk. Tasavvuf ve Tarikatlar, İFAV. Yayınları, İst., 1994.

Evliyalar Ansiklopedisi, Tercüman Yayınları, c. I-III, İst., 1990.

Evliyâlar Ansiklopedisi, İhlas Gazetecilik, c.I-XII, İst., 1992.

Süleymâniye kütüphanesi; Hacı Mahmûd Efendi, 2679 numarada kayıtlı olan Burhânu'l-Ârifin isimli eserin ilk varakında şu bilgiler verilmektedir. “ İş bu risâlenin müellifi eş-Şeyh Dîvâne Selim Baba (k.s.) Hazretleri olup, kendileri Manastır sancağı dahilinde kâin Köprülü kasabasında âlem-i fenâdan âlem-i bekâya dehâlet etmişlerdir. Türbe-i âlileri dahi oradadır.” Makedonya kesin sınırları belli değilse de, genellikle Manastır, Üsküp ve Kosova bölgelerini ifâde eder. Pek çok etnik (Türk, Arnavut, Bulgar, Sırp, Yahudî, Ulah v.s.) dinî (Müslüman, Hristiyan, Musevî) ve mezhebî (Sünnî, Şii, Katolik, Ortodoks v.s.) cemaatlerin yaşadığı bir bölgedir. Bu bakımdan her cemaat bölge üzerinde hak iddia etmekteydi. Habuki halkın nüfus olarak çoğunluğu müslümanların elindeydi.²⁸ Köprülü, Makedonya (Yugoslavya)'da Vardar kıyısında Üsküp'ün 48 km. Güneydoğusunda bir kasaba²⁹ olup, Osmanlı İmparatorluğu devrinde halkını Türk, Bulgar ve Rumlar'ın oluşturduğu, Selanik iline bağlı kaza merkezi idi.³⁰

Selim Baba Burhânu'l-Ârifin isimli eserinin girişinde Şeyhini şu şekilde tanıtmaktadır: “Diyâr-ı Kesriyye'de hulefâ-i Kâdiriyye'den, kutbu'l-ârifin, gavsu'l-vâsılın, şeyh-i kâmil ve Mürşid-i mükemmil, sultân-ı şerîat, burhân-ı tarîkat, ma'den-i envâr-ı ma'rifet, mahzen-i esrâr-ı hakîkat olan Hz. Sultân Hamdî eş-Şeyh Hüseyin Efendi (kuddise sirruhu'l-azîz) hazretlerinin bendesi ve bende-i kemter Selim Baba.”

Kesriyye Manastır vilâyeti dahilinde ve kendi adıyla anılan gölün kenarında kaza merkezi olan kasabanın adıdır.³¹ Kâmûsu'l-A'lam'da Kesriyye ile ilgili şu bilgiler verilmektedir: Arnavutluk'ta, Manastır vilâyetinin Görice sancağında ve Görice'nin 45 km. şark-i cenûbisinde olan gölün sahil-i garbisinde vaki' kaza merkezi olup, 8000 ahâlisi, 7 cami-i şerifi, 3 tekkesi, 2 medresesi, 1 rüştiyesi ve 3 sıbyan mektebi, 2 kilisesi, 1 havrası, 1 Rum ve 1 İsrail mektebi, 512 dükkânı, 3 hanı, 2 hamamı ve 1 saat kulesi vardır.³²

²⁸ Bayram Kodaman, “1876-1920 Arası Osmanlı Siyasî Tarihi” *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, Çağ Yayınları, İst., 1993, c.12, s.120.

²⁹ Sami Öngör, *Coğrafya Sözlüğü*, Milli Eğitim Basımevi, İst., 1961, s.881.

³⁰ *Meydan Larousse: Büyük Lügat ve Ansiklopedi*, Meydan Yayınevi, İst., 972, Köprülü mad., c.7, s.545;

³¹ Mehmet Zeki Pakalın, *Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, 2. bs., Milli Eğitim Basımevi, İst., 1971, c.2, s.250.

³² Şemsettin Sâmî, *Kamûsu'l-A'lam*, Mihran matbaası, İst., 1314, c. 5, s.3860.

İbn Haldun. Şifâu's-Sâil li-Tehzîbi'l-Mesâil, Tasavvufun Mahiyeti, Haz. Süleyman Uludağ, 2. bs., Dergâh Yayınları, İst., 1984.

İbn Mâce, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezîd. Sünen, Daru İhyâi't-Turâsil Arabî, c. I-II, Basım yeri yok, 1395.

İmam Nevevî, Şerhu Müslim, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. basım, c. I-XVIII, Beyrut, 1411.

İmam-ı Rabbânî, Mektubât-ı Rabbânî, c.I-II, Demir Kitabevi, İst., Tarihsiz.
_____ Mektubât-ı Rabbânî, Çev. Abdulkadir Akççek, c.I-II, Merve Yayınevi, İst., 1977.

İslâm Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı, c.I-XIV, İst., 1988-1996.

İz, Mahir. Tasavvuf: Mahiyeti, Büyükleri ve Tarikatlar, 3. basım, Türdav, Basım Yeri ve Tarihi yok.

Kam, Ferit. Vahdet-i Vücûd ve Panteizm, Haz. Mustafa Kara, İnsan Yayınları, 1992.

Kara, Mustafa. Eşrefoğlu Rûmî, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1995.

_____ Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi, 1. bs., Dergâh Yayınları, İst., 1985.

Karabulut, Osman. İslâm'da Gerçek Tasavvuf ve Edepleri, Şems Yayınları, Konya, 1994.

Kâfî, Nureddin Ali b. Muhammed b. Ali. el-Esrâru'l-Merfûa fi'l-Ahbâril Mevzûa, Tah: Muhammed es-Sebbâğ, Müessesetü'r-Risale, Beyrut, 1391.

Kehribar, Mehmed Sadık. Tasavvuf'un İncelikleri, Salâh Bilici Kitabevi Yayınları, İst., 1974.

Kelâbâzî, Ebûbekir Muhammed. et-Ta'arruf li Mezhebi Ehli't-Tasavvuf, Tahkîk, Mahmut en-Nevâvî, 2. bs., Mektebetü'l-Külliyâti'l-Ezheriyye, Kahire, 1400.

_____ Doğuş Devrinde Tasavvuf: Ta'arruf, Haz. Süleyman Uludağ, 2. bs., Dergâh Yayınları, İst., 1992.

Kırboğa, Mehmed Ali. Kâmûsu'l-Kütüb ve Mevzuâtı'l-Müellefât, Yeni Kitap Basımevi, c. I-II. Konya, 1974.

Kırımî, Selim. Burhânu'l-Ârifin, Süleymâniye Kütüphanesi; Hacı Mahmut Efendi 2679.

_____ Miftâhu Müşkilâti's-Sâdıkîn ve Âdâbu Tarîki'l-Vâsılîn, Süleymâniye Kütüphanesi; Hacı Mahmut Efendi 3016.

_____ Miftâhu Müşkilâti'l-Ârifin ve Âdâbu Tarîk'l-Vâsılîn: Tasavvufi Sorulara Cevaplar, Haz: Mustafa Tatçı, Millî Eğitim Basımevi, Ankara, 1996.

Kocatürk, Vasfi Mahir. Tekke Şiiri Antolojisi, Edebiyat Yayınları, Ankara, 1968.

Kodaman, Bayram. "1876-1920 Arası Osmanlı Siyasi Tarihi" Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi, I-XV, Çağ Yayınları, İst., 1993.

Kuşeyrî, Abdulkerîm. Risâle-i Kuşeyriyye, Tahkîk: Abdülhalim Mahmûd-Mahmûd b. eş-Şerif, Dâru'l-Kütübi'l-hadîs, c.I-II, Basım yeri ve tarihi yok.

_____ Tasavvuf İlimine Dair Kuşeyrî Risâlesi, Haz. Süleyman Uludağ, Dergâh Yayınları, İst., 1978.

Kübrâ, Necmüddin. Usûlu Aşere, Haz. Mustafa Kara, Dergâh Yayınları, İst., 1980.

Meydan Larousse: Büyük Lügat ve Ansiklopedi, c. I-XIII, Meydan Yayınevi, İst., 1972.

Mütercim Asım Efendi, Kâmûs Tercümesi, c.I-VI, İst., 1305.

Nakşîbendî, Muhammed Nurî Şemseddin. Miftâhu'l-Kulûb: Gönüller Açan Kitap, "Murâkabe Kitabı" Haz. Abdülkâdir Akçiçek, İst., 1983.

Nesefî, Azizüddin. İnsân-ı Kâmil, Tasavvufta İnsan Meselesi, Haz: Mehmet Kanar, Dergâh Yayınları, İst., 1990.

Öngör, Sami. Coğrafya Sözlüğü, Millî Eğitim Basımevi, İst., 1961.